

ESZTERHÁZY KÁROLY EGYETEM
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

BÖDŐK GERGELY

VÖRÖS- ÉS FEHÉRTERROR MAGYARORSZÁGON
(1919–1921)

2018.

Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

BÖDŐK GERGELY

VÖRÖS- ÉS FEHÉRTERROR MAGYARORSZÁGON
(1919–1921)

Témavezető:

Prof. Dr. Romsics Ignác egyetemi tanár, az MTA r. tagja

Eger, 2018.

Tartalomjegyzék

1. Historiográfiai bevezető – A magyar történetpolitikai irodalom kronologikus áttekintése.....	5
1.1.1. A baloldali, liberális emigráció narratívája a 20-as években.....	7
1.1.2. A Horthy-korszak konzervatív, jobboldali történetírói diskurzusa.....	10
1.2. Az 1945 utáni kommunista narratíva.....	14
1.3. A magyar történetírás fokozatos professzionalizálódása – Avörösteror és a fehérterror a Kádár-korszak szintéziseiben.....	17
1.4. A forradalmi terrorok az 1989-es rendszerváltás utáni történeti – és emlékirat-irodalomban.....	25
2. Az első világháború alatti erőszak és terror jelensége.....	34
2.1. A Nagy Háborús erőszak gyökerei.....	36
2.2. A háború komplex hatása különös tekintettel az erőszakra.....	37
2.2.1. A hadsereg.....	37
2.2.2. Civil áldozatok.....	41
2.2.3. A halál árnyékában élők.....	47
2.2.4. A hadifogság.....	55
2.3. Felforgatott világ, felkavart társadalom, nélkülözés – A magyarországi háttország háborús tapasztalata.....	61
2.4. A hazatérést követő erőszak és a lelki demobilizálás korlátai.....	82
2.5. 1914–1918: Az erőszak forradalma.....	87
3. Politikai erőszak az első világháború után: forradalmak és ellenforradalmak Közép-Európában (Magyarországon kívül).....	91
3.1. A forradalmi erőszak megjelenése és mozgatórugói.....	92
3.2. Közép-európai forradalmak.....	96
3.3. Az ellenforradalmi erőszak okai.....	100
3.4. Az ellenforradalmi erőszak Közép-Európában.....	105
4. A magyarországi vörösteror.....	107
4.1. Az átmenet éve, 1918–1919.....	107

4.2.	A Magyarországi Tanácsköztársaság létrejötte, körülményei és jellemzői.....	113
4.3.	A terrorszervezetek létrejötte.....	118
4.4.	A Politikai nyomozó Osztály felállítása és működése.....	125
4.5.	A vörösteror elitcsapata? – Kik voltak a Lenin-fiúk?.....	131
4.6.	A vörösteror túszai.....	137
4.7.	Ellenforradalmi megmozdulások a Tanácsköztársaság alatt és ezek leverése....	158
5.	A magyarországi fehérterror.....	171
5.1.	Szeged és a „szegedi gondolat”.....	171
5.2.	A fehérterror a Dunántúlon és a Duna–Tisza-közén.....	178
5.3.	Atrocitások a fővárosba való bevonulást követően.....	186
5.4.	A fehérterror áldozatai.....	189
5.5.	A számonkérések második szintje: jogi felelősségre vonás.....	214
5.6.	A konszolidáció.....	219
6.	Összegzés.....	222
7.	Függelék	
7.1.	A terrorista csoport tagjai.....	241
7.2.	A fővárosi Gyűjtőfogház túszai.....	268
7.3.	A Magyarországi Tanácsköztársaság túszai.....	289
7.4.	Váry Albert királyi koronaügyész adatai a magyarországi vörösterorról.....	291
7.5.	A fehérterror áldozatai a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) Jogvédő iroda, Fényes László adatgyűjtése és a Pesti Élet című folyóirat adatai alapján.....	292
8.	Levéltári források.....	433
9.	Irodalomjegyzék.....	434

1. fejezet:

Historiográfiai bevezető – A magyar történetpolitikai irodalom kronologikus áttekintése

Az 1918–1920 közötti időszak a huszadik századi magyar történelem egyik krízisekben leggazdagabb periódusa. Rövid idő alatt három éles politikai fordulat zajlott le az országban. Elsőként, 1918. őszén kitört az őszirozsás forradalom, amelynek eredményeként kikiáltották a Népköztársaságot, másodsorban a következő év március 21-én deklarálták Tanácsköztársaságot, harmadsorban pedig ugyanezen év közepétől egy többféle irányú és tartalmú ellenforradalmi berendezkedés vette kezdetét. Az egyes hatalmi rendszerek legitimációs igényéhez alkalmazkodva, az egymást váltó rezsimek élesen „elhatárolódtak” az általuk felváltott rendszertől, és igyekeztek a korábbi minél inkább befeketíteni és delegitimálni. Ennek megfelelően a Köztársaság kategorikusan elkülönült az általa felváltott 1918 előtt konzervatív-liberális rendszertől, a Tanácsköztársaság a Károlyi-féle köztársaságtól, az ellenforradalom pedig a Kommün orosz- bolsevik típusú hatalomtechnikai gyakorlatától és ideológiájától.

Köszönhetően a hosszan elhúzódó világháborúnak, az ezzel párhuzamosan drasztikusan romló gazdasági-, és szociális körülményeknek, valamint a fronton és a hátszágban is feltűnő általános brutalizálódásnak, az éles politikai fordulatokat leszámolási és számonkérési hullámok is kísérték. A társadalom bizonyos csoportjaival szembeni ilyen mértékű atrocitásokra korábban nem került sor. Ugyan erőszakos akciók a Népköztársaság alatt is történtek, ezen időszak alatt nem került sor szervezett számonkérésekre és központilag irányított, tervszerűen végrehajtott pogromokra. Ugyanakkor a háborús nélkülözéseket megelégedő, elégedetlenkedő lakosság mozgolódásán több esetben is karhatalmi alakulatok kivezénylésével lehetett csak úrrá lenni, a sortüzekben pedig nem egyszer több tucatnyian veszítették életüket. Ezek a vidéki akciók ad hoc jellegűek voltak, nélkülözték a központi irányítást, kirobbanásukat pedig leginkább a háború alatt felgyülemlett indulatok és a világháborús nélkülözések által generált és felhalmozódott feszültségek indukálták. A leginkább a századforduló éhségtüntetéseihez hasonlító megmozdulások visszaszorítására a népkormány a nemzetőrségek segítségére épített az ilyen helyszínekre vezényel alakulatok feladata ezért a rendcsinálás és az adott térség pacifikálása volt. A fővároshoz kötődik ugyanakkor az 1918 előtti „világ” szimbolikus képviselőjének, Tisza Istvánnak a halála, akit a trónörökös és felesége elleni merényletet követő háborús ódzkodása ellenére eddigre sokan egyszemélyben tekintettek felelősnek az ország háborús szerepvállalásért. Őt 1918. október

31-én, budapesti, Hermina úti villájában fegyveres katonák lőttek agyon, akik közül Fényes László a Nemzeti Tanács tagja volt.

Tervszerű leszámolási hullámra és számonkérésekre csak a Népköztársaság időszakát követően került sor. Az 1919. március 21-én kikiáltott Magyarországi Tanácsköztársaság a karhatalmi alakulatok alkalmazása mellett olyan, hatalmához maximálisan lojális, úgynevezett „terrorcsapatok” bevetésének gyakorlatával élt, amelyek tagjai korábban nem tartoztak a rendfenntartó erőkhöz, ezért fegyvelezettségük és a Kommühöz fűződő hűségük megkérdőjelezhető volt. A Szamuely Tibor, Cserny József és Korvin Ottó nevével fémjelzett terrorcsapatok (az ún. „Lenin-fiúk”) központi utasításra bárhol megjelentek, ahol a Tanácsköztársaság rendjét veszély fenyegette, és az ellenállás leverése után sok helyütt hajtottak végre megtorló akciókat.

Ugyan konkrét utasításokat ugyan nem ismerünk, amelyek központilag előírt leszámolásokra vagy a lakosság meghatározott részének pogromszerű szisztematikus megbüntetésére adtak volna parancsot – a „burzsoázia” és a „klerikális reakció” megbüntetésének általánosító szlogenjén túl –, tény, hogy a Tanácsköztársaság rendjének helyreállításához szükséges katonai, vagy félkatonai alakulatok számos esetben az indokoltnál jóval erőszakosabban léptek fel, a megtorlásokat és kivégzéseket végrehajtó csoportokkal szemben ugyanakkor egyszer sem fogantatosítottak büntetőeljárást, sőt, szolgálataikra változatlanul igényt tartottak. A Kommünnel szembeni ellenforradalmi megmozdulások visszaszorítására és a szervezkedésekkel szembeni prevenció céljából a helyi véleményformálókból sokakat túszként lefogtak és bebörtönöztek. Ezeket az akciókat nevezte a köznyelv és az utókor vörösterroznak.

A Tanácsköztársaság nem diszponált az ország egésze fölött. A demarkációs vonalakat átlépő román hadsereg előbb a Tiszántúlt, majd a Dél-Dunántúlt kivételével az egész országot megszállta, és a Tanácsköztársaság katonai vereségét követően, 1919. augusztus 4-én a fővárosba is román katonaság vonult be. A román királyi hadsereg a megszállt területeken szigorú katonai közigazgatást vezetett be, internálótáborokat állított fel, sajtócenzúrát fogantatosított és a postaforgalom ellenőrzése mellett számos esetben bíraskodott is. A román hadsereg által végrehajtott kivégzések és megtorlások százas nagyságrendre tehetőek.

1919. augusztusától kezdődik a számonkérések következő hulláma, a Horthy Miklóshoz és Nemzeti Hadseregéhez kötődő leszámolások. A Tanácsköztársaság időszaka alatt a rendszerrel szembenálló politikusok, katonatisztek és más-, egzisztenciájukat veszített személyek Bécsben, Aradon és Szegeden szervezkedtek a kommunista–szociáldemokrata

berendezkedés megdöntésére. Utóbb Szegeden 1919. augusztus elején ellenforradalmi kormány alakult, amelynek hadügyminisztere a világháborúban kitűnt flottaparancsnok, Horthy Miklós lett. A tisztekből és tartalékos tisztekből verbuvált Nemzeti Hadsereg Szegedről Siófokra vonult. Prónay Pál, Ostenburg-Moravek Gyula és Héjjas Iván és mások vezetésével ekkor kezdődött az a leszámolási hullám, amelyet fehérterrornak nevezünk, és amelyben számos tiszti század élen járt.

Munkánknak ebben a bevezető fejezetében a vörösterrorhoz, a fehérterrorhoz és a román hadsereg gyilkosságaihoz kötődő szakirodalmat tekintjük át kronologikus sorrendben. Először a Horthy-korszakra vonatkozó történeti irodalmat mutatjuk be 1945-ig bezárólag. Ebben az időszakban az általunk vizsgált korszak szereplőinek megítélése élesen elvált egymástól, és jól elkülöníthető a Tanácsköztársaság szereplőinek, a baloldali emigrációnak és ezek szimpatizánsainak, valamint a konzervatív és a Horthy- rendszer ideológiáját magukénak valló hazai véleményformálóknak az eltérő motívumaik és a történekről szóló narratívájuk. Sorrendben ezután vázoljuk a Rákosi korszak és az ettől elkülönített Kádár-korszak historiográfiai irodalmát. A történettudomány szakszerűsödését mutatja, hogy ez utóbbi időszak második felében már lehetőség nyílt a korábbi propagandisztikus szempontoktól eltérő szakmunkák megjelentetésére. Végezetül a rendszerváltás óta megjelenő legfontosabb szakirodalmi munkák bemutatására kerül sor.

1.1.1. A baloldali, liberális emigráció narratívája a 20-as években

Az 1918–1919-es eseményekhez való viszonyulás alapvetően összefüggött azzal, hogy az adott szereplő hogyan élte meg a forradalmi eseményeket és hogy, milyen ideológiai szűrőn keresztül tekintett a lezajlott változásokra. Ebből fakadt, hogy a baloldali és liberális ellenzék többsége számára a Népköztársaság és a Tanácsköztársaság –minden hibája ellenére– inkább volt vállalható, mint az általuk mereven elutasított Horthy- rendszer. Ennek megfelelően ugyanilyen élesen elvált a vörös és a fehérterrornak a megítélése.

A magyarországi forradalmakról röviddel az események után megjelent első összefoglalások még nem történeti szakmunkák, hanem memoárok voltak és többnyire az országból 1919-ben elmenekült egykori forradalmi vezetőktől származtak. A Károlyi-kormány nemzetiségi ügyekért felelős minisztere, Jászi Oszkár 1920 novemberében, Bécsben megjelent könyvében (*Magyar kálvária-magyar feltámadás*) külön fejezetet szentelt mind az októberi forradalomnak, mind pedig a Tanácsköztársaságnak. A két berendezkedést élesen elválasztva egymástól a korábbi tekintette pozitívnak, a Tanácsköztársaság bűnének

ugyanakkor nemcsak a szervetlenségét, és a túlzott adminisztrációt tartotta, de a proletárdiktatúra erőszakos módszereinek alkalmazását és a vidék-város ellentéttel fölkorlácsolódott antiszemita közhangulat megjelenését is. Jászi a proletárdiktatúra bukását összességében nem bűnbakok és árulók tevékenységére vezette vissza, hanem – úgy vélte – hogy „belső erők morzsolják föl a Tanácsköztársaságot”.¹A Tanácsköztársasághoz kötődő vörösterorról konkrétan nem írt. Lesújtó volt a véleménye a berendezkedő ellenforradalomról. Memoárja szerint „*a legsekélyebb nacionalizmus, a megbődült antiszemitizmus, a sovinizmus ideológiája lepte el [...] a közéletet*”. Az országban pedig „rettenetes terror” uralkodik, „berúgott hazafiak”, „zsákmányoló bandavezérek”, „tishti betyárbandák” és „sápos kalandorok” randalíroznak.²

A Berinkey-kormány kereskedelemügyi minisztere, a szociáldemokrata Garami Ernő memoárja rövidebb Jászié után, 1922-ben jelent meg. *Forrongó Magyarország* címmel. Garami ebben a Tanácsköztársaság bukását szükségszerűnek látta, mivel az – véleménye szerint - az országot a „legsúlyosabb terror segítségével” és „gazdasági amatőrizmussal” működtette.³ Az áldozatokra vonatkozó adatokkal ugyanakkor ő is adós maradt. A Vörös Hadsereg volt főparancsnoka, a szintén szociáldemokrata Böhm Vilmos volt az első, aki már külön fejezetet szentelt a Tanácsköztársaság idején alkalmazott terrornak. Böhm szerint a Szamuely Tiborhoz, Cserny Józsefhez és másokhoz köthető „féktelen elemek garázdálkodása”, a nyílt terror, a túszedő akciók és a forradalmi törvényszékek működtetése vezetett oda, hogy a tömegek elfordultak a proletárdiktatúrától és inkább visszatértek a „marxista forradalmi szociáldemokrácia táborába”.⁴A Tanácsköztársaság bukásával bekövetkező rendszerváltást „a rémuralom” kezdetének tartja. Állítása szerint a proletariátus diktatúráját a „gyülelész- proletariátus diktatúrája” váltotta fel, amit a harácsolás, a vagyonszerzés vezérelt. Horthy „zsákmányra éhes zsoldos hadserege” nem a románokkal szemben lépett fel, hanem a kiűrt Dunántúlra vonult, és a „békés, fegyvertelen nép ellen vezet hadműveleteket”.

„A Horthy-bandáknak a dunántúli garázdálkodása örök időkre a magyar történelem legsötétebb fejezete marad. Százával gyilkolták meg az ártatlan embereket.[...]Több, mint 5000 forradalmár életét oltották ki[...]Fegyvertelen emberek agyonlövése, fölakasztása, kiherélése, végtagok levágása, szemkiszúrás, a

¹ Jászi Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás*. [H. n.], Magyar Hírlap könyvek, 1989, 76–77. és 149.

² Uo. 156.

³ Garami Ernő: *Forrongó Magyarország*. Leipzig–Wien, Pegazus, 1922, 59.

⁴ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. 2. kiad. Budapest, Népszava, 1946, 287–309. és 372.

dobhártya fölhasítása, ártatlan védtelen nők megbecstelenítése, gyermekek életének kioltása: ezek voltak a Horthy-hadsereg »diadalmas dunántuli hadjárat«-ának a harcitényei»⁵.

Horthy Dunántúlra vonulása Böhmnél mint „modern tatárjárás” és „modern törökudulás” jelent meg, aminek eredményeként 70 000 ember került börtönbe, vagy lett internálva, több mint 100 000 ember hagyta el az országot, és a gyorsított bünvádi eljárások során legkevesebb 5000 évi fogságot szabtak ki összesen. Böhm munkája abból a szempontból kimondottan fontos, hogy alapvetően befolyásolta a fehérterrortól való képünk kialakítását, a későbbi feldolgozások rendszerint az ő túlzott adatait használták.

Pogány Józsefnek, a Tanácsköztársaság volt hadügyi-, majd külügyi- és közoktatási népbiztosának 1920-ban, Bécsben megjelent könyvét (*Fehér terror*) kizárólag a fehérterror bemutatásának szentelte. Véleménye szerint Magyarország a „Horthyszoldateszka uralma alatt” „szörnyű tömegsírrá”, „gigászi kínzókamrává”, „végeláthatatlan akasztófaerdővé” és „irtózatossá” lett. Maga a terror pedig mint a „burzsoázia diktatúrája” az egész „dolgozó osztály”, a proletariátus kiirtását tűzte ki célul.⁶

Megjelentek egykori baloldali szimpatizánsok memoárjai, regényes visszaemlékezései is, melyekben az országos „rendszerváltás” mellett emléket állítottak saját szenvedéseiknek is. Az egyik ilyen jellegű munka 1921-ben Bécsben jelent meg Bölöni Györgyné tollából, *Szenvedések könyve* címmel. A már korábban álneveken (pl. Kémeri Sándor) publikáló szerzőt a Tanácsköztársaság bukása után kémkedés vádjával letartóztatták. A börtönben szerzett tapasztalatairól és élményeiről számolt be az olvasóknak szépirodalmi(as) stílusú visszaemlékezésében. A *Tiszt urak, tiszt urak, A halál fuvarosai, A pokol pitvarában, a Nyolc szurony között* és egyéb fejezetek „tájékoztatnak” első benyomásairól az ellenforradalmi rendszerben, ahol a „halálfuvaros Prónayak kezében” vergődnek az áldozatok.⁷

Sajátos formája volt a Horthy-rendszer és a fehérterror elleni tiltakozásnak az, amit Vértési Marcel választott. A grafikus és festő 1920-ban Bécsbe menekült, és itt jelentette meg a fehérterror véres eseményeit tartalmazó albumát, *Rajzok a magyar pokolból* címmel. Vértés 20 rajzban mutatta be a magyarországi fehérterrort.⁸ Vértés mellett még Bíró Mihály volt az, akinek grafikái a fehérterrort ábrázolták. A munka már a címében is Horthy nevét viselte, a

⁵ Uo. 477–478.

⁶ Pogány József: *A fehér terror Magyarországon*. Bécs, Arbeiter–Buchdruck, 1920. Ezt kiadták németül is: Josef Pogány: *Der weiße Terror in Ungarn*. Wien, Neue Erde, 1920.

⁷ Bölöni Györgyné: *Szenvedések könyve*. Bécs, Bécsi Magyar Kiadó, 1921.

⁸ Vértés Marcel: *Rajzok a magyar pokolból*. Bécs, Halmi József kiadása, 1921.

rajzok pedig a Magyarországra látogatott angol parlamenti bizottság jelentésein alapultak. A Tanácsköztársaság plakátjainak készítésében kitűnt szerző Bécsbe emigrált, kötete indexre került, és mára alig maradt belőle fellelhető példány.⁹

Kabarészerető- és irodalombarát körökben nem csengett ismeretlenül Gábor Andor neve, aki a Tanácsköztársaság bukása után börtönbe került, majd pár hetes fogság után kiszabadult, és Bécsbe emigrált. *Tiszt urak* és *Orgovány* című verseiben kíméletlen kritikával fordult Horthy Miklós ellen, akinek országában: „*Darutoll és Bethlen kucsma, Magyarország véres kocsma, Proletárok piros vérit, Csapra kérik, pintre mérik*”.¹⁰ *Az én hazám* című versében a hazai állapotokról festett szomorú képet. *Orgovány* című verse pedig megint célzottan Horthy ellen született; őt tette felelőssé a gyilkosságokért. 1920-ban a gyilkosságokról külön könyv jelent meg, Halmi József tollából, de előszavát szintén Gábor Andor írta. A munka az orgoványi és egyéb Kecskemét környéki gyilkosságokról szólt. Főként korabeli újságcikkekre, levelekre, személyes beszámolókra alapozta állításait. A könyv új szempontot is felvetett: „hagyományos” szereplők elítélése mellett az antant felelősségének kérdését. Azzal ugyanis, hogy az antant a Horovitz-féle nyilatkozatban tagadta a gyilkosságokat – Halmi szerint – hozzájárult az atrocitások folytatásához.¹¹ Ugyanebben az évben a Magyarországon felállított internálótáborok (Hajmáskér, Zalaegerszeg) borzalmas viszonyairól is vékony kötet látott napvilágot.¹²

1.1.2. A Horthy-korszak konzervatív, jobboldali történetírói diskurzusa

Az elmenekült baloldali vezetők leírásaival szemben az országban maradt véleményformálók nem a közelmúlt véres eseményeiért a vörösterorrt és a Tanácsköztársaságot tették fő felelőssé. Az egész ellenforradalmi berendezkedés egyik legfontosabb identifikációs eleme a Tanácsköztársasággal és a Károlyi-féle Népköztársasággal szembeni merev különbségtétel és elhatárolódás volt. A berendezkedő ellenforradalom szellemében fogant Tormay Cecilnek, a korszak meghatározó szereplőjének a memoárja, a *Bujdosó könyv* –, amelyben a Károlyi-köztársaságtól a Tanácsköztársaság bukásáig terjedő időszakról született személyes benyomásait írta le. Az író álláspontja szerint Magyarországon a „csatornák söpredéke” és a „saját szemetünkből nőtt férgek” vették át az uralmat a régi rend megdöntésével. A

⁹ Bíró Mihály: *Horthy*. Buenos Aires, Szabad Szó, 1946. A kötet először 1920-ban látott napvilágot, a korábbi kiadványokhoz hasonlóan szintén Bécsben.

¹⁰ Gábor Andor: *Az én hazám – Verseik az emigrációból*. Bécs, Bécsi Magyar Kiadó, 1920, 93.

¹¹ Halmi József: *Fekete könyv Kecskemétről*. Bécs, [K. n.], 1920, 44–47.

¹² *Hajmáskér*. Írta egy internált. Bécs, Bécsi Magyar Kiadó, 1920.

hatásában alig túlbecsülhető munka a Tanácsköztársaságra adott zsigeri reakcióként született, Tormay pedig roppant leegyszerűsítő szemléletet érvényesített és elfogult hangot ütött meg, így memoárja a bűnbakképzés egyik eklatáns példájának tekinthető.¹³ Ennél jóval szakszerűbb, de – Tormayéhoz hasonlóan – a Tanácsköztársaság megbélyegzésének céljából fogant tanulmánykötet a Gratz Gusztáv szerkesztette *A bolsevizmus Magyarországon*. A vaskos kötet külön részt szentelt a vörösterror bemutatásának, aminek a kezdetét már a Népköztársaság idejére datálta. A kötet szerint a magyarországi vörösterror azért volt még a francia forradalmi terrornak is borzalmasabb, mert „arra kényszerítette áldozatait, hogy maguk tegyék nyakukba az akasztásra szánt kötelet, azzal maguk menjenek fel a létrára amikor lábuk alól kirántották és a kötélet elszakadt, azt a procedurát megismételtették, felakasztott áldozatukat pofozták, gyalázták, negyedórás függés után levették, s mikor a szerencsétlen még a földön vonaglott, a terroristák rohamkéssel és szorongókkal összeszurkálták”. A vörösterror „eszmei hátterét” pedig az jellemezte, hogy „áldozataikat minden esetben kirabolták és ruháiktól is megfosztották”.¹⁴ A kötetben elsőként írják le a Tanácsköztársaság alatt túszként fogvatartottak számát, amit 489 főben állapítanak meg, a vörösterror áldozatainak számát – bár számos térségben ezt túl is becsülik – ugyanakkor nem összesítik.

A magyarországi vörösterror áldozatainak az összegyűjtése alig néhány hónappal az események után elkezdődött. A feladattal megbízott Váry Albert koronaügyész helyettes 1921-ben jelentette meg az azóta többször kiadott, *A vörös uralom áldozatai Magyarországon* c. könyvét, amelyben 590 főben állapította meg a vörösterror áldozatainak számát. A meggyilkoltak nevein túl rendszerint azok foglalkozásáról, életkoráról, a gyilkosság körülményeiről és a gyilkosok sorsáról is tájékoztatott és minden esetben hivatkozott az adott ügyben eljáró királyi törvényszék ítéletére vagy jelentésére.¹⁵ Váry könyve minden értenye mellett számos hibát is tartalmaz és máig nehezen kiirtható tévedéseket „rögzített” a vörösterror áldozatairól.

A Horthy- rendszer ideológiai alapvetéseit osztó szerzők a Tanácsköztársaság bűneit, a vörösterror kegyetlenkedéseit vagy a „Lenin-fiúk” rémtetteit taglalták.¹⁶ A külföld

¹³ Tormay Cécile: *Bujdosó könyv*. Szeged, Lazi Könyvkiadó, 2009.

¹⁴ Gratz Gusztáv (Szerk.): *A bolsevizmus Magyarországon*. Budapest, Franklin Társulat, 1921, 191.

¹⁵ Váry Albert: *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*. 2. kiad., Budapest, [H. n.], 1922. (A továbbiakban: Váry: *A vörös uralom áldozatai...* i. m.)

¹⁶ Csak néhány jellemző munka a számos kiadvány közül: Tarján Vilmos: *A terror*. I. rész. Budapest, [H. n.], Újságüzem részvénytársaság, 1919. Bizony László: *A magyarországi bolsevizmus 133 napja – Kun Béla és Szamuely véres uralma*. Leipzig–Wien, Waldheim–Eberle, 1919. Arnaldo Fraccaroli: *Magyarország a bolsevizmus alatt*. Budapest, Athenaeum, 1920. Somogyi Zoltán: *A rémuralom napjaiból – Tűzok és egyéb történetek*. Budapest, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt., 1922.

tájékoztatása végett ezen munkák közül néhányat idegen nyelvekre is lefordítottak, és kiadtak.¹⁷ Megjelent angolul olyan pamflet is, amely a fehérterror borzalmait felnagyított és túlzó rémmeséknek minősítette. A brosúrában a híresztelésekért a Magyarországgal szomszéd hatalmak (csehszlovák, jugoszláv és román) ellenséges propagandatevékenységét és lejárató aknamunkáját tették felelőssé.¹⁸ 1922-ben, a Horthy-kor szellemében fogant, elfogult összefoglalás tájékoztatta az olvasókat a Tanácsköztársaság túszedő akcióinak áldozatairól és azok „élményeiről” a fogságban.¹⁹

Elsőként 1931-ben (utóbb pedig 2006-ban) jelent meg a két világháború közötti középkorásznak Mályusz Elemérnek a leleplező jelelgű propagandakönyve a *Vörös emigráció*. Ebben a Tanácsköztársaság csak mint a „legdurvább abszolutizmus”, és a „legkíméletlenebb rémuralom” szerepel, a fehérterrortól szól híreszteléseket pedig pusztán rágalomnak és Magyarország lejáratásának céljából született koholmányoknak tartotta.²⁰

A „hivatalos” Magyarországon megjelent munkák közül fontos kiemelni a már említett legitimista, Gratz Gusztáv kötetét (*A forradalmak kora*), amelyben az ellenforradalom előtti mindkért forradalmat elítélte. Gratz a Tanácsköztársaságot „egy kisebbségnek véres eszközökkel fenntartott uralmának” tekintette a főbb vezetőinek jellemzésekor pedig kisebb gunyoros megjegyzésektől sem tartózkodott. Külön kitért a zsidóság szerepére a Tanácsköztársaságban, kiemelte a zsidó származásúak felülreprezentáltságát, a zsidó származású népbiztosok neveit pedig módszeresen eredeti formában (ugyan zárójelben) is szerepeltette. A proletárdiktatúra magyarországi időszakából hangsúlyosan mutatta be a vörösterort, kiemelve a „Lenin-fiúknak”, Szamuelynek és Cserny Józsefnek a „tevékenységét”.²¹ Gratz szerint a lakosság nagy örömmel és boldogsággal fogadta a diktatúra bukását, de „nem mindenkinek a temperamentuma elégedett meg ezzel”.²² A megnyilvánuló „zsidóellenes hangulat” is indukálta, hogy

„voltak közöttük olyanok, akik a proletárdiktatúra bukása után a bolsevizmus kegyetlen vérbírúit megrohanták, bántalmazták, és talán agyon is ütötték. Voltak olyanok[...], akik most, nem tudván a közvetlen bűnösöket kézrekeríteni, a kommunista rendszer más hívein, akik véletlenül kezük ügyébe estek, töltötték ki

¹⁷ Csak egy jellemző példa. Bizony Lászlónak a Tanácsköztársaság „véres uralmáról” írt munkája németül és olaszul is megjelent. Lásd Bizony Ladislaus: *133 Tage ungarischer Bolschewismus*. Leipzig–Wien, Waldhelm–Eberle, 1920. Bizony Ladislaus: *133 giorni di bolscevismo ungherese. Il regime di Bela Kun et di Tibor Szamuely*. Bologna, Capelli, 1920.

¹⁸ *Reports of White terror in Hungary*. Where do these reports originate from? Budapest, [K. n.], 1920.

¹⁹ Somogyi Zoltán: *A rémuralom napjaiból – Túsok és egyéb történetek*. Budapest, Pátria, 1922.

²⁰ Mályusz Elemér: *A vörös emigráció*. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2006.

²¹ Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora*. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1935, 262–263.

²² Uo. 234.

bosszújukat[...] Voltak, akikben fogott a proletárdiktatúra példája és akikben a kommunizmus idejében az a fanatikus meggyőződés vert gyökeret, hogy ezt az eszmét, mely oly modhatlan szenvedést hozott Magyarországra, a proletárdiktatúra saját eszközeivel kell elfojtani [...] Voltak akik a kommunistában rosszabb ellenséget láttak annál, amellyel a háborúban álltak szemben és azt tartották, hogy [...] érdemes tettet visznek véghez, ha mentől több kommunistát elpusztítanak”.

És indokolja meg végül: „*Voltak azután olyanok is, akik perverz örömet leltek »pogrom«-ok rendezésében [...] és voltak végül, akik egyszerűen mint »fehér«-ek folytatták azt a garázdálkodást, melyben régebben mint »vörös«-ök kéjelegtek.*”²³ Gratz szerint tehát a jogos bosszú, a „jobb híján” való gyilkolás, a megtorlás, a hazafias cselekedet, a patológikus attitűd és a köpönyegforgató szélhámosság lehettek a gyilkosok fő motivációi. A szerző szerint mindezekhez az állami tekintély „teljes leromlása” társult, ami „tág teret nyitott annak a reakciónak, amelynek a proletárdiktatúra után be kellett következnie, és amelyre mindenki el volt készülve.[...] Fegyveres különítmények járták be az országot és üldözni kezdték a kommunistákat, sok helyen egyetértésben a paraszt lakóssággal[...] Az elkövetett atrocitások többnyire egyéni akciók alakjában előállt kilengések voltak”.²⁴ Ahogy mások, így ő sem vetette fel Horthy felelősségét, azt pedig külön kiemelte, hogy Fonyódon Horthy külön parancsa ellenére akasztottak fel egy ártatlan földbirtokost. Azt ugyan nem tagadja Gratz, hogy ne lettek volna véres kilengések, de a gyilkosok mögött „fegyveres erők” álltak és „belső háborút nem lehetett megkockáztatni” – ezért az elkövetők elkerülték a felelősségre vonást. A szervezett fehérterror ő is cáfolta, és ezt azzal indokolta, hogy a „hivatalos tényezők ezeket a cselekedeteket nem rendelték el, még csak nem is pártolták vagy mentegették, hanem állandóan és minden módon küzdöttek ellenük”.²⁵ A kialakult közállapotokért az állami tekintély lezüllését, egy tekintélyt parancsoló erős központi kormány hiányát és a magyar viszonyokba való külföldi beavatkozást tekintette felelősnek. Azt, hogy Gratz álláspontja mennyire felelt meg a korszak elvárásainak és hivatalos történelemszemléletének, jól példázza, hogy könyvét utóbb akadémiai díjjal jutalmazták.

A Tanácsköztársaság alatt és- után megerősödő antiszemita hangulatban, valamint a „rendszerváltás” eufóriájában fogant értelmezéseknek egyik érdekes példája Mühlfeith János albuma. Ez tekinthető úgy is, mint a Bécsben megjelent, már említett Vértes-féle „képi” memoár ellentétpárja. Mühlfeith ritka módszert választott „hősei” megörökítésére: a metszetet. Munkája a fehérterror „képies” irodalmának egyik legsajátosabb darabja: 19 darab

²³ Uo. 266–267.

²⁴ Uo. 252.

²⁵ Uo. 262–263.

eredeti fametszetben örökítette meg Prónay Pál, Héjjas Iván és Zdravetz István tábori püspök alakját.²⁶

A Horthy korszakban nem született olyan munka amely a román hadsereg magyarországi jelenlétét és az általuk elkövetett erőszakos cselekedeteket dokumentálta volna. Születtek viszont fontos hadtörténeti munkák, amelyek a hadviselő felek szemszögéből mutatták be a Tanácsköztársaság és a román hadsereg összecsapásait és a románok előrenyomulást.²⁷ A két világháború közötti időszakban a román katonaság által megszállt városok sajtójára támaszkodhatunk és a megyei levéltárak vonatkozó anyagaira. Nagy figyelmet keltett a magyarországon állomásozó Szövetséges Katonai Misszió amerikai tagjának, Harry Hill Bandholtznak a „naplója”, amely csak a szerző halála után, 1933-ban jelent meg New Yorkban, magyar kiadására pedig 1993-ig került csak sor. A szerző számos példát felhozva mutatta be a románok magyarországi túlkapásait és önkényeskedéseit.²⁸ A román „válasz” két évvel később, 1935-ben jelent meg, amikor az 1919-ben Budapestet megszálló román hadsereg parancsnoka Gheorghe Mardarescu tábornok reagált Bandholz emlékiratára.²⁹

1.2. Az 1945 utáni kommunista narratíva

A II. világháborús vereség nemcsak a Horthy-korszak bukását, de radikálisan új múltértelmezést is jelentett. Az új történelemszemlélet „bölcsője” a Szovjetunió volt, „hirdetői” pedig a Moszkvából hazatért egykori menekült értelmiségiek, kommunista szimpatizánsok voltak. A Komintern intencióinak megfelelően az új szemlélet a történelemre, mint az osztályharcok történetének láncolatára tekintett, a Horthy-rendszert pedig elejétől a végéig „fasizmusnak” bélyegezte. Ez együtt járt a Horthy-rendszert megelőző időszaknak, a Tanácsköztársaságnak a piedesztálra emelésével is. A vezető ideológus, Andics Erzsébet állásfoglalása szerint – ahogy azt egy vékony broszúrában olvashatjuk – „Magyarországon is

²⁶ Mühlfeith János: *Prónay-Zdravetz-Héjjas – Eredeti fametszetek a nemzeti megújulás jegyében*. 19 kép szöveggel. 1921. (A továbbiakban Mühlfeith: *Prónay-Zdravetz-Héjjas*. i. m.). Sorszámokat az album nem tartalmaz, ezért a számok a képek számát jelölik.

²⁷ Az egyik ilyen Bánlaky József: *A magyarországi 1918–19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története*, I–III. Budapest, 1925–1929. és Uő: *A magyar nemzet hadtörténelme*, I–XII. Budapest, [K. n.], 1928–1942.

²⁸ Harry Hill Bandholz: *Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon*. Bp., Magyar Világ Kiadó 1993.

²⁹ G. Mărdărescu: *Raspuns unui jurnal nediplomatic al generalului de Divizie Hary Hill Bandholtz, membru american al misiunii militare interiale în Ungaria (1919–1920)*. Bukarest, [K. n.], 1935.

lényegében fasiszta rendszer volt 25 éven keresztül”.³⁰ A Tanácsköztársaság ebben a magyar történelem csúcspontjaként jelent meg, amelyben hangsúlyos szerepet kapott az ország integritását veszélyeztető idegen hadseregekkel szembeni ellenállásának hangsúlyozása. Vörösterorról így természetesen szót sem ejtett, ezzel szemben a Nemzeti Hadsereget „gyilkoló, fosztogató, gyülevész társaságnak” bélyegezte meg, a nevükhöz kötött „felszabadító hadjáratot” pedig úgy jellemezte, mint ami nem volt más, mint magyar katonák „akasztanak, agyonvernek, herélnek, élve eltemetnek százával és százával fegyvertelen magyar munkásokat és parasztokat, falusi tanítókat, védtelen asszonyokat”.³¹

A Tanácsköztársaság megítélése 1949-ben, kikiáltásának 30. évfordulójára jutott el az első csúcspontra, amikor is a magyar történelem legdicsőségesebb időszakaként jellemezték. A Tanácsköztársaság a kiadott munkákban mintegy a Rákosi-rendszer előképeként jelent meg. Bár az új történelemértelmezés nagyrészt épített a két világháború közötti baloldali emigráció anyagaira, a Tanácsköztársaságot „hivatalosan” vezető Kun Béla szerepét ugyanakkor – igazodva a moszkvai elvárásokhoz (ahol Kun Bélát éppen árulóként tartották nyilván) – elhalványították, Szamuely Tiborét, különösen pedig Rákosi Mátyásét felnagyították. Ezt jól szimbolizálja a harmincadik évfordulón megjelent album, amelyben a főszerepet Lenin és Sztálin mellett Rákosi Mátyás játszotta.³²

Az 1951-ben megjelent magyar történeti összefoglalóban (*A magyar nép története*) lényegében a fentebb kívánatosnak tartott szempontoknak az érvényesítésével találkozunk. A Károlyi-féle őszirózsás forradalmat Lukács Lajos a „dolgozó nép forradalmi törekvéseitől eltérőnek” és „burzsoá jellegűnek” és „egyre nyíltabban reakciónak”, igazi jellegét tekintve tehát „polgárinak” bélyegezte. Ezzel szemben a Tanácsköztársaságot „a magyar nemzet, a magyar munkásosztály küzdelmeinek az 1945. április 4-i felszabadulásig a legkiemelkedőbb fejezeteként” és a magyar nemzet „évszázados szabadságharcainak és forradalmainak” a betetőzéseként interpretálta. Mindezekén túl a kötet Rákosi Mátyást és szerepét a Kommünben az összefoglaló alaposan eltúlozta. Vörösterorról nem volt szó a kötetben, ellentétben a fehérrel, amelynek külön fejezetet szentelt, áldozatait pedig ötezer főre taksálta. Ugyanakkor- tette hozzá- „több mint 70.000 ember, férfi, nő és gyermek került az ellenforradalom börtöneibe és gyűjtőtáborába”, az országból elmenekülők számát pedig „közel százezerre” becsülte.³³

³⁰ Andics Erzsébet: *Fasizmus és reakció Magyarországon*. Budapest, Szikra, 1945, 3.

³¹ Uo. 9.

³² *A Magyar Tanácsköztársaság 1919*. Budapest, Szikra, Magyar Munkásmozgalmi Intézet, 1919.

³³ *A Magyar Nép Története. Rövid áttekintés*. [H.n.], Művelt Nép Könyvkiadó, 1951, 431–435.

1951-ben jelent meg, a címében újra a *fehér terrort* viselő munka, Karsai Elek és Pamlényi Ervin tollából.³⁴ A *fehér terror*-fejezethez sorolták már nem csak Horthynak, de a tiszavirág életű szakszervezeti kormányt vezető Peidl Gyulának tevékenységét is. A szerzők egyértelműen Horthyt vádolták a lezajlott gyilkosságokért, melyeknek száma 2 hónappal a Tanácsköztársaság bukása után – állításuk szerint – már „meghaladta a 4000-et”.³⁵

A magyar történelmet összefoglaló szintézisek mellett különféle broszúrákban is megbélyegezték a terrort. A Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) Központi Vezetősége agitációs és propaganda osztálya 1951-ben kiadott *Útmutatójában* kimondottan „propagandista szemináriumok” segítségével készített az ifjúság és a dolgozó osztályok tisztánlátását segítő anyagokat.³⁶ Ebben a kis füzetben is, a hivatalos álláspontnak megfelelően a Horthy- rendszer „nemzetpusztító”, „fasiszta”, „reakciós” volt; maga a „fasizmus nem egyéb, mint veszett reakció és ellenforradalom”, a Szálasi-diktatúra pedig „a Horthy-rendszer szerves folytatása, »továbbfejlesztése«”³⁷. A broszúra szerint a Horthy-féle „tisztékiből, kulákokból, züllött elemekből álló fegyveres bandák” irtó hadjáratot kezdtek a munkásosztály és a dolgozó parasztság legjobbjai ellen”. „A börtönök zsufolásig megteltek. 6000 embert legyilkoltak, 30.000-et börtönbe vetettek, kb. 150.000 ember volt kénytelen külföldre menekülni”.³⁸ Az ötvenes évek irodalmából a gyilkosságok számáról talált legnagyobb adat – nem véletlenül – 1952-ből származik. Egy hasonló – az MDP és a Dolgozó Ifjúság Szövetsége által terjesztett, a politikai iskoláknak íródott – broszúrában már 10 000 halotról esik szó, forrásmegjelölés nélkül.³⁹ Ugyanez a munka 70 ezer bebörtönzöttről vagy internáltról és mintegy 100 ezernyi emigránsról tudósított. A recepciók szerint a felelősség a kormányzót terhelte, hiszen a „bandák” gyilkosságai „Horthy egyenes utasítására” történtek, a forrásmegjelölést ugyanakkor ezúttal is hiába keressük.

Az ötvenes évek magyar történetírása mindvégig meglehetősen alacsony színvonalon, a marxista történelemszemlélet elvárt logikája, témái és műltszemlélete alapján működött. 1953-ban jelent meg a fehérterror időszakára vonatkozó első szöveggyűjtemény, amely a

³⁴ Karsai Elek–Pamlényi Ervin: *A fehér terror*. [H.n.], Művelt Nép Könyvkiadó, 1951.

³⁵ Uo. 30.

³⁶ „Hogyan éltek a dolgozók a Horthy-rendszerben”. Útmutató az alapfokú politikai iskolák vezetői és a propagandista szeminárium vezetői részére. [H. n.], MDP KV, 1951/52.

³⁷ Uo. 37.

³⁸ Uo. 5.

³⁹ A broszúráról közvetett információink vannak csak, a szintén meglehetősen elfogult Kajetán Endre munkájából, aki a forráshivatkozásokat ugyancsak rendre mellőzte. Lásd Kajetán Endre: *Fehér terror? Vörös terror... azóta is!!* Budapest, Szenci Molnár Társaság, 2000, 30–31.

vizsgált időszakot már a címében is „rémuralomként” aposztrofálta.⁴⁰ A kötet történeti összefoglalójában az ellenforradalmi terror a „hallatlan nemzetáruló és népnyúzó politikát” volt hivatott érvényre juttatni. Az interpretáció szerint a „Horthy-hordák”, „banditacsapatok”, „Horthy-pribékek” és „az ellenforradalmi csöcselék külön alakulatai” Horthy vezetésével követték el a bestialitásokat. Kétségtelen előnye a gyűjteménynek ugyanakkor az, hogy – ha szelektíven is – de számos távirat, jelentés, utasítás és egyéb – a korszak megismeréséhez szükséges – alapvető dokumentum ekkor jelenik meg először nyomtatott formában. Ezzel az okmánysorozattal párhuzamosan elindult a szocialista előképeknek megfelelő magyar munkásmozgalom dokumentumainak a többkötetes bemutatása is (*A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai I-VIII.*). A Szikra kiadó jóvoltából 1951-től megjelenő kötetek a szociáldemokrata és kommunista mozgalmak hazai történetére és nemzetközi kapcsolataira vonatkozó újságcikemből, beszédekből, levelekből és levéltári dokumentumokból válogattak 1848-tól kezdődően. A sorozatban az őszirózsás forradalomról és a Népköztársaságról az 5.(1956), a Tanácsköztársaságról pedig a 6/A(1959) és a 6/B(1960) kötet számolt be.⁴¹ A közzétett dokumentumok közül vörösterorról egyikben sem se esett szó.

1.3. A magyar történetírás fokozatos professzionalizálódása – A vörösterorról és a fehérterror a Kádár-korszak szintéziseiben

1956 a Tanácsköztársaság bemutatásának szempontjából is új helyzetet teremtett. Fokozatosan felszámolták a Tanácsköztársaság dicsőítése és „árulónak” bélyegzett vezetője közti feszítő ellentétet. A politikailag ellenőrzött és szelektív szempontok mentén folytatott okmánykiadás mellett a Tanácsköztársaság tematikájának napirenden tartására szolgáltak az évfordulók is. Az események 40. évfordulóját országosan megünnepezték, és ebből az alkalomból számos évfordulós helytörténeti kiadvány és brosúra megjelent. A politika kiemelt figyelmét mutatta az is, hogy Münnich Ferenc a magyar minisztertanács elnökeként több beszédében is utalt a kommün jelentőségére, sőt 1959-ben március 21-ének emlékét (a Tanácsköztársaság kezdőnapját) a magyar országgyűlés törvénybe is iktatta, és – később ugyan – a Forradalmi Ifjúsági Napok címen igyekeztek összemosni március 15-e és március 21-e emlékét. Az Élet és Irodalomban, 1958-ban megjelent beszédében Münnich az 1919-es

⁴⁰ Nemes Dezső (Szerk.): *Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919–1921.* Budapest, Szikra, 1953.

⁴¹ *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai I-VIII.* Szerk.: Erényi Tibor–Mucsi Ferenc–Teleki Éva–S. Vincze Edit–Ivány Béla. Budapest, Szikra, 1951–1960.

forradalomra, mint a Dózsa-, Rákóczi-, Kossuth-, Petőfi- vezette szabadságharcok betetőzéseként tekintett. A „proletárforradalmat” a „több évszázados magyar szabadságharcok egy fejlettebb, legfejlettebb szakaszának” tekintette.⁴² Egy évvel később az újabb évfordulón már ennél is tovább ment. A Népszabadságban is közölt beszédében Münnich elhárította a vörösterror vádját. Ahogy fogalmazott: „a nemzetközi reakció és a magyar fasiszmus a Tanácsköztársaság elleni rágalomhadjáratát azzal próbálta színesíteni, hogy az 1919-es terrorról harsogott. A tanácsköztársaság esetében is bebizonyosodott, amit Lenin mondott: a terror vádja a burzsoáziára hull vissza. A valóság az, hogy a Tanközt. forradalmi harcokban, de viszonylag békésen jött létre: a politikai csődbe jutott polgárság fegyveres harc nélkül volt kénytelen átadni a hatalmat a munkásosztálynak. A valóság az, hogy a Tanköztársaság messzemenő türelmet tanúsított ellenségeivel szemben.[...] Ha hibát követett el, akkor a hiba nem az volt, hogy túl keményen, hanem, hogy a kelleténél enyhébben járt el ellenségeivel szemben. A valóság az, hogy az ellenforradalom hozott véres, kegyetlen és bestiális terrort.”⁴³

Mivel a hatalom az 1956-os októberi forradalmi eseményeket ellenforradalomnak bélyegezte, adta magát az analógia, hogy az 1919-es és az 1956-os eseményeket összemosták és nyíltan párhuzamba állítotsák.⁴⁴ Az ellenforradalmi jelző mellett természetesen a Horthy-rendszer fasiszta minősítésétől még jó ideig nem lehetett eltérni. Ezt a megközelítést érvényesítette a Nemes Dezső és Karsai Elek által szerkesztett újabb forrásgyűjtemény is, amely 1956-ban jelent meg.⁴⁵ A szerzők a „fasiszta rendszer viszonylagos politikai megszilárdítására” vonatkozó iratok között külön egységként tüntették fel azokat az iratokat, amelyek a „fehérterror intézményesítésével” foglalkoztak. Négy évvel később Karsai Elek és Pintér István Horthyval, a Nemzeti hadsereggel és a fehérterrorral foglalkozó könyvet jelentet meg.⁴⁶ A szerzők a Szálasi diktatúra rémtetteit, a haláltáborokat az 1919-es ellenforradalom egyenes következményeiként láttatták. Erősen érződik a szerzők azon törekvése is, hogy valamilyen módon 1956-ot párhuzamba állítsák az 1919-es történésekkel. Az epilógus szerint „1956 őszén a darutollasok egyenes leszármazottai, nyugatról visszazökött nyilas sőpredék és itthoni cimboráik meg akarták ismételni 1919 őszét: Budapesten, 1956. október 30-án a Köztársaság téren és másutt az országban”, de „az ország népe megmenekült az új

⁴² Münnich Ferenc: *A Magyar Tanácsköztársaságról*. Budapest, Kossuth, 1969, 169.

⁴³ Uo. 198.

⁴⁴ Réti László (Szerk.): *A Magyar Történelem Képekben 1918–1919*. Budapest, Hazafias Népfront, 1957.

⁴⁵ *Iratok az ellenforradalom történetéhez*. II. köt. – A fasiszta rendszer kiépítése és a népnomor Magyarországon 1921–1924. (Szerk. és s. a. r.: Nemes Dezső és Karsai Elek). Budapest, Szikra, 1956.

⁴⁶ Karsai Elek–Pintér István: *Darutollasok*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1960.

fehérterrortól”.⁴⁷ A kötetet meglehetősen szelektív forráshivatkozást érvényesítettek és néhol regényes, fiktív párbeszédet is leírtak. Új jelenség viszont, hogy a kötet végén először közölnek fényképet is a fehérterrorról. Az 1956-os forradalom hatása érződik a Duna-Tisza közti gyilkosságok egyik leghírhedtebb különítményesének, Francia Kiss Mihály perének a bemutatásában is.⁴⁸ A szerző az álneveken bujkáló, idős „Kovács bácsi” elfogását, perét majd – a halálos ítélet kihirdetése után – a kivégzését követi nyomon. A népszerűsítő kötetben (különösen a vádbeszédben) többször jelentkezik az elrettentés a hasonló ellenforradalmi (fasisztának titulált) akcióktól és a nyílt párhuzam az elbukott forradalommal. Az ötvenes elején jelennek meg a fehérterror éveibe kalauzoló – természetesen elfogult és vonalas– első szépirodalmi feldolgozások is. Berzeviczy Gizella saját életének és börtönemlékének heteit mutatja be regényes visszaemlékezésében, Sándor Kálmán pedig már „igazi” regényt írt a Tanácsköztársaság bukása utáni időkről. Ez utóbbi mű a Peidl-kormány alatt rejtőzködni kényszerülő, a rendszerrel hamar szembekerülő budapesti öntő munkás viszontagságait tárja elénk.⁴⁹

Sorra jelennek meg olyan munkák, amelyek kisebb-vagy nagyobb részben az 1919-es ellenforradalommal/-forradalmakkal és a fehérterrorral is foglalkoznak.⁵⁰ L. Nagy Zsuzsa 1961-ben a Dunántúl 1919-es hatalmi-politikai viszonyait taglaló munkával rukkolt elő.⁵¹ Véleménye szerint a Tanácsköztársaság bukása után a kiürített területekre bevonuló Nemzeti hadsereg jelenléte „egyet jelentett az emberüldözéssel, kínzásokkal, a tömegméretű kivégzésekkel”.⁵² A legyilkolt, kivégzett áldozatok számát több ezerre taksálta. Az akadémikus és a politikai csúcsvezetéshez tartozó Nemes Dezső 1962-ben újabb kötetet szánt az ellenforradalom bemutatására.⁵³ A kötetben Nemes – immár hagyományosan – Horthyt okolta a terrorért, a kormányzó szemére vetve, hogy a „horthysta seregek”, „szadista bandák” „főszerepet vittek” a fehérterrorban. A szerző szerint csupán a Prónay– különítmény „ezernél több embert mészárolt le, sok száz vagy talán több ezer uradalmi cselédet botoztatott meg,

⁴⁷ Uo. 242.

⁴⁸ Antal Gábor: *Ordások*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1958.

⁴⁹ Berzeviczy Gizella: *Márianosztra. Börtönemlékek a fehér-terror éveiből*. 3. kiad., Budapest, Szépirodalmi–Szikra 1953. Sándor Kálmán: *Szégyenfá–Fehér augusztus*. 3. kiad., Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1954.

⁵⁰ Csak néhány példa: Kállay István: Az ellenforradalom fegyveres erejének szervezése és működése 1919–1920-ban a Dél–Dunántúl területén. *Hadtörténelmi Közlemények* 1957/1–2., 3–31. illetve Szántó Imre: A fehér terror rémuralma Heves megyében 1919–1921. *Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve* 4. (1958), 329–354. Kleinné Nagy Zsuzsa: Küzdelem a Dunántúlon az ellenforradalom hatalomrajutása ellen – 1919. augusztus–december. *Századok* 1955/2., 211–240. Gazsi József–Kun József: Adatok a fehérterror első éveiről és a dolgozók ellenállásáról. *Hadtörténelmi Közlemények* 1959/2., 318–349.

⁵¹ L. Nagy Zsuzsa: *Forradalom és ellenforradalom a Dunántúlon 1919*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1961.

⁵² Uo. 189.

⁵³ Nemes Dezső: *Az ellenforradalom története Magyarországon 1919–1921*. [H. n.], Akadémiai Kiadó, 1962.

sok száz zsidót kínozott meg és fosztott ki”.⁵⁴ Állítását Prónay „naplójára” alapozza, amely azonban – mint ma már tudjuk – ennyi gyilkosságot nem tartalmaz. Ez a kötet is tartalmaz fotókat. Ezek egy része – mint például a szekszárdi direktórium tagjairól közvetlenül a kivégzésük előtt készült fotó – valódi, míg mások csupán fiktívek és a (minél nagyobb) hatáskeltés eszközeként szolgálnak. A fehérterror pedagógus „áldozatairól” készített „montázs” 1963-ban jelent meg.⁵⁵

Ugyanebben az évben került sor a fehérterror talán legrettegettebb figurájának, Prónay Pál „naplójának” kivonatos formában való megjelenésére.⁵⁶ A már címében is sokat mondó könyv (*A határban a halál kaszál – Juhász Gyula Tápai lagzi című versének utolsó sorát kölcsönözve*) Prónay „ellenforradalmi naplójegyzeteiből” készült, és elsősorban a gyilkosságok bemutatására és a Lajtabánságra vonatkozó fejezetekre koncentrált. Az addig a Munkásmozgalmi Intézet Levéltárában (Ma Politikatörténeti Intézete Levéltára) őrzött visszaemlékezés már megjelenésekor nagy hatást váltott ki, és azóta is Prónay, illetve műve az első számú hivatkozási alap, ha szemléltetni kell a fehérterror motivációit és gyilkosságait.⁵⁷

A Kádár-korszak reprezentatív összefoglalójának szánt Molnár Erik szerkesztette kétkötetes *Magyarország történetében*, az 1918–1919-es forradalmak bemutatását a 2. kötet hetedik fejezeteként Siklós András írta. Kritikával a szerző a Tanácsköztársaság szerepének és jelentőségének megítélésben továbbra sem élt, a „vér nélkül, békés úton” kikiáltott proletárdiktatúra az összefoglalóban „világraszóló” eseményként jelent meg. Az őszirózsás forradalom árnyoldalaival szembeni elfogultságot jól mutatta, hogy amíg a Népköztársaság időszaka alatti rendcsinálásokban életüket vesztett személyek számát több százra becsülte, addig a proletárdiktatúra alatti vörösteror nem szerepelt a kötetben. Igaz ugyan, hogy ha diszkréten is, de a tússzedő akciókról néhány sorban beszámolt, hangsúlyozva, hogy az őrizetbe vett személyeket néhány hét múlva elengedték.⁵⁸ A fehérterror ugyanakkor hangsúlyosan szerepelt a kötetben és azt még fotóval és grafikával is kiemelték. A szerző szerint a „brutális és véres kezű tisztbandák terrort, rémuralmat teremtettek az országban”,

⁵⁴ Uo. 91.

⁵⁵ Bihari Mór (Szerk.): *Kioltott fáklyák– emlékezések a fehérterror pedagógus áldozatairól*. Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1963.

⁵⁶ *A határban a Halál kaszál– Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből*. (Szerk.: Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin) Budapest, Kossuth, 1963.

⁵⁷ Érdemi bemutatása és elfogulatlan elemzése a munkának ugyanakkor mindmáig várat magára. Egy – még a megjelenésekor íródott– „véleményezésről” tudunk csak. Lásd: Andrássy Antal: A hóhér tollat fogott – Prónay visszaemlékezése az 1919-es somogyi fehérterrorra. *Somogyi Néplap*. 1963. október 27., 4.

⁵⁸ Molnár Erik (Szerk.): *Magyarország története*. II. kötet. 3. kiad., Budapest, Gondolat, 1971, 352. (Először 1964-ben jelent meg.)

és ugyan az áldozatok számára vonatkozó „végösszeget” nem állapított meg, de állítása szerint „ezrével gyilkolták a kommunistákat, munkásokat”. Ugyanebben a kötetben a VIII. fejezet szerzője, Ránki György, Horthy Miklóst „önállóan, könnyen befolyásolható, ezért környezete által irányított, szűk látókörű tengerésztisztként” és a „tömegeket megvető nyers katonaként” jelenítette meg. Ránki sommás értékítélete szerint a „dzsentrí- katonatiszti” és a „hozzá csapódott” elemekből

„rekrutálódott a fehérterror sivár vezérkara, a bikacsökkel járó prónaypálok, a k. u. k. szolgálati szabályzat bölcsességén nevelkedett katonatisztek”. [valamint a] „brutális és véres kezű tiszti és kulákbandák terrort, rémuralmat teremtettek az országban [...] világszerte hallatlan felháborodást kiváltó vérengzéseket követtek el. Ezrével gyilkolták a kommunistákat, munkásokat- napirenden voltak a véres pogromok.”

Ránki György mintegy ötezerre tette az áldozatok számát, közel hetvenezerre a letartóztatottakét és mintegy 150 ezerre az emigránsokét. Ezek a számok megegyeznek Böhm Vilmos adataival. A szerző szerint egyértelműen a történelemért Horthy Miklóst terheli a felelősség, és a Népszava két ismert publicistájának, Somogyi Bélának és Bacsó Bélának a meggyilkolása is „Horthy utasítására” történt.⁵⁹ Ugyanebben az évben adták ki az egykori emigráns írók, költők, politikusok fehérterrortól szóló korabeli iratait, verseit, visszaemlékezéseit.⁶⁰ Folytatódtak a fehérterrortól kapcsolatos anyagok lokális jellegű, vagy csak egy-egy résztémára összpontosító kutatások is.⁶¹ A népbiztosok peréről Rév Erika jelentetett meg könyvet, benne számos levéltári anyagot és sajtóanyagot is felhasználva.⁶² Ugyanígy 1969-ben jelent meg Kiss Sándortól a *Magyarország történetének képeskönyve 1849–1945*, amelybe a vörösterrorról nem került be, a fehérterrortól ugyanakkor több passzust és képanyagot is szentelt. A szerző markánsan hangsúlyozta Horthy felelősségét a gyilkosságokért és azt állította, hogy a tiszti különítmények gyilkosságaira „Horthy parancsának megfelelően” került sor, a „működésük” pedig kimerült az adott

⁵⁹ Uo. 365–367., 370.

⁶⁰ *Magyar Pokol – A magyarországi fehérterror betiltott és üldözött kiadványok tükrében.* (Előszót írta: Karsai Elek) Budapest, Magvető, 1964.

⁶¹ Lehoczky Alfréd: Gazdasági és politikai viszonyok Ózdon a fehérterror és az ellenforradalmi rendszer első éveiben (1919–1922). *Párttörténeti közlemények* 1965/4., 104–130. Kanyar József: A hatalom átvétele és megszilárdítása az ellenforradalom első hónapjaiban, Somogy megyében. *Levéltári szemle* 1965/1–2., 75–115. S. Mándi Magda: A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal vizsgálata Magyarországon 1920-ban. *Párttörténeti közlemények* 1967/4., 150–166. Andrassy Antal: Latinka Sándor elfogatása és mártírhalála. *Somogyi Szemle* 1967/1., 37–56. Kávássy Sándor: Ellenforradalmi mozgalmak Somogyban a Tanácsköztársaság idején. *Történelmi Szemle* 1973/3–4., 413–430.

⁶² Rév Erika: *A népbiztosok pere.* Budapest, Kossuth, 1969.

községek elfogott kommunista (vagy annak tartott lakosainak) az elfogásában, agyonverésében, felekasztásában, vagy agyonlövésében.⁶³

A Tanácsköztársaság időszakának ötvenedik jubileumára jelent Hajdu Tibor könyve. A munka elmozdulás volt a korábbi sematikus, a vulgármarxista dogmatikus szempontokat kritikátlanul érvényesítő megközelítésektől, ezért az első szakszerű összefoglalónak tekinthetjük. Ugyan vörösterorról még mindig nem volt szó, de néhány Cserny Józsefhez kötődő gyilkosságról (szám szerint négyről), illetve pár atrocitásról már beszámolt.⁶⁴ A Tanácsköztársaság ötvenedik évfordulóján a legtöbb magyarországi megyének (és egyes városoknak is) megírták az 1919-es történetét, amely a téma iránti kitüntetett figyelmet mutatja. Ugyanakkor a hatvanas évek minden szakszerűsödés ellenére nem hoztak létre egységes szempontrendszert és forráskritikai hozzáállást. Az 1968-as Liptai Ervin féle kötet a Tanácsköztársaság történetét mesélte el, és számos ponton újra az ötvenes évek szélsőségesen elfogult apologetikus kijelentéseit elevenítette fel. Vörösterorról így továbbra sem volt szó, a lezajlott atrocitásokat kivétel nélkül az ellenforradalmi kísérletekre adott reakcióként mutatta be.⁶⁵

A hetvenes években több a fehérterrorról szóló, ismeretterjesztőnek szánt „feldolgozás” is megjelent. Egy 1972-es kötet a fehérterroristák kínzásainak naturalisztikus bemutatásában járt élen.⁶⁶ Kutatások kezdődtek az ellenforradalmi hadsereg létrehozásának körülményeire, tevékenységére vonatkozóan is. Ilyen összegzéseket a hetvenes években főként Pataki István készített. Az ötvenes években készült összefoglalások szélsőségesen elfogult interpretációihoz hasonlóan úgy vélte, hogy a „tisztogatásokat” a „megtorlásokat” és a „kíméletlen terrort” az „uralkodó osztályok” tartották szükségesnek, akik a rendelkezésükre álló összes erőt a „fasiszta rendszer kialakítása és erősítése” céljából használták fel.⁶⁷ 1975-ben pedig K. Balog János a fehérterror Tolna megyei történetét jelentette meg.⁶⁸ Bár e munkákban még mindig tovább élt a vulgármarxista fogalomhasználat, a témával szembeni prekoncepció és a tárgyalt korszak fasiszta megítélése, már érezhető a történetírás fokozatos professzionalizálódása és a források szakszerűbb kezelése. Ez akkor is igaz, ha az objektív

⁶³ Kiss Sándor: *Magyarország történetének képekönyve 1849–1945*. Budapest, Corvina, 1969, 209.

⁶⁴ Hajdu Tibor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Budapest, Kossuth, 1969. (Az atrocitásokról: 129–134.)

⁶⁵ Liptai Ervin: *A Magyar Tanácsköztársaság*. Budapest, Kossuth, 1968.

⁶⁶ Fahidy József: *Teréz körút 39*. Budapest, Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, 1972.

⁶⁷ Pataki István: *Az ellenforradalmi hadsereg szerepe a magyar fasiszta rendszer fokozatos megerősítésében (1919. november–1920. július)*. Budapest, Zrínyi, 1972. 124–125. (A továbbiakban: Pataki: i. m.) Uő: *Az ellenforradalom hadserege 1919–1921 – a hadsereg szerepe az ellenforradalmi rendszer kialakításában és megszüldésében Magyarországon (1919. augusztus–1921. július)*. Budapest, Zrínyi, 1973.

⁶⁸ K. Balog János: Vádirat helyett (A fehérterror Tolna megyében). In: *Tanulmányok Tolna megye történetéből* VI. Szekszárd, Tolna Megyei Tanács Levéltára, 1975, 161–205.

(vagy maximálisan arra törekvő) elveket érvényesítő szintézisnek a lehetőségei ekkor még hiányoztak.

1976-ban szöveggyűjtemény jelent meg a Duna-Tisza közének 1918–1919-es történetére vonatkozóan, melyben néhány olyan dokumentumot is találunk, amelyek a vörösterrorhoz és a fehérterrorhoz kötődő gyilkosságokról informálnak.⁶⁹ Ugyanebben az évben jelent meg egy reprezentatív, vaskos munka, az évtized talán legnagyobb szabású történeti sorozatának – a „tíz kötetes” *Magyarország történetének* – 8. köteteként.⁷⁰ Mindenképp nívó volt, hogy ha csak nagyon visszafogottan is, de néhány gyilkosságról már beszámoltak a kötetben, amiket a „rendkívül kegyetlen” ellenforradalmi lázadások leverésekor hajtottak végre a Duna-Tisza közén. Némiképp eufemisztikus tálalva megtudhatjuk, hogy Kecelen 19, Dunapatajon pedig 48 ellenforradalmár „esett el fegyverrel a kezében”. A kötet megállapítása szerint a különféle „terroristákhoz” kötött gyilkosságok nem voltak többek pusztá rémhíreknél, hiszen „a valóságban bírói ítélet nélkül 12 embert végeztek ki összesen, köztük 3 ellenforradalmi szervezkedésben részt vevő csendőrtisztet, továbbá a román támadás kezdetén, amikor a burzsoá soraiból túszoikat szedtek, 3 ismert politikus” gyilkoltak meg. Ezenkívül „a forradalmi törvényszékek ítéletei alapján összesen 27 személyt végeztek ki”, tehát a meggyilkoltak számát a szerző 39-ben állapította meg.⁷¹ Ugyan a vörösterro kifejezést hiába keressük, a fehérterrort külön alfejezetben szerepeltették. A kötetben az áldozatok számáról is szó esett: a román hadsereggel együtt a magyar ellenforradalmárok „5000 embert öltek meg, és több mint 70 ezret zártak börtönbe, internáló táborokba”. Az emigránsok számát pedig „100 ezerre” becsülik.⁷²

1978-ban külön kötet foglalkozott a Népszava két meggyilkolt újságírójával: Somogyi Bélával és Bacsó Bélával.⁷³ A szerzők a történeteket, Horthy tudtával végrehajtott gyilkosságok eltussolásának históriájaként írták meg. Az 1919-es események hatvanadik évfordulójára jelent meg Andrassy Antalnak a tanulmánya, amely a fehérterro

⁶⁹ *Dokumentumok az 1918–19-es forradalmak Duna-Tisza közti történetéhez.* (Szerk.: Romsics Ignác). Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 1976. (A továbbiakban: *Dokumentumok az 1918–19-es forradalmak Duna-Tisza közti történetéhez.* i. m.)

⁷⁰ Ránki György (Főszerk.): *Magyarország története 1918–1919, 1919–1945.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976, 395–397.

⁷¹ Siklós András: A forradalmak kora 1918–1919. A Tanácsköztársaság a szocializmus megvalósításáért. In: Ránki György (Főszerk.): *Magyarország története tíz kötetben.* 8. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976, 244–246.

⁷² Uo. 397.

⁷³ Gergely Ernő– Schönwald Pál: *A Somogyi– Bacsó gyilkosság.* [H. n.], Kossuth, 1978.

legfrekvenciáltabb térségének számító Somogy megyében végrehajtott pogromokról tudósított.⁷⁴

1979-ben készült el, de csak 1982-ben jelen(het) meg Romsics Ignácnak az 1918–1919-es időszak Duna-Tisza közének eseményeit taglaló munkája, amely a szerző korábbi kutatásaira támaszkodott.⁷⁵ Ebből kiderült, hogy a rekvirálások miatt elkeseredett és a sorozásokkal szembeszegülő parasztfordalmakat a vörösörökből, vöröskatonákból, tengerészekből álló karhatalmi alakulatok kíméletlenül leverték. A klasszikus tűzharcok után a Forradalmi törvényszékek több halálos ítéletet is hoztak – Tasson 3, Dunapatajon 14, Kalocsán 22, Solton 14, Hartán 1 ellenforradalmárt végeztek ki–, de ezek mellett Szamuely vezetésével rögtönítélő bíróság is működött. Romsics szerint az ellenforradalom igazi vezetői még időben elmenekültek, így az indokolatlanul szigorú „példastatuálás” többnyire a másodvonalbeli vezetőket és az ellenforradalmi mozgalmakba belesodródott paraszti lakosságot sújtotta. Szintén Romsics Ignáctól jelent meg még ugyanebben az évben az ellenforradalmi rendszer első tíz évét bemutató munka. Ebben nem lettek számszerűsítve a Horthy- vezette Nemzeti Hadsereg alakulataihoz kötődő gyilkosságok, de Romsics leszögezte, hogy a felállított bíróságok gyorsított bünvádi eljárásának „hatékonyságával” elégedetlen hadsereg némely alakulata „rövid úton végzett a keze közé kerülőkkel”, ráadásul „nemcsak a közismert forradalmárookra, hanem gyakran az egyszerű tanácsstagokra és vöröskatonákra, s olykor a Tanácsköztársasággal semmiféle közösséget sem vállaló zsidó polgárookra is verés, kínzás s nemritkán halál várt”.⁷⁶ Ezek a ténylegesen forrásfeltáráson alapuló munkák a történészek újabb generációjának a Horthy- korszakhoz fűződő szakszerűbb-, és a történettudomány objektívebb hozzáállását tükrözték.

Pásztor Mihály a Pest megyei 1919–1920-as fehérterrorhoz kötődő jelenségeket és történéseket vizsgálta.⁷⁷ Pásztor kitért – a gyilkosságok mellett – a nemzetgyűlési választások, az internálások, a letartóztatások bemutatására is. Magát a fehérterrort három szakaszra osztotta, és 1920 nyarára azt befejezettnek tekintette. Mindezen munkák már levetkőzték a korábbi sérelmi attitűdöt – a leleplező jelleget– céljuk a történetek megértése és hiteles bemutatása volt. A professzionálisabb attitűd kialakulása mellett tovább élt –ha szerényebb hangvétellel is– a korábbi elfogultabb narratíva is. Hollós Ervin és Lajtai Vera

⁷⁴ Andrassy Antal: Katonai terror Somogyban 1919 őszén. In: *Somogy Megye Múltjából*. Levéltári évkönyv 10. Kaposvár, 1979, 307–353.

⁷⁵ Romsics Ignác: *A Duna-Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–19-ben*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.

⁷⁶ Romsics Ignác: *Ellenforradalom és konszolidáció*. [H. n.], Gondolat, 1982, 60.

⁷⁷ Pásztor Mihály: *A fehérterror néhány jelensége – Pest megye 1919–1920*. Pest megyei Levéltári Füzetek 8. Budapest, 1985.

könyvében a kormányzónak és a fehérterrornak a viszonyát boncolgatja. A fehérterror áldozatainak a számát ötezerre tették és hetvenezerre főre becsülték a bebörtönzöttek számát.⁷⁸ A szerzők szerint Horthy szavakban elítélte ugyan a gyilkosságokat, „ténylegesen viszont segítette és elpalástolta a kegyetlenségeket”.⁷⁹ Ezért Horthy „egyes tisztek cselekedeteiért nem, de a hadsereg, mint egész cselekedeteiért” felelősnek tekinthető.⁸⁰ A lezajlott gyilkosságok és felelősségre vonások Horthy kormányzóvá választásához voltak szükségesek.

Közvetlenül a rendszerváltás előtt jelent meg Szinai Miklósnak *Ki lesz a kormányzó?* című népszerűsítő munkája, amelynek már alcíme – *A Somogyi-Bacsó gyilkosság háttere* – is jelezte, hogy a fehérterrorista különítményesek által meggyilkolt Somogyi és Bacsó tragédiájában a Horthy közvetlen felelősségét fenntartó álláspont továbbra is létezik.⁸¹

1.4. A forradalmi terrorok az 1989-es rendszerváltás utáni történeti – és emlékirat-irodalomban

A 1989-es rendszerváltást követő időszakban minden ideológiai korláttól megszabadulva végképp lehetővé vált az 1918-1919-es forradalmaknak, a vörös és a fehérterrornak a higgadt, szakszerű, ideológiai elfogultságoktól mentes értékelése. Ez ugyanakkor nem feltétlenül járt együtt a szakszerűsödéssel, mert néhány esetben ugyanolyan elfogult megállapításokkal találkozunk, mint korábban. Az azóta megjelent kiadványok abban többnyire egységesek, hogy mind a vörös-, mind pedig a fehérterror bemutatásra kerül, de tapasztalható, hogy sok esetben eltérnek a vörösterro és a fehérterror áldozataira vonatkozó becslések.

Magyarország volt hercegprímásának, Mindszenty Józsefnek az *Emlékirataim* című memoárja elsőként Torontóban jelent meg az évtized közepén, majd utóbb magyarul is. A visszaemlékezésben kitért 1919-es tapasztalataira is. A szombathelyi papot nemcsak a Károlyi-köztársaság alatt, hanem a Tanácsköztársaság idején is letartóztatták, majd internálták. Úgy vélte, hogy a kommünárok a proletárdiktatúrát „csak terrorral tudták fenntartani, egyik eszközük pedig a túszedés volt”.⁸² „A terror, – tudósított tovább – „leginkább a fővárosban tombolt, ahol mint tudjuk, külön kivégző helyet rendeztek be a

⁷⁸ Hollós Ervin–Lajtai Vera: *Horthy Miklós a fehérek vezére*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1985. (A továbbiakban Hollós–Lajtai)

⁷⁹ Uo. 124.

⁸⁰ Uo. 260.

⁸¹ Szinai Miklós: *Ki lesz a kormányzó? – A Somogyi–Bacsó gyilkosság háttere*. [H. n.], Kossuth, 1988.

⁸² Mindszenty József: *Emlékirataim*. 4. kiad., Budapest, Apostoli Szentészék Könykiadója, 1989, 22.

parlament pincéjében. Ide vidékről is felvitték a kiemelt áldozatokat”. Az országban pedig mindenütt „vészbíróságokat” működtettek.⁸³

Horthy Miklósnak a Portugáliában írt emlékirata az 1953-as buenos airesi és az 1974-es torontói megjelenést követően, 1990-ben magyarul is megjelent. A kormányzó ebben egyáltalán nem tagadta a fehérterror atrocitásait. Ahogy fogalmazott: „semmi okom sincs rá, hogy szépítgessem azokat az igazságtalanságokat és kegyetlenkedéseket, amelyek valóban megtörténtek abban az időben, amikor csak acélseprű tisztíthatta meg az országot”. Ugyanakkor kategorikusan cáfolta azokat a vádakat, hogy neki, a Nemzeti Hadsereg főparancsnokának bármi köze lett volna a kivégzésekhez, és az állította, hogy „egyetlen törvénytelen tett elkövetésére sem adot parancsot a fővezérség”. Mindezekon túl egyetértőleg idézte egy róla írt könyv szerzőjének jellemzését, miszerint: „Ha a vezető a maga nagy célját el akarja érni, nem szabad holmi csekélység miatt leintenie előrerohamozó csapatát”, esetlegesen megrendszabályoznia „hatáskörüket túllépő tisztjeit”, mert „nagyon is puhaszívú ember semmiképpen sem alkalmas arra, hogy évadult időkben katonákat vezessen”.⁸⁴

1993-ban *Vörös könyv 1919* címmel egykorú beszámolókból, sajtócikkekből összeállított kötet jelent meg. A félezer oldalas „dokumentumválogatás” 1920. március 20-tól augusztus 4-ig kronologikusan (napról-napra) követi az eseményeket. Külön visszakereshetők azok a helyek, ahol vagy a cseh és a román katonasághoz, vagy a vörösterrorhoz köthető gyilkosságok történtek. A kötet közreadója Gerencsér Miklós ugyanakkor sem szakszerű bevezetővel, sem a dokumentumok pontos elérhetőségével nem szolgált.⁸⁵

A rendszerváltás óta közel egy évtized telt el, mire újra huszadik századi szintézis született, illetve születtek. Ezekben továbbra sem egységes megállapításokat találunk a vörösterorról és a fehérterrorról. A 2000-ben megjelent, Gergely Jenő és Izsák Lajos által jegyzett *A huszadik század története* lényegében kronologikus szempontokat követve faktografikusan mutatják be a forradalmakat.⁸⁶ A Tanácsköztársaságot egyértelműen negatívnak ítélték meg, hangsúlyozva, hogy kikiáltását a Károlyi háta mögötti puccs készítette elő, diktatórikus módszereket alkalmazott és a kisebbségre támaszkodott csak. A kötetben kitértek a vörösterorra is, amely áldozatainak számát 450-re tették. A fehérterror esetében ugyanakkor nem állapítottak meg „pontos” számokat, de röviden ismertették a Horthynak alárendelt tisztikülönítmények tevékenységét is, akik „mozgó alakulatokként

⁸³ Uo. 23.

⁸⁴ Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Budapest, Európa–História, 1990, 131–132.

⁸⁵ *Vörös könyv 1919*. Közread.: Gerencsér Miklós. Lakitelek, Antológia Kiadó, 1993.

⁸⁶ Gergely Jenő–Izsák Lajos: *A huszadik század története*. Budapest, Pannonica, 2000, 26–27.

karhatalmi funkciót töltöttek be, ami kezdetben spontán megtorlásokból, törvénytelenül elkövetett gyilkosságokból állt”.⁸⁷ Ugyanígy a terrorisztikus cselekmények közés sorolták a román hadsereg tevékenységét is.

A kilencvenes évtized végén jelent meg, az azóta többször (többek között angolul is) kiadott, Romsics Ignác által írt vaskos szintézis, a *Magyarország története a XX. században*. Romsics a korábban megszokott periodizációs „technikáktól” eltérően nem különálló fejezetekként mutatta be a két forradalmat, hanem azokat a „boldog békeidők” és a Horthy-korszak közötti átmeneti, zavaros periódusban szerepeltette.⁸⁸ A kategorikus értékítéletek megfogalmazásától általában tartózkodó szerző röviden kitért a Tanácsköztársaság jellegének értékelésére is. Úgy vélte, hogy ez utóbbi időszak a „magyar történelem folyamatosságában [...] jóval nagyobb törést jelent”.⁸⁹ A szerző ismertette a vörösteror rémtetteit is, Szamuely-halálvonatát, a „terrorista szellemű” bőrkabátos „Lenin-fiúk” tevékenységét. Ugyan a vörösteror áldozatainak számára vonatkozó végső összegzést nem találunk, azt kiemelte, hogy a Duna-Tisza-közén 1919. június közepén kirobbant ellenforradalom elfojtására a kirendelt katonaság és a megtorlásokat irányító Szamuely Tibor mintegy félszáz résztvevőt felakasztatott. A szintézis kitért a fehérterrorra is. A Horthy alá tartozó különítményesek „működése” „direktórium tagok, vöröskatonák és gyakran a Tanácsköztársasággal semmiféle közösséget sem vállaló zsidó polgárok százainak” megkínzásában „sőt nem ritkán minden jogszerűséget nélkülöző lincselések és akasztások” végrehajtásában merült ki. Az áldozatok számát pedig „több mint ezerre, sőt valószínűsíthetően kétezerre” taksálta.⁹⁰

A Salamon Konrád által írt, 2001-ben megjelent *Nemzeti önpusztítás 1918–1920* című kötetben a fentebb említett monográfiákkal szerzői gyakorlatával szemben számos esetben találkozunk kategorikus kijelentésekkel, szövegében pedig sok helyütt erőteljes érzelmi túlfűtöttség érvényesült. A proletárdiktatúra alatt – Salamon véleménye szerint a „a magyar társadalom, a magyar munkásság legszélsőségesebb és legértéktelenebb elemei kerültek hatalomra. Ezen mit sem változtat, hogy néhány neves értelmiségi is lelkesen nyilatkozott a kommunista rendszerről, a »Vörös Isten« eljövételéről, s volt, aki hosszabb-rövidebb ideig politikai szerepet vállalt. Ez csupán az ő tévedésük, illetve az ő szegényük. A történelem ugyanis már bebizonyította, hogy a kommunista rendszer zsákutca volt, eleve nem lehetett jól csinálni, tehát minden érte tett erőfeszítés felesleges áldozat.”⁹¹ Salamon a vörösteror

⁸⁷ Uo. 47.

⁸⁸ Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. 3. kiad. Budapest, Osiris, 2001, 123–124.

⁸⁹ Uo. 124.

⁹⁰ Uo. 134.

⁹¹ Uo. 136.

áldozatainak számát hatszázban állapította meg. A fehérterror szintén helyett kapott a kötetben, amelynek „mintegy 1200 áldozata volt”.⁹² Külön kitért a románok agressziójára is a megszállt területeken.

Ugyanebben az évben jelent a korszak főszereplőjéről, Horthy Miklósról egy modern, szakszerű monográfia, amely a kormányzó 1918–1944 közötti időszakára fókuszált. Szerzője, az amerikai történész, Thomas Sakmyster – Pataki István kutatásaira alapozva – úgy vélte, hogy a Prónay Pál által kivégzettek száma 1919. augusztusában elérhette a háromszázat, év végére pedig a „fehérterror áldozatainak száma valószínűleg meghaladta az ezret”. Horthy hozzáállását a lazajlott gyilkosságokhoz Sakmyster ellentmondásosnak ítélte. A kormányzó ugyanis egyfelől következesen tagadta, hogy vérszomjas gyilkosságok végrehajtására adott volna parancsot, másfelől ugyanakkor hónapokig nem lépett fel a pogromok elkövetőivel szemben, sőt „hivatalosan is védelmébe vette vezetőiket”.⁹³

Ugyan nem ekkor készült, csak 2002-ben jelent meg *Rövid magyar történet* címmel a Horthy-korszak meghatározó értelmiségijének és ideológusának számító Szekfű Gyula írásaiból egy tanulmánykötet. Bár az a két világháború között nem jelent meg, jól mutatja a szerző felfogását a történekről. Szekfű szerint a proletárdiktatúra terrorját az uralom fenntartása indokolta. Ennek eszközeiként funkcionáltak a forradalmi törvényszékek, a vörös örök, és a rettegett „Lenin-fiúk”, akik bárhol megjelentek, ahol a Tanácsköztársaságot veszély fenyegette. Emellett általános gyakorlat volt a túszedés a lakosság köréből, a foglyok megkínzása vagy kivégzése. A terror feje, Szamuely Tibor páncélvonatán leutazott a renitens vidékekre, és kivégzésekkel állította helyre a „rendet”. Ezzel szemben a fehérterror kapcsán a következőket állapítja meg: az ország „kaotikus lelkiállapotba” süllyedt, aminek „a legmesszebb látható jele a bolsevistaellenes hangulat volt, mely csakhamar antiszemitizmusba csapott át.”⁹⁴ Perbe fogták a Tanácsköztársaságban bírói funkciót betöltő forradalmi törvényszékek tagjait, a Lenin-fiúkat, volt vörösöröket és egyéb politikai megbízottakat. 97 halálos ítélet született, amiből 16 halálraítélt Oroszországba mehetett, a ténylegesen kivégzettek száma 68 volt. Szekfű szerint az országban kibontakozó „nagyfokú antiszemitizmus” alapvető oka az volt, hogy a lakosság és „a közhangulat a zsidóság és a kommunistaság fogalmát egynek vette, s ezen közhangulat védelme alatt hazafias érzés, személyes sérelem, faji és népi gyűlölet, egyéni kegyetlenség, nem egyszer pénzvágy is fordult

⁹² Salamon Konrád: *Nemzeti önpusztítás 1918–1920*. Budapest, Korona, 2001, 189.

⁹³ Sakmyster, Thomas: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944*. [H. n.], Helikon Kiadó, 2001, 38–39. (A továbbiakban: Sakmyster. i. m.)

⁹⁴ Uo. 532.

a bolsevizmusban kompromittált zsidóság ellen.”⁹⁵ Ugyanennek voltak köszönhetőek a megnyilvánuló atrocitások különböző kávéházak és szórakozóhelyek ellen. A randalírozó különítményesek sok esetben saját bosszútól vezérelve kegyetlenkedtek. „Soknak családját megkínózták a vörösök, s ők most a szemet szemért elvet hajtották végre”. Szekfü könyvében felmenti Horthyt a felelősség alól. Legsarkosabb megállapítása szerint „csak vörös terror volt, mert a bolsevista vezérek Kun Bélától elkezdve tényleg a kormányzás elengedhetetlen eszközének tartották a terrort.”⁹⁶

2003-ban teljes terjedelmében közölte a *Beszélő* azt a brit jelentést, amelyet a brit szakszervezeteket tömörítő Trade Union Congress képviselőiből és a brit parlamenti munkáspárt tagjaiból álló delegáció készített 1920-as magyarországi látogatásukor. A Simonyi Semadam Sándor miniszterelnök meghívására érkezett ötfős küldöttségnek a *Fehérterror Magyarországon* című elemzése szerint „Magyarországon »terror« dúl, amelyet a magyar kormány képtelen ellenőrzése alatt tartani, és tulajdon fellépése is gyakran olyan kegyetlen, hogy méltán nevezhető »terrornak«.”⁹⁷

A magyarországi erőszakról és az egyes paramilitáris csapatok tevékenységéről 2004-ben és 2006-ban publikált Bodó Béla értékes tanulmányokat, amelyben az állami kontroll alól kikerülő terrorcsapatok tevékenységét mutatta be, nemzetközi szakirodalmakra és magyarországi forrásokra alapozva. Ezekben a szövegekben nemcsak a konkrét eseményeket vizsgálta meg, hanem azokat első világháború utáni erőszak kultúrájának perspektívájából vizsgálta.⁹⁸ Ugyanebben az évben jelent meg, Eliza Ablovatski tanulmánya a vörös és a fehérterror időszakában a budapesti nőkkel szemben elkövetett erőszakos cselekményekről.⁹⁹

Újabb, a Horthy-korszakról szóló szintézis 2006-ban jelent meg Ormos Máriától.¹⁰⁰ A szerző kitért mind a vörösterorra, mind pedig a fehérterorra, de pontos adatokkal nem szolgált egyik esetében sem. Még egy huszadik századi magyar történelemről szóló szintézis jelent meg az évtizedben, a Gergely Jenő és Izsák Lajos szerzőpárosnak *A magyar jelenkor története* című összefoglaló kötete. Ebben a „lakosság megfélemlítését” célzó vörösteror áldozatainak a számát 450-re tették, a „spontán megtorlásokkal „ és „törvénytelenül

⁹⁵ Uo. 532–533.

⁹⁶ Uo. 533.

⁹⁷ A fehérterror Magyarországon. *Beszélő* 2003/9., 78–98. Ugyanitt elemzi Gereben István (Egy történelmi dokumentum elé).

⁹⁸ Béla, Bodó: Militia Violence and State Power in Hungary, 1919–1922. In: *Hungarian Studies Review* 2006/1–2., 121–156. és Uő: Paramilitary violence in Hungary After the First World War. In: *East European Quarterly* 2004/2., 129–172.

⁹⁹ Ablovatski, Natalia: Between Red Army and White Guard: Women in Budapest 1919. In: *Gender and War in Twentieth-Century Eastern Europe*. Bloomington, Indiana University Press, 2006, 70–94.

¹⁰⁰ Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában 1914–1945*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 2006.

elkövetett gyilkosságokkal” operáló fehérterror áldozatait ugyanakkor nem számszerűsítették.¹⁰¹

Bár eltérő forráskritikával és minőséggel, de a vörösterro, a fehérterrorra és a román megszállásra fókuszáló helytörténeti munkák az új évezredben újabb tanulmányokkal és kötetekkel gazdagodtak. Ehhez hozzájárulhatott az is, hogy az 1919-es események újra a politika látószögébe kerültek. 2009-ben Sólyom László köztársasági elnök a vörösterro dunapataji gyilkosságainak kilencvenedik évfordulóján nyitotta meg a vörösterro emlékévét, a kivégzetteknek pedig ugyanebben az évben posztumusz Magyar Örökség Díjat adtak át a Magyar Tudományos Akadémia székházában.

Végső István a Kiskunhalas térségében lezajlott vörösterro és fehérterro vette görcső alá.¹⁰² K. Németh András a Tamásiban lezajlott ellenforradalomnak és a vörösterroznak járt utána. 2009-ben, előbb a *Kommentár* folyóiratban, majd külön köteté bővítve közölte helytörténeti kutatásának eredményeit.¹⁰³ Még ugyanebben az évben Lipcsey Ildikó Budapest román megszállásáról adott ki egy az eseményeket többé-kevésbé napról-napra követő összefoglalót.¹⁰⁴ 2010-ben a Politikatörténeti Intézet konferenciát szentelt az 1919–1920 közötti időszokról. Az itt elhangzott előadások tanulmányokká bővítve utóbb megjelentek a Politikatörténeti Intézet folyóiratában, a *Múltunkban*.¹⁰⁵ Ebből vizsgált témánk szempontjából főként Ormos Máriának a világháború utáni forradalmakat követő emigrációról-, Konok Péternek pedig a vörösterroorról és a fehérterroorról szóló tanulmánya releváns.¹⁰⁶ Ez utóbbiban Konok a világháború utáni terrorhullámok mindkét „színét” bemutatja, de a fehérterro esetében szinte kivétel nélkül csak Prónay Pál naplójának állításai képezik a forrásait. A következő évben, 2011-ben jelent meg a Magyar Hírlap publicistájának, Szentesi Zöldi Lászlónak a szolnoki vörösterroorról szóló munkája.¹⁰⁷ Ebben nemcsak nagyapja kézzelírt visszaemlékezésére, de más memoárookra, levéltári anyagokra és korabeli folyóiratokra támaszkodva alakít ki markáns álláspontot a korabeli eseményekről. Az új évezredben az érdeklődés már nemcsak az első világháború utáni atrocitások

¹⁰¹ Gergely Jenő–Izsák Lajos: *A magyar jelenkor története*. Budapest, Pannonica, 2008, 17. és 20.

¹⁰² Végső István: Vörösterro és fehérterro Kiskunhalas térségében 1919/1920. In: Szakál Aurél (Szerk.): *Halasi Múzeum* 3. Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 135. évfordulójára. Kiskunhalas, Thorma János Múzeum, 2009, 255–266.

¹⁰³ K. Németh András: Ellenforradalom és vörösterro – Tamási 1919. *Kommentár* 2009/2., 71–88. És Uő: *Ellenforradalom és vörösterro – Tamási 1919*. Tamási, Szerzői kiadás, 2009.

¹⁰⁴ Lipcsey Ildikó: *103 nap. Budapest román megszállása*. [H. n.], Magyarok világszövetsége, 2009.

¹⁰⁵ *Múltunk* 2010/3.

¹⁰⁶ Ormos Mária: Agyműtét, 1919. Magyar kérdőjelek a 20. század elején. I. m.: 46–72. (a továbbiakban: Ormos Mária: Agyműtét. i. m.) és Konok Péter: Az erőszak kérdései 1919–1920-ban. Vörösterro–fehérterro. i. m.: 72–92.

¹⁰⁷ Szentesi Zöldi László: *Vörösterro Szolnokon 1919. május 3–4*. Budapest, Nagy Magyarország könyvek, 2001.

eseménytörténeti leírásai és a helytörténeti vonatkozások iránt élénkült meg, hanem az erőszak kulturájának és egyes megnyilvánulási formáinak általános jelenségeit is kutatni kezdték. Egy 2011-ben megjelent angol nyelvű tanulmánykötetben az első világháború alatti és utáni paramilitáris erőszaknak a Habsburg-Birodalom felbomlásában játszott szerepét vizsgálta Robert Gerwarth, a dublini egyetem professzora. Ebben a magyarországi vörösteror áldozatainak a számát 400-500 közé tette, a – leginkább – a Dunántúlon dühöngő fehérterrorét pedig 3000-re becsülte.¹⁰⁸

Az ellenforradalom paksi és tolnai történéseit, a helyi levéltári dokumentumokra és folyóiratokra alapozva, Marosi Tibor József mutatta be, egy szintén 2011-ben kiadott könyvében.¹⁰⁹ 2011-ben es sorok szerzője jelentetett meg két tanulmányt, előbb az 1919–1921 közötti erőszakos, terrorisztikus eseményekről, majd a fehérterror körül kibontakozó eltérő értelmezésekről.¹¹⁰ A már említett Bodó Béla, ugyanabban az évben a fehérterror egyik legismertebb személyiségéről, Prónay Pálról írt könyvet, amelybe az 1919–1921 közötti időszak erőszakos eseményeire és antiszemita indíttatású atrocitásaira fókuszált.¹¹¹

2012-ben Donáth Péter a Cserny József vezette különítménynek a budai, mozdony utcai iskolában elkövetett gyilkosságairól írt.¹¹² Ugyanezen év tavaszán a Veszprém Megyei Levéltár külön konferenciát szervezett a magyarországi vörösteror és fehérterror hátszágának bemutatására. Az elhangzott előadások közül több külön kötetben is megjelentek.¹¹³ A kötet tanulmányaiból külön kiemelendő Kerepeszki Róbert tanulmánya a Tiszántúli vörösterorról, Cseh Gézáé a szolnoki fehérterrorról és Bene Jánosé, Nyíregyháza 1918–1919-es román megszállásáról.¹¹⁴ 2012-ben egy kétkötetes monográfiát írt Komoróczy Géza a magyarországi zsidóság történetéről. A 2. kötetben mind a vörösterorr, mind pedig a

¹⁰⁸ Gerwarth, Robert: Control and Chaos: Paramilitary Violence and the Dissolution of the Habsburg Empire. In: *Control of Violence. Historical and International Perspectives on Violence in Modern Societies*. New York, Springer, 2011, 517–533.

¹⁰⁹ Marosi Tibor József: *Ellenforradalom Pakson és Tolnán 1919-ben*. Paks, Pákolitz István Városi Könyvtár, 2011.

¹¹⁰ Bödök Gergely: Vörös és fehér – Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919–1921. *Kommentár* 2011/3., 15–31. És Uő: A magyarországi fehérterror (Az atrocitások eltérő olvasatai 1919–1920-ban). In: Erdődy Gábor (Főszerk.): *Visszatekintés a 19–20. századra*. Budapest, ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola, 2011, 97–111.

¹¹¹ Béla Bodó: *Pál Prónay: Paramilitary Violence and Anti-Semitism in Hungary, 1919–1921*. Pittsburgh, Center for Russian and East-European Studies, 2011.

¹¹² Donáth Péter: A Cserny-különítmény rémtettei „Mozdony utcai laktanyájukban” 1919 júliusában. Fery Oszkár és tisztársai halálának körülményei, következményei, utóélete. In: Donáth Péter (Szerk.): *Sorsfordító Mozzanatok a magyarországi kisgyermekkorai nevelőképés, a Budapesti Tanítóképző Főiskola, az ELTE TÓK és épülete történetéből*. Budapest, Trezor Kiadó, 2012, 144–254.

¹¹³ Nagy Szabolcs (Szerk.): *Vörös és fehér. A vörös és fehér uralom hátszágája. 1919 vidéken*. Veszprém, Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, 2013.

¹¹⁴ Kerepeszki Róbert: Éberség. Az ellenforradalminak vélt folyamatok „kezelése” a Tiszántúlon. i. m. 45–58.; Cseh Géza: A fehérterror jelenségei Szolnokon. i. m. 95–112; Bene János: Nyíregyháza román megszállása 1918–1919-ben. i. m. 79–94.

fehérterror eseményeit bemutatta. A széles forrásbázison és szakirodalmon alapuló munka kitért a vörösteror áldozatainak számát övező bizonytalanságokra is. Eszerint „a proletárdiktatúra időszakában a forradalmi Törvényszék összesen 570 személyt ítelt halálra és végeztetett ki, köztük 44 volt a zsidó; ebben a számban nincsenek bennem a fegyveres terror áldozatai. Váry Albert (1875–1953) 1919 szeptemberében kinevezett (főállamügyész) – könyvének címlapja szerint koronaügyész helyettes – összegzése 590 kivégzett nevét sorolja fel, a 44 személyt ő azonosítja zsidóként, jegyzéke, pontosságukkal tüntető adatai mellett is, csak közelítés, maga mondja, hogy ez nem a teljes szám. Más összegzés szerint a vörösteror-nak összesen 626 áldozata volt, ebből 329 rögtönítélő bíróság ítélete alapján, ebből 32 zsidó.”¹¹⁵ A zsidósághoz kötődő *Egyenlőség* folyóirat 1919-es ismertetéseire alapozva a fehérterror esetében „3000 zsidó áldozatot” becsült.¹¹⁶ A már említett Robert Gerwarth egy, az első világháború utáni paramilitáris erőszak európai jelenségéről szerkesztett tanulmánykötetben, a „Nagy Háborúban” vesztes közép európai államokban megjelenő ellenforradalmi erőszokról írt. Ebben a magyarországi fehérterror áldozatait 1500 és – Jászi Oszkára hivatkozva – 4000 közé teszi, bár jelzi, hogy inkább az előbbit tartja valószínűnek.¹¹⁷

Feltehetőleg az 1918–19-es események közelgő centenáriuma állhat annak hátterében, hogy mára megnövekedett a kutatói és olvasói érdeklődés a közel száz évvel ezelőtt történetek iránt. A Napvilág Kiadó idén adta ki „kérdések és válaszok” sorozatában az 1918–1919-es forradalmak tematikus kötetét, és végre megjelent magyarul is Robert Gerwarth és John Horne szerkesztette munka az első világháború utáni paramilitáris mozgalmakról.¹¹⁸ Az örvendetesen szaporodó résztanulmányok ellenére egy átfogó és részletes elemzés a vörös- és a fehérterror jelenségéről mindmáig nem készült.

Összefoglalva az elmúlt évszázadban született interpretációkat kijelenthető, hogy az 1918-at követő rövid, de zűrzavaros időszak bemutatása, és „helyes értékelése” minden korszak múltképeiben kiemelt szerepet kapott. Az antikorszakos gondolkodásnak megfelelően – amely magát mindig jobbnak mutatja, mint a korábbi – előbb a forradalmak szélsőségesen negatív, az ellenforradalmaknak pedig kritikátlanul pozitív értékelései születtek meg. A

¹¹⁵ Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon*. II. 1849-től a jelenkorig. Pozsony, Kalligram, 2012, 363.

¹¹⁶ Uo. 381.

¹¹⁷ Gerwarth, Robert: *Fighting the Red Beast: Counter-Revolutionary Violence in the Defeated States of Central Europe*. In: *War in Peace. Paramilitary Violence in Europe after the Great War*. Oxford University Press, 2012, 52–71.

¹¹⁸ Egry Gábor (Szerk.): *Kérdések és válaszok 1918–1919-ről*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2018. Illetve Robert Gerwarth–John Horne (Szerk.): *Háború béke idején – Paramilitáris erőszak Európában az első világháború után*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2018.

második világháborút követően a Szovjetunió érdekszférájába került Kelet-Közép-Európai államok történetírásában – élesen szakítva a két világháború közötti hivatalos minősítésekkel – a forradalmak, leginkább pedig a Tanácsköztársaság(ok), már az addigi történelem csúcspontjaiként szerepeltek, az ellenforradalmakat pedig fasiszta jelzőkkel illették, és a történelem mélypontjaiként ábrázolták. Az idestova száz éve kezdődött forradalmi átalakulások történészi értékelései Magyarországon, már a hetvenes évektől kezdődően, az 1989-es rendszerváltás óta pedig teljes mértékben mentesültek a kötelező ideológiai elvárásoktól és a politikailag elvárt szemléleti prizmatól. A múlt politikai célú értelmezései ugyan nem tűntek el – és valószínűleg soha nem is fognak –, a történetírás fősodra – eltérő hangsúlyokkal ugyan –, az 1918-at követő forradalmi és ellenforradalmi kísérleteket egy nemzetközi folyamat részeinek tekinti, amelyek leginkább az erőszak megjelenése és dominánssá válása szempontjából érthetőek meg igazán.

2. fejezet:

Az első világháború alatti erőszak és terror jelensége

Az első világháború kezdetét szimbolizáló 1914. június 28-i sarajevói merénylet egy régóta érlelődő háborús készülődés utolsó állomása volt.¹¹⁹ Az egymással szembenálló szövetségi rendszerek, az Antant és az ún. Központi Hatalmak egyaránt rövid idő alatt kicsikarható győzelemmel számoltak. A Vilmos császárhoz kötött bonmot a Német Császárság és szövetségeseinek háborús győzelmét néhány hónap alatt realizálhatónak vélte. A villámháborúnak tervezett „Nagy háború” végül öt kontinensen, négy hosszú éven át tartott, és közel hatvanmillió katona bevonásával folyt.

A világháborúról szóló szakmunkák kezdetben szinte kizárólag a küzdelmek had- és diplomáciatörténei kérdéseire fókuszáltak, a kutatók érdeklődése csak évtizedekkel később fordult a háború gazdaság-, és társadalomtörténete felé, az utóbbi évtizedekben pedig jobbra a konfliktus kulturális, civilizációs és szociológiai perspektívái kerültek előtérbe. A történetírói érdeklődés alapján a világháborúról készült értelmezések sora az elmúlt száz évben három nagy „korszakra” osztható. Az első generáció történetírói narratíváját azoknak a diplomatáknak, történészeknek és főtiszteknek az értelmezései uralták, akik többnyire maguk is aktívan részt vettek a háborúban, tapasztalataikat pedig a döntéseket hozó politikusok, háborús stratégák és a katonai felsővezetés felülnézeti perspektívájából rögzítették. A már a háború alatt megjelentetett első forráskiadványokat a háborút követően valósággal eluralkodott „forráskiadói láz” követte. A brit, francia, ausztrál és német szakértőktől származó sokkötetes háborús sorozatokban a legfőbb motivációt a felelősségkeresés igénye, valamint a felelősség el- illetve áthárításának szándéka jelentette. Az 1920-as években láttak napvilágot azok a széles körben ható szakmunkák is, amelyeknek szerzői nem a háborús felelősség kérdését boncolgatták – és ehhez kapcsolva keresték egy-egy nemzet „igazát”, hanem a háborút lezáró békeszerződésekkel szemben fogalmaztak meg kritikákat. Az 1960–1970-es évek történetírói diskurzusát már a második generáció értelmezései dominálták. Aligha függetlenül a világpolitika figyelmének fókuszában ekkor zajló algériai és vietnami háborúktól, ekkor jelent meg a historiográfiában az első világháborúhoz az egyszerű bakák nézőpontjainak érvényesítésével közelítő történetírói narratíva. Ezekben a munkákban a klasszikus diplomáciatörténet háttérbe szorult, a hangsúlyok pedig a háborús okokra és a

¹¹⁹ A világháború okairól lásd: ifj. Bertényi Iván: *Az első világháború okai*. In: *Magyarország az első világháborúban*. Romsics Ignác (Főszerk.). [H. n.], Kossuth kiadó–Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2010, 7–22. (A továbbiakban: *Magyarország az első világháborúban*. i. m.)

hadicélokra, különösképpen pedig a hátszágban zajló társadalmi konfliktusok és a frontokon tapasztalható értelmetlen szenvedés vizsgálatára helyeződtek. Az 1990-es évek elején fellépő harmadik történetírói generáció legnagyobb élménye az első generáció közvetlen első világháborús-, és a második generáció közvetett háborús tapasztalatával szemben a hidegháborús szembenállás vége és a bipoláris világ összeomlása volt. Munkásságuknak, amely a következő évtizedekben gazdagította a világháború historiográfiáját, a küzdelemsorozat kulturális aspektusainak köztudatba emelése jelentette a legfontosabb hozadékát. A kulturális dimenzió vizsgálatához, a történetírói érdeklődés hagyományos szempontjain túl, az első világháború mentalitás-, érzelem- és pszichotörténeti hatásainak bemutatása is hozzátartozott, de ennek a generációnak az érdeme az is, hogy elindultak a háború identitást meghatározó és emlékezetbefolyásoló szerepére irányuló kutatások is.¹²⁰

Ez utóbbi történetírói generációhoz sorolható a munkássága zömével többnyire a hadtörténetírók közé sorolt, nemrég elhunyt John Keegan is. A brit történész angolul 1999-ben, magyarul 2010-ben megjelent monumentális háborús összefoglalójában a Nagy Háborút „európai tragédiának” tartotta, legfőbb kárát pedig abban látta, hogy már „az első összecsapás következményei tízmillió ember életének vetettek véget, gyötrelmek áradatát zúdították tovább milliók érzelmi életére, elpusztították az európai kontinens jóindulatú és optimista kultúráját, és amikor végül négy évvel később elhallgattak az ágyúk, a politikai gyűlölködés és a fajgyűlölet olyan mélyreható örökségét hagyták maguk után, hogy a második világháború okainak semmilyen magyarázata nem áll meg hivatkozás nélkül ezekre a gyökerekre.”¹²¹ Keegan hangsúlyozza, hogy az első világháború milyensége alapvetően szerepet játszott a két világháború között szárba szökkenő diktatúrák kialakulásában, és hozzájárult a még véresebb második világháborús világégés bekövetkeztéhez. A háború az alkotmányosságra, a népképviselői kormányzatra és a jogállamiságra épülő szabályok felrúgásával „tartósan rontott” az „egész világ civilizációján” is. Max Weber axiomatikus háborús definíciójára építve úgy fogalmazott, hogy a „totalitarizmus a háború politikai folytatása volt, más eszközökkel. Egyöntetűvé gyúrta és militarizálta a hívőül szegődő választók tömegét, miközben a szavazókat általában megfosztotta választói jogaitól, felhergelte a legalantasabb politikai ösztöneiket, és háttérbe szorított, sőt létében fenyegetett minden belföldi ellenzékét.” A két nagy világégés között közvetlen összefüggést feltételező

¹²⁰ Pók Attila: Az első világháború értelmezésének fő tendenciái 100 évvel a szarajevói merénylet után. In: *Múltunk* 2010/1., 22–41., különösen 24–29.

¹²¹ John Keegan: *Az első világháború*. Budapest, Európa Kiadó, 2010, 13. (A továbbiakban: John Keegan: *Az első világháború...i. m.*)

történészekhez hasonlóan Keegan is úgy vélte, hogy a „második világháború kétségszűbevonhatatlanul az első következménye és jelentős mértékben a folytatása volt”.¹²² A világháború és az erőszak kapcsolatát vizsgáló történészek között az egyik megkerülhetetlen – és munkásságával úttörő jelentőségű – kutatójának számít George L. Mosse. A német származású, de Nagy-Britanniában és Amerikában ismertté vált történész 1990-ben megjelent kötetében az első világháború legnagyobb hatását a „társadalmi brutalizációban” mutatta ki.¹²³ Álláspontja szerint az erőszak tömegessé válásában ragadható meg az a „kulturális fordulat” amely a világháborún túlmenően is alapvetően meghatározta a német és a szovjet politika alakulását.¹²⁴

2.1. A Nagy Háborús erőszak gyökerei

Noha az első világháború gyökerei a 19. század utolsó harmadáig nyúlnak vissza, ez a négy év – a korábbi háborúkkal összevetve – a frontok lövészárkaiban küzdő katonák mennyisége, az emberélet kioltására tervezett fegyverek minősége, a háborúra kapacitált tömegek lélektana, a csúcsraajátott propaganda és az egész háborús infrastruktúra alapján kétségtelenül az erőszak új dimenziójának megjelenését eredményezte.¹²⁵ Ez még azzal a megszorítással is igaz, hogy igazán a lövészárk-háborúban hírhedtté vált sorozatlövő géppuskákat már a 19. század végi háborúkban is használták (például a búr háborúban), és ez utóbbi fegyveres konfliktusban kísérleteztek már megerősített páncélzattal ellátott vasúti szerelvényekkel, sőt a második búr háborúban (1899–1902) a britek felállították az első koncentrációs táborokat is. A korábban megfigyelésre és szállításra használt kezdetleges léghajókat viszont csak most kezdték katonai célokra is alkalmazni, és ekkor vetettek be először harci gázokat, valamint lángszórót és tankot. A korábbiakhoz képest példátlan mértékben került sor a háterszág mobilizálására is, ami az elhúzódó küzdelmek miatt vált elsődlegesen fontossá.

Ugyan Európa nagyhatalmai közt 1871 után évtizedekig nem zajlott fegyveres konfliktus, ez a „boldog békeidő” és az erőszakmentesség korátsem volt általános: a

¹²² Uo. 23–24.

¹²³ George L. Mosse: *Fallen soldiers. Reshaping the Memory of the World Wars*. Oxford University Press, New York–Oxford, 1990.

¹²⁴ Stéphane Audoin-Rouzeau–Annette Becker: 1914–1918, az újraírt háború. Budapest, L’Harmattan–Atelier, 2006, 38. (A továbbiakban: *Az újraírt háború*. i. m.)

¹²⁵ Tomka Béla: Az első világháború mint történelmi korszakhatár. In: Tomka Béla (Szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon*. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2015, 12. (A továbbiakban: Tomka Béla (Szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon...* i. m.)

gyarmatosító országok gyarmataik lakosságával szemben mindenütt komoly retorziókkal léptek fel. Népiirtásokra, kitelepítésre, etnikai összetűzésekre és terrorra pedig nemcsak itt, de Európa keleti felének legfőbb konfliktus-zónájában, a Balkánon is sor került. A századfordulóra a 19. századot meghatározó modern ideológiák – a nacionalizmus, a gyarmati imperilaizmus és a bolsevizmus – mindegyike így vagy úgy, de épített az erőszak használatára és a háborút egyfajta kötelező rossznak, néha egyenesen, „dicső” velejárájának tartotta.¹²⁶ Az ekkor világpolitikai tényezőnek tekintett európai vezető hatalmak ráadásul 1907-re két nagyhatalmi tömbbe – közkeletű nevén a Központi Hatalmak és az Antant szövetségébe – tömörültek, a nemzetközi kapcsolatok korábbi higgadt konfliktusmegoldó potenciálja helyére pedig a megfélemlítésre és elrettentésre építő politika került, megteremtve és hosszabb távon tartósítva a bizalmatlanság légkörét. Mindezeknek köszönhetően a birodalmi, államközi és etnikai konfliktusok kezelése egyre agresszívebbé vált, a kisebbségekkel, a gyarmati lakossággal vagy az uralkodó osztállyal szembeni erőszakos fellépés és terror többé nem számított olyan idegennek, mint korábban. A modern hadviselés technikai újdonságai mellett ezek a tényezők vezettek ahhoz, hogy mire Európa a háború küszöbére sodródott, az állami és társadalmi erőszakhoz fűződő viszony és a politikai kultúra megváltozott. A múlt század második felének szélsőséges erőszakos jelenségei nem egyformák a század első felével, bár ekkor zajlott le az ideológiai boszorkányüldözést elfedő kínai kulturális forradalom, a vörös khmerek kambodzsai- és az ultra radikális hutuk ruandai tömegmészárlásai is. A huszadik századi erőszak kutatásában (*violence research*) élenjáró brit történész, Ian Kershaw szerint ezért az 1914 és 1950 közötti időszakra minden más történelmi korhoz képest jobban illik az „erőszakos” jelző, „a huszadik század ezen négy évtizedében ugyanis az erőszak korszakos jellegű volt, és meghatározta az egész kort”.¹²⁷

2.2. A háború komplex hatása különös tekintettel az erőszakra

2.2.1. A hadsereg

Az erőszakhoz való viszony megváltozásában hosszabb távon szerepet játszó nagypolitikai és ideológiai előzmények mellett az erőszak-kutatás kiemelt területe a milliós tömeghadseregekké összeálló frontkatonák kézzelfogható háborús tapasztalatainak

¹²⁶ Ian Kershaw: War and Political Violence in Twentieth-Century Europe. *Contemporary European History* 2005/1., 112. (A továbbiakban: War and Political Violence in Twentieth-Century Europe...i. m.) Idézi: Tomka Béla (Szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon...* i. m. 12.

¹²⁷ War and Political Violence in Twentieth-Century Europe...i. m. 107–108.

vizsgálata. Amíg az előbbi folyamatok ugyanis javarészt közvetett és absztrakt módokon, sokszor megfoghatatlan csatornákon keresztül hatnak, a háború forgatagába került „kisember” benyomásait közvetlenül, saját plasztikus élményeinek segítségével szerzi. A frontkatoná a háború hatásait a maga bőrén éli meg: erőszakot gyakorol és erőszakot szenved el, így tettes és áldozat is egy személyben.

A nemzetközi vizsgálódások felerősödésével az első világháborúval foglalkozó hazai kutatásokban is egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a frontélet mindennapjaira, a lövészárkok világára, vagyis az egyszerű katona élményeire irányuló vizsgálódások. Ezek legfontosabb forrásbázisát a résztvevők egykorú vagy utólagos beszámolói, naplói és levelei jelentik. A frontkatonák tájékoztatói elsősorban unikális jellegük miatt figyelemreméltóak. Az egyéni háborús sorsok rögzítése mellett értékük leginkább abban ragadható meg – Gyáni Gábor megfogalmazása szerint –, hogy „a háborús tapasztalataikat egy-két évvel a háború lezárulása után írásban rögzítő egykori frontkatonák olyan történelmi események krónikásaként ragadtak tollat, amiről a történetírók nem vagy ritkán ejtenek szót.” Ugyanis – tette hozzá – „[a] katonák beszámolói olyan, a megszokott történelmi képtől eltérő tapasztalatokról beszélnek, amelyek a háború zömmel had-és diplomáciatörténelmi munkáinak szerzőit többnyire hidegen hagyják.” Ezeknek a népi beszámolóknak a segítségével lehet csak az első világháborút, mint „kollektív emlékezeti eseményt” megragadni és elbeszélni.¹²⁸ Az első világháborús hadseregek gerincét adó, jobbára paraszti származású szerzők visszaemlékezéseiben a hétköznapi erőszak változatos módokon jelenik meg, elemzésükkel pedig jó kép alkotható a békeidők erkölcséinek (villám)gyors devalválódásáról, a háború maradandó mentális és pszichés hatásairól és hosszútávú következményeiről.

A világháborús erőszak „első szintjét” a katonaság intézménye képviselte. Már a hadseregeken belül az erőszak kíméletlen érvényesítésével találkozhatunk: a szigorú parancsuralmi rendszerben működtetett hadi gépezet nem tűrte az ellentmondást, a parancsmegtagadókra, a „lógósokra”, a gyávákra és a dezertőrökre szigorú büntetés, testi fenytetés, börtönbüntetés, szélsőséges esetben pedig kivégzés várt. Ennek a szigornak is volt köszönhető egyáltalán, hogy a rövid háborúra kondicionált katonák utóbb minden nehézségük ellenére mégis évekig kitartottak.

A katonai fegyvelemsértés két formája különböztethető meg: az egyéni és a csoportos. Az előbbibe a dezertálás, a harctéri elgyávulás és a szolgálati hanyagság, a másik kategóriába egész csapattek átváltozásának illetve lázadásnak büntetési sorolhatók. Gyakran előfordult,

¹²⁸ Gyáni Gábor: Az első világháború és a paraszti emlékezet. In: Uő: *Az elveszített múlt*. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2010, 296.

és nem csak a veszteséknél, hogy egy-egy nagyobb ütközet után az egységüktől elszakadt katona az indokoltnál sokkal „nehezebben” találta meg az alakulatát, illetve az is, hogy a szabadágolt katona nem tért vissza a hadsereghez. A katonaszökevényné válást segít(h)ette, hogy a hátszágban mennyire lehetett eltűnni, esetleg munkát találva felszívódni a hatóságok elől – ebből a szempontból a szökés lehetőségei Közép-és Kelet-Európában kedvezőbbek voltak. A hátszágbeli „láthatatlanná válás” adottságai mellett sok esetben a motivációt a háború elhúzódása és ezzel összefüggésben a harcok megelégedése és a kiábrándulás szolgáltatta. A breszt-litovszki béke után a keleti frontról Németországon keresztül Franciaországba szállított német csapatok – különböző becslések szerint – 10–20%-a hazai földön egyszerűen leugrott a vonatról.¹²⁹Csoportos fegyelemsértések is jellemzően inkább a háború utolsó szakaszában fordultak elő. Az 1917-es oroszországi forradalomban komoly szerepet játszottak a tömegekhez csatlakozott fellázadt petrográdi katonák, de a parancsmegtagadás ugyanebben az évben a rendkívüli emberáldozatokat követelő nyugati front lövészárokharcái során is előfordult. Ekkor, 1918 májusában az állóháborúba belefáradt francia haderő közel fele tagadta meg hosszabb-rövidebb ideig a parancsok teljesítését. A lázadás összesen 115 ezredet ért el és – John Keegan szerint – csak a franciák szerencséjének tudható be, hogy a németek nem vették észre az ellenfélnél zajló katonasztrájkot.¹³⁰ A hadvezetés érzekelte a kedvezőtlen fordulatot a katonaság moráljában és ezen propaganda-kiadványokkal és továbbképző tanfolyamokon prezentált hazafias előadásokkal igyekezett úrrá lenni. A kiadott oktató-, felvilágosító anyagok pedig a háborús erőfeszítések fenntartását fogalmazták meg és a további kitartásra buzdítottak.¹³¹

A vasszökevény követelésében élenjáró osztrák-magyar hadseregben a háború alatt 754 főt végeztek ki, a francia katonaságnál ez a szám 600, a briteknél 346, a németeknél 48. Ráadásul amíg a kisebb kihágásokért járó órákig tartó fához vagy oszlophoz való kikötés 1917-ig német, brit és osztrák-magyar gyakorlat volt, a Monarchia hadseregének vétkeseit emellett még meg is bilincselték. 1917-től ugyanakkor a hadsereg parancsnokaitól és a Monarchia katonai bíróságaitól is elvették a halálos ítélethozatal jogát. Azzal, hogy Károly császár (magyar királyként IV. Károly) külön kérésére megszüntették a kikötés és bilincselés

¹²⁹ Révész Tamás: 1918: az erőszak éve. Fegyelem és lázadás a hadseregben az első világháború végétől a Tanácsköztársaság kikiáltásáig. In: *Rubicon* 2017/7–8., 16–17. (A továbbiakban: Révész Tamás: Fegyelem és lázadás a hadseregben...i. m.)

¹³⁰ John Keegan: *Az első világháború...* i. m. 663. Idézi Hajdu–Pollmann: *A régi Magyarország utolsó háborúja...* i. m. 267.

¹³¹ Révész Tamás: Fegyelem és lázadás a hadseregben...i. m. 16.

gyakorlatát is, Conrad von Hötzendorf, a Monarchia vezérkari főnöke szerint, elvették a hadseregtől a „fegyelmezés minden hatékony eszközét” is.¹³²

Persze nem csak a halálbüntetéssel való fenyegetés játszott szerepet abban, hogy a katonák engedelmisségét biztosítsák. Gerard Oram – az első világháború allati katonai kivégzések monográfusa – úgy véli, abban, hogy a kivégzések száma között ekkora eltérések mutathatók ki, jelentős szerepet játszott, hogy milyen volt az adott országban követelt katonai fegyelem kulturális és jogi háttere. A tradíciók mellett komoly súllyal esett a latba az épp hatályos katonai büntető törvénykönyvek. A korábban közmondásosan szigorú porosz katonai büntetőtörvénykönyvet nem sokkal a német egyesítést követően feloldották, a helyébe állított, 1872-től hatályos, új szabályozás pedig minden hadviselő fél törvényeihez képest a legliberálisabbnak számított.¹³³ A fegyelem megőrzése érdekében a többi hadviselőhöz képest soknemzetiségű hadseregét Monarchia igyekezett úgy használni, hogy az egyes nemzetiségekből álló alakulatok ne harcoljanak saját „anyaországuk” hadserege ellen. A román, szerb és ruszin nemzetiségű katonák így döntően az olasz fronton, a dél-tiroliak a keleti fronton harcoltak. A háború végére egyértelmű volt, hogy se a megengedőbb, se a represszívebb katonai törvénykönyvek sem vezetnek sikerre a hadsereg bomlásának feltartóztatásában. A Monarchia hadseregében – ahol a legtöbb kivégzésre került sor – 1917 második felében drasztikusan emelkedett a dezertálók száma, becslések szerint a negyedmilliót is meghaladó mértékben. A katonaszökevények közül sokan megtartották fegyvereiket és afféle zöld káderként nehezen megközelíthető helyeken tevékenykedő irreguláris fegyveres csoportokként működtek. Létszámuk 1918-ban 50 és 80 ezer közé volt tehető. A háború utolsó évében már nemcsak szökésekre, de fegyveres felkelésre is sor került. Az 1918. február 1-én kitört cattarói matrózlázadásban a Sankt Georg cirkáló főleg horvát és szlovén matrózai vettek részt, és a háború azonnali befejezését követelték. A felkeléstől távolmaradt tiszteknek két nap múlva sikerült visszaszerezniük az irányítást és az időközben a szomszédos hajókra is áttérjedt felkelők megadták magukat. Azok számára akiknek nem sikerült elszökniük a büntetés nem maradt el: főszervezők közül négy főt halálra – a többieket börtönbüntetésre ítélték.¹³⁴

¹³² Alexander Watson: *Acélgyűrű. Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia az első világháborúban (1914–1918)*. Budapest, Park Könyvkiadó, 2016, 528–529. (A továbbiakban: Alexander Watson: *Acélgyűrű...* i. m.)

¹³³ Lásd Gerard Oram, doktori disszertációja: „What alternative punishment is there?” – Military Executions during World War I. (<http://oro.open.ac.uk/19037/1/pdf22.pdf>) 304–316. Utóbb uő: *Military Executions during World War I*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2003, 164–171.

¹³⁴ Fegyelem és lázadás a hadseregben...i. m. 17.

2.2.2. Civil áldozatok

Az első világháborús erőszak második szintjéhez a polgári lakossággal szembeni atrocitások sorolhatók, ugyanis a civilekkel való bánásmód terén is új minőséggel találkozunk. Annak ellenére, hogy mind az 1889-es, mind az 1907-es hágai nemzetközi egyezmények legfőbb célja az volt, hogy a katonákat és a civil lakosságot is megkíméljék a háborúval járó felesleges szenvedéstől és kegyetlenkedéstől, a gyakorlatban az ezekben rögzített tilalmakat túlnyomó részt nem tartották be. A lefektetett elvek sutba dobásával azután a háború a elkerülhetetlen mértéknél is jobban is barbarizálódott. Bár a kegyetlenkedések mértéke eltért, a parancsot teljesítő katonáknak a civil lakosságot sújtó brutális fellépései a világháborúban minden oldalon rendszeresek és hivatalosak voltak, és hozzátartoztak a hadviselés eszköztárához. Hozzá kell tenni, hogy a civil lakosságból partizánnak ált személyek is sok helyütt kíméletlenül léptek fel a megszálló csapatokkal szemben. De ahhoz, hogy a hazáját védő fegyvertfogó „hivatalos” ellenállónak számítsanak megkülönböztető jelzést, karszalagot kellett volna viselni, amitől az álcázás érdekében értelemeszerűen eltekintettek. Mivel az ártatlan civilt a magát ilyen módon álcázó orvtámadótól semmi nem különböztette meg, a katonák fokozott bizalmatlansággal kezelték az elfogottakat és ez a meglepetéstől való félelemmel együtt hozzájárult a civilekkel való bánásmód radiaklizálódásához.¹³⁵

Azzal, hogy a frontokon mindenhol az erőszak dominanciája érvényesült, a világháborúban szerepet játszó katonák számára alkalmazása általános és legitim problémamegoldássá vált. Aligha véletlen hát, hogy éppen ezért számos esetben a nyers erő kíméletlen érvényesítésével és kegyetlen bánásmóddal találkozhatunk a hadsereg és a polgári lakosság érintkezésekor is. A civil lakossággal szembeni erőszakos fellépések, a gyilkosságok, a rekvirálások során tanúsított erőszak mutatják, hogy a háború gyökeres változásokat eredményezett a hadviselés ezen oldalán is. Bár a kegyetlenkedéseket a szembenálló felek igyekeztek kizárólag az ellenség akcióinak tulajdonítani, a saját kötelékek atrocitásairól szóló híreket többnyire olcsó híreszteléseknek, a szembenálló propaganda megtévesztő hazugságainak, vagy nagy ritkán valóban megtörtént, de jelentősen eltúlzott egyedi eseteknek igyekeztek bemutatni. A fizikai küzdelmekkel párhuzamosan zajló propagandaháborúval járt, hogy ezeknek a törekvéseknek a célja leginkább a nemzetközi

¹³⁵ Hajdu Tibor–Pollmann Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918*. Budapest, Osiris Kiadó, 2014. 152–153. (A továbbiakban: Hajdu–Pollmann: *A régi Magyarország utolsó háborúja...*i. m.)

közvélemény felháborodásának csitítása illetve a hátország háborús eltökéltségének fenntartása volt.

1872-től – amikor Johann Caspar Bluntschli, heidelbergi professzor először fogalmazta meg a „báborús büntettek” körét – a világháborúig a fogalom jelentős mértékben kitágult, ámbar továbbra sem számítottak az itt felsorolt bűnök közé az etnikai vagy nemzeti diszkrimináción alapuló bűncselekmények. Ez is szerepet játszhatott abban, hogy a népellenes bűncselekmények egyik első nagy nemzetközi felháborodást kiváltó népirtására is a világháború alatt került sor: a török kormányzat követte el 1915–1916 folyamán az ország örmény lakosságával szemben. A mezopotámiai sivatagban életüket vesztett-, vagy kivégzett örmények számát a kutatók mintegy másfélmillióra becsülik. A török kormányzat ugyanakkor mindmáig vitatja a genocídium tényét és az áldozatok számát pedig ennek mindössze felére, körülbelül 800 ezerre becsüli. A háborúnak a máig húzódó „hosszú árnyékát” – a fogalom David Reynoldstól származik – jól jelzi, hogy az örmény népirtás „helyes értelmezésének” kérdése hatással van még ma is a török kormány nemzetközi kapcsolataira.¹³⁶

A civil lakosokkal szembeni embertelen bánásmód számos példáját találjuk a Belgiumot 1914. augusztus 4-én lerohanó és az országon át francia területre vonuló német hadsereg atrocitásai között is. A semlegességét deklaráló Belgium megtámadásának legfőbb indoka az volt, hogy ezáltal a németek északról meglephették a francia erőket, és a váratlan manőverrel kikerülhették a német-francia határon kiépített francia erődítményeket. Bár a németek belgiumi viselkedéséről szóló híreket a brit és a francia propaganda és a szövetségesek sajtója jelentősen eltúlozta, a megszállás során számos példáját találjuk a civilekkel szembeni agresszióknak.¹³⁷ A polgári lakossággal szemben elszabadult indulatokhoz hozzájárultak azok a félreértések és rosszindulatú híresztelések is, hogy az invázió során a civilek által elfogott sebesült német katonákat meggyilkolták és testüket megcsonkították. Éppen ezekre a pletykákra alapozva tartotta indokoltnak az erőszakot egy német katona egy noémy-i francia civilnek:

„Nem lehet irgalom, mert a franciák többé nem ejtenek foglyokat; kiszúrják a sebesültjeink szemét és levágják a végtagjaikat...”

¹³⁶ Uo. 150–152.

¹³⁷ Max Hastings: *1914 Európa lángba borul*. Budapest, Gabo, 2014, 266–274.

A megszállt – de ellenálló – lakossági erőszakról szóló híresztelések, afféle önbeteljesítő jóslatként így még hevesebb reakciót szültek és radikalizálták a német csapatok viselkedését.¹³⁸

A bevonuló hét német hadsereg rendszeresen élt a túszszedés gyakorlatával, és már a bevonulás napján előfordult, hogy a túszok közül többeket kivégeztek; áldozataik közé sok olyan nő is sorolható, akiket megerőszakoltak és megverték. Már az 1914-es invázió alatt legalább 10 ezer francia és 13 ezer belga civil állampolgárt deportáltak Németországba, sokukat munkatáborokban dolgoztatták. Bár a németek legfőbb célja az volt, hogy a legfőbb helyi hangadókat, az ellenállás várható vezetőit ilyen módon állítsák félre, a felnőtt férfiak mellé számtalan gyerek, nő és idős ember is fogságba került. Az invázió elindulását követően egy hónappal, 1914 szeptemberében, az Észak-Franciaországi Amiens lakosai közül 1500 főt tartóztattak le, akik a börtöntáborokból csak 1918-ban szabadultak ki. A háború végéig a németországi munkatáborokba szállított belgák száma meghaladta az 58 ezret, és 62 ezernél is többre tehető azok száma, akiket Franciaországban és Belgiumban a front mögött dolgoztattak, szigorú őrség felügyelete mellett, akik gyakran meg is verték őket. Mellettük francia férfiak és nők ezrei dolgoztak lövészárkásóként és az erődítményeknél, vagy útépitéseknél. A nehézségek mellett még elviselhetlenebb volt a tudat, hogy munkájukkal a hazájukra támadt ellenség erejét növelik. „Arra vagyunk kényszerítve, hogy lövészárkot építsünk, amelyek megölik apáinkat, testvéreinket és unokatestvéreinket” – fogalmazta meg ennek kétségbeejtő érzését az egyik átélő.¹³⁹

Gyakori volt, hogy településeket és városrészeket gyújtottak fel és romboltak le. Komoly nemzetközi publicitást kapott a löweni gyilkosságok és a löweni könyvtár kiégetése: a városban 209 lakost öltek meg, a példátlanul értékes gyűjteményt 1914. augusztus 25-én gyújtották fel, aminek során pótolhatatlan kéziratok, ritka könyvek és példátlanul értékes gyűjtemények váltak a láng martalékává. A hadjáratban összesen több mint 15 ezer épület égett le, a polgári áldozatok száma pedig meghaladta a hatezret. Sokuk „klasszikus” tömegmészárlásokban veszítette életét: egyedül Dinant városában 665 civilt gyilkoltak meg,

¹³⁸ John Horne–Alan Kramer: *German atrocities, 1914: A History of Denial*. New Haven, Yale University Press, 2002, 64.

¹³⁹ Alan Kramer: *Dynamic od Destruction. Culture and Mass Killing in the First World War*. Oxford University Press, 2013, 44–45.

az 1919. augusztus 23-i előrenyomuláskor a tucatnál is több incidensben 1200-nál is több fő hunyt el.¹⁴⁰

Számos esetben váltak nők az erőszak áldozataivá, gyakran került sor ugyanis az ellenséges inváziót követő gyilkosságok, rablások és deportálások mellett nemi erőszakok elkövetésére is. Kevés ilyen irányú kutatást folytattak, így pontos adatokkal a háborúban megerőszakolt nők számáról nem rendelkezünk, de feltételezhető, hogy nők elleni szexuális irányultságú brutalitásra – nemi erőszakra, a nemi szervek megcsonkítására, szexuális kínzásokra – minden megszállt területen sor került. A nők elleni szexuális erőszak csak egy részét képezte a polgári lakossággal való bánásmódnak, nem volt rendszeres és inkább adhoc jellegű volt. Kivételt képeznek az örmény népirtás során szisztematikus nemi erőszaknak kitett nők, akiknek a megerőszakolása és megkínzása az örmények megalázásának szerves részét képezte.¹⁴¹

Legfőbb szövetségeseihez hasonlóan az osztrák-magyar hadsereg is sok esetben indokolatlan brutalitással lépett fel az ellenséges államok polgári lakosságával szemben. A hadvezetés a nyers katonai erő alkalmazásával különösen a nemzetiségek által lakott területek főleg szerb, orosz és ruszin lakosságával szemben élt. Az osztrák-magyar katonai bíróságok ítéletei alapján – de sokszor még a hivatalos katonai procedúra nélkül is – előfordultak kivégzések, verések és internálások is. A magyar alakulatokhoz is köthető pogromok beszédes bizonyítékait is tartalmazza az a kötet, amit a német sajtótörténész Anton Holzer írt. A Hóhér mosolya (*Das Lächeln der Henker*) címet viselő munka a polgári lakossággal szemben elkövetett „ismeretlen háborút” mutatja be, amelyben bőven találunk osztrák-magyar katonai akciókat is. A képanyagot illetően zavarba ejtően adatgazdag (több mint ötszáz fotó, többnyire akasztásokról) kötet a frontokon, ezek közelében és a megszállt területeken végrehajtott kivégzéseket tárja elénk. Ezeknek a brutális akcióknak az áldozatai zömmel a helyi polgári lakosságból kerültek ki. Velük szemben felhozott leggyakoribb vádak az „ellenséggel való cimborálás”, „oroszbarátság” vagy „kémkedés” volt. A vádlottaknak a vádak ellen a legegyszerűbb lehetőségük sem volt védekezni. A többnyire felakasztott, kisebb

¹⁴⁰ Bihari Péter: *1914 A Nagy Háború száz éve*. Budapest, Kalligram, 2014, 183–184. (A továbbiakban: Bihari: *1914 A Nagy Háború száz éve...* i. m.) A belgiumi atrocitások monografikus feldolgozására, a történekről kialakított narratívák a gyilkosságok utóéletének bemutatására lásd. John Horne–Alan Kramer: *German Atrocities, 1914...* i. m.

¹⁴¹ A világháború alatt elkövetett szexuális erőszakra lásd. Matthias Bjornlund: „A Fate Worse than Dying”: Sexual Violence during the Armenian Genocide. In: Dagmar Herzog (Ed.): *Brutality and Desire: War and Sexuality in Europe's Twentieth Century*. New York, Palgrave Macmillan, 2009, 16–58. Ruth Harris: The „Child of the Barbarian”: Rape, Race and Nationalism in France during the First World War. In: *Past&Present*, Volume 141, 1993/1., 170–206. Michaela Scharf: Sexual assault in the First World War. (<http://ww1.habsburger.net/en/chapters/sexual-assault-first-world-war>)

részben agyonlőtt áldozatok leginkább a szerbek, ruszinok, csehek, lengyelek, montenegróiak, bosnyákok és zsidók közül kerültek ki. A szerző becslése szerint a háború első hónapjaiban a k.u.k hadsereg által kivégzett polgári áldozatok száma 11 400 és 36 ezer közé tehető. De nem csak emberéletek kioltásában és a szükségtelen fizikai erőszakban volt tetten érhető a brutalitás. A Száva-parti Szabácsot elfoglaló osztrák-magyar hadsereg, Oskar Potiorek tábornagy vezetésével, még fel is dúlta a várost, házakat fosztottak ki, lakásokat romboltak le, nőket erőszakoltak meg és szisztematikus pogromot rendeznek a lakosság körében. A lakosság megfélemlítése céljából más – szerbek által lakott – helyeken is tömeges kivégzéseket és mészárlásokat hajtottak végre. A háborúnak az emberi elmére ható elembertelenítő hatását jelzik azok a fényképek is, ahogy ezeket a kivégzéseket megörökítették. A leginkább akasztásokat megörökítő fényképeken néhány esetben az áldozat mellett mosolyogva pózoló katonák néznek vissza ránk.¹⁴²

Ezekről a szerbiai osztrák-magyar atrocitásokról és saját, 1914-es őszi élményeiről már 1916-ban angolul megjelentet egy összefoglaló jelentés. Szerzője Dr. R. A. Reiss, a lausannei egyetem professzora, törvényszéki kriminológus és újságíró volt. Reiss nemcsak igyekezett utánajárni a gyilkosságoknak, hanem az exhumált holttestek precíz leírásán túl igyekezett valamiféle magyarázattal is szolgálni a történeletről. Úgy vélte, hogy a kirívóan brutális pogromok mögött nem csak a háború mielőbbi befejezésének vágya húzódott, a katonákban egyfajta felsőbbrendűségi tudat és barbár gyilkolási vágy is munkált.¹⁴³ Erre utal az, hogy számos civilt nem csak meggyilkoltak, hanem előtte meg is kínoztak: szemeiket kiszúrták, hasukat felvágták, vagy bizonyos testrészeiket megcsonkították. Az áldozatok több ezres száma miatt Reiss ezeket nem ad hoc egyéni akcióknak, hanem a balkáni-fronton megjelenő háborús pszichózis tömeges előfordulásaként értékelte, amely mögött a magyar katonák egyfajta preventív óvintézkedését sejtette. Értelmezése szerint az internált szerb civilekkel szembeni atrocitások azért következtek be, hogy így kerüljék el, hogy a hadiszerecse megfordulása esetén saját alakulataik tagjai váljanak áldozatokká. A brutális akciókban így – a korábban említett okok mellett – komoly jelentőséget tulajdonított a katonákon úrrá lett extrém pániknak és félelemnek is. Ahogy fogalmazott:

„az osztrák-magyar katonák szerbe területre érve, s látva azon embereket, kiket mindig is barbároknak állítottak be előttük, félni kezdtek. És valószínűleg e félelem által, azért, hogy ne őket mészárolják le, követték el első

¹⁴² Anton Holzer: *Das Lächeln der Henker. Der unbekannte Krieg gegen die Zivilbevölkerung 1914–1918*. Darmstadt, Primus verlag, 2008, 24–35. és 112–131.

¹⁴³ R. A. Reiss: *Report upon the atrocities committed by the Austro-Hungarian Army during the first invasion of Serbia*. London, Simpkin, Marsall, Hamilton, Kent&Co., 1916. (A továbbiakban: *Report. i. m.*)

kegyetlenségeiket. Ám a vér láttán bekövetkezett az, amit többször volt alkalmam megfigyelni: az ember vérengző vadállattá változott. A kollektív szadizmus valóságos rohama kerítette hatalmába ezeket a csapatokat.”¹⁴⁴

Az áldozatokat összesítve, 3500–4000 főre tette már az első Szerbia elleni invázióban meggyilkolt civilek számát.¹⁴⁵ De az osztrák-magyar haderő már a háború kezdeti szakaszában a keleti fronton, Galíciában is komoly próbára tette a helyi civil lakosság tűrőképességét. A lakossággal szembeni atrocitásokra már a Monarchia – és az egész korabeli Európa – egyik leghatalmasabb erődrendszerének, Przemysl várának a kiépítésekor sor került. Ahhoz, hogy a közel 130 ezer osztrák-magyar katonának otthont adó erődöt korszerűsítsék, szükséges volt, hogy a környűri állásait megerősítsék, valamint további lövészárkokat ássanak és drótkadályokat építsenek ki. Az építkezéseknek „útjában álló” falvakat ezért leombolták, a sorsukra bízva a kitelepített és lakásaikból elüldözött családokat. Az atrocitások és a kitelepítések viszont így sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, a remélt siker elmaradt. A vártnál ugyanis az orosz haderő jóval korábban mozgósított és meglepte a szükségesnél kevésbé felszerelt, rossz felderítéssel operáló és akadozott utánpótlással bíró támadó sereget. A létszámfölénység és a hatékony orosz védekezésnek köszönhetően a Monarchia jelentős veszteségeket szenvedett, és különösen a tiszti állomány sínylette meg a rosszul előkészített rohamot. Moritz Auffenberg gyalogsági tábornok naplójának vonatkozó részei szerint:

„Szeptember 3. A 4. hadserege veszteségei óriásiak. Pontos adatok nincsenek. Becslések szerint legalább 40 ezer fő. A 15. hadosztály katasztrófája során az 1. bosnyák zászlóaljából pl. mindössze két tiszt és 117 katona maradt. [...]Teljes az összeomlás.”

Már az erőltetett menet komoly megpróbáltatásokkal járt, a váratlan(ul) nagy veszteség pedig különösen lelombozta a harcoló alakulatok tagjait. Az év végére a Monarchia hadereje nagyrészt megsemmisült, a gyalogevezredeknél 80%-ot is elérte a veszteség. Így több helyütt nemcsak demoralizált hadosztályok hátráltak az előrenyomuló orosz haderő elől, de gyakori volt a pánik és a fejvesztett menekülés is.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Idézi Reiss 1919-ben franciául is megjelent könyvéből Stéphane Audoin-Rouzeau és Annette Becker. Lásd. *Az újraírt háború. i. m.* 47.

¹⁴⁵ *Report. i. m.* 142. Annak, hogy ki adott pontosan parancsot a sabáci kivégzésekre Pollmann Ferenc próbált utánajárni, sikertelenül. Lásd. Uő: Az osztrák-magyar haderő által a szerbek ellen elkövetett atrocitások a háború elején. Sabác, 1914. augusztus 17. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 2009/3., 715–730.

¹⁴⁶ Bihari: *1914 A Nagy Háború száz éve...* i. m. 190–193.

A pánik és a háborús pszichózis kétségtelen szerepe mellett a teljesen evidens túlélési vágy is szerepet játszott abban, hogy a katonák hamar „levetkőzték” a békeidők erkölcsseit és morálját. Az egyszerű katonák beszámolóit több esetben megörökítették, hogy a nemzetiségi lakosság rovására, vagy az ellenséges ország civiljeinek kárára miként próbáltak élelmiszerhez jutni pusztán a fegyverük erejére támaszkodva. A szerb frontot megjárt hódmezővásárhelyi gazda, Csizmadia Imre soraiból jól érzékelhető a paraszti sorból a háború forgatagába bekerült katonák erkölcsösségében végbement változás.

„Tisztán harácsolásból éltünk. Adták vagy nem, búzát, kukoricát, zabot, krumplit, babot, darab húst, disznót, tyúkot, szóval mindent, amit megtaláltunk, ha tagadta, hogy nincs, akkor úgyis megnéztük mindenét, mire az még kellemetlenebbül hatott. Aztán sokszor gondoltuk, hogy szegények nem okai a háborúnak, de visszagondoltunk arra is, hogy mikor ők áttértek az elmúlt évben, ők nem voltak olyan nagylelkűek, hogy valamit adtak volna valamiért, hanem a falvakat kirabolták és felégették, a nő cselédekkel megbecsetelenítették és [a] visszamaradt férfiakat megcsonkítva hagyták ott. Mindössze 42 falu esett áldozatul [a] Szörénységbe. Tehát előttünk volt a minta a bűnükéről, de mi nagylelkűségéből a nejeiket figyelemre se méltattuk, bármi okból se.”¹⁴⁷

2.2.3. A halál árnyékában élők

Bár a hadseregek kialakulása óta a hadviselés jelentős átalakuláson esett át, a katonák legfontosabb feladata – beosztástól függetlenül – a feljebbvaló(k) parancsainak gyors, és feltétel nélküli, azonnali végrehajtása állandó maradt. Nem volt ez másként a milliós modern tömeghadseregek egymásnak feszüléseként zajló világháborúban sem. Ha utasították a katonát támadásra indult, nem volt helye mérlegelésnek és taktikázásnak. A jól elhelyezett ellenséges géppuskafészek tűzerejének és a nehezen leküzdhető drótakadályoknak köszönhetően sokszor percek alatt ezres nagyságrendre volt tehető az elhunytak száma. Csak a nyugati fronton zajló első somme-i csata napján közel hatvanezerre volt tehető az elveszített brit katonák száma, a különösen a gyalogságot sújtó veszteség minden harmadik katonája – összességében közel 20 ezer fő – hunyt el. Csak összehasonlításképp, ez volt a brit történelem legnagyobb egy nap alatt elszenvedett vesztesége, amelynek aránya meghaladta a búr, a krími és a koreai háborúban együttesen elesett brit katonák számát is.¹⁴⁸ Bár az erőszak számos előfordulásával találkozhatunk a hadseregen belüli fegyelmezés és büntetés terén,

¹⁴⁷ Szentí Tibor: *Vér és pezsgő. Harctéri naplók, visszaemlékezések, frontversek, tábori és családi levelek az első világháborúból*. Budapest, Magvető, 1988, 144. (A továbbiakban: Szentí Tibor: *Vér és pezsgő. Harctéri naplók, visszaemlékezések, frontversek, tábori és családi levelek az első világháborúból*. i. m.)

¹⁴⁸ Martin Middlebrook: *A somme-i csata első napja, 1916. július 1.*, Saxum, 2016, 247–250.

valamint a polgári lakossággal szembeni erőfölényben, ezek mértéke jelentősen eltörpült a világháború lövészárkaiban és a csatamezőkön vívott tömeges halál mellett.

A frontokon a háború természetéből adódóan elsősorban a szembenálló hadseregek csaptak össze és az ellenségek harcoltak. A hosszú békeidő hadgyakorlatai összehasonlíthatatlanok voltak a frontok viszonyaival, a lövészárkokba vezényelt katonák a legkevésbé sem voltak felkészítve a motorizált járművekkel és modern tömegpusztító fegyverekkel szemben. A „gépesített öldöklés” az egyént egyszerű parancsvégrehajtó lelketlen lényre redukálja, a bátorság és egyéni leleményesség vajmi keveset számít, összességében a végtelenségig kiszolgáltatott az elemek harcának és a vakszerencsének. A kiszolgáltatottságnak és az ütközet alatt úrrá levő „idegek harcának” irodalmi igényességű megfogalmazását a háborúban fiatalon részt vett Erich Maria Remarque világháborús regényében, az elsőként 1929-ben kiadott *Nyugaton a helyzet változatlanban* is olvashatjuk.

„A front kalitka, ahol az embernek idegesen kell várnia arra, ami történni fog. A gránátok röppályájának rácsa alatt fekszünk, s a bizonytalanság feszültségében élünk. Fölöttünk a véletlen lebeg. Ha egy lövedék jön, lebújhatok, ennyi az egész; hogy hova csap be, azt nem tudhatom pontosan, és nem is változtathatok rajta semmit. Ez a véletlen az, ami közönyössé tesz bennünket. [...] Éppoly véletlenül, mint ahogy eltalálnak, életben is maradhatok. A gránátbiztos fedezékben rapityává téphetnek, s a szabad mezőn sértetlenül állhatok tíz óra hosszat pergőtűzben. Minden katonát csak ezer véletlen tarthat életben. És minden katona hisz és bízik a véletlenben.”¹⁴⁹

A keleti-frontot megjárta huszártiszt, Berend Miklós bajtársaival készített 1914-es „interjúiban” az oroszokkal vívott öldöklő küzdelemről olvasunk plasztikus leírásokat.

„Annyit tudok csak, hogy hol mendegéltünk, hol megálltunk; lőttek bennünket innen is, túl is, de eleinte nem voltak érzékenyebb veszteségek. Délután egyszerre látjuk, hogy nagy tömeg muszka lovasság jön rajta-rajtában, át a Bug hidján Kamionkába, lehetett ekkor ¼4[...]Hát ez nem volt mulatságos. Egy néhány orosz ágyú állandóan gránátokkal lőtte az erdőt; fák szakadnak, robbannak, ágak hullanak, a lovak megvadulnak, bolondok az ijedségtől, akit meg eltalálnak, izre, porra szakad, nem kell neki doktor[...]Az utca végén az 1. szakaszunk összeesik egy ágyúsörtűzben, a 2-ik szakasz nem bír megállni, rádől, rátorlódik; házmagos ember és lógombolyag zárja el az utat, rettenetes dolgokat láttam, de nem nagyon értem rá észrevenni, az ágyúk újra meg újra belelőnek a vonagló, ordító embertorlaszba előttünk és csak arra emlékszem, hogy egy szegény huszáromat egy spranell-telitalát lovastul dobta át – egy kerítésen – darabokban!

Nekünk egy drótakadály szorult meg a torkunkon és 15 lépésről kaptuk az utolsó ágyúsörtűzet. Megkerültem az utolsó házat s oldalról támadtam meg az úteget. Már akkor befogatos voltam. Kézitusára

¹⁴⁹ Erich Maria Remarque: *Nyugaton a helyzet változatlan*. Budapest, Európa Kiadó, 1972, 66. Idézi: Sándor András: Háborús traumák az első világháborúban. In: *Első Század* 2015/2., 59–85.

mentünk. Nem kért, nem is adott kegyelmet senki, az ágyufedezetet levágtuk, azokat a tüzéreket, akik a kenderföldre menekültek, ott aprítottuk föl, este lett aztán, a falu égett, én a vérveszteségtől alig birtam a nyeregben maradni. A századom 154 emberéből 54, a szakaszom 40 emberéből 12 maradt, de az ágyuk magyar kézen voltak, az oroszok kiverve, megölve, elszórva.”¹⁵⁰

A halállal való mindennapos találkozás élményének hatására, legyen az bármilyen brutális is, a katonák megszokták a kioltott emberélet látványát, és már-már közönyössé és érzéketlenné váltak a gyilkosságokkal szemben. Erről az eluralkodó közönytől ír a világháborút megjárt hódmezővásárhelyi parasztgazda, Csonka Mihály is visszaemlékezésében:

„A szanitécek egy helyre hordták a halottakat, oroszot és magyart keverve; egyiknek csúnyább sebe volt, mint a másiknak, és csupa vér volt valamennyi. És kérem – érdekes az ember! – minden szájalom, sajnálás nélkül, nyugodtan ettünk. Úgy elvakítja az embert a lőfegyver és az ágyúfüst szaga, hogy semmi undort, szájalmat vagy irgalmat nem érez.”

A katonákban – különösen a közelharckor – elhatalmasodó gyilkos pszichózist ugyanő egy helyütt a részegséghez hasonlította. A küzdelemben – ahogy írta –

„Fakírrá, érzéketlenné és olyan mámorossá válik az ember. Amikor teljesen magához tér, olyan, mint amilyen a részegség után szokott lenni. Ekkor gondolkodik csak tisztán: ejnye, ha én is ott maradtam volna a csatatéren, engem is olyan közönyösen szemlélt volna a másik életben maradt, mint én amazokat?”¹⁵¹

Aligha véletlen, hogy első világháború jelenségeit antropológiai és „kultúracentrikus” perspektívából vizsgáló történészek az erőszaknak az egészen korai, már a csatározások kezdetén való megjelenésére és villámgyors elburjánzására mutatnak rá, az összes frontszakaszon.¹⁵² Különösen figyelemre méltó az, hogy „ott, ahol az erőszak nem volt soha ilyen ellenőrzött, elfojtott, eltávolított, különösen rövid idő alatt zajlott le a társadalmak átbillenése egy olyan hadiállapotba, ahol a szélsőséges erőszak elszabadult. Néhány nap leforgása alatt a civilizálódó erkölcsök európai emberei elhagyják munkájukat, családjukat, szofisztikált és civilizált társadalmi életüket, hogy szélsőséges erőszakba fogjanak, gyakorlatilag mindenféle átmenet nélkül”.¹⁵³ Az erőszak megjelenéséhez nemcsak a frontok

¹⁵⁰ Berend Miklós: Harctéri naplóból. (1914. november) (részlet). In: *Szabó Dániel: Az első világháború*. i. m. 278.

¹⁵¹ *Csonka Mihály élete és világképe*. Romsics Ignác. (Szerk.) Budapest, Osiris, 2009, 172–173. (A továbbiakban: *Csonka Mihály élete és világképe*. i. m.)

¹⁵² *Az újraírt háború*. i. m. 35–39.

¹⁵³ Uo. 35.

mindennapjaiban, de még a hátszágban is, hozzájárult a média propagandisztikus célokra történő felhasználása, ennek segítségével pedig az ellenséges államoknak a mind totálisabb megbélegyzése, a rivális katonák dehumanizálása és számos esetben hazugságoknak és dezinformációknak a terjesztése is.¹⁵⁴ Az ellenségképek kreálásának régi tradíciói vannak, de az első világháború volt az első, amely szinte totálisan megfosztotta az ellenséget emberi tulajdonságaitól. Az ellenségképek kreálását néhányan, mint például Umberto Eco, egyenesen civilizációs szükségletnek tekintik. Ahogy fogalmazott, „az ellenség figuráját nem lehet eltüntetni a civilizáció folyamatából. Ez a szükséglet még a szelíd és békességszerető emberben is ott lakik.”¹⁵⁵

A váratlanul gyors orosz mozgósítás és a szerb hadsereg ellenállása meglepte az osztrák-magyar hadvezetőséget, ráadásul a német hadsereg is elakadt a nyugati fronton. A villámháborús terv ezzel kudarcot vallott, a gyors előrenyomulást fokozatosan felváltotta az állóháború. A Monarchiának irtózatos erőfeszítések ellenére sem sikerült szerbeket legyőzni, és az orosz hadsereg feltartóztatása sem járt sikerrel. Ráadásul már a háború elején óriási veszteségeket kellett a Monarchia haderejének elkönyvelnie: a déli hadszíntérre kivezényelt 460 ezer osztrák-magyar katonából pár hónap alatt 270 ezret elveszítettek (ebből 28 ezer halt meg, 76 ezer esett fogságba és 122 ezer sebesült meg, a többit pedig betegség kínozta), miközben a szerb haderő csak ennek a felét, körülbelül 130 ezer főt (ebből 22 ezer tartozott a halottakhoz, 91 ezer a foglyokhoz és 19 ezer a sebesültekhez).¹⁵⁶ Hasonlóan tragikus mutatókkal rendelkezünk az orosz front tekintetében is. A hatékony ellentámadási terveknek, a hadvezetés időnként kiváló manővereinek és az egyéni hősiesség számos példájának köszönhetően az év végére sikerült az orosz „gőzhengert” megállítani, ennek 90 ezer osztrák-magyar katona és körülbelül 110-120 ezer orosz áldozata volt.¹⁵⁷ Különösen fájó volt a volhíniai mocsarakban és a Monarchia egyik legjobban felszerelt erődítményében, Przemyslben elszenvedett vereség, amikor a hónapok óta nélkülöző és éhező védősereg végül 1915 márciusában feladta az erődöt.

Összességében, 1914 végére már több mint egy millió főt veszített a Monarchia a kezdetben felállított 1,8 milliós létszámból. Ilyen áldozatok árán sem sikerült döntő áttörést elérni, sőt, a déli frontot tekintve, december közepére az eredeti állásokba kellett

¹⁵⁴ Sipos Balázs: Az első világháború médiahatásai. In: *Médiakutató* 2010/1., 103–108. A propagandáról még lásd. Gerd Krumeich: „Őrszem a Somme partján”. In: *A 20. század őskatasztrófája*. Stephan Burgdorff–Klaus Wiegrefe (Szerk.). Budapest, Napvilág Kiadó, 2010. 80–85. (A továbbiakban: *A 20. század őskatasztrófája*. i. m.)

¹⁵⁵ Lásd: Umberto Eco: *Ellenséget alkotni*. Budapest, Európa, 2011, 30.

¹⁵⁶ Pollmann Ferenc: *A balkáni front*. In: *Magyarország az első világháborúban*. i. m. 48–49.

¹⁵⁷ Uő: *Az orosz fronton*. Uo. 65.

visszavonulni. Ezek olyan veszteségek voltak, amiket azután már lehetetlen volt pótolni. Ugyanezt gondolta a Monarchia utolsó külügyminisztere, Gróf Andrássy Gyula is, a keleti és a déli frontokon elkönyvelt 1914-es vereségekről:

„[Ezek] káros stratégiai következményei helyrehozhatók ugyan, de a halottakat nem lehet többé feltámasztani, és a hadsereg hírnevére oly árny esik, amelyet sok hősiesség, sok zseniális ötlet, sok szép siker sem bír teljesen szétosztatni. Önbizalmunk is megrendül [...]”¹⁵⁸

Az olasz-osztrák-magyar frontszakasz harcairól szóló visszaemlékezésekben Isonzó, Doberdó és Piave neve kivétel nélkül gyászos helyet foglal el. A frontok hosszát és a szembenálló erőket figyelembe véve az olasz front a háború egészéhez képest csupán másodlagosnak számított, ugyanakkor a katonákat ért megpróbáltatásokat és szenvedéseket tekintve éppen ezen a fronton zajlottak le a legkeményebb ütközetek. A magyar köztudatban különösen rögzült a fennsík névadó kis falujának, Doberdónak a neve, amely fokozatosan az egész frontszakasz elnevezésévé vált. Ahogy később, az orosz frontot is megjárta kommunista érzelmű emigráns, Frankl Béla, zászlós, *Doberdó* címet viselő regényében (Zalka Máté néven) megidézte: „már tizenöt végén is elég gyászos híre volt a hadseregben, de tizenhat elején ez az elnevezés egyértelmű volt a halálmezővel”. Az ezen a fronton vívott ütközetek abban is kiemelkedtek, hogy a kézigránát készletek szűkössége miatt kimondottan sok volt bennük a szuronnyal, törrel, fokossal vívott kézitusá, a támadásokat pedig sokszor a katonák számára örökkévalóságnak tűnő tüzérségi előkészítés vezette fel. A felszín karsztossága miatt nagyon sok volt a sebesüléseket okozó kőszilánk is, amik gyakran elfertőződtek, és a szállítási nehézségek következtében csak késve kórházba kerültek életét legtöbbször csak a végtag(ok) csonkolásával tudták megmenteni. Előfordult az is, hogy a tiroli harcokban a szélsőséges időjárási körülményeket (3-4 ezer méter magasan vívott ütközetek, 5-10 méteres hó, - 20–30 Celsius-fok) a többnyire az Alföldről származó katonák roppant nehezen viselték. A fronton összesen tizenegy isonzó-i csata zajlott le, amelyek időtartama kisebb részben 3-4 napig, döntő többségében pedig akár 3-4 hétig is tarthatott. A Karszt-fennsík egyes részeiért vívott összecsapásokban a hadtörténeti beszámolók rendre kiemelik a nagyszabású gyalogsági tömegrohamok mellett megvívott „anyagcsaták” jelentőségét. Nem véletlenül: az isonzó-i csatákat megjárta túlélők egyik nagy traumája volt az akár több napig is tartó ellenséges tüzerő, amely végletekig próbára tette az állásokban veszteglő katonák tűrőképességét. Az irodalmi vénával megáldott Szabó István honvédhadnagy, 1917-ben megjelent könyvében a „háború legszintelenebb poklának” nevezi Doberdót, ahol:

¹⁵⁸ Gróf Andrássy Gyula: *Diplomácia és világháború*. 2. kiad., Budapest, Göncöl-Primusz 1990, 126.

„Nem órákkal, már napokkal mérik a pergőtűzet, örület kínja futkároz az idegeken, itt előttünk a falu nem is romok, hanem kőrongy már, csupán egy többszörösen páncélozott sűrű betonház a dacol a fürgeteggel, de mikor a rohamdandárok megindulnak, megint csak halálordítás lesz a mámoros Avantiból, tombol a pokol[...].”¹⁵⁹

Csak az utolsó, 1917. szeptember 13-án végződő tizenegyedik isonzói csatában a Monarchia 105 ezer katonát, az olaszok pedig 170 ezret veszítettek. Mindent összevetve az isonzói csaták mérlege a szerb és a galíciai orosz fronthoz hasonlóan valóban rendkívül gyászos. A Monarchia 250 km²-nyi területet veszített és ennek is óriási volt az ára. Ugyan az olasz hadsereg az emberéletet, a sebesülteket és hadifoglyokat tekintve az osztrák-magyarhoz képest másfélszeres veszteségeket szenvedett, a Monarchia részéről is mintegy 420 ezer áldozatot tartanak számon.¹⁶⁰

A legtöbb magyar baka az olasz és a galíciai fronton szolgált a legtovább, ezek nagy része ekkor került a legtávolabbra az otthonától. Zömük életének éppen ezért ez volt az eddigi legmeghatározóbb élménye, sokan egyenesen a háborús frontszolgálat alatt érték igazán férfivá. A túlélők visszaemlékezéseiben mindenkor hangsúlyos szerepet kapnak az átélt borzalmakról szóló beszámolók. Azok, akik kikerültek a frontra gyakran egyik napról a másikra kerültek az események középpontjába. „Mind-mind 18-19 éves éretlen, tapasztalatlan gyermek. Soha tűzben nem voltak s most épp a legrémületesebb harcba fognak bekerülni” – írja dr. Kemény Gyula ezredorvos egy, a 3. isonzói csatába megérkezett új menetszázad legénységéről.¹⁶¹ Azokon a hadszíntereken, ahol a frontvonalak sokat változtak, a járhatatlan terep és a kiépített utak hiánya miatt a folyamatos menetelés elcsigázta a gyalogosokat, a kilőtt lovak miatt pedig egyre több lett a ló nélküli „gyaloghuszár” is. Nagy problémát jelentett, hogy sok helyen nem volt megfelelő helyszín és nem jutott elég idő a pihenésre és a katonák regenerálódására. Az olasz fronton például számos esetben a katonák hónapokig éltek lakóhelységgé „kipofozott” barlangokban (kavernákban). Az egyes frontszakaszok eltérő jellege némiképp különbséget jelentett a nehézségekben is: amíg Galíciában a mocsaras terep és a nagy távolságról vívott harcok voltak jellemzőek, a tiroli harcokban résztvevők a hideg hegyi terepre és a gyakori közelharcra panaszkodtak. A doberdói harcokban a kemény talaj miatt nagy nehézséget okozott az elesettek eltemetése, a

¹⁵⁹ Szabó István: *Doberdó. Egy honvédhadnagy könyve az Isonzó frontról*. Budapest, Benkő Gyula cs. és kir. udvari könyvkereskedése, 1917, 148.

¹⁶⁰ Az Alpokban vívott magashegyű ütközetekről Szabó László: *Doberdo, Isonzo, Tirol*. Budapest, Kossuth, 1977. Újabban: Georg Bönsch: Iszonytató mennybemenetel. In: *A 20. század őskatasztrófája. i. m.* 118–123.

¹⁶¹ http://nagyhaboru.blog.hu/2012/08/27/dr_kemeny_gyula_naploja_25_resz

front gyakori mozgása miatt pedig tisztességes temetésre sokszor nem is kerülhetett sor. Mivel gyakran a frontvonal csak néhány métert változott, ilyenkor napokig feküdtek a csatatéren a temetetlen holtak, adott esetben csak karnyújtásnyira a bajtársaktól. Az olasz fronton sokszor napokig állt a lövészárkokban a víz, és sokat szenvedtek a mérges kígyóktól és a bolháktól is. 1918-ban a Monarchia hadseregének már 22% számított alultápláltnak, a katonák zömének testsúlya 45-50 kilogramm között mozgott. A legyengült és foghíjasan táplált katonák között gyakran pusztítottak járványok. Ezek között a kolera (1917-ig 80 ezer beteg), a malária (1917-ig közel 340 ezer), a trachoma (kötőhártya-gyulladás) és a hastífusz számított a legpusztítóbbnak, amik ellen a hadvezetés védőoltással, fertőtlenítéssel és más fokozott óvintézkedésekkel (pl. légyapír, gyakoribb kézmosás) védekezett.¹⁶²

A katonák a visszaemlékezésekben gyakran kitérnek az élelmezés hiányosságaira is. A front gyorsan változó körülményei miatt sokszor késett a hadtáp, vagy hiba csúszott a logisztikába. Így aztán mindenki úgy segített magán, ahogy tudott: valaki zsebeibe rejtette az ételmaradékot – gondolva a szűkebb napokra – mások rendszeresen megdézsmálták a frontvonalhoz közel eső veteményes zöldségeit, de sokszor előfordult, hogy a katonák a környező házak állatait rekvirálták el. 1915-ben a katonák éhezéséről számolt be, az Alkotmány haditudósítója, Landauer Béla is:

„Élelem fogytán, megszűnt a hulladék fogalma, jó minden, amivel meg lehet tölteni a gyomrot. Egyenkint rongyolódnak, törnek le az emberek a mind jobban kiálló pofacsonttól a roskadozó térdig. A szegényes morzsának a fele meg a kórházba megy azoknak, akiket az éhség már leütött lábukról; kétes folyadékokat kanalaz a bádogszerszám, lóhúscsafatokon tép, rágódik sok elkényeztetett fogsor, aztán ennek is vége, s az étel formája és szaga már csak az éhláz fantazmagóriáiban tér vissza. Az utolsó falatokat melegítő tűzhely odacsábítja a távolabb csatangoló éhezőket egy végig nem rágott csontért, egy feldöntött csajka utolsó zsircsöppjéért, amelynek a körös-körül égő házak pernyéje adja meg egyetlen ízét.”¹⁶³

Akik sebesülést szenvedtek, azokat a segélyhelyeken látták el. Ezek gyakran nem voltak orvosi eszközökkel kellőképpen felszerelve, és komoly hiányt szenvedtek a kötszer, a gyógyszerek terén is, legtöbbször pedig a legalapvetőbb higiéniai körülmények sem voltak biztosítva. A betegeket és a sebesülteket innen szállították át az otthoni kórházakba, ahol már szakszerű betegellátásban és orvosi kezelésben részesültek. A háború elhúzódása következtében egyre gyakoribbá váltak a frontbarátkozások, és volt, hogy bizonyos

¹⁶² Az első világháborús fertőzésekről lásd. Kiss Gábor: Fertőzéses megbetegedések az osztrák-magyar hadseregben az első világháború idején. In: *Orvostörténeti közlemények* 2010/1–4., 197–204.

¹⁶³ Landauer Béla: *Ez a háború* (1915). In: In: Szabó Dániel: *Az első világháború*. i. m. 354.

szakaszokon csak imitálták a harcoló felek a harciasságot. A már említett Dombi Kiss Imre megemlíti, hogy még csak alig ért véget Premysl ostroma, de fogságba esésekor, az orosz katonák közül több „barátságot mutatott, kezet fogott velünk”.¹⁶⁴ Csonka Mihály pedig így emlékezett a frontküzdelmeket ideig-óráig megszakító 1916-os húsvétra:

„1916-ban a húsvét ünnepe április 25-re esett. Nagyon szép napos idő volt. A 29-esek balra és északra voltak tőlünk. Azoknak volt zenekaruk, amely elkezdett muzsikálni. Egyszer látjuk ám, hogy az oroszok felálltak a védővonaluk tetejére. Kisvártatva mi is utánoztuk őket. Úgyhogy ameddig elláttunk, fent álltak az oroszok, de mi is. Kajabáltak át hozzánk, hogy jertek ide, adunk kenyeret. Néhány tisztünk el is ment a demarkációs vonalig, és az övék is. Ott megkínálták egymást rummal, borral vagy cigarettával, kinek mije volt. Örült a lelkünk, hogy talán már vége lesz a háborúnak. Estefelé aztán szépen visszatakarodtunk a rajvonalba – mi is, az oroszok is. Mikor besötétedett, az oroszok elkezdtek löni. Mi csak hallgattunk, nem löttünk. Így múlt el a húsvét.”¹⁶⁵

A hosszú időre összezárt, és a küzdelmekben egymásra utalt katonák között gyakran alakultak ki barátságok. Ha épp nem folytak ütközetek, a bakák együtt múltatták az időt, olvastak, kártyáztak, cigarettáztak. A közösen átélt borzalmakban egymásra talált katonák nehezen viselték a bajtárs halálát, de még sokszor azt is, ha csak elkerültek egymástól. Vajas József szegedi katona így örökítette meg érzéseit:

„[N]em tudom hova sodor még a sorsom de 16 hónap alatt ezeknek az embereknek jó és rossz oldalát, jellemeit egész megismertem és mondhatni úgy éltünk mintha egy családot képeztünk volna, amikor leváltottak bennün abba bízunk hogy talán egyhelyre kerülünk azomban úgy szétszórtak benünket amennyire csak lehetett[...]utóbb már csak Dobó János alsóvárosi barátom volt velem kívül valamikor kiképezve is együtt voltunk már a mozgósításkor mindig a sarkamba volt mintha csak a sorsát az enyémmel akarta volna össze kötni mindig is velem volt azomban engem az orvos szembetegnek talált és behoztak a Jókai utcái tartalékkorházba az akadémia laktanyába csak 10 napig voltam szegény Jánosnak nagyon nehezére esett, hogy elmaradtunk egymástól.”¹⁶⁶

Aligha kell kiemelni annak a jelentőségét, ha a „halál árnyékában” élők közül valaki levelet vagy csomagot kapott az otthoniaktól. A családról, vagy a kedvesről olvasott hírek és a hazai elemózsia igazi ünnepet jelentettek a mindennapok egyhangúságában. A katonák közül az átélt borzalmak hatására sokakon úrrá lett a „háborús pszichózis”, vagy a kedélyállapotuk apátiába süllyedt. A harcokba belefáradva egyre többen vélték, úgy – ahogy

¹⁶⁴ Dombi Kis Imre: *Pokoljárásom (1920–1921)* (részlet). In: Szabó Dániel: *Az első világháború*. i. m. 464.

¹⁶⁵ Csonka Mihály *élete és világképe*. i. m. 174–175.

¹⁶⁶ Vajas József katonakönyvéből (részlet). In: Szabó Dániel: *Az első világháború*. i. m. 274.

azt már 1915 nyarán egy orosz fronton harcoló baka írta a feleségének– hogy „enek a háborúnak vége soha nem lesz amíg egy magyar élve lesz a világon. Már elértük régen azt a helyet, a hol monták, hogy no, it biztosan vége lesz.”¹⁶⁷ A harcokban közvetlenül részt vevő katonák körülbelül 7-10 nap után jutottak vissza a másodvonalba és csak néhány hónapos frontszolgálatot abszolválva tudtak 1-2 hétre hazajutni a szeretteikhez. Rendkívüli alkalmakkor (például temetéskor) otthonról kellett sürgönyözni az érintetteknek, amihez a családnak hatósági vagy orvosi bizonyítványt kellett csatolni. Ilyenkor 8 napnyi eltávozást lehetett engedélyezni. Amikor a nyári aratási munkák elkezdődtek, az otthon földel rendelkezők közül számosan „aratási szabadságra” mehetek. Az otthon töltött idő rendszerint hamar véget ért, ilyenkor a búcsú a szeretteiktől még nehezebb volt. Azok a fotók, amikor a frontkatoná (apa, testvér, fiú) egyenruhában szerepel a családjával, legtöbbször ezekben a „szabadságos” hetekben készültek.

Történtek ugyanakkor arra is kísérletek, hogy a katonák szórakozási igényeit szervezett keretek között kielégítsék. Az olasz fronton mozit üzemeltettek, de volt mellette céllövölde és futballpálya is. A tisztek és a közlegények ételmezése eltért ugyan, de néha osztogattak egy kis cigarettát, levelezőlapot, kávé és csokoládét, az ütközetek előtt pedig rendszerint pálinkát. Táborigényeket is rendszeresen tartottak és néha ünnepnapokat is megültek, Ferenc József születésnapja például ennek számított. Nagy problémát jelentett a háború első évében, hogy azoknak a fele, akik kórházban feküdtek és nem harctéri sebesülésük volt, rendszerint valamelyik nemi betegségben, kankóban, vagy vérbajban (szifiliszben) szenvedtek. Az ilyen betegek aránya 1915 nyarára elérte a legénység 12%-át. A betegségek visszaszorítása érdekében a hadvezetőség katonai doktorok felügyeletével szigorú regala szerint működő tábori bordélyhálózatot épített ki, ahol különbség volt a tisztek számára dolgozó (I. kategóriás) és a legénység számára fenntartott (II. kategóriás) prostituáltak között.

2.2.4. A hadifogság

A hadsereg állományán belül volt egy olyan csoport, akiknek a sorsa már a háború idején, azt követően pedig végképp, a legsanyarúbbnak számított: a hadifoglyoké. Azzal, hogy a háború lényegében a kezdetétől egyre inkább brutalizálódott, a szembenálló felek fogságba esett katonáival szemben is az erőszak megjelent. Azzal, hogy valaki fogságba került, a közvetlen

¹⁶⁷ *Dokumentumok az 1918–19-es forradalmak Duna-Tisza közti történetéhez.* i. m. 87.

életveszélytől megmenekült, de a megpróbáltatásai nem értek véget. Sőt, ezek sok esetben csak fokozódtak. A hadifogság szabályait a háború előtt az 1907-es hágai törvények fektették le. Ekkor rögzítették azokat a kritériumokat, ahogy az elfogott ellenséges állam katonáival szemben kötelezően bánni kellett. Ennek legőbb alapelve az volt, hogy a leszerelt katona életét meg kell kímélni, az többé nem számít olyan ellenségnek, mint a még harcoló társai. Hovatovább a nemzetközi hadjog védelme alatt áll, ellátásáról a fogvatartó államnak gondoskodnia kell, a háború végeztével pedig szabadon kell engedni. Lefektették azt az elvet is, hogy a legénységi állományú bakákat munkára lehet fogni, a tisztet viszont nem, ez utóbbiak pedig még szerény havi apanázsra is jogosultak. A háború elhúzódása és ezzel összefüggésben a hadifoglyok magas száma miatt ezek az elvek is felülíródtak.

A brutalizáció, a hosszan elnyúló „totális háború” és a példátlan katonai erőfeszítések mellett ekkor hoztak létre először tömeges munka- és hadifoglytáborokat az elfogott, vagy az önmagukat megadó katonáknak. Ahogy az indulatok elszabadultak, az ellenséges katonák fegyverletétele is komoly kockázattal járt, sokszor előfordult ugyanis, hogy az önmagukat megadó katonáikat is lemészárolták. Ebben az ellenség brutalitásáról közszájon forgó vélt- és valós hírek is szerepet játszottak: a franciák a német invázió alatti mészárlásért törlesztettek, a briteket a kereskedelmi és utasszállító hajók németek általi elsüllyesztése bősztette. Ahogy ezt egy brit katona megfogalmazta:

„Néhányan térden csúsztak, egy nő vagy egy gyerek képét tartva a kezükben a fejük felett, de mindenkit megöltünk. Az izgalom már eltűnt. Hidegvérrel öltünk, mert az volt a kötelességünk, hogy annyit öljünk, amennyit csak tudunk. Sokszor gondoltam a Lousitaniára. Igazából imádkoztam ezért a napért, és amikor eljött, annyit öltem, amennyit reméltem, hogy a sors majd egyszer lehetővé tesz.”¹⁶⁸

Bár az 1859-es solferinói csatától kezdve több konferencián számos konvenció született a hadifoglyok jogállásáról, a megadások módozatairól, ezeket – a tervezettnél sokkal tovább tartó háború során – sokszor semmibe vették. Új jelenség volt, hogy sok helyütt nem csak a katonákat, hanem a civileket is tömeges mértékben internálták. Ez utóbbiakat a háborús hisztéria sokszor „másfajta katonáknak” látja, ezért ugyanolyan elbírálás alá estek, mint a hivatásos katonák. Mindezek oka az volt, hogy a háborús felek az elfogott személyekben tárgyalási pozícióik javítását remélték, illetve a „totalizálódás logikája [...] szerint az

¹⁶⁸ Idézi: Niall Ferguson: *A világ háborúja. A gyűlölet évszázadának története*. Budapest, Scolar Kiadó, 2012, 128.

ellenséget be kell zárni, akár a szorosan vett csatamezőkön fogják el, akár a csapatok által átfésült, illetve elfoglalt területeken”.¹⁶⁹Egyes kutatók a

A Monarchia haderejéből minden hadviselő félhez kerültek hadifoglyok, de legszámosabban az orosz fronton estek fogságba. A végső számuk elérte az 1,2 millió főt, negyedük, mintegy 300 ezer fő viszont már 1914-ben. Ezek a foglyok távolabbi orosz területekre, Turkesztánba és Szibériába kerültek. A foglyokat afféle kiürített katonavárosokban helyezték el, az ellátásuk pedig mindvégig nagyon szerény volt. Közel kétmarmaduknak nem volt megfelelő öltözéke, minden ötödiknek rendes lábbelije sem. Sokat szenvedtek a hideg miatt – megfelelő mennyiségű takaró híján, és nagy gondot okozott a zsúfoltság, az elégtelen étkeztetés valamint a tisztálkodási nehézségek, és az ezek nyomában járó járványok – különösen a tífusz, malária és a skorbut – is. Mivel a gyógyszerellátás is messze elmaradt a kívánatostól, voltak táborok, ahol a legénységi állomány fele hunyt el, a turkesztáni kétszázezernyi hadifoglyok közül minden negyedik, összességében majdnem 45 ezer fő veszett oda 1914/15 telén. Az ily módon „tartott” katonákon sokszor az apátia, a csüggedés lett úrrá, néhányan megbolondultak és az öngyilkosság sem ment ritkaságszámba.

A már a háború elején szerb fogságba esett katonák száma 1915-re meghaladta a 80 ezer főt. Az oroszországihoz hasonlóan elégtelen körülményeik miatt ugyanezen év őszére már csak alig a felük, mintegy 35 ezer fő élt. Sokakat a visszavonuló szerb hadsereg is magával hurcolt, a megerőltető „halálmenetben” szintén sokezren hunytak el.

A hadifoglyaik magukkal hurcolásával a román hadsereg is élt. A háborúba csak 1916 nyarán belépett Románia birtokában 1917 januárjában mintegy 14 ezer osztrák-magyar katona volt. A Központi hatalmak 1916. második felében indított sikeres ellentámadása következtében a román hadsereg Moldovába húzódott vissza, hadifoglyaikat pedig a dopravatui és sipotelei legénységi táborban helyezték el. Ha a túlszúfoltság, a szűkös napi fejadag (főleg kukoricakása) és a tisztálkodási körülmények minősíthetetlenége nem lett volna elég, a foglyokkal szemben durva bánásmódot alkalmaztak. A legyengült szervezetű bakák közt gyakran ütötte fel a fejét betegség is, az ivóvízhiány miatt előbb vérhasjárvány, majd tífusz is. A napi halálozás elére a 238 főt.

Már az időjárási körülmények miatt is összehasonlíthatatlanul jobb helyzetben voltak az olasz kézre került hadifoglyok, amelyeknek a száma összesen elérte a 440 ezer főt. Kolostorokban, átalakított várakban, kaszárnyákban kerültek elhelyezésre, a fekhelyeknek otthont adó barakkokban egyszerű szalmazsákokon és deszkapadlón aludtak. A termekben az

¹⁶⁹ *Az újraírt háború. i. m. 63.*

olasz szanitécek rendszeresen végeztek fertőtlenítést, és a folyók melegvízhez, zuhanylehetőséghez és tiszta fehérneműhöz is hozzájuthattak, az élelmezéshez pedig gyümölcs és kávé is járt. Munkarejükre az olasz állam is épített, különösen csatornaépítkezéseken és ültetvényeken. Ez utóbbi helyeken a meleg miatt különösen a malária szedte közülük áldozatait. A francia államhoz került osztrák-magyar hadifoglyok száma 16 ezer fő körül mozgott. A tisztek már itt is szerény illetményt kaptak, és gyakori volt, hogy közmunkásként vagy vállalkozóknak „kiadva” napi ellátás fejében dolgoztatták őket. Viszonylag ritkák voltak ezekben a táborokban a járványok, amiben szerepet játszott, hogy a franciáktól elővigyázatosságból kapott védőoltások is. Voltak, akik nem katonaként, hanem egyszerű állampolgárként kerültek internálásra. Ezzel a gyakorlattal a francia állam is élt, amikor az ellenséges oldalon álló Francia földön tartózkodó állampolgárokat egyszerűen lefogatott. Így járt az író Kuncz Aladár is, aki végül közel öt évet töltött internáltságban. Az 1931-ben megjelent *Fekete kolostor*ban a fogolytársadalom mindennapjaiba és a rabélet megpróbáltatásaiba kalauzolta el olvasóit. Regényében a foglyokat leginkább a legelemibb szükségleteiknek – az ivóvíznek és a megfelelő élelmiszernek – a hiánya, valamint a tisztálkodási lehetőségeik korlátozottsága kínozza.¹⁷⁰

Az orosz, szerb, román és olasz hadifogolytáborok mellett jóval kisebb mértékben, de kerültek osztrák-magyar katonák brit és amerikai fogságba is. Az előbbieket száma 9 ezer körüli volt, az utóbbiaké néhány ezer. Az ide kerültek viszonyaik, társaikhoz képest, jóval kedvezőbbek voltak: egy-egy kastélyban vagy kastélyparkban kerültek elhelyezésre, viszonylag bőséges élelmezésben volt részük és a tisztek még fizetést is kaptak. Dohányzásra, szórakozásra és közös zenélésre is volt lehetőség. Akik valamilyen betegségben elhunytak, azokat a közeli temetőben temették el.¹⁷¹

Minden hadviselő fél az ellenség elfogott katonáit előszeretettel használta fel különféle építkezések dolgozóiként, a háború következtében kiesett munkaerő pótlására. Az oroszországi foglyok közül egymilliónyian mezőgazdasági munkát végeztek, vagy erejükre bányákban, útépitkezéseken támaszkodtak. A háborúval párhuzamosan jelentkező gazdasági válságok miatt a hazai lakosság élelmiszerszükségleteinek kielégítése is komoly állami feladatot jelentett, nemhogy a hadifoglyoké. Arra azért mindenhol figyelmet fordítottak, hogy a tisztek valamivel jobb ellátásban részesüljenek a legénységi állománynál. A szenvedés és a nyomorúság viszont beosztástól függetlenül általános volt. Az éhezés, a legyöngült

¹⁷⁰ Kuncz Aladár: *Fekete kolostor*. (Feljegyzések a francia internáltságból). Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960.

¹⁷¹ Bornhardt Attila: Hadifogságban. In: Az első világháború története Szarajevótól Trianonig. *A BBC History különszáma*. Kossuth Kiadó, 2013, 88–94.

szervezeteknek a munkára kényszerítése és a táborok túlszűfolttsága sokak idegzetét kikezdte. Ehhez járult, hogy ugyan a szövetségesek nyugati hadifogolytáborokban jobb ellátásban volt részük, a francia-, román-, szerb-, és különösen az orosz kézre került katonákkal való bánásmód messze elmaradt a kívánatostól, sokak számára a hadifogság más típusú szenvedésekkel és elnyújtott haldoklással volt egyenértékű. Bár kisebb-nagyobb erőszakra szinte mindenhol találunk példát, az utóbbi helyeken a hadifoglyokkal való bánásmód során az erőszak legalább olyan szerves részét képezte, mint fegyveres harcokként. Az elviselhetetlenséget ráadásul a fogság élménye és az ezzel járó kiszolgáltatottság is csak fokozta.¹⁷²

A háború végére mintegy 3,9 millió katona került a Központi hatalmak fogságába, közülük mintegy 1,3 millió a Monarchia területére, ebből félmillió magyar fennhatóság alá.¹⁷³ Legmagasabb száma az orosz hadifoglyoknak volt (mintegy 850 ezer fő), számban őket követték 370 ezer fővel az olaszok, közel 90 ezer katonával a szerbek, 5000-el a montenegróiak, 3000-el a románok, és mellettük őriztek még 500 franciát és mintegy 300 angol nemzetiségűt is az ország területén. A többi hadviselő félhez hasonlóan Magyarország sem volt felkészülve ekkora mennyiségű hadifogoly méltó és tartós ellátására. A császári és királyi közös hadügyminisztérium felügyelete alá tartozó hadifogolytáborok a pozsonyi katonai parancsnokság területére estek. A táborokat a frontvonalaktól távol, Budapest és Esztergom környékén, a Csallóközben, Székesfehérvár mellett, különösen pedig Nyugat-Magyarország nagyobb városainak környékén, Sopron, Zalaegerszeg, Pápa, Szombathely mellett állították fel. A nemzetközi egyezményeknek megfelelően a tiszteket lefoglalt kastélyokban helyezték el, a hadifoglyok nagyobb számát alkotó legénységet pedig többnyire a szabad ég alatt felállított táborokban. A hadifogolytábor-hálózat egész rendszere csak 1915-ben állt fel, a már említett táborok mellett az ostffyasszonyfai, a csóti, a hajmáskéri és a zalaegerszegi táborok felállításával.¹⁷⁴ Az Osztrák-Magyar Monarchia területén működő hadifogolytáborok ügyeivel kapcsolatos hozzáállást a viszonyosság elve írja le. Amennyiben a fogságba esett hazai katonák viszonyairól kedvező értesülések érkeztek, javítottak az életkörülményeken, ellenkező esetben viszont rontottak. Jellemző módon a propaganda is

¹⁷² Az első világháborús hadifoglyokkal szembeni erőszakról lásd. Heather Jones: *Violence against prisoners of War in the First World War. Britain, France and Germany, 1914–1920*. Cambridge University Press, 2012.

¹⁷³ A Monarchia kezébe került hadifoglyok számáról megoszlanak a vélemények, és a számukat pontosító kutatások csak az utóbbi években kezdődtek. Lásd Kovács Henriett kutatói beszámolóját az Osztrák-Magyar Monarchia első világháborús hadifogolyhelyzetéről és a Magyarországon őrzött hadifoglyokról. (<http://www.balassiintezet.hu/attachments/article/1322/Az%20els%20világháborús%20hadifogolyhelyzet%20a%20Osztrák-Magyar%20Monarchiában.pdf>)

¹⁷⁴ Horváth Lajos–Nagy Attila–Varga László: *Császári és királyi hadifogolytáborok a Csallóközben (1914–1918) – Dunaszerdahely, Nagymegyer, Somorja*. Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet, 2015, 5–8.

épített a hadifoglyokkal való bánásmódban rejlő politikára, és igyekezett bebizonyítani, hogy az ellenség mennyivel rosszabbul bánik a fogságba esett katonákkal. Elleplezve az 1914–15 telén kitört tifuszcikket és a hadifoglyok ellátásában már 1916–17-ben jelentkező komoly élelmiszerhiányt, a háború utáni osztrák történetírás – különösen volt osztrák-magyar tisztek beszámolóira alapozva – az orosz táborokhoz viszonyítva a Monarchia területén működött hadifoglytáborok viszonyait az „emberségesség fénylő példáiként” jellemezte.¹⁷⁵

Oroszország 1918-ban ugyan kiszállt a háborúból, de a háborús vereség és a cári rendszer összeomlása következtében véres polgárháború kezdődött. Az eddig is szűkös készlete és az összeomló gazdaság következtében a hadifoglytáborok ellátásának biztosítására még az eddigieknél is kevesebb figyelem jutott. Az év őszén a Monarchia is összeomlott és a hadvezetés békét kért. Az otthonról érkezett hírek végképp lelombozták a még mindig orosz fogságban lévő – körülbelül 60–70 ezer főnyi magyar hadifoglyállományt. A foglyok között 1916 második felétől működött forradalmi agitációnak, valamint az anyanyelvükön nyomtatott rölapoknak és propaganda anyagoknak köszönhetően sokan kezdtek lelkesedni a forradalomért és a munkásmozgalomért, saját hazájukat pedig sorsuk iránti közömbösséggel, vagy a szenvedéseikről való megfélemezéssel vádolták. A baloldali eszmék iránt különösen fogékonyak mutatkoztak a korábban megbízhatónak tekintett magyar és német katonák. A bolsevik hatalomátvétel után felállított Összorosz Hadifogly-bizottságban már magyarok is tevékenykedtek. Egyikük, Kun Béla, aki egyike volt legfőbb agitátoroknak azzal győzködte hazatérő társait, hogy „legyenek hadosztályaiknál a forradalom tanítómesterei”, mert – hangsúlyozta – „egyedül a forradalom menthet meg bennünket a pusztulástól.”¹⁷⁶ Ugyanakkor nemcsak ők, a baloldali-forradalmi eszméket magukévá tevők jelentkeztek tömegesen a Vörös hadseregbe, komoly motivációt jelentett az éhhalál elkerülése is. Ők azután végigharcolva a polgárháborút csak 1918 telén jönnek haza Magyarországra.

Aligha írható le az az öröm, ahogy a frontok borzalmait, és a hadifogság megpróbáltatásait túlélő katonák érezték, amikor – sokszor néhány éves távollét után – végre hazajöhettek. A hazatérés momentumáról így emlékezett vissza Csonka Mihály:

„Magyarország határán megállt a vonat. Elénekeltek a Himnuszt, és sírtunk önmünkben. A kétévi fogsággal, és a harctéren töltött időt is beszámítva majd' három évig nem láttuk a magyar hazát és a családot.

¹⁷⁵ Az Osztrák–Magyar Monarchia területén működő hadifoglytáborok viszonyairól és a hadifoglyokkal való bánásmódról lásd Verena Moritz–Julia Walleczek-Fritz: Prisoners of War (Austria–Hungary). (https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/prisoners_of_war_austria-hungary)

¹⁷⁶ Alexander Watson: *Acélgyűrű...* i. m. 529–530.

Nem is gondolja az, aki otthon ütötte a legyet, hogy mennyit szenvedtünk, sokszor áztunk, fáztunk, de néha még éhezünk is.”¹⁷⁷

2.3. Felfogatott világ, felkavart társadalom, nélkülözés – A magyarországi háttország háborús tapasztalata

Az 1914. június 28-án Szarajevóban meggyilkolt Ferenc Ferdinánd trónörökös és felesége halála nagy megdöbbenést keltett országszerte. Azt, hogy ebből háború lesz az újságolvasó közönség gondolhatta, azt ugyanakkor, hogy a konfliktus végül világháborúvá terebélyesedik, aligha sejtették sokan.

Az egy hónappal a merényletet követően a szerb vezetésnek küldött hadüzenet híre felemás érzéseket generált. A főváros, a nagyvárosok főterei és utcái megteltek hangos, felvonuló és ünneplő tömegekkel. „Éljén a háború!” – hirdették a táblák feliratai, a falragaszokat körülállták, a hömpölygő tömegben a katonazenekarok hazafias indulókat játszottak, a kávéházakban énekeltek és a szerbek mielőbbi megbüntetéséről szöttek terveket. A magyar politikai elit tagjai közül sokan szónoklatokat tartottak a tömegeknek és maguk is hitet tettek a háborús elköteleződés mellett. Így tett ifjabb Andrássy Gyula is, aki lánya, Andrássy Katalin memoárja szerint „vérbeli arisztokrata módjára mélységesen megvetette a tömegeket, a »csöcseléket« – ezúttal viszont emelkedett szólamot intézett az erkélyről az alant vonulókhöz:

„[...]a tömeg pedig éljenzett és tapsolt. majdnem minden magyarral vele születik a szónoki képesség, és Gyula, aki valóban hódító jelenség volt honvédegyenruhában, félrekapott vörös sapkában, mint rendesen, most is eltalálta, mit kell mondania. Azt mondta: »Ne éljenezetek most bennünket, hiszen még semmit sem tettünk. Várjatok az éljenzéssel addig, amíg győzelmesen térünk vissza, miután megleckéztettük az arcátlan szerbeket!«¹⁷⁸

Ezt az emelkedett hangulatot Koch Rudolf, 25 éves budapesti agrármérnök naplójában így fogalmazta meg:

„Július 26. – Ozsonna közben jött a hadüzenet híre. Az emelkedett hangulat még magasabbra hágott, a lelkesedés óriási volt mindenkinél, szónoklatok hangzottak el s a magyar, német, osztrák himnusz egymást váltották, és ilyen lelkes hangulatban indultunk be a városba. Útközben a levélhordó kézbesítette nekem a

¹⁷⁷ Csonka Mihály *élete és világképe*. i. m. 205.

¹⁷⁸ Károlyi Mihályné: *Együtt a forradalomban*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2011, 172.

behívó parancsot. [...] Minthogy a vonatom csak holnap reggel indul, este még a kávéházban jöttem össze a d. u. társasággal. A hangulat a lehető leglelkesebb volt. A cigányok csak a nemzeti himnuszokat játszották, s a közönség állva énekelte azokat. Minden tisztet lelkesen ünnepeltek az emberek, és örömmámorban úszott az egész város, hogy ütött a megtorlás órája. Éjfélkor vetődtem haza, de az izgatottságtól alig tudtam aludni. Július 27. – A reggeli gyorssal elutaztam Pestre. Senkitől sem vettem búcsút, erre már nem jutott idő. Pestre délben érkeztem meg. Az egész város zászlódíszben úszott és forrott, mint a méhkas.”¹⁷⁹

A „vidék Magyarországot” ugyanakkor ez a harcias szellem nem jellemezte. A sokszor csak utólagosan lejegyzett visszemlékezésekből kiderül, a paraszti munkát végzők kezdettől fogva idegenkedtek a háborútól. Ebben szerepet játszhatott az a tapasztalat is, hogy a háború az „urak dolga”, jobb abból kimaradni, másokat pedig a legfontosabb nyári mezőgazdasági munka, a közelgő aratás idegenítette el a hadbavonulástól.¹⁸⁰ De a középosztály sem állt egységesen a fegyveres megoldás pártján. A háborúval szembeni fenntartásainak adott hangot – igaz, utólagos beszámolójában – Benda Jenő, a Pesti Hírlap publicistája is.

„Éljen a háború! [...] A tömegpszichózis úrrá lett a városon, úrrá lett az egész országon. Pedig ebből a háborúból a mi számunkra csak pusztulás és romlás fakadhatott. Ebben a háborúban a magyarnak el kellett véreznie. Ha győzünk, még nyomorultabb szolgáló leszünk Bécsnek és Berlinnek. Ha megvernek bennünket, ellenséges, gyűlölködő kis szomszéd népek martaléka válik belőlünk. Milyen átok, milyen ostobaság és milyen rövidlátás kellett ahhoz, hogy az utca mégis mámoros legyen, hogy a halál jegyesei ünnepeljék azt a könyörtelen kaszást, aki később milliószámra aratta le őket, hogy nemzeti ünnep külsőségei díszítsék azt a napot, amelyiken a történelmi végzet az első kapavágást tette a magyarság sírba fektetéséhez.”¹⁸¹

Az uralkodó általános mozgósítást rendelt el, amit falragaszokon és a kézbesített behívókkal is nyomatékosítottak. A hadköteleseknek huszonnégy órán belül kellett jelentkezni a kijelölt állomáshelyükön. A nagyvárosok lakosságának ezért az egyik első háborús tapasztalata a zsúfoltság volt. Voltak városok, amik a beözönlő katonák miatt valóságos katonavárosokká alakultak. A főváros mellett ilyennek számított Kaposvár, Nyíregyháza, Zalaegerszeg és Székesfehérvár is. A jelentkezők a papírjaik bemutatását követően előbb orvosi ellenőrzésen estek át, majd ki-ki megkapta a csukaszürke zubbonyt, a

¹⁷⁹ Szei Tibor: *Vér és pezsgő. Harctéri naplók, visszaemlékezések, frontversek, tábori és családi levelek az első világháborúból*. i. m. 71–73.

¹⁸⁰ Romsics Ignác: I. világháborús mindennapok – alulnézetből. In: Fischer Ferenc–Hegedüs Katalin–Rab Virág (Szerk.): *A történelem szálai – Tanulmánykötet Vonyó József 65. születésnapjára*. Pécs, IDRResearch Kft/Publikon, 2010, 377–390.

¹⁸¹ Benda Jenő: *A béke kálváriautján*. Budapest, Méry Ratio-Pro Minoritate, 2014, 9–10.

rohamását, az alumínium-csajkát és más katonai felszereléseket. A családtagoktól való elbúcsúzást követően pedig vasúton szállították ki őket a frontra.

Az, hogy a háború fokozottabban veszi igénybe a hátország támogatását és kitartását, nem volt eleve tervezett. A küzdelmek rövid lefolyásával számoló hadvezetés mielőbbi békével számolt, az események azonban a kezdet kezdetétől nem várt forgatókönyvet követtek. A korai orosz mozgósítás, a szerbek harcos ellenállása és az addig győztesen előrenyomuló német hadsereg Párizs környéki megtorpanása a Nagy Háború „villámháborús” szakaszának végét jelentették.

Az első világháború kitörésekor az osztrák-magyar hadvezetés rövid ideig tartó háborúval számolt, az elhúzódó küzdelmek ugyanakkor nyilvánvalóvá tették a termelési kapacitások korlátozottságát. Már a munkaképes férfilakosság nagy részének a frontra vezénylése pár hét alatt súlyos munkaerőhiányt okozott, ami a nyugati ellenfeleinél gazdaságilag is fejletlenebb Osztrák-Magyar Monarchia hátországát még inkább megviselte. Az első világháború kitörésekor még tapasztalható lelkesedés így alig egy év leforgása alatt jelentősen megcsappant, annak ellenére is, hogy a kormányzat a világháborús elkötelezettség fenntartása érdekében komoly háborús propagandát működtetett. Rövid idő alatt a gazdaság teljesítménye visszaesett, a termelés pedig csökkent. Az állam annak érdekében, hogy a termelés rendjét fenntartsa és a háborús igényeket kiszolgálja beavatkozott a gazdaság működésébe és hadigazdaságot vezetett be.¹⁸² Ennek értelmében a gazdaság minden szektorát fokozatosan a hadviselés igényeinek és a hadsereg szempontjainak rendelték alá. Legfontosabb célnak ettől fogva a katonaság ellátása és a háborús szükségletek kielégítése számított: a lőszer- és gépfegyvergyártás, a hadsereg ruházati-, egészségügyi- és élelmiszerszükségleteinek kiszolgálása, valamint a lovak takarmányozása, és mindezeknek a frontra történő eljuttatása. A piaci szempontok korlátozásával viszont állami feladattá vált a polgári lakosság ellátása is.

A háború következtében jelentősen megnőtt az állam szerepe. Amíg a vidéki férfiak csak nagyon nehezen tudtak kibújni a katonai szolgálat alól, a városokban, és főként a fővárosban, a legfontosabb hadi üzemek dolgozói mentességet kaphattak. 1914 végén még csak 200, a háború végére viszont már több mint 900 ilyen üzem állt állami irányítás alatt. A Láng-gépgyár és a – 30 ezer dolgozót is foglalkoztató – Weisz-Manfréd művek legfontosabb megrendelője a hadsereg volt. A kulcsszereppel bíró üzemek és hadicélú mezőgazdasági

¹⁸² Völgyesi Zoltán: Az első világháború gazdasági hatásai és a magyar hadigazdaság. *Levéltári szemle* 2014/4., 35–49.

vállalatok zavartalan működtetése létkérdés volt. Dolgozóikat – akik száma meghaladta a 450 ezer főt – mentesítették ugyan az igazi katonai behívások alól, de tevékenységüket katonai szolgálatnak tekintették, ezért rájuk a háború előtt hozott különleges törvények vonatkoztak: a jogaikat korlátozták, szükség esetén vasárnap is dolgoztak, sztrájkolniuk pedig tilos volt. Amellett, hogy a hadianyag előteremtése és frontra szállítása állami feladattá vált, a hátország lakosságáról való gondoskodás terhe is rá hárult. Ez azzal járt, hogy a termelés érdekében az állam sokkal nagyobb mértékben avatkozott be a gazdaság irányításába és korlátozta a piac működését. A nehézségeket csak fokozta, hogy a Központi Hatalmak országaival szemben az Antant államok gazdasági blokádot is alkalmaztak.

A közellátási zavarok mérséklése érdekében maximalizálták az alapvető élelmiszerek és közszükségleti cikkek árát. Amik nem kerültek ezek közé, azoknak az ára az évek során jelentősen megnőtt. Nagy terhet jelentett a lakosságnak, hogy ez utóbbiaknak az ára ebben a négy évben folyamatosan növekedett. A drágaságnak és a kimerülő készleteknek volt köszönhető a húsfogyasztás jelentős visszaesése is. 1915 júliusától vezették be a hústalan napokat, amikor a vendéglőkben sem lehetett húsételekhez jutni. A háború négy éve alatt 1 kiló marhahús ára az 1914-es két koronáról 1918-ra 11 koronára nőtt, azaz megötszöröződött. A sertéshús ára pedig a háború végére huszonöt koronára, azaz tizenkétszeresére emelkedett.

Az ország lakosainak döntő többségét 1910-ben a parasztság alkotta (az összlakosság 55%-a tartozott az agrárnépességhez), belőlük sorozták a katonaság zömét is. A falusi élet szempontjából a munkaképes férfilekosság jelentős részének a frontra szállítása alig pótolható veszteséget jelentett, egy hosszan elhúzódó háborúskodás viszont felért egy katasztrófával. Az igencsak megfogyatkozó hadsereg pótlására a hatóságok újabb és újabb „behívásokat” eszközöltek, továbbra is apasztva a hátország munkaképes férfilekosságát. A lakossági fogyasztás szempontjából azonban a legfontosabb élelmiszernek már ekkor is a kenyér számított. Mivel a behívások következtében a mezőgazdasági munkákban élenjáró férfiak száma megcsappant a kenyérgabona termelése két év alatt visszaesett a háború előtti mennyiség kétharmadára, 1918-ra pedig a felére. A munkaerőhiányon hadifoglyok munkára fogásával és nők alkalmazásával igyekeztek ugyan segíteni, de ezek a törekvések csak korlátozott eredményekkel jártak. Drasztikusan csökken a főváros kereskedelmi forgalma is. Amíg 1914-ben az áruforgalom 70 millió mázsa, 1918-ban már csak 42 millió. Ugyanilyen

intenzitással csökkent a kivitel is: az utolsó békeév 32 millió mázsájáról 1918-ra mindössze 18 millió mázsára.¹⁸³

Árucikk	kg	1914	(%)	1915	(%)	1916	(%)	1917	(%)	1918	%
Marhahús	1	2	100	6,50	225	11	450	13,5	655	11,2	460
Sertéshús	1	1,92	100	5	160	9,2	380	10,5	546	25	1200
Kolbász	1	2,2	100	6,2	180	10	355	14	736	16	627
Sertészsír	1	1,52	100	7,6	400	9,4	511	10,6	698	16	952
Káposzta	1	0,24	100	0,5	180	0,6	150	1,44	600	1,3	441
Paprika	1	4	100	8	100	34	750	28	716	24	500
Tej	1lit	0,28	100	0,42	50	0,62	121	1	257	1,07	282
Tojás	1db	0,07	100	0,24	242	0,35	400	0,52	642	0,9	1185

Néhály alapélelmiszer árának százalékos alakulása a világháború alatt (1914. július 31.–1918. december 31.)¹⁸⁴

Az Osztrák-Magyar Monarchia hadikiadásai meghaladták a 110 milliárd koronát. Az állam háborús kiadásainak fedezésére szolgáltak az egyre korlátozottabban igénybe vehető külföldi-, valamint a hazai kereskedelmi- és jegybanki kölcsönök. A háborúhoz elengedhetetlen anyagi források növelése érdekében ekkor fordultak a hadikölcsönkötvények értékesítéséhez is. Magyarországon 1914 novembere és 1918 júliusa között nyolc alkalommal bocsátottak ki hadikölcsön-kötvényeket, amelyek összértéke meghaladta a 18,5 milliárd koronát (a Monarchia osztrák felében ez majdnem a duplája volt). Hadikölcsönt jegyezni szinte kötelező volt; a lakosság eltökéltégét az állami propaganda – többek között köztisztelőben álló személyek (különösen színészek) részvételével és kampányaival, valamint rendszeres újsághirdetésekkel is segítette. A kölcsönjegyzések kezdeti népszerűségüket az 5,5–6%-os kamatnak is köszönhatték, ami jóval nagyobbak számított, mint a háború előtt megszokott kamatszintek. A jó befektetésen túl a hátszág lakosságának anyagi elköteleződése – ahogy azt a propaganda sulykolta – hozzájárul a háború mielőbbi befejeződéséhez. „Jegyezzünk hadikölcsönt, mert ezzel győzelemre segítjük igaz ügyünket!”

¹⁸³ Vörös Károly (Szerk.): *Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, 728.

¹⁸⁴ *Az árak alakulása a háború idején*. Statisztikai gyűjtemények I., Budapest, Schimkó Gyula bizománya. 2., é.n., 2–3.

„Jegyezz hadikölcsönt, megrövidíted a háborút!” – olvashatjuk ezt a célt némely falragasz felhívásában. A hadikölcsön-jegyzés hazafias tettként való bemutatását pedig a „*Nem igazi magyar ember, aki a hadikölcsönjegyzést elmulasztja!*” és hasonló szlogenekkel hangsúlyozták.¹⁸⁵ Az elhúzódó világháború mind nagyobb terhekkel járt a lakosság számára, az újra-és újra kibocsátott kötvények pedig sokak maradék megtakarításait is felemésztették. A hadikölcsön-jegyzésekkel elúszott anyagiaknak köszönhetően ezért volt, hogy a háborús vereség legnagyobb gazdasági vesztesének a parasztság és a középosztály számított.

A növekvő árak miatt Budapesten 1915 tavaszán bevezették a kenyérbjegyet, ugyanekkortól állandósult a liszt- és a zsírhiány, nyártól pedig érzékelhető volt a húshiány is. 1916-ban már a legtöbb élelmiszerre kiterjesztették a jegyrendszert. A fogyasztási cikkek forgalmának korlátozása, és a piaci szempontok kikapcsolása miatti zavarokat különféle központi „bizottságok” felállításával igyekeztek kiküszöbölni, természetesen mindenkor szem előtt tartva – és maximálisan érvényesítve – a katonaság igényeit. 1918-ban már 26 bizottság van felállítva, amelyek különböző – pamut-, az újságpapír-, a szilva-, az azbesztügyi- és más – reszortfeledatokkal bírtak, és 12 olyan bizottság, amelyek pedig a katonaság szempontjából hasznosítható hulladékanyagokat gyűjtik és osszák fel.¹⁸⁶ A főváros lakosságának ellátására Központi Liszthivatalt hoztak létre, amely kerületi alapon működő lisztbizottságok segítségével felmérte a lakosság megmaradt készleteit és szabta meg az élelmiszerek maximális árát. A fehér liszt mellett – amihez 1915 tavaszától már csak – a „céduláknak” hívott – jeggyel lehetett hozzájutni – jegyre adták 1916 decemberétől a cukrot, 1917 tavaszától a kávé és a szappant, 1917 júniusától pedig már a rizst és a vaját is. Az élelmezési nehézségeket csak fokozták az elosztást szabályozó hivatalok és bizottságok lassú bürokratikus ügyintézése és körülményessége. A kormányzat a közszükségleti cikkek hatékonyabb elosztását a Közélelmezési Hivatal és Tanács felállításával próbált megoldani – mérsékelt eredményességgel. Nagy elégedetlenséget okozott, hogy úgynevezett „közérdekű munkákra” az otthonmaradtak közül 1916-tól gyakorlatilag bárkit befoghattak. Ugyanekkortól válnak rendszeressé a rekvirálások, amikor az állam bizonyos termékeknek és állatoknak az árát központilag szabta meg, és kényszerítette, hogy a termelő ezen az alacsony áron – tehát jelentősen áron alul – szolgáltatassa azt be. Az élelmesebb polgárság és a

¹⁸⁵ Szabó Dániel: „Eke és fegyver segít, hogy sikerüljön” – Magyar hadikölcsön plakátok az első világháború idején. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értésítője=Acta Musei Militaris In Hungaria* 2011/12., 139–146.

¹⁸⁶ Vörös Károly: *Budapest története...* i. m. 729.

vagyonosabb vidéki parasztság kevéske megtakarítását pedig a központilag „előírt” hadikölcsönjegyzések emésztették fel.

A beszolgáltatásoknak és az állatállomány kényszerű átadásának köszönhetően a termelés még tovább csökkent, ami nagyarányú inflációval, és a bérek csökkenésével járt együtt.¹⁸⁷ Az utolsó békeévhez képest a tisztviselők reálbére a háború végére 67%-al, a napszámosoké 54%-al, a gyári munkásoké pedig közel 50 %-al csökkent. Az emelkedő árakhoz, tehát csökkenő fizetések tartoztak, ami miatt jelentősen csökkent az életszínvonal is.¹⁸⁸

Iparág	1914. júl. 31. (%)	1914. dec. 31. (%)	1918. dec. 31. (%)
Élelmiszeripar	29, 4	40, 2	49,7
Építőipar	17	38	43
Fa-és bútóipar	7,8	30,5	13,1
Ruházati ipar	20,3	32,4	29,3
Vas-és fémipar	6,6	9	28,3
Munkásnőknél	55,5	63,2	51,4
Tisztviselőknél			41,6
Munkabéreknél átlagban	24,6	40,3	36, 5

Néhány iparág dolgozóinak életszínvonal csökkenése az első világháború alatt (1914. július 31. – 1918. december 31.)¹⁸⁹

A közelgő háború híre igazi közösséget kovácsolt: a sokféle feszültséggel telített országban a politikai elitnek, akár egy arisztokratának is az az érzése támadt, hogy egyazon közösségbe tartozik az utcákon nyüzsgő tömegekkel. A Szerbiának küldött hadüzenet ezért a modern magyar államnemzet fontos, identitás meghatározó eseménye volt. Amíg a frontszolgálat bizonyos mértékben elmosta a társadalmi különbségeket, az otthonmaradt társadalmi rétegek és osztályok háborús tapasztalata eltérő volt. Ugyan már a háború kezdetén voltak, akik

¹⁸⁷ A háború alatti inflációról lásd. Botos János: A fizetőeszköz inflációja az első világháború alatt és után 1914–1924. *Múltunk* 2015/3., 70–138.

¹⁸⁸ Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. 3. kiad. Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 107. (A továbbiakban: Romsics: *Magyarország története a XX. században*. i. m.)

¹⁸⁹ *Gál Benő Statisztikai Gyűjteményei III., Az életszínvonal alakulása az 1914–22. esztendőben.*, Budapest, A Magyarországi Szakszervezeti Tanács, [é. n.], 5.

igyekeztek kimenteni magukat a szolgálat alól, vagy – ha ki is mentek – a fronton kevésbé veszélyes beosztást nyerni, a politikai elit és az arisztokrácia férfitagjainak szerepvállalásában többnyire a virtus és a dicsőség tradicionális hajszolása állt a főhelyen. Mások részvételében nemcsak a háborúról alkotott romantikus elképzelések domináltak, de megfogalmazódott a hazafias kötelesség mellett a privilegizált társadalmi pozíciók féltése is. Esterházy Pál gróf ezt így fogalmazta meg feleségének:

„Nekem soha többé nem volna jó lelkiismeretem, ha nem venném ki a szenvedésekből is az oroszországrészt, mint ahogyan kijutott nekem az oroszországrész az élet örömeiből is. Te békeidőben annyit prédikáltál a hazaszeretetről, én most érzem igazán, hogy mi is az, és azt is, hogy ha a történelmi kiváltságos osztály most nincs az első sorban, akkor eljátszotta a létjogosultságát. A miénk volt eddig is az ősi privilégium, hogy védtük a hazát, ha most mások mögé meghúzódnak, ahogy sajnos sokan teszik, megérdemeljük a guillotint.”¹⁹⁰

Az arisztokrácia nem katonáskodó férfitagjainak és otthon maradt családtagjainak presztízse alig változott ebben az időben. Az előkelők az alacsonyabb társadalmi osztályokhoz képest továbbra is kényelmesen élhették mindennapi életüket, így a társasági eseményeken, bálokon való részvétel változatlanul ugyanúgy hozzátartozott életvitelükhöz, mint a drágaság ellenére vitt gazdag háztartás és pazar étkezés. Ugyan hölgytagjai közül is sokan jótékonykodtak, és társadalmi munkát vállalva dolgoztak kórházi ápolónőként, a gazdasági és a politikai elit életnívóján sokkal kevésbé érződött a háború. Vásárlási szokásaikon – kis túlzással – csak annyiban kellett változtatniuk, hogy igényeiket az elérhető berlini, bécsi és fővárosi piacra korlátozták, tagjaiknak pedig még ebben az időben sem kellett felhagyni a nyaralási és telelési szokásaikkal. Azt, hogy a társadalom széles rétegeitől eltérően a felsőbb társadalmi osztályok háborús tapasztalata kevésbé volt tragikus jól mutatják Eberhard Gothein heidelbergi professzor feleségének írt sorai is 1918 márciusából:

„A háború nyilván itt is úgy tombolt, mint nálunk, és a tegnap esti nagy szimfonikus hangversenyen a hölgyek nagy részén gyászruhát lehetett látni, a felsőbb osztályok életét azonban kevésbé érinti. Élelmük van bőven, persze olyan áráért, amelyek mellett még a mieink is eltörpülnek.”¹⁹¹

A középosztálybeli családok számára a pénzkereső családfő bevonulása, vagy halála komoly terheket jelentett, ezért a korabeli közellátási viszonyok mellett tagjai

¹⁹⁰ Kovács Lajos (Szerk.): *Mindennek vége! Andrássy Ilona grófnő első világháborús naplója*. Budapest, Európa, 2015, 139–140.

¹⁹¹ Karádi Éva: Bankárok, filozófusok, forradalmárok. Eberhard Gothein levelei 1918-ból. *História* 1981/4., 26–28.

visszafogottságra és takarékosagra voltak kényszerítve. Helyzetükön, ha az nem is mondható teljesen kétségbeejtőnek, hamar nyomott hagyott a háború: a küzdelmek előtt szokványos háromfogásos ebéd, a rendszeres hús-, zöldség és gyümölcsfogyasztás, valamint a cseléd tartás jó ideig kikerült a mindennapos szokások közül. 1916-ra ráadásul a főváros tartalékai is elapadtak, így aki csak tehetett a korábban oly „lesajnált” és elmaradottnak csúfolt vidékre ment „élelmiszer-beszerző körutakra”. Illyés Gyula 1941-ben így írt erről:

„Mert aztán a háborúval fordult a sor! Akkor a városiak álltak a falusi kiskapuk előtt úgy, mint a szalonnadarabra váró kutya. Szalonnáért, tojásért, egy kis szütyő lisztért rimázkodtak, hónuk alatt a családfő frakkjával, egy perzsaszőnyeggel, egy konyhaszékkal, mindennel, amit el tudtak mozdítani hazulról. A kölcsön visszaadott duplán, úgyhogy a falu a prédát ráadásul még helybe kívánta. Szabóéknak zongorájuk lett, egy fél süldőért! A városokból még a zongorák is megindultak, a legszörnyűbb dűlőutakon az ország legistenhátamögöttibb zugába is elvándoroltak.”¹⁹²

A háború gazdasági hátrányait legtovább a módosabb gazdag- és középparasztok voltak képesek kompenzálni. Az elérhető háztájinak – az állatoknak, a terménynek, a kert zöldségeinek és gyümölcsinek – köszönhetően az étkezés lehetősége sokuk számára adott volt. A küzdelem elhúzódásával viszont közülük kerültek ki legszámosabban a kényszerbeszolgáltatások és a rekvirálások kárvallojtjai.

A társadalmi piramis alsó felében élők, különösen a szegényparasztság és az ipari munkásság sínylette meg leginkább az elhúzódó küzdelmeket, akiknek anyagi viszonyaik már a háború előtt sem tették lehetővé tartalékok felhalmozását. Ráadásul a hadbavonult gyalogság zöme is a parasztságból került ki, a munkaerőhiány a mezőgazdaságban így különösen élesen jelentkezett. A parasztlányok – ha tehettek – a városban vállaltak munkát, vagy cselédnek szegődve igyekeztek pénzhez és ellátáshoz jutni. Különösen rossz volt a rokkantak, a hadiözvegyek és a hadiárva helyzetük is. A rokkantak száma az 1915. április 30-án tartott rokkantszámlálás alkalmával már elérte a húszerezt főt. Az ő segítségükre állították fel az Országos Hadigondozó Hivatalt, ami segélyeket folyósított a rászoruló özvegyeknek, iskoláztatta a hadiárvaikat, és – lehetőségei szerint – próbálta segíteni a végtagjukat elveszítő férfiak munkaszerzését is.¹⁹³

Miközben – valószínűsíthetően – a lakosság 25%-a nyomorgott, széles tömegek pedig a létminimum közelében – vagy az alatt – tengődtek, a politikai elit a megszokott életvitelén és szokásain alig volt kénytelen változtatni. Az arisztokrácia és a fővárosi nagypolgárság

¹⁹² Illyés Gyula: *Kora tavasz*. Budapest, Magvető, 1972, 136.

¹⁹³ Suba János: Az Országos Hadigondozó Hivatal. In: *A Hadtörténelmi Múzeum Értésítője...* i. m. 177–184.

tagjainak fényűző életvitele, „pompás ruhakollekcióik” és fölösleges költségeik sokakat irritált.

A társadalmi csoportok között korábban is létező ellentéteket a háború még inkább kikezdte. Kosztolányi Dezső, a Hét-ben megjelent, 1915-ös, cikkében a hazai állapotokat a következőképpen írta le: „Gyűlölet, ételelixír, nélkülöd ma nem lehetne élni”. Ez egybecsengett Vadász Lipótnak, Tisza államtitkárának a véleményével, aki szerint „konok eldurvulás, sivár fásultság, csúnya bizalmatlanság és düh marja a magyar közszellemet.[...]Bellum omnium contra omnes.” A lakossági frusztrációt csak fokozta, hogy sokan sikerrel játszották ki a háborús előírásokat. Ennek az ellenséges hangulatnak az egyik célpontjává a zsidók váltak. A már az első világháború előtt is létező antiszemita sztereotípiák a háború során újabb elemekkel gazdagodtak: gyakori vádként fogalmazódott meg, hogy a hazai zsidók nem lelkesednek „kellő mértékben” a háborúért, kerülnek a frontszolgálatot, és ódzkodnak a tűzharctól.¹⁹⁴ Ahogy a köznyelv nevezte őket, a „feketéző” kereskedők és a zavaros körülményeket ügyeskedve kijátszó csencselők számos esetben a lakosság széles tömegeivel ellentétesen gyarapodtak és irracionális áron eladott termékeikből irritálóan magas haszonra tettek szert. A magyar társadalom 19. században kialakult szerkezetéből adódott, hogy sokan a kereskedelemben jártas zsidóság tagjai közül a kapcsolati tőkéjüknek és korábbi tapasztalataiknak köszönhetően oroszánrészt vállaltak a hadiszállításokból. A világháború éve alatt kirobban korrupciós botrányok „vádlottjai” között éppen ezért sokszor a zsidósághoz kötődő személyeket találunk. Az 1915. márciusában kirobbant „papírbakanacs”-ügyel és a rossz minőségű katonai zubbonyok miatti botrányokkal néhányan a háború alatt megerősödött antiszemita hangulatot meglovagolva a zsidóság egészét tekintették felelősnek a nehézségekért.¹⁹⁵ Az antiszemitizmus megerősödése, a „zsidókérdés” – ahogy azt a Huszadik Század folyóirat 1917-es körkérdésére született válaszok is mutatták – a világháború alatti és utáni Magyarország egyik súlyos belső feszítő problémáját jelentette, a Tanácsköztársaság alatti zsidóellenes sztereotípiákkal kiegészülve pedig sok szempontból megalapozta az 1918-ban és 1919-ben elkövetett zsidóellenes atrocitásokat.

A világháború következtében átalakult az étkezési-kultúra is. Az Antanthatalmak gazdasági blokádja hamar érezte a hatását, a boltok polcairól eltűntek a gyarmati importárak (például

¹⁹⁴ Bihari Péter: *Lövészárkok a háttérben. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországon*. Budapest, Napvilág, 2008, 150. (A továbbiakban: *Lövészárkok a háttérben*. i. m.)

¹⁹⁵ Uő: *1914 A nagy háború száz éve*. Budapest, Kalligram, 2014.

a kávé és a tea) és érezhetővé vált a hús és a zöldséghiány. Olaszország hadbalépését követően külön bosszúságot okozott a citromhiány is, amire a zöldségek savanyításához lett volna szükség. Az élelmezési helyzet villámgyors romlását a Pesti Futár így örökítette meg:

„A háború második napján, amikor még se a liszt nem drágult meg, se munkaerőben nem volt hiány, a pékek azonnal felére redukálták a zsömle alakját, liszt helyett Daloff-teából sütötték a péksüteményeket, a pirosra dagadt kedves zsömle lesorvadt a felére, aztán negyedére, ma kín ránézni egy zsömlére, nyomorék, ványadt csontváz, már csak tüdővész bacillusa az egykori szép, kövér, büszke, hasas zsemlenek”.¹⁹⁶

A szűkös készletek-elosztására 1915 tavaszán jegyrendszert vezetnek be, az árak felszöknek, és komoly fejtörést okoz a hiányzó termékek pótlása. A fővárosban már az első háborús telet követően komoly zavarok mutatkoznak a tejellátás területén, amire a csecsemőgondozásban volt elengedhetetlenül szükség. 1915-re már a fővárosi lakosság is érezte a világháború drasztikus hatását, a megváltozott életkörülményeket, a szűkölködést és a dráguló árakat. Ágoston Péter, szociáldemokrata politikus naplójában az élelmezési nehézségek miatt nyugtalan, és a növekvő liszthiány miatt elégedetlen lakosság hangulatáról tájékoztat.

„Tegnap óta Magyarország a világháború történetében egy új fázisba lépett. Nincs már város, ahol utalvány nélkül lehet lisztet kapni. Az asszonyok korán reggel ellepik a lisztes boltok környékét és gyűléseznek, pedig minden gyűlést betiltottak. Az asszonyok veszik át a férfiak szerepét, és ők beszélnek meg a közügyeket. Valóságos tömegekben ácsorognak az ilyen boltok körül.

Amíg a boltok adni tudnak, addig csak jó, de mi lesz, hogyha egy szép napon ezekben a boltokban megakad a kiszolgálás”. [Ráadásul alig fél évvel a háború kitörése után, már – BG.] „olyan kétségbeesett a hangulat, hogy az emberek azt mondják már egész hangosan, hogy nem baj, ha veszítünk területet és fizetünk sarcot, csak vége legyen!”¹⁹⁷

A háború kitörését követő években külön – a „hadiháztartás” szűkös lehetőségeit figyelembe vevő és a hiánygazdaságra építő – szakácskönyv-irodalom jelenik meg és gyakran tartanak háztartási tanfolyamokat is a háziasszonyoknak. Az eddig marginális vegetariánus mozgalmak is nagyobb figyelmet kapnak. Az első takarékoságra építő könyv

¹⁹⁶ Idézi Fehér Béla–Szécsi Noémi: *Hamis gulyás. Hadikönyha a 20. századi Magyarországon*. Budapest, Helikon Kiadó, 2015, 27.

¹⁹⁷ Ágoston Péter naplójából az élelmezési nehézségekről, a hadiszállítók visszaéléseiről s a háborúellenes hangulatról (1915. március 25.) (részlet). In: Szabó Dániel: *Az első világháború*. i. m. 251.

Takarékos főzés – kétheti élelmezés étlapjai, költségvetései és receptjei címmel látott napvilágot már 1914 novemberében. A közszükségleti cikkek krónikus hiánya, az élelmiszerszűkösség, és a mindennapi életminőség drasztikus romlása nem kevés leleményességet és túlélési „praktikát” kívánt meg a háziasszonyoktól. Alsószopori Nagy Ferencné, Budapesten, 1916-ban nyomtatott füzetecskéjében a következőket javasolta a fővárosi háziasszonyoknak:

„Szerintem első sorban függetlenítsük magunkat lehetőleg a főbb tápszerek boltban való beszerzésétől. És nemcsak a főzőkanalat vegyük a kezünkbe, hanem süssünk v. süttessünk otthon kenyeret, zsemlefelet, kétszersültet, laskát. Készítsünk tarhonyát, sajtot stb. És konzerváljunk télire minden lehető főzelék és gyümölcsfélét. Ami tetemes pénz- és időmegtakarítással jár, mert nem kell naphosszat utána szaladgálni.[...]Most csak mintegy kiegészítésképpen közlöm e kis füzetkében a mai viszonyokhoz alkalmazkodó ételsort és ételleírásokat, amelyek kipróbált, ízletes és lehetőleg olcsó előállításal azt hiszem, szíves utánzásra lelnek, és a háború után is aktuálisak lesznek. Most nem az a kérdés, mit szeretünk, hanem mit lehet ennünk? Függesztük tehát fel a várva várt békeidőig kifejtett ínyencségünket, és érjük be addig kevésbé finom, de minél táplálóbb és egyszerű étellel. Ez a legkisebb áldozat, amit drága Hazánkért hozhatunk.”¹⁹⁸

A korszak jótékonyági szervezetei közül némelyek a leginkább rászoruló szegények élelmezésére specializálódtak. A felállított népkonyhák ingyenes főtt étel osztogatásával igyekeztek biztosítani legalább a napi egyszeri étkezést.

A szűkösség – ha az élelmezés területén volt is a leghúsbavágóbb – az élet szinte minden területén jelentkezett, így a praktikus szempontok érvényesítése elengedhetetlené vált az öltözködés és a vásárlások terén is. Akadt, aki nemcsak ekkor, de később is igyekezett optimistábban állni a megváltozott életkörülményekhez. Így tett a kulturtörténész, Berkeszi István is, aki naplójának 1916. február 7-i bejegyzésében a szűkös időkben jól alkalmazható spórolási praktikáit írta le.

„Dacára a nagy áremelkedésnek, lehet az ellen védekezni a szegényebb embereknek is. Két pohár sör helyett iszunk csak egyet vagy semmit; szappant alig használunk; ha eddig egy hétre kellett egy darab, most spórolunk azzal is, hogy két-három hétig tartson; gallért idáig naponként váltottunk, most elviselünk egy gallért két napig; inget hetenként 2-szer váltottunk, most hetenként csak egyszer; ruhát nem csináltatunk; senki nem ütközik meg azon, ha ruhánk kopottabb, mint máskor. Élünk egyszerűbben, s az egyszerű étek még javunkra válnak. Szóval ki lehet fogni a drágaságon, de már aligha lehet kifogni a fa- és szénhiányon. A fa köbmétere most, felvágva, házhoz hozva – 27 korona, egy mázsa szén 7-8 korona. Itt már bajos spórolni, mert ha hideg van, fűteni kell. A

¹⁹⁸ Idézi Saly Noémi: Hadiháztartás, avagy hősnők a konyhában. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője...* i. m. 43.

Gondviselés azonban vigyáz reánk, az idő még januárban, és most februárban is elég kedvező, nagy hideg nincs, a mínuszon alig hűlt le a levegő. Tehát csak bizalom és kitartás.”¹⁹⁹

A háborús helyzet alakulása, a frontesemények utáni izgatott várakozás, a lázas esélylatolgatások átszöttek az egész társadalmat, a harcokról szóló beszámolók, ütközetleírások pedig mindvégig első helyeken szerepeltek az újságok hasábjain. A lehetséges forgatókönyvek és a küzdelemsorozat várható kimenetelével kapcsolatos esélylatolgatások gyakori visszatérő elemei a világháború időszakában született beszámolóknak és levelezéseknek. A frontokról érkező küldeményeket és híreket a cenzúra szigorúan ellenőrizte, de örködött afelől is, hogy a hátország gondterhes hírei a morál fenntartása érdekében ne keltsenek nyugtalanságot a harcoló alakulatok között.

A harcokban közvetlenül részt vevő katonák néhány hónapos frontszolgálatot követően hazajuthattak 1-2 hétre a szeretteikhez. Rendkívüli alkalmakkor (például temetéskor) a frontkatonáknak 8 napnyi eltávozást lehetett engedélyezni. Amikor a nyári aratási munkák elkezdődtek, az otthon földdel rendelkezők közül számosan „aratási szabadságra” mehettek. Az otthon töltött idő rendszerint hamar véget ért, ilyenkor a búcsú a szeretteiktől még nehezebb volt. Azok a fotók, amikor a frontkatona (apa, testvér, fiú) egyenruhában szerepel a családjával – ha nem a bevonuláskor – akkor legtöbbször ezekben a „szabadságos” hetekben készültek.

A családfő távollétében az idő nagyrészt a háborús hírek hajszolásával, a sebesültek és veszteséglisták böngészésével és hasztalan tanakodással telt. A másikért való aggodás a szép számmal fennmaradt háborús levelezések leggyakoribb témájának számított. Emellett a családról szóló hírek, az időjárásról és a gazdaságról szóló beszámolók és az egymás iránti érzelmek megvallása szerepelt kiemelt helyen. A hosszú várakozás sok kapcsolatot tett próbára. Férje hűsége iránt érdeklődött a békési Kiss Jánosné is, amikor ezeket írta:

„nekem elég jó van mostanában, csak hogy nagyon mesze vagyunk egymástól, ez bánt engem nagyon, tán meg is nősznek már magok oda, mert idehaza nagyon sok kerül évek ót(a) a székelj katonákal nagyon sok polgári házasságot köt sok lány. kerül köszte ojan ember is, akinek Felesége, csalágya van és it egy lányal fel lesz. sokat elgondolunk mi is a Rabatinéval, ha ösze ülhetünk, hogy magok nem így élnek é vele, minket megtagadhatnak de nem mindenkiben van az a(z) érzés, már az én gyomrom nem vené be az ójat, mert csak egyet lehet igazán szeretni.”²⁰⁰

¹⁹⁹ Berkeszi István naplójából (1916) (részlet). In: Szabó Dániel (Szerk.): *Az első világháború*. Budapest, Osiris Kiadó, 2009, 254.

²⁰⁰ Hanák Péter: Népi levelek az első világháborúból. In: Szabó Dániel (Szerk.): *Az első világháború...* i. m. 635.

Akik csak tehették kisebb csomagok összeállításával és a frontra küldésével próbálták a katonának bevonult családfő ellátmányán javítani. Az ilyen pakkokban a szalonna, kenyér és pálinka mellett rendszerint némi dohány is lapult.

Bár a cenzúra mindvégig éberem őrködött a tényleges katonai helyzet bemutatásával, és amennyire csak lehetett szelektíven tájékoztatott a vereségekről, azért a hazatérő katonáktól, és más informális csatornákon keresztül, eljutottak a hírek a lakossághoz is. A lelkesedés így hamar lohadt, és váltott át előbb kiábrándulásba, majd apátiába. A világháború kitörésekor még hazafias darabokat és a háborút éltető – jobbára giccses és sematikus – színműveket játszó színházak sem tudták néhány hónapnál tovább fenntartani a háborús buzgalmat. Azt, hogy a frontesemények mennyire beszüremkedtek a mindennapokba, jól példázza, hogy a hosszú ostrom során elesett Premysl hírére a kor ünnepelel színésznője, Fedák Sári, a következő sorokat intézte Molnár Ferenchez:

„Ferikém, példátlan fáradt vagyok és ideges, de olyan ideges hogy szeretnék futni a fenébe. – Przemysl tönkre tett. Ugy járnak az emberek mint az örültek, sirnak az utcán, az asszonyok meg ájuldoznak. Leirhatatlan ez a lehangoltság. Nekem még könnyü mert te megmagyaráztad, hogy hogy van, és én nem fogom fel olyan tragikusan és én is majd elestem mikor meghallottam. Alig birtunk játszani. Iszonyu pocsék mesterség ilyenkor a színészet.”²⁰¹

Az első világháború időszakáról, a frontok eseményeiről az otthon maradtak leginkább a sajtóból értesültek. Új jelenség volt, hogy már képes haditudósítások is megjelentek a lapokban, a kiküldött haditudósítók beszámolóinak köszönhetően. A frontokon átélt borzalmakról, a katonák életkörülményeiről és viszontagságairól a hátsország háborús eltökélségének fenntartása miatt, csak nagyon szörmentén és a mindenkori cenzúra előírásainak megfelelően lehetett írni. Erre alapos okuk is volt a cenzoroknak: a katonák lelkesedése és a háborúba vetett hite már nem sokkal az első harcok után megkopott. Az 1915-ös orosz, és az 1916-os erdélyi román betörést leszámítva az otthonmaradtak csak nagyon kevés közvetlen háborús „élményt” szereztek, hiszen az ország területén nem folytak hadműveletek. Románia 1916-os hadbaszállásával az Antant oldalán, és a hadüzenettel egyidőben indított támadásával viszont a háború kézzelfogható valósággá vált. Amíg az országhatároktól távol zajló frontmozgások gyakorta csak a lakosság legfőbb beszédtemáját

²⁰¹ Idézi Csiszár Mirella–Gajdó Tamás: Nagy dolog a háború – Az első világháború színháza és közönsége. In: *A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője...* i. m. 57.

biztosították, az erdélyi román betörés sokaknak már közvetlen háborús tapasztalatot is jelentett. Erdélyből menekülő tíz- és százezrek tartottak nyugat felé, akiket igyekeztek aztán új-, ideiglenes szállásokon elhelyezni. Sokakban – a szaporodó halottakon és sebesülteken túl – ez a pánikszerű erdélyi menekülés és kitelepítés jelentette a háború egyik mély és plasztikus élményét.

A háború alatt a hatalom nem nélkülözhetette a háterszág lakosságának támogatását és egyetértését. A „belföldre” irányuló propaganda célja ezért a háborúból fokozatosan kiábránduló tömegek lelkesedésének „ébren tartása” volt. E célból akár mindennapos használati tárgyak kaptak propagandisztikus szerepet. A propaganda-gépezet néhány tárgy készítését egyenesen külön állami monopóliummá tette és rendelkezett bizonyos jelszavak és színek használatáról is. Az ilyen tárgyak „születéséről” a sajtó rendre beszámolt, felhívásokban és hirdetésekben buzdítva a megvásárlásukra. Minden ilyen portéka beszerzése hazafias tettnek és a vevő háborús elkötelezettségéről tett tanúbizonyságnak számított.²⁰²

Különleges szerepet töltöttek be a háborús képeslapok és a plakátok. Közülük néhány már a háború kitörésétől fogva a közlegő sikerek melletti optimista crédót közvetítette, vagy a hazafias buzdító szövegek mellett a romantikus huszárrohamok és a magyar bakák lovagias tetteinek ábrázolásával a „muszkák” és a szerbek feletti gyors győzelmeket vizionáltak.

Gondolva a legkisebbekre, a játékboltok kirakatai is megteltek háborús társasjátékokkal. A széles választékban korabeli puzzle (kirakóst), türelmet-, vagy stratégiai gondolkodást igénylő játékok és kártyák egyaránt kaphatók voltak. Ugyan ezekkel leginkább az anyagilag jobb helyzetben lévő családok gyerekei játszottak, a játékfegyverekkel űzött „katonásdi” a szegényebb gyerkőcök körében is elterjed.²⁰³ Bizonyos értelemben a propaganda mobilizálta a gyerekeket is, akik adománygyűjtő akciókban vettek részt, esetleg félretett pénzüket, vagy kedvenc játékukat ajánlhatták föl hazafias célokra. Külön háborús versikék és mesék jelentek meg ebben az időszakban, és elterjedtek a „háborúzó” gyerekeket ábrázoló képeslapok is, sőt a fővárosi elemi iskolások legszebb rajzaiból az Iparművészeti Múzeumban kiállítást is rendeztek.

A propaganda kezdettől fogva nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy a magyar katona harci erényeit felmagasztalja, ezzel szemben az ellenséges hadsereg tagjait gyenge, jellemtelen, gyáva alakokként mutassa be. Ezek a végletesen leegyszerűsített, sztereotip

²⁰² ifj. Bertényi Iván–Boka László–Katona Anikó: *Propaganda – Politika, hétköznapi és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2016.

²⁰³ Vörös Boldizsár: „Ha gombóccal hajigálnak/El is megyek katonának” – Háborús gyermekjátékok Magyarországon 1914–1918. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője...* i. m. 127–137.

ábrázolások a korszakban minden „oldalon” általánosak voltak és szélsőséges esetben valósággal diabolizálták és dehumanizálták az ellenséges háborús felek tagjait. A háborút „kirobbantó” szerbek, az angolok, és az oroszok mellett különösen éles volt a kritika az olaszokkal szemben, akiket a magyar lakosság aljas hitszegőnek és a hármasszövetség elárulójának tartott. A mielőbbi győzelembe vetett hit fenntartását szolgálta az a technika is, hogy a veszteségekről a sajtó – a háborús cenzorok szigorának köszönhetően – általában tapintatosan hallgatott, vagy a veszteséget minimalizálta, ezzel szemben a győzelmeket mindenkor felnagyított formában, pompás sikerekként jelenítette meg. A háború mielőbbi győztes befejezését és a lakosság optimista várakozását gyakran ironikus képeslapokkal is kiszolgálták. Ezek olyan jeleneteket mutattak be, amelyekben a háborús ellenfelek – különösen a szerb és az orosz vezetés – többnyire ijedt és ügyefogyott szereplőként jelentek meg, akiket a magyar katona könnyedén agyabugyál el és tanít móresre. Nemegyszer már zsidók is a gúnyos ábrázolások céltábláivá váltak, jól mutatva a háború alatti antiszemita hangok felerősödését. Az ellenség megbélyegzéséhez az új sláger, a „képes mozgó”, vagyis az ekkortájt felfutó mozik segítségét is igénybe vették.

Az ekkor született visszemlékezésekben gyakran fogalmazódik meg, hogy a hosszú háború kikezdte az ország erkölcsi rendjét is. Az egymástól hónapokra – a hadifoglyok esetében akár öt-hat évre – elszakított párok sokszor valóban nehezen viselték a másik nem „távolságát” és engedtek – ki így- ki úgy – a kérők udvarlásának. Amíg a frontokon a mindennapos halállal szembesülve a bakák közt gyakran dívott a *carpe diem* életérzés – és igyekeztek a háború poklának szüneteit féktelen szórakozással és mámorral eltölteni – otthon nemegyszer a gazdaságban dolgoztatott hadifogoly, a felmentett falubeli, vagy a hatalmával visszaélő jegyző alakított ki intim viszonyt az „elárvult” feleséggel.²⁰⁴ Egy ilyen kapcsolatból született gyermekéről olasz hadifogságba esett férjének felesége így számolt be:

„[...]kedves aranyos jó párocskám, pedig már hány levélbe megírtam a soromat, hogy milyen szerencsétlenségben vagyok, és hogy jártam, de most már nem tehetek róla, a jó isten még esz érám rám mérte ezt a sort, kedves aranyos jó párom, megírom, hogy hogyan történt a dolog. kedves párom, mikor az őszel a répát hortam, akkor a gazda kért ere a gyalázatos életre, és ő engem mindég megkísért, hogy én agyam vele össze magamat, és én meg mind aféle fíjatal, ráhallgatam a szavára, mertt azt monta, hogy akkor bátran vihetek mindent a jóságaimnak, és én ráhallgatam a szavára akkor asz eczer, és igen szerencsétlenül jártam véle, de kedves párom, iszen tudod nagyon jól, hogy mindég nekem kölöt gyüszni mászni a jóságom által, hogy csak

²⁰⁴ A tábori prostituáltak alkalmazásáról lásd. Balla Tibor: Érosz a hadszíntéren, avagy Nagy Háború osztrák-magyar tábori és tartalék bordélyai. *Hadtörténelmi közlemények* 2010/4., 1023–1030.

legyen valami, mire meg gyűsz. nem roszaságom által, vagyis talán korvaságom által jártam így, hanem az iparkodásom által jártam ilyen szerencsétlenül. van egy kis leánya gaszdátul. [...]de még eszt a jó isten én rám rámérte, most már nem tehetek rula, bocsása meg kedves jó párom, azt ird meg énekiem légy szives, hogy amikor a jó isten hasza segít, hogy mege bocsájtole, vagy neme [...]"²⁰⁵

A köznyelv az ilyen gyerekeket hívta „hadigyerekeknek”. Ha a férj túlélte a háborút és hazatért, dönthetett, hogy elfogadja-e az új gyerekeket és megbocsát hűtlen arájának, vagy inkább elválk feleségétől.

A háború természetesen hatással volt a gyengébb nem városi képviselőire is. A megözvegyült feleség, a várakozásba beleunt fiatal ara, vagy a „férfiínséges” időkben csapodár nőszemély gyakran szolgáltatott témát némely vitriolos tollú publicistának. Krúdy Gyula a főváros incselkedő nőiről 1917-ben írta a következő, cseppet sem hízelgő sorokat:

„Leülnek a szalonban és szemérmetlenül panaszkodnak udvarlók csalfaságáról. Egymást rontják, biztatják, eltökélik. A rossz példa oly ragadós! Szinte fehér holló a tisztességes aszszony a városban!...azok, akik a premiérekben, éttermekben, cukrászdákban henteregnek, oly elvetemedettek, hogy nincsen olyan férfi a városban, aki megmentené őket a máglyától, ha még fennállana ez a derék szokás.”²⁰⁶

Budapest már a háború előtt is nemcsak az ország fővárosának, hanem a szórakozás fellegvárának is számított. Ez a központi szerepe nem változott meg a háborús körülmények dacára sem. A kávéházak a háború alatt is működtek. A csípős pesti humor megőrizte a „kávéházi Konrád” kifejezést. Ezzel azokat az alakokat csúfolták, akik sokat okoskodtak a háborúról, de ténylegesen nem vettek részt az eseményekben, hanem kényelmes törzsasztaluk megnyugtató „fedezéke” mögül hirdették véleményüket. Gyakran került sor ezekben az években az úgynevezett hadikiállításokra, és arra is, hogy az ellenségtől szerzett nehézfegyverzetet – többnyire ágyúkat – a városok forgalmas helyein közszemlére tettek. Különösen nagy visszhangja volt a „Pasaréti lövészárk” létrehozásának: az eredeti lövészárkot és tábori berendezéseket imitáló interaktív kiállításon már az 1914 augusztusi megnyitóján több mint húszezer látogató jelent meg. Ez-, és számos más nyilvános rendezvény, koncert, sportesemény is jótékony célokat szolgált: bevételeikből sebesült katonákat és rászoruló családokat segítettek.

²⁰⁵ F. Gy.-né levele az olasz fogságba esett férjének 1917. október 21. In: Hanák Péter: *A Kert és a Műhely*. Budapest, Gondolat, 1988. Idézi: Szabó Dániel (Szerk.): *Az első világháború...* i. m. 645.

²⁰⁶ Hajdu Tibor: Krúdy a világháborús Budapestről. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értésítője...* i. m. 39.

A pesti polgár, ha egyre vékonyabb erszénnyel is, de amíg csak tudott, kávéházba járt. De ugyanez a „virágzás” figyelhető meg az éttermeknél és a fogadóknál is, dacára annak, hogy a háborús konjunktúra miatt mindenhol egyre silányabb minőségű ételeket szolgáltak fel.

„[...]a messzi határokon talán hideg konzervet és reá frissen hullott havat étkeznek testvéreim, azonban úgy látom, hogy a városban még mindig elegen vagyunk, a vacsorázóhelyeken nehéz a kellemes asztalhoz való jutás, a divatos éttermekben a zene és a női kacaj együtt tündöklök a csillárok lángjaival, a vásárcsarnokok tömve vannak és a csemegekereskedők alig győzik kiszolgálni vevőiket – és Pesten soha ily rossz nem volt az élelmezés, mint manapság. Rendes ételt kapni nem lehet a város fogadóiban...Szégyenletesen elromlott a híres magyar koszt. Fehér holló a vendéglő, ahol tisztán, ízletesen, ehetően főzik meg az ételeket.”

– sommázta Krúdy Gyula a fővárosi éttermek minőségéről alkotott lesújtó véleményét.²⁰⁷

Az első világháború lendíti fel a magyar filmgyártást is, amikor az ellenséges brit, francia, és (1917-től) amerikai „filmhatalmak” mozgóképeit betiltották. Az érdeklődés miatt az 1910-es évek végén már közel 100 mozi üzemelt Budapesten, az 1914-es 18 és az 1915-ös 26 játékfilm helyett, 1918-ra már 102-öt készítenek el az ekkor gombamód szaporodó stúdiókban (Hungária, Astra, Star, Corvin).²⁰⁸ A szórakozás fellendülése mellett a háborús évek kétségkívül legnagyobb látványossága a Ferenc József örökébe lépő IV. Károly királlyá koronázása volt a budai várban, 1916. december 30-án. Az ünnepélyes beiktatás nem nélkülözte a pompát, és a reprezentációt, sokakat ugyanakkor bosszankodással töltött el, hogy az új uralkodó még aznap elhagyta a magyar fővárost és Bécsbe távozott kíséretével (háborús elfoglaltságára hivatkozva).²⁰⁹

A kezdeti bizonytalankodás után – tudniillik, hogy háborús időkben erkölcsös dolog-e színházba járni – a színházak is kinyitottak. A színészek egy részét ugyan besorozták katonának, a maradék saját kiszolgáltatót egzisztenciális helyzetükön segítve önálló előadások bemutatására is vállalkoztak. Az orfeumok korabeli bemutatói valóságos propagandadaraboknak tekinthetők. A színhelyeiket tekintve vagy a fronton, vagy egy

²⁰⁷ Uo. 37.

²⁰⁸ Magyar Bálint: *A magyar némafilm története 1896–1918*. Budapest, Magyar Filmtudományi Intézet, 1966, 246–266.

²⁰⁹ IV. Károly királykoronázásáról lásd. Maczó Ferenc: *Az utolsó magyar királykoronázás – IV. Károly király és Zita királyné koronázási ünnepsége Budapesten 1916 végén*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2016.

hátszói otthonban játszódó előadások célja a „hazafias”, „patrióta” szellem és a háborús elkötelezettség fenntartása voltak.²¹⁰

A frontra került férfiak mellett a magukra maradt nők is igyekeztek kivenni a részüket a háborús erőfeszítésekből. Az arisztokrácia- és a politikai elit prominens hölgytagjai már az első hónapokban „hazafias gyűjtéseket” szerveztek, a befolyt pénzeket pedig a katonaság szükségleteinek az enyhítésére vagy a sokszor nyomor szélén billegő hozzátartozóik segítésére használták fel. Különösen ismert volt a Vöröskereszt áldásos munkája és az Augusztia Gyorssegély-Alap tevékenysége. Ez utóbbi szervezet már 1914. augusztusában megalakult és áldozatos munkájával, gyűjtéseivel és a legkülönfélébb karitatív akcióival a háború végéig munkálkodott a sebesült és rokkant katonák, a hadiözvegyek, a hadiárva és a szegények támogatásán.²¹¹

A rendszer a korszak nőitől mindenekelőtt a háborús célok melletti kiállást, a kitartást és az állhatatosságot követelte meg. A propaganda által is népszerűsített nőideállá ettől kezdve az elkötelezett „honleány” vált, aki nemcsak szerepet vállal a társadalmi gyűjtésekben, de ha tud, erőn felül adakozik háborús célokra, hadikölcsönt jegyez és a kórházban is kiveszi a részét a sebesültek ápolásából. Mindezeket túl pedig visszafogottságot is mutat: a ruházati igényeit szűkebbre szabja és megelégszik a piac osztrák-, de különösen a magyar árucikkeivel, a konyhában pedig ahogy tud, takarékoskodik.

Az újabb-és újabb hadikölcsönkötvény-kibocsátások szorgalmas vásárlásán túl az ápolónői tevékenység és valamely karitatív szervezetben való munkavállalás a notabilitások hölgytagjainak köreiben valóságos társadalmi elvárássá vált. A fontoskodók mellett a pár hetes ápoló kurzust követően végezhető sebesültgondozásban sokan az igazi társadalmi szerepvállalás lehetőségét látták meg. Így érzett Andrassy Ilona grófnő is, aki külön kérte, hogy „jó nehéz helyre” tegyék, „ahol sok a dolog”. A frontokról érkezett sebesültek tömkelegét (el)látva sokan csömörlöttek meg a háborútól és váltak mindinkább pacifistává. Andrassy Ilona – akinek férje, Esterházy Pál gróf is a keleti fronton hunyt el – ennek az érzületnek a legplasztikusabb megfogalmazását 1915-ös pápai karácsonyi élményeinek a megörökítésekor adja.

²¹⁰ Csiszár Mirella–Gajdó Tamás: Nagy dolog a háború – Az első világháború színháza és közönsége. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értésítője...* i. m. 49–61. A propagandisztikus szerepet betöltő színházi előadásokról lásd még Gerő András: Nemzeti részegség – Háborús propaganda a színházban. Zempléni múzsa (16.) 1., 5–20. és Bődök Gergely: Thália Árész szolgálatában: színház és színházi élet Magyarországon a Nagy Háború alatt. *Korall* 69. (2017), 68–93.

²¹¹ Szoleczky Emese–Kreutzer Anita: Az Augusztia Gyorssegély-alap tevékenységéről. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értésítője...* i. m. 17–27.

„[...]az egyik román katona, aki bejött megnézni és tegnap egész érzéketlen volt, most könnyezve eltakarta az arcát. Ilyenkor kérdezem magamtól, mi az, hogy nemzet, mi az, hogy ellenség vagy fajgyűlölet?...Az emberi szívek mégiscsak egyformák mindenütt!...Nekem mindig ellenszenvesekek voltak a románok, mint faj; pláne most, amikor nem tudjuk velünk tart-e, vagy ellenünk – de amikor ennek a durva, mogorva képű parasztnak az arcába néztem, mely csak úgy rángatózott a meghatottságtól, éreztem először életemben, hogy a nemzeteken kívül és felül emberek vagyunk mindnyájan. Isten tudja, talán még a szerb komitácik is!...” – és tette hozzá – ezért még „az ellenségeinket is sajnálom egész szívemmel!”²¹²

A paraszti társadalom a nők erejére hagyományosan épített, de a gyengébb nem képviselői néha dolgoztak már a háború előtt a városokban is. Valaki cselédnek szegődött el, más gyerekeket tanított, gyárban dolgozott vagy telefonos-kisasszonyként keresett. Mivel a gazdaság teljesítménye csökkent, kezdettől nagy mértékben vették igénybe a nők erejét is, akiket néha a korábban kizárólag férfiak által űzött munkakörökben is foglalkoztattak. A fővárosi utcaképből ekkor tűnnek fel a női utcaseprők, villamos-kalauzok, kéményseprők, tűzoltók vagy postások. A gyengébb nem képviselőinek megjelenése felemás érzéseket generált. Kosztolányi Dezső szerint ezekben a nőkben nem volt semmi nőiesség, mert „ezek a nők dolgoznak. Mosolyogni nem érnek rá.”²¹³ A korábban nem sokra tartott cselédek a háborús körülmények miatt elkezdtek a jobban fizető állásokba igyekezni, a számukban megmutakozó hiány miatt, pedig az ázsiójuk jelentősen nőtt.

A háború következtében egyre több nő érettségizhetett le, a pedagógusok körében és a korábban csak szórványosan látogatott egyetemeken pedig szintén megnőtt a nők aránya. Voltak egyetemek, amelyek valósággal „elnőiesedtek” ebben az időben. Amíg az 1914-es tavaszi szemeszterben a budapesti egyetemi hallgatók 11%-a volt nő, addig arányuk 1916–1917-ben már 27,4 %, az 1917–1918-as tanév beiratkozott hallgatói között pedig 40%. 1917–1918-as tanévben a Budapesti Tudományegyetem hallgatóinak már több, mint 40%-a volt nő, a bölcsészettudományi karon pedig arányuk meghaladta az összes hallgató felét.²¹⁴

Az elesett katonákat követően a háború legnagyobb kárvalótjai éppen a nők voltak. Az öldöklés végére tulajdonképpen alig akadt olyan, aki férjet, apát, testvért, vagy fiúgyermeket ne gyászolt volna. Őket aligha kárpótolhatta a háborús erőfeszítéseikért kapható kitüntetés, vagy az önkéntes munkájukért adományozott díszérem. Az ország nőinek

²¹² *Mindennek vége!*...i. m. 95.

²¹³ Nagyné Szegvári Katalin–Ladányi Andor: *Nők az egyetemeken: küzdelem a nők egyetemi tanulmányaiért* Budapest, Felsőoktatási Pedagógiai Központ, 1976, 57–58. Vö: Bihari Péter: *Lövészárkok a háttérben*... i. m. 132.

²¹⁴ Bihari Péter: *1914 A nagy háború száz éve*... i. m. 399.

erőfeszítéseit 1917 karácsonyán mondott beszédében a volt miniszterelnök, Tisza István is elismerte, amikor az „otthon hősnőinek” példamutató magatartását dicsérte. A nők háborús erőfeszítései nem múltak el nyomtalanul: a szigorú alá-fölé rendeltségi viszonyok és a merev társadalmi struktúrák a háború következtében oldódtak. Azáltal, hogy a gyengébb nem képviselői ennyi erőről tettek tanúbizonyságot, a világháború nemcsak lökést adott a nőmozgalmaknak és az általános választójogi küzdelmeknek, de a közgondolkodást is formálta. Így az első világháború hozzájárult a modern nő ideájának megteremtéséhez is.

Az 1914-ben még oly lelkes és elszánt lakosság először csak elbizonytalanodott, majd egyre jobban kiábrándult az elhúzódó háborúból. A kormányzat érzelve a lakosság romló hangulatát előbb hadisegély növeléssel, majd drágasági pótlék bevezetésével és különféle „népjóléti egyletek” létrehozásával próbálkozott. Közben a hadiözvegyek száma is fokozatosan nőtt, és megszokott látvánnyá vált – az utcaképhez hovatovább „szervesen” hozzátartozó – kolduló rokkant katonák jelenléte. Amíg a frontokon a katonák közül sürgették egyre többen a háború végét, addig az otthoniak a tarthatatlan közállapotoknak, a jegyrendszernek, és a vég nélküli sorbanállásoknak a befejeződését követelték. Vidéken egyre-másra fordultak szembe a karhatalommal, a fővárosban pedig munkabeszüntetésekkel igyekeztek megbénítani termelést.

1917-től egyre gyakrabban került sor munkamegtagadásokra, üzemi sztrájkokra és kisebb nagyobb lázadásokra. A megnövekedett tagszámú szociáldemokrata szakszervezetek élére álltak a háborúellenes, és a különböző demokratikus – általános választójogot, földreformot követelő – mozgalmaknak. 1918. január 18-án ötnapos sztrájk vette kezdetét, amelyben 200 ezren vettek részt, és csak karhatalom kivezénylésével lehetett letörni. A karhatalom több esetben már csak erőszakkal tudott úrrá lenni a rendbontókon, a június 17-i Mávag Gépgyárban kitört sztrájk során belelőttek a tömegbe, és 4 ember meghalt, ami szintén csak olaj volt a tűzre.

1918-ra nemcsak a frontkatonák, de a hátország is belefáradt a háborúba. A frontokon mind gyakoribbá váltak a szökések, és a parancsmegtagadások. Csak az utolsó háborús év májusában közel 21 ezer alkalommal intézkedett a katonai rendőrség, főként fegyelmi – különösen szökési – ügyekben. Ha mindez nem lett volna elég, 1918-tól még a spanyolnátha is pusztított a legyöngült, így kevésbé ellenálló lakosság között, döntően a fiatalok közül szedve áldozatait. 1918 őszére a hátország is teljesen kimerült, és általános lett a háború mielőbbi befejezésének óhaja, azaz a békevágy.

2.4. A hazatérést követő erőszak és a lelki demobilizálás korlátai

1918-ra az ország belefáradt a háborús nehézségekbe. A brutális háborúban a még harcoló alakulatok tagjai között is a háború mielőbbi befejezésének és a hazatérésnek a vágya lett úrrá, az otthoniak pedig a hazatérőktől az életkörülményeik javulását és a viszonyok mielőbbi normalizálódását óhajtották. A világháború előtti világ ugyanakkor soha nem tért vissza. A frontokat megjárt túlélők más emberként tértek haza, az átélt tragédiák mindannyiuk életét megváltoztatták és átalakították. A frontokon tapasztalt borzalmak, és a katonák egymásra utaltsága egy ideig elmosta a korábbi szociális különbségeket. A hazatérő apját még gyerekként fogadó Illyés Gyula erről így vallott:

„A hazatérők megfogyva is, mintha többen lettek volna, mint mikor elmentek. Több helyet foglaltak. Betöltték a szobát, a légkört szinte tapinthatóan sűrűvé, fullasztóvá téve, akkor is, ha hallgattak. Mondom, a földgolyó legkülönbözőbb sarkaiból tértek meg, de mindnyájan kísértetiesen egyforma hangulatban és tapasztalattal: egy iskolába jártak. Ez jó ideig minden különbséget elmosott köztük. Fiai előtt apám nem tekintélyt, hanem valami bajtársi megbecsülést élvezett. Mintha a halálos veszély, amelyből megszabadultak, újjászülte volna őket, valamennyit ikerré. Az életkorok eltörölődtek, a csukaszürke varázsköpenyben nem volt különbség ötvenéves és húszéves férfi között: a halál előtti egyenlőség még tartott.[...]Hallgatók voltak, de ahogy el-elnéztem őket, a kerítésnek vagy az istállónak dőltekben (mintha várnának valamire), a tekegolyó jutott eszembe, amikor a deszkának vagy a bábunak ütődve hirtelen megáll és mindazt az erőt, amellyel rohant, hirtelen eszeveszett, szinte tajtékozó egyhelyben való pörgésre váltja. A felnőttek hazatértek, de még nem nyugodtak meg. Hova rohantak volna tovább?[...]A felnőtteket csak az utazás törte meg. Ezt kialudták s harmadnap már nyugtalanul pislogtak föl az égre. Az önmagában pörgő golyó, ha véletlenül még egy akadályba ütközik, tovább rohan épp olyan, vagy majdnem olyan sebességgel, amilyennel érkezett. Veszélyes dolog volt felnőttekhez nyúlni.”²¹⁵

A háború alatt a Monarchia összesen több mint 9 millió katonát állított ki, ezekből nagyjából 3,4 millió főt a Magyar Királyság (Horvátországgal együtt) adott. Ez utóbbi adat szerint a 4 háborús év alatt a magyar férfilakosság mintegy harmada került ki a frontokra. A Monarchia magyarországi feléből származó katonák 16%-a (531 ezer) elesett a harcokban, ezenkívül 25%-uk (833 ezer) került fogságba, 1,5 millió pedig megsebesült.²¹⁶ Ez azt jelentette, hogy alig akadt olyan család az országban, amelyiket valamilyen módon ne ért volna veszteség a harcok következményei által.

Az 1917-től kisebb-nagyobb hullámban lezajlott katonalázadások 1918 tavaszán újabb lendületet vettek. Előfordult, hogy egész menetszázadok vették semmibe feljebbvalóik

²¹⁵Uo. 90–92.

²¹⁶A továbbiakban: Romsics: *Magyarország története a XX. században*. i. m. 106.

utasításait és az eddigre megbízhatatlan nemzetiségi legénységből álló alakulatok mellett már magyar honvédekre is megtagadták alakulataik olasz frontra vezénylését. A sorozatos fegyelemsértések mellett már nemcsak a háború befejezését követelő, de időnként magyar- és osztrákellenes élű jelszavak is elhangzottak, a hadvezetés számára azonban a legnagyobb gondot az Oroszországból hazatérő és az ottani forradalmi eszmékkel átítatott hadifoglyok jelentették. A breszt-litovszki békét követően 1918 októberének végéig mintegy 670 ezren hazatérők igazolták Lenin tézisé: „[h]adifoglyok százezrei tértek vissza Magyarországra, Németországba és Ausztriába, s az ő jóvoltukból mélyen átjárják ezeket az országokat a bolsevizmus bacilusai.”²¹⁷

A háborúba belefáradt hadseregben itt-ott fel-feltünetező nemzetiségi villongások nacionalista szlogenjei és a keletről érkező bolsevik ideológiában rejlő veszély mellett szintén komoly kihívást jelentett, hogy a katonákat ezekben az években ért lelki, mentális és pszichológiai impulzusok következményei egyelőre beláthatatlanok voltak. A világháború igazi állatorvosi lova lett az öldöklést végigharcoló katonákat ért hatások és ingerek vizsgálatának. A frontokról csonkán, rokkantan hazatérőkre „klasszikus” orvosi kezelés várt, de szakszerű segítséget igényelt az emberi lelket és elmét ért „sebek” kezelése. A háborús felvételekből, fotókból és a túlélők történeteiből a világháború szörnyű hitchkok-i horrorja rajzolódott ki különös élességgel és mélységgel. Az évekig tartó öldöklés így, vagy úgy, de mindenkin nyomott hagyott, formálta személyiségüket és alapvetően alakította gondolkodásmódjukat és világlátásukat. A háborút megelőző hosszú békeidő viszonyaihoz képest elképzelhetetlen helyzeteket éltek meg és át. Áldozatok és elkövetők voltak, a nagyrészt gépesített öldöklés tehetelen bábjai, ugyanakkor maguk is tömegesen idézték elő és el szenvedték el a halált. A feljebbvalók utasításainak végrehajtása parancsvégrehajtó géppé redukálta a katonák személyiségét, ráadásul hamar nyilvánvalóvá vált, hogy az egyéni bátorság és hősiesség a fronton keveset ér, és sokszor csak a vakszerencsén múlt, hogy egy-egy ütközet után kik maradtak életben és kik hunytak el. A hosszú küzdelem számtalan skizofrén helyzetet idézett elő: miközben már a háború legelején hihetetlenül gyorsan rombolódtak le olyan tabuk, mint a polgári lakosság élet- és vagyonbiztonságának védelme, és tömegesen végeztek ki ártatlan civileket, aközben a bajtárs elvesztése alig elviselhető fájdalommal járt. Borítékolható volt, hogy a lelki demobilizálás, azaz a civil életbe való visszailleszkedés nem fog egyszerűen menni.

²¹⁷ Idézi Alexander Watson: *Acélgyűrű...* i. m. 529.

Az elhunyt katonákat követően a legrosszabb helyzetben azok voltak, akik hazatértük után is kénytelenek voltak viselni a lezajlott háború látható jeleit: hiányzó végtago(ka)t, szétroncsolódott arcot. A rokkantak első, 1915. áprilisi összeszámlálása során már 20 ezer hadisérültet tartottak nyilván, ebből 12 ezer fő volt béna, 6000 fő pedig csonkolt. A háború végére számuk már meghaladta a 90 ezret, akiknek több mint negyedét (24 ezer főt) látták el művégtaggal.²¹⁸ A rokkantak és családtagjaiknak az ellátása nemcsak egészségügyi, de szociális és politikai kérdésnek is számított. A háborús sérültek, az özvegyeik, gyerekeik és a növekvő számú hadiárvaik segítésére így már a világháború kezdete óta jöttek létre karitatív célú szervezetek, az állami hadirokkant ellátást pedig az 1915. évi XV. törvénycikk alapozta meg, amely a háborúban megsérült katonák gondozását, oktatását és lehetőség szerint mielőbbi munkábaállítását célozta. Jól mutatja az állami szerepvállalás hangsúlyát, hogy az 1915. szeptember 15-én elindult Rokkantügyi Hivatal elnöki tisztét gróf Tisza István miniszterelnök látta el. A hivatal feladatkörét a 900/1917. M. E. számú rendelettel létrehozott Országos Hadigondozó Hivatal vette át.²¹⁹ A rokkantak nyilvántartását célzó – az 1918/19-ben megsemmisült korábbi statisztikát pótló – nyilvántartás 1927-ben készült el. Ez a háború 743 ezer súlyosan sérült katonáját tartotta számon, akik közül 68 ezer volt 100%-osan rokkant (vak vagy csonkolt végtagú) és mintegy 100 ezer fő 25–75%-os rokkant. A legkritikusabbnak számító fejsérülése 14%-uknak volt, 28%-ának hiányzott legalább egy végtagja, 5%-nak mindkét végtagja, 14%-nak egyik lába. Mivel a háború előtt még teljesen egészséges fiatalemberéről volt szó, a kormányzattal szemben komoly társadalmi elvárás volt, hogy a rokkant katonákról gondoskodjon, és az intézményi feltételek és törvényi szabályozás megteremtésén túl hathatósan segítse a korábban ismeretlen rehabilitációjukat.²²⁰ Az elveszített végtagok pótlására külön művégtag-ipar alakult ki, és komoly előrelépések történtek a legnehezebben pótolható arc- és koponyasérülések hiányzó részeinek protézisekkel való pótlására. 1917-ben hajottak végre először plasztikai sebészeti kezelést is, szintén az arcon.

„Hazatérők: a halottak visszatérése” – Abel Gance 1919-ben készült nagyhatású háborús sciifijének, a *J'accuse* (Vádolok) egyik apokaliptikus jelenetére építve így jellemezte

²¹⁸ Dr. Weinhoffler Judit: A katona-egészségügy szerepe a rehabilitáció XX. századi fejlődésében. Doktori értekezés tervezete. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2016. 39. (http://hkk.uni-nke.hu/uploads/media_items/dr_weinhoffer-judit-a-katona-egeszsegugy-szerepe-a-rehabilitacio-xx-szazadi-fejlodeseben.original.pdf) (A továbbiakban: Weinhoffler Judit: A katona-egészségügy szerepe...i. m.)

²¹⁹ Kocsis Piroska: „Béna hadfiak” a Nagy Háborúban – emlékezés a „Rokkantak napjára”. Magyar Nemzeti Levéltár Archívum. 2016. 09. 19. (http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/bena_hadfiak_a_nagy_haboruban_emlekezés_a_rokkantak_napjara)

²²⁰ Weinhoffler Judit: A katona-egészségügy szerepe... i. m. 40.

Jay Winter, brit történész a háborúból hazafelé tartó katonák lelkiállapotát.²²¹ A fizikai sérülést szenvedettek százezres tömegéhez képest háborús lelki krízisei a háború összes résztvevőjét, a harcosok soktízmilliós tömegét érintették és egy egész háborús generáció „kollektív traumáját” jelentették. Komoly fejtörést okozott, hogy a lelki – és idegrendszeri sérülésekre is sikeres terápiát alkalmazzanak, különösen úgy, hogy sokáig a diagnózis felállítása – a különböző háborús neurózisok felismerése – is meghaladta a lélekbúvárok ismereteit.²²² Mégis, a gyógyír kitalálása a századforduló óta fejlődésnek indult pszichológia tudományára várt. Ez utóbbinak volt köszönhető, hogy az agresszió, a stressz, a pánik, a sokk, a hisztéria, a szorongás, a depresszió, a trauma bekerültek a köztudatba.

Ez a négy év visszafordíthatatlan következményekkel járt: a háborús traumák, a halállal való mindennapos szembesülés és szoros együttélés, az ellenfelek emberi vonásainak elmosódása, az előítéletekre építő, vagy ezeket megalapozó és felerősítő háborús propaganda sztereotip ábrázolásai, a hirtelen elállatiasodás jelensége és a nyers erő alkalmazásának delíriuma együttesen hozzájárultak az emberélet devalválódásához és a gyilkosság elkövetésének legitimé válásához. A háborús mindennapok fontos részeként vehetjük számításba az öldöklés megszokottá válását és ehhez szorosan kapcsolódva a katonák legfontosabb tapasztalatát: az emberélet kioltásának relativizálódását.

A maguk mögött hagyott négy év ugyanakkor nem múló nyomokat hagyott a katonák lelkületében. A frontokon megtanult túlélési technikák, az erőszaknak a gyakori alkalmazása, az emberi élet kioltásának rutinja a megváltozott körülmények ellenére reflexszerűen sokukból elő-előjött. Németh László, 1926-ban megjelent *Akasztófavirág* című kisregényében egy alapvetően jószándékú, jobb sorsra érdemes dunántúli nagygazda fiának, Pintér Janinak a példáján keresztül meséli el, a világháborúból szerencsésen hazatérő, de korábbi életébe beilleszkedni képtelen fiatalembernek, és a háború alatt megváltozott falunak a történetét. Az indulatait fékezni képtelen fiatalember barátja meggyilkolása miatt, bosszúból maga is gyilkosságba keveredik. Tette hátterében egyértelműen ott van a háború élménye. Pintér bizonyára sok harcostársának a véleményét is kimondta, amikor a pap „kipredikálta” szörnyű bűne miatt a templomban: „Most firtatják a tízparancsolatot? Emlegették volna a háború alatt. Akkor senki se mondta, hogy ne öl.”²²³

²²¹ Jay Winter: *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European cultural history*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010, 15.

²²² A háborús erőszak szociálpszichológiai hatásáról lásd. Erős Ferenc: Háború és forradalmak: trauma és az erőszak szociálpszichológiai megközelítésben. In: Tomka Béla (szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon...* i. m. 135–164.

²²³ Németh László: *Akasztófavirág*. Budapest, Magvető, 1985. 44.

Az irodalom eszközeivel ugyanezt a jelenéget fogalmazta meg a frontot haditudósítóként maga is megjárt Móricz Zsigmond. A Nyugat hasábjain 1916-ban publikált Szegény emberek című elbeszélésében egy a frontokról alig hazakerült katonának a gyilkosságát írja le. Ő is, amikor bilincset a kezére rakták a következőképpen mentegetőzött a csendőröknek:

„– Hát tudja csendőr úr, - mondta mégis, gyerekes mentegetőzéssel, mintha egy kicsit szépíteni akarná magát, - azelőtt én se tudtam volna ránézni a gyilkosságra...Ha édes anyám csirkét ölt, vagy a feleségem, megmondhassa én bizony oda se dugtam az orrom, de hát a háborúba sok mindent megszokik az ember, amiről nehéz aztán idehaza leszokni.”²²⁴

Sokak a több éves öldöklés szörnyűségeiből arra a következtetésre jutottak, hogy az emberi élet bizonyos célok érdekében semmibe vehető, feláldozható. A világháborús tapasztalatok és a frontélmények, éppen ezért nagyban meghatározzák azt a cselekménysort, amit a magyarországi terrorcsapatok (vörösek és fehérek egyaránt) 1919–1921 során végrehajtottak. A hazatértek számára az erőszak alkalmazása legitim problémamegoldó aktusnak tűnt. Plasztikusan fogalmazott a Népszava 1919. január 1-i vezércikkében. Eszerint:

„öt évig dühöngött szabadon a vadállat az emberben – Évek hosszú során át hozzászokott az emberi szem az öldökléshez, a vérnek a látásához, az orr a vér szagához, a fül a sebesültek és haldoklók hörgéséhez. Nem gondolják azok az urak, akik tapsoltak »hős« fiaink »vitéz tetteihez«, akik ujjongtak akkor, ha valahol az ellenség hullahegyvei meredtek az égnek, nem gondolják ezek az urak, hogy a katona, aki megszokta az emberi élet semmibe vevését [...] hogy az a katona az erkölcsi nihilizmusnak ezeket az elveit magával viszi a polgári életbe?”²²⁵

Ugyanezeket gondolhatta Kozma Miklós is a világháborús összeomlásról szóló visszaemlékezésében. Ahogy fogalmazott:

„A hid innenső végéről nézegetek vissza. Ott a túlsó parton valami szörnyűség van. Az elvesztett háború. A szörnyűség a túlsó parton van, mint tény, mint történelem, mint dátum. De hiába van ott, tudom, hogy át fog szörnyű módon nyúlni erre az oldalra, a jövőbe, ahová most indulni akarok. Hogyan, milyen formában nyúlik át, azt nem tudom, de átnyúlik.”²²⁶

²²⁴ <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00212/06477.htm>

²²⁵ A forradalom jövője. *Népszava* 1919. január 1., 1.

²²⁶ Kozma Miklós: *Az összeomlás 1918–1919*. Budapest, Athenaeum, 1933, 14.

Az 1918 utáni brutalizációnak ezért éppenhogy a háború túlélői váltak a legfőbb közvetítőivé, azaz – kis túlzással – a nem halálos erőszak szülte a halálost. És ugyan a brutalizáció különféle formái minden hadviselő államban megjelentek, a háborús vesztesek állampolgárait még a vereség traumája is sújtotta. A széthullt birodalmakat, a szétzilált közállapotokat, a gazdasági- és szociális válságot tapasztalva ezekben az országokban különösen élesen vetődtek fel saját szenvedéseik értelmetlensége. A vereség miéértjeire való magyarázatkeresés minden vesztes államban felmerült. Már kevéssel a hazaérkezést követően számonkérés, felelősségkeresés, a szenvedések miéértjére keresett válasz. két válasz: a hátország nem kellő kitartása, a lógós katonák, és a zsidók.

A fentiekből is látszik, hogy a háborús évek velejáróinak, a gyilkosságoknak, és különféle atrocitásoknak a frontok felbomlása ellenére, és a katonaság hazatérése után sem lett egyhamar vége. A kúriát felgyújtók, a jegyzőt megverők, a szatócsboltot kifosztók között leginkább a frontokról hazatérő katonákat találunk. Mellettük a hátország „felkavart társadalma” is felelősöket keresett a szenvedésekért, és bosszút akart állni az átélt szörnyűségekért. A későbbi erőszakos cselekményeknek, a vörösteror és a fehérterror gyilkosságainak a hátterében éppen ezért sokszor ezeket az indulatokat találjuk.

Néhány év alatt a gyilkosságok mindennapos eseményekké váltak, és a hátország is hozzászokott a holtak látványához. Erről, a világháború éveitől bekövetkezett pszichológiai és mentális változásról így írt Móra Ferenc, 1927-ben:

„Való igaz, hogy az »akasztani való« mindig magyar szójárás volt. Csakhogy ha ezelőtt a magyar embernek kezébe adták volna az akasztani valót, hogy »itt van, tessék, húzzad«, akkor a magyar ember ijedten elszaladt volna és kiverte volna a halálverejték arra a gondolatra, hogy ő hóhérmesterséget próbáljon. Még a más hóhérmunkáját se tudta borzadás nélkül nézni. Tessék rá visszaemlékezni, hogy elsápadtunk és hogy kitört bennünket a hideg, mikor a háború mézesheteiben az első akasztott kém fotográfiája bujdosott kézről kézre. Egy esztendő múlva már untuk nézni az akasztott emberek alléját, és legfőljebb annyi megjegyzést tettünk rá, hogy többet kellene akasztani, hamarabb vége lenne a háborúnak. És jött a forradalom és ellenforradalom, egyik se vetheti a szemére a másiknak a túlzott irgalmat és lágyszívűséget, és mindkettőben bebizonyosodott, hogy az emberek nem szaladnak el többet, ha kezükbe kaphatják a kötél végét, amelyik egy embertársnyakra van hurkolva. Sőt nagyon is nagy volt érte a tolongás, mert politikai princípium lett, hogy azé a hatalom, akinek a kezében a kötél vége.”²²⁷

2.5. 1914–1918: Az erőszak forradalma

²²⁷ Móra Ferenc: Akasztatunk (1927). In: *Uő: Ezek az évek 1914–1933*. Bratislava, Madách, 1981, 171.

Az 1914–1918 közötti években az erőszak valóságos forradalma zajlott le. Persze az intézményes gyilkolás számos eleme – több az emberélet kioltására szolgáló halálos eszköz, az emberi test és az emberi lélek sanyargatására létrehozott intézmény – már a világháború előtt is használatban volt, mégis a háború az erőszak új- a korábnál exponenciálisan magasabb szintjét eredményezte. A háború élménye ebben az értelemben nemcsak hozzájárult a békekötést követően elindult politikai-forradalmi mozgalmakhoz, hanem meg is alapozta ezeket, az iparosított öldöklésnek köszönhetően pedig az erőszak forradalmának valóságos melegágya volt.

Bizonyára kevesen sejtették, hogy a háború ennyire katasztrofális lesz, pedig fél évszázaddal korábban az amerikai polgárháború 800 ezer halottja és az egy évtizeddel korábban lezajlott orosz-japán háború erőszakos jelenségei valamelyest előrevetítették, hogy a megnövekedett tüzérség és a lövészárokhadviselés mivel jár. Az óriási véráldozatokat tapasztalva győzelem ebben az értelemben alig különbözött a vereségtől, a siker sokszor pusztán kimerült a túlélésben kimerült.

A Nagy háború a háborús hadviselés természetében óriási változást hozott, ráadásul mindezt rekordgyorsasággal tette. A gyilkolás globális természete, azáltal, hogy a tömegmobilizálással sokmilliónyi embert „mozgattak meg”, megváltozott. Így aligha véletlen, hogy az 1918 novemberi fegyverszünetet követően nyugaton béke lett, de a háború keleten forradalmi mozgalmakban folytatódott, és a paramilitáris erőszak egyes formái háborúban győztes államokban is megjelentek.

Új jelenségként fontos kiemelni, hogy a háború mobilizálta a tudományt is. Az öldöklés tömegessé válásában komoly szerepet játszott, hogy a fegyverek halálos potenciálját megnövelő vegyipari újításokra, ipari technológiára és a modernizált fegyvergyártásra is lehetett alapozni. Az első vegyi fegyverekkel okozott tömeghalálra 1915. április 25-én került sor, amikor a nemzetközi jog tiltása ellenére, több mint 8000 kanna klórgázt vetettek be. Az eszközzel a háború során a német, a francia, az orosz és az osztrák-magyar haderő is élt. Az új vívmány az állatok és az emberek légzőrendszerét támadta meg és a halál komoly testi szenvedéssel és kínokkal járt. A korábbi háborúkkal szemben a modern ágyúknak köszönhetően az ellenség szinte láthatatlanná vált: a nagy fegyverek akár 30-40 kilométerre is ellőttek, és jelentősen megnövekedett a tüzerejük – és ezáltal a halálos potenciáljuk – is. Komoly szerepe volt annak is, hogy a frontvonalak sokszor hosszú időre statikusan megmervedtek. Az állóháború változatlansága kikezdte az idegeket, és emellett a „bezárt” tömeghadseregek sokszor csak lőtték egymást. A hatalmas robbanások következtében egy-egy ütközetnél a seregek nagy része nyomtalanul eltűnt, ráadásul úgy dőltek el ütközetek,

hogy a frontvonalak alig mozogtak. Az erőszakos halál következtében emberi test ilyen módon való szublimálása is új, fundamentális változást hozott a háború természetében.

Fontos eleme volt a harcoknak, hogy nem pusztán a szembenálló katonákat vonta be, hanem áldozataivá váltak az ellenséghez tartozó civilek is, és nem véletlenül, hanem tudatosan. 1914–1918 között a különbség a polgári és a katonaszemélyek között előbb csak elmosódott, majd végképp eltűnt. A polgári lakosság vegzálása ettől kezdve nem sajnálatos véletlennek, hanem a hadviselés természetese velejárójának számított. A propaganda az ellenség megbélyegzésén felül, szinte mindenhol talált hazai „belső ellenséget” is. Az ilyen módon megbízhatatlannak és emiatt kockázatosnak tartott etnikumokkal szemben korábban tabunak számító módo(ko)n is el lehetett bánni. Az örmény népirtás és az oroszországi zsidók vegzatúrája mögött ez a jelenség húzódott.²²⁸

A háborús erőszak elburjánzásában ugyanakkor további szempontok is szerepet játszottak. Kétségtelenül hozzájárult, hogy milliós tömegek részvételével zajlott: az 1914 és 1918 közötti időszakban a történeti magyar állam összlakosságának (Horvátországgal együtt) 17%-a, férfilakosságának pedig egyharmada rukkolt be.²²⁹ A tömegesség mellett fontos szempont, hogy mind a frontra kerültek, mind az otthonmaradottak életében alapvető változásokat eredményezett, egy egész nemzedék számára pedig életük legmeghatározóbb élményévé vált. Sokan ekkor kerültek el először otthonról, olyan messzire, ahol még sohasem jártak korábban és sem előtte, sem azután nem voltak időben ennyit távol a megszokott hazai közegetől. Ráadásul a frontra kerülés egy olyan generációt is érintett, akik éppen csak férfivá értek, vagy a felnőtté válás küszöbén álltak. Az első világháború ezért sokak világlátását alapvetően átformálta, így ez a közel öt év igazi komplex „élményhalmaznak” tekinthető. Elég csak belegondolni, sok százezer társához hasonlóan mekkora változáson mehetett át az 1915 márciusában, Przemysl elestekor fogságba esett Dombi Kis Imre, 34 éves hódmezővásárhelyi gazda, aki Lemberg–Kijev–Taskent–Ashabad–Teherán–Isztambul érintésével, mintegy 12 ezer kilométer megtétele után ért haza Hódmezővásárhelyre.²³⁰

A halál és a sebesülések tömeges jelenségén túl a világháború komoly szociális és egészségügyi problémákkal járt. A rokkantokról gondoskodni kellett és anyagilag segíteni azokat akik a háború tartós (és látható) jeleit életük végéig viselték, valamint családtagjaikon. Ezenkívül lehetővé kellett tenni, hogy valahogy a munkaerőpiacra visszakerülhessenek. A hadiözvegyek és hadiárvak ellátása ettől kezdve állami feladattá vált. A háború tartós

²²⁸ Jay Winter: *The Revolution in Violence in World War I.* (<http://serious-science.org/revolution-in-violence-in-world-war-3875>)

²²⁹ *Magyarország az első világháborúban. i. m.*122.

²³⁰ Bihari Péter: *Kérdések és válaszok az első világháborúról.* Budapest, Napvilág, 2013, 42.

örökségéhez tartozik, hogy milliószámra változtatta meg a családok szerkezetét, egy 3-4 fős család esetében a hadvabonult elhunyt visszafordíthatatlan helyzetet teremtett, így a túlélők is áldozatává váltak a harcoknak. Ráadásul a háború traumája hosszan tartó lelki-, mentális és pszichológiai sokkal járt; a neurózis, a pánik, az extrém stressz, a hisztréria, a depresszió, a „shell shock” (tüzérségi lövedék-sokk) kezelése a háborút követő évtizedek egyik legnagyobb orvosi kihívásának számított.

3. fejezet:

Politikai erőszak az első világháború után: forradalmak és ellenforradalmak Közép-Európában (Magyarországon kívül)

„A háború amely megszüntet minden háborút” – Ezzel a címmel jelent meg H. G. Wells esszékötete, 1914. októberében.²³¹ Noha Wells utópikus jövőképét és naiv optimizmusát ekkor még kevesen osztották, a háború végére, a hadüzenetet még lelkesen ünneplő tömegek hangulata már régen és alapvetően megváltozott. Az öt kontinensen, négy hosszú éven át tartó öldöklés után mégis sokan remélték, hogy az erőszak és az agresszió örökre kikerül a politikai cselekvés eszköztárából. Várakozásaik és reményeik nem valósultak meg, sőt, ellenkezőleg. A társadalmi és politikai ellentétek, és dezintegráló tendenciák különösen a háborút vereséggel záró országokban, így Németországban, Oroszországban, Ausztriában, Magyarországon, Bulgáriában és Törökországban jelentkeztek. A csatazaj elültével nemhogy „világbéke” nem született, a következő évek forradalmainak és ellenforradalmainak kísérőjelenségeként a politikai erőszak korábban ismeretlen formái is életre keltek. Azokban az országokban, amelyek a vereség következményeként jelentős területeket veszítettek el, az új határok miatt elégedetlen közvélemény nehezen csillapodott le. A háború előtti Közép-Kelet-Európai birodalmak szétesése a romjaikon létrejött új államokban – Ausztria kivételével – polgárháborús állapotokat eredményezett.

Ezekben az országokban a fegyveres harcok mellett számos esetben került sor sztrájkokra, és felkelésekre, amelyeken csak a karhatalom menetrendszerű kivezénylésével lehetett úrrá lenni. Mindezek mellett gyakran terrorista akciókat és szörnyű bűncselekményeket követtek el. Az erőszak legkülönbözőbb megnyilvánulási formái mellett, több, – a régióban egymással szembenálló politikai-ideológiai táborokhoz kötődő – paramilitáris alakulat jött létre, amelyek fegyveres akciókat, gyilkosságokat, vagy a társadalom bizonyos csoportjait célzó pogromokat hajtottak végre.

Paramilitáris alakulaton azokat a nem, – vagy nem kizárólag – katonákból álló, az állami haderőtől függetlenül, vagy amellel létező fegyveres csoportokat értjük, amelyek hierarchikus szervezeti formával rendelkeznek, és parancsuralmi rendben működnek. Noha a 19. század eleji napóleoni háborúban a Grande Armée-val szemben létrejött helyi katonai alakulatokat, és gerillahadviselést űző fegyveres csoportokat már jellemezhetjük paramilitáris jelzővel, a kifejezés a harmincas évek fasiszta katonai szervezeteinek jellemzésére született,

²³¹ Wells H. G.: *The War that will end War*. London, Frank & Cecil Palmer, 1914.

és csak a gyarmati függetlenségi háborúkat, és az ötvenes évek posztkoloniális konfliktusait követően terjedt el. Az első világháború után megalakult félkatonai szervezetek néhol az összeomló birodalmakat követő hatalmi vákumban működtek, máshol részint pótolták, részint pedig kiegészítették az állami hadseregeket. Nem egy esetben viszont éppen ezekkel szemben szerveződtek, és ezek megdöntését tűzték ki célul.

Az 1918-at követő időszak Közép-Európa – közismerten – egymással élesen szembenálló ideológiák harcának terepasztala lett. Mindennek alapja a liberalizmus totális csődje volt, amely nyomán az egymással rivalizáló szélsőségek kora köszöntött be. Az igazságosabb, és boldogabb jövő ígéretével fellépő baloldali forradalmak, és a magántulajdon alapján maradó, restauratív célokat követő ellenforradalmak követték illetve kísérték egymást. Az ekkor szervezett reguláris és irreguláris katonai alakulatok az erőszak nyílt alkalmazásától, és szörnyű pogromok végrehajtásától sem riadtak vissza, kívánt céljaik elérése érdekében. A kortárs emlékezet leegyszerűsítve csak vörösterrorként és fehérterrorként őrizte meg a gyilkosságokat.

A liberalizmus általánosnak tekintett csődje okán az erőszakhullám ugyanakkor nem régiós jelenség volt. 1917 és 1923 között Oroszországtól Németorszáig, az újonnan létrejött balti államoktól az Oszmán Birodalmon át, a Kaukázusig egyaránt forradalmakkal és ellenforradalmakkal, etnikai tisztogatásokkal, véres pogromokkal, függetlenségi harcokkal, vagy a háborút követő államközi küzdelmekkel, és a polgári lakosság közötti összecsapásokkal találkozunk. Olaszország mellett a paramilitarizmus különböző formái más – háborúban győztes – államokban is megjelentek. Az ír polgárháborút és a britekkel szembeni függetlenségi harcokat szintén félkatonai csoportok vívták, de a paramilitarizmus a húszas évek közepéig a francia politikában is szerepet játszott.²³²

3.1. A forradalmi erőszak megjelenése, és mozgatórugói

1918 nyarára a Központi Hatalmak utolsó támadásai kudarcot vallottak, a sikeres ellentámadás pedig nyilvánvalóvá tette: a további erőfeszítés hiábavaló, a háború az Antant hatalmak győzelmével fog végződni. A küzdelmek végét, és a békét, nemcsak a frontharcosok, de az otthon maradt lakosság is egyre türelmetlenebbül várta. A hadigazdaság következményeként a hátszágokban súlyos élelmiszerhiány, egekbe szökő infláció, és

²³² Gerwarth Robert–Horne John: Paramilitarism in Europe after the Great War–An Introduction. In: *War in Peace. Paramilitary Violence in Europe after the Great War*. Gerwarth Robert–Horne John (Ed.) Oxford, Oxford University Press, 2012, 1–2.

jelentős életszínvonal csökkenés következett be, a harcok végére a szociális, társadalmi-és politikai feszültségek kiéleződtek. A külső és belső válságok a vesztes országokat még inkább sújtották. A tömegek a régi rendet kárhóztva az értelmetlen szenvedésekért, a háború alatt megerősödött szociáldemokrata, pacifista, és kommunista mozgalmak jelszavaiban bíztak, bajaikra gyógyírt pedig a forradalomtól vagy a demokráciától reméltek. A történetírás a forradalmi és ellenforradalmi hullám gyors elterjedését és az erőszak eszkalálódását több, egymást felerősítő és kiegészítő tényezőre vezeti vissza.

Ezek közül az egyik döntő momentumnak az első világháború számít, amely soha korábban nem tapasztalt véres összecsapásokkal járt a frontokon, és a háterszágot is a korábban szokottnál messze erősebben pusztította. Hatása így jóval túlnyúlt a küzdelmeken. John Keegan szerint is a háború rontott az „egész világ civilizációján”, és „elpusztította” a régi európai kultúrát, ráadásul a „politikai gyűlölködés és a fajgyűlölet olyan mélyreható örökségét” hagyta maga után, ami miatt a még több pusztítással járó második világégés kétségbevonhatatlanul „az első következménye és jelentős mértékben a folytatása volt”. A későbbi totalitarizmus így tulajdonképpen – tette hozzá Clausewitzet parafrázálva – „a háború politikai folytatása volt, más eszközökkel”.²³³

A háború pszichológiai következményeit, a frontkatonák viselkedésére gyakorolt hatását, és a harcok lelki-mentális lenyomatait – mások mellett – vizsgáló George L. Mosse amerikai történész szerint a „Nagy háború” következménye a „társadalmi brutalizáció” volt.²³⁴ Ez a „kulturális fordulat” okozta, hogy a frontot megjárt katonák számára a nyers erőszak alkalmazása – ha nem is kizárólagos, de legitim eszköz maradt a hazatérés után újrakezdett civil életben is. Németország radikalizálódó közéletét, és az 1917-es orosz forradalom burjánzó erőszakkultúráját – sok egyebek mellett – ez a jelenség egyaránt befolyásolta.²³⁵

Az erőszak elszabadulását a háterszág háborús tapasztalatai is befolyásolták. A Német Birodalom, és az Osztrák-Magyar Monarchia társadalmi szerkezete már a háború előtt is roppant összetett volt, az egyes szociokulturális csoportok világlátása radikálisan eltért, a társadalmi rétegek életszínvonalát pedig éles különbségek jellemezték. A társadalom vezető rétege (az arisztokrácia és a politikai elit) sok esetben alig érzékelt valamit a mindennapi élet romlásából. Ez még akkor is igaz, ha sokan a tagjai közül is elmentek katonának, asszonyaik

²³³ John Keegan: *Az első világháború*. Budapest, Európa Kiadó, 2010, 13. és 23–24.

²³⁴ Mosse L. George: *Fallen Soldiers. Reshaping the Memory of the World Wars*. New York–Oxford, Oxford University Press, 1990.

²³⁵ Stéphane Audoin-Rouzeau–Annette Becker: *1914–1918, az újraírt háború*. Budapest, L’Harmattan–Atelier, 2006, 38.

ápolónőként dolgoztak, és többen jótékonykodtak. A hadseregszállítók pedig a háborús konjunktúrát meglovagolva mesés profitra tettek szert. A középosztály pedig – tagadhatatlanul nélkülözve – többé-kevésbé sikerrel boldogult a hadigazdaság időszakában is. A parasztság – különösen pedig a még földdel sem bíró – városi munkásság velük ellentétben roppant mód megsínylette ezt a négy évet. Sokuk számára az éhezés és a nyomor a mindennapi élet szerves részévé vált. A viharos gyorsasággal romló életkörülmények, a növekvő infláció és a mindennapi élet ezernyi összetevőjében tetten érhető romlás hatására, a háborús lelkesedés hamar elillant, egyre többen süllyedtek apátiába, vagy váltak előbb lélekben pacifistává, majd lettek az öldöklés mielőbbi befejezésének mind hangosabb szószólói. A tüntetések és a sztrájkok így a politikai véleménynyilvánítás megszokott fórumai lettek. Az 1917-es orosz forradalmak egalitárius eszméi, egy jobb, és az ancien regime-nél igazságosabb világ ígérete sokuk számára a végső lökést adták a forradalmárrá válás irányába. A legradikálisabbak az egész korábbi világot lebontani, és végleg eltörölni akarták.

Az első világháború következménye volt az emberi élet értékének elképesztő devalválódása is. A háborúnak – ahogy ezt a Huszadik század folyóirat 1918-adik évi első számának könyvismertetésében megfogalmazták, – az „önfeláldozás, heroizmus velejárói ugyan, de karakterisztikussá a felelőtlen ölés teszi.” Ez pedig – teszi hozzá a szerző – „eldurvít, még ha törvényes kereteken belül történik is, akár a hóhér munkája». E gondtalan ölés az élet értékét semmivé teszi.”²³⁶

A háború előtt sem ritka, de utána látványosan elszaporodó politikai merényletek hátterében, a „frontélmények” mellett, a felkorbácsolt indulatokat, és a megpróbáltatásokat megtorolni óhajtó bosszúszomjat találjuk.²³⁷ A forradalmak hírnökei az egyes társadalmi csoportok és politikai ideológiák nevében szerveződő tömegmozgalmak is. Ezek velejárójaként már több esetben került sor tömeges erőszakos cselekményekre is.

²³⁶ P.E.F.: A háború kritikájához. (G. F. Nicolai: Die Biologia des Krieges. Betrachtungen eines deutschen Naturforschers. Zürich, 1917, 464. l.). *Huszadik század* 19. évf., 37. köt. 1. sz. 1918. január–június. 246. p.

²³⁷ „Egy merénylet sohasem változtatta meg a világtörténelmet”- mondta Abraham Lincoln halálakor Benjamin Disraeli, 1865-ben. A brit miniszterelnöknek alapvetően igaza van, ám a merényletek mégis sokszor eredményeztek/eredményeznek számba veendő hatást. Egyébként vezető politikusok, államfők és más befolyásos személyek életének a kioltásával Lincoln halála óta is sokan próbálkoztak, a háború alatt, és közvetlenül utána sikeres és sikertelen politikai merényletek egész sorát végrehajtva. A politikai merényletek egész sorát hajtották végre a 19. század utolsó harmadában. Gyilkosság áldozata lett II. Sándor cár, James Garfield amerikai elnök, Marie François Sadi Carnot francia köztársasági elnök, Sztefan Sztambolov bolgár kormányfő, Antonio Cánovas del Castillo spanyol miniszterelnök, I. Umberto olasz király, William McKinley amerikai elnök, I. Sándor szerb uralkodó, és I. Károly portugál király is. 1918. júliusában kivégezték II. Miklós cárt és családját, ugyanezen év októberében a magyar miniszterelnököt, Tisza Istvánt, de politikai gyilkosság áldozata lett 1919. februárjában a bajor miniszterelnök, Erzerberg, 1922. júniusában pedig Walther Rathenau, a Weimari-köztársaság külügyminisztere is. Másokat sikertelenül próbáltak meg láb alól eltenni. Így járt Lenin is, aki 1918. augusztusában, a cseh miniszterelnök, Karel Kramarz pedig 1919. januárjában úszott meg egy gyilkossági kísérletet.

Az 1918-as Közép-Európai forradalmak elválaszthatatlanok az oroszországi folyamatoktól. A közel 170 millió lakosú cári birodalomban a súlyos élelmiszerhiány, és a nyomor miatti feszültség a világháború alatt tetőfokára hágott. A tüntetések, és sztrájkok régmúltra tekintettek vissza, ezek letörésére már korábban is gyakran vetettek be karhatalmat, nemegyszer több száz emberéletet kioltva. Lenin, 1917 nyarán, finnországi emigrációja alatt írt *Állam és forradalom* című alapmunkájában a hatalom megragadása, és a szervezkedő ellenzék megfélemlítése céljából az erőszak alkalmazását már nem csak lehetségesnek, de feltétlenül szükségesnek is tartotta. Ahogy fogalmazott: „A burzsoá államot a proletár állam nem válthatja fel erőszakos forradalom nélkül”.

Ennek szellemében a bolsevik hatalomátvételt követően politikai titkosrendőrséget állított fel. Az 1917. december 7-én létrehozott Összoroszági Rendkívüli Bizottság (közkeletű nevén a cseka) célja „az ellenforradalom és a szabotázs elleni harc” volt.²³⁸ Tagjai közé a bolsevik mozgalom radikális hívei mellett a forradalmak által rendszerint a társadalom felszínére kerülő felelőtlen, szadista egyének is bekerültek. A cseka kezdettől élharcosa minden államellenes veszedelem elfojtásának. Így lett „állam az államban”, és rögvest hírhedté vált a tisztogatások során alkalmazott kíméletlen módszereiről és gyilkosságairól. 1918-ban már 258 felkelés indult a tanács hatalom ellen. 1918 augusztusában, a Lenin elleni sikertelen merénylet után az eddig is zajló vörösterrort hivatalosan is deklarálták. Ezért lehet, hogy a hivatalos NKVD jelentésekben feltüntetett 2452 fő helyett, az újabb kutatások szerint már ebben a hónapban kivégzettek száma akár a 15 ezer főt is elérheti.²³⁹

Az áldozatok többségében a kulákság, az ellenforradalmi tevékenységgel vádolt parasztok, az ortodox papság, és a régi elit tagjai közül kerültek ki. Ez utóbbiak közül már a terror elején több mint 500-at kivégeztek. A meggyilkoltak számát manapság 100 és 200 ezer közé teszik.²⁴⁰ A kivégzések mellett rendszeresen szedtek túszoikat is. Dzerzsinszkij 1918. november 17-én a helyi cseka szervezeteknek küldött instrukciója szerint foglyokat a polgári lakosság, a korábbi földirtokosok, gyárosok, kereskedők, iparosok, bankárok, nagy ingatlanulajdonosok és a régi hadsereg katonatisztjei közül kell gyűjteni.²⁴¹ Új jelenség volt, hogy a hatalomra veszélyes egyéneket – a Szovjet-Oroszországban először ekkor felállított – koncentrációs táborokba hurcolták, amelyeknek a száma meghaladta a 130-at, a foglyoké

²³⁸ Robert Service: *Lenin. Egy forradalmár életrajza*. Budapest, Park Kiadó, 2007, 382.

²³⁹ Ryan James: *Lenin's Terror. The Ideological Origins of Early Soviet State Violence*. London and New York, Routledge, 2012, 100–119.

²⁴⁰ Pipes Richard: *A Concise History of the Russian Revolution*. New York, Alfred A. Knopf, 1995, 227.

²⁴¹ Bunyan James: *Intervention, Civil War, and Communism in Russia. April–December 1918*. Baltimore, The Johns Hopkins Press, 1936, 265–266.

pedig a 80 ezret.²⁴² Mindezekén túl az országban számos börtönt is működtettek, ahol – az 1971-es szovjet adatok szerint – több mint 300-400 ezer embert tartottak fogva.²⁴³

A bolsevik hatalommal szemben Omszkban ellenforradalmi kormány állt fel, amelynek hadseregét az első világháborúban kitűnt katonai elit tagjai (mindenekelőtt Kolcsak, Gyenyikin és Jugyenyics tábornokok) vezették. Az ellenforradalmi hadseregekhez kötött fehérterror pogromjai nemcsak a bolsevik párt prominensei, a szovjetek és a munkásság képviselői ellen irányultak, de Gyenyikin szándékai szerint kiirtani tervezte a bolsevik párt – több százezres – tagságát is. A gyilkosságok mögött – ahogy esetenként a vörösteror történetében is – számos esetben antiszemita indulatok találunk. A fehérek is szedtek túszokat, akiket a felderítéshez és információszerzéshez használtak fel. A Gyenyikin vezette Önkéntes Hadsereg áldozatainak a száma 120 ezer fő körüli volt, amelyhez még hozzáadhatók a kozák csapatok és más, független banditák által kivégzettek néhány tízezer fős mennyisége.²⁴⁴ A világháborút követő orosz polgárháború mérlege roppant gyászos: az 1918–1922 közötti fegyveres összecsapásokban, népiirtásokban, éhínségben és különféle járványokban elhunytak száma körülbelül 10 millióra becsülhető.²⁴⁵ Az évekig tartó zűrzavarból a Lenin vezette bolsevikok kerültek ki győztesen, Mivel a korabeli marxista-leninista tantétel szerint a forradalom egy országban tartósan nem győzedelmeskedhet, ezért a korábbi szociáldemokrata internacionálék mintájára, ám már bolsevik tartalommal a Kommunista Internacionálét hozták létre 1919 márciusában.

3.2. Közép-európai forradalmak

Az oroszokkal kötött 1918. márciusi Breszt-Litovszki békét követően a németek újabb hadosztályokat csoportosítottak át a nyugati frontra, de az 1918. augusztus 8-i, amiens-i antant támadás – a fegyvernemek addig példátlan összehangolásának eredményeként – a német alakulatokat szétszórta. A német hadsereg „fekete napjának” nevezett vereséget a déli (olasz) és a délkeleti (balkáni) frontok összeomlása követte. Bulgária fegyverszüneti kérelmét szeptember 29-én éjjel fogadják el, Törökország október 16-án jelenti be szövetségeseinek, hogy kénytelen letenni a fegyvert, Németország pedig november 11-én írja alá a fegyverszünetet. A már nem létező Monarchia nevében a fegyverszünetet pedig a Piavénál

²⁴² Pipes: *A Concise History of the Russian Revolution...*i. m. 228.

²⁴³ Mayer Arno: *The Furies. Violence and Terror in the French and Russian Revolutions*. New Jersey, Princeton University Press, 2000, 298. és 310.

²⁴⁴ Brovkin R. Vladimir: *Behind the Front Lines of the Civil War: Political parties and Social Movements in Russia 1918–1922*. Princeton, Princeton University Press, 1994.

²⁴⁵ Donald Rayfield: *Sztálin és hóhérai–A zsarnok, és akik neki gyilkoltak*. Budapest, Park Kiadó, 2011, 382.

indult sikeres olasz offenzívát követően, november 3-án írták alá, Padovában. Mivel Károlyi Mihály minden erőfeszítése ellenére magyar delegátus nem lehetett jelen, ezért a magyar ideiglenes határokra vonatkozó katonai konvenciót Belgrádban írják alá november 13-án.

A Központi hatalmak háborús mérlege roppant gyászos volt. Németország 1 millió 800 ezer katonát veszített, a sebesültjei száma 4 millió 247 ezerre, a hadifoglyaié pedig közel 620 ezerre rúgott. Az Osztrák-Magyar Monarchia is megszenvedte a 4 éves öldöklést: a kiállított 9 millió katonából 1,1 millió hunyt el, akikhez még 2 millió hadifogoly, és 3,6 millió sebesült adódott. A hatalmas veszteségekhez ráadásul súlyos gazdasági válság társult.

A német fegyverszüneti egyezmény szigorú feltételei a legpesszimistább német várakozásokat is túlszárnyalták. A katonai arzenál leszerelése, és különféle területek átadásán, illetve kiürítésén túlmenően még súlyos jóvátételi kötelezettséggel is róttak rá.

Még a békefeltételek kézhezvétele előtt – a már benyújtott fegyverszüneti kérelmet felülírva – a hadsereg főparancsnok-helyettese, Ludendorff a flottát a britekkel szembeni felvonulásra utasította. A fegyvernem „becsületének” megőrzésével indokolt esztelen parancs végrehajtását a matrózok megtagadták. A parancsmegtagadókat ért büntetés hatására november 1-én a kieli matrózok fellázadtak, a következő napokban az elfoglalt kikötővárosokban és ipari központokban szovjet mintára munkás-és katonatanácsokat hoztak létre. November 7-én Münchenben, megdöntötte a Wittelsbach-dinasztiát, kikiáltották a Bajor „Szabad államot”, amelyet Kurt Eisner, berlini újságíró, a Független Szociáldemokrata Párt tagja vezetett.²⁴⁶ Két nappal később, november 9-én a forradalom elérte Berlint. A kialakult helyzettel számot vetve II. Vilmos császár lemondott hivataláról és Hollandiába menekült. A vérontást elkerülendő, a birodalmi kancellári címet Friedrich Ebertre, a Németországi Szociáldemokrata Párt (SPD) vezetőjére ruházták. Az utca hangulatát érzékelve az SPD társelnöke, Philipp Scheidemann még ugyanzen a napon kikiáltotta a Német Köztársaságot.²⁴⁷ Az új kormányként működő Népmegbízottak Tanácsát Ebert és Haase vezetésével a Németországi Szociáldemokrata Párt (*Socialdemokratische Partei Deutschlands*–SPD) két tagja elnökölte, de helyet kaptak benne a Németországi Többségi Szociáldemokraták (*Mehrheitssocialdemokratische Partei Deutschlands*–MSPD) és a Németországi Független Szociáldemokrata Párt (*Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands*–USPD) képviselői is.

²⁴⁶ A forradalmakról lásd: Carsten F. L.: *Revolution in Central Europe 1918–1919*. London, Temple Smith Ltd, 1972.

²⁴⁷ Heinrich August Winkler: *Németország története a modern korban I*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005, 330–335.

A jövőt illető legégetőbb kérdés az volt, hogy a Németország bolsevik típusú proletárdiktatúrává, vagy egy alkotmányozó nemzetgyűlést követően, a tőkés rendet megőrző, általános választójogon alapuló polgári demokráciává alakul-e át. Az utóbbinak a polgárságon túl az SPD volt a híve-, a rendszer megdöntését, általános sztrájkot, és a kormányzat elleni harcot az USPD balszárnya, a Németországi Kommunista Párt (*Kommunistische Partei Deutschlands*–KPD), és a magukat spartakistáknak nevező radikális baloldali csoportok sürgették. Ez utóbbi, Leninhez közel álló radikális szervezet, már a háború alatti röplajaiban is a békét, és orosz mintára, munkástanácsok felállítását követelte. A Ruhr-vidéken hónapok óta tartó sztrájkok 1918 végére elérte Németország középső területeit is. A zavargásokban főleg matrózok és bányászok vettek részt, akik forradalmi-kommunákat állítottak fel. A legnagyobb, 1919. január 5-én indult, berlini, Szpartakista-felkelés célja a szociálemokrata kormány megdöntése, az alkotmányos nemzetgyűlési választások megakadályozása, és a proletariátus diktatúrájának a bevezetése volt. A kormányzat, a felkelőkkel szemben, néhány berlini pótzászlóaljra, a köztársasági katonaseregre és néhány jobboldali szabadcsapatra (*Freikorps*), és a hadvezetőség önkénteseire támaszkodott.²⁴⁸ A kormányhoz hű erők január 11-én – komoly tüzharcot követően – a puccsot véresen elfojtották. A Szabadcsapatok (*Freikorps*) – amelynek 70-120 csoportja volt – tagjai közül közel 3000-en vettek részt a harcokban. Zömük a világháborút megjárt harcedzett katona volt, világlátásukat pedig túlfűtött nacionalizmus és erőteljes antikommunizmus jellemezte. A tűzérési fegyverekkel, kézigrántokkal, és lángszórókkal bíró fegyveresek kitűntek a spartakisták üldözésekor elkövetett kegyetlenkedésekben is. Hozzájuk köthető a spartakista felkelés elindításában kulcsszerepet vállalt, radikális baloldali értelmiségieknek, Karl Liebknechtnek és Rosa Luxemburnak a meggyilkolása is, akiket január 15-én, menekülés közben lőttek agyon. A Berlinért vívott harcoknak körülbelül 100 spartakista áldozta volt, és 17-en vesztették életüket a szabadcsapatok tagjai közül.

A forradalmi puccs leverésével elhárult az utolsó akadály az alkotmányozó nemzetgyűlés megtartása elől. Az 1919. január 19-én megtartott választásokon új összetételben, és új pártnevekkel, a régi birodalmi gyűlés pártjai diadalmaskodtak. Az új nemzetgyűlés február 6-án ült össze, Goethe városában, Weimarban. A forradalmi hullám azonban még nem csengett le: 1919. február 21-én meggyilkolták a bajor miniszterelnököt, az USPD elnökét, Kurt Eisnert. Mire sikerült a *Freikorps* csapatok bevetésével úrrá lenni a Ruhr-vidéki bányászsztrájkon, a szeparatizmus újabb csírái jelentkeztek. Február 22-én

²⁴⁸ A *Freikorps* mozgalomról bővebben: Waite G. L. Robert: *Vanguard of Nazism: The Free Corps Movement in Postwar Germany 1918–1923*. New York, W.W. Norton & Company, 1969.

Mannheimben, 28-án pedig Braunschweigben kiáltották ki a Tanácsköztársaságot. A Berlinben március 3-án indult újabb általános sztrájk elfojtására a honvédelmi miniszter, Noske szigorú fellépést indítványozott. „Minden személyt azonnal le kell lőni, aki fegyverrel a kezében harcol a kormány csapatok ellen”. A sztrájkot támogató Népi tengerészhadosztály alakulatai és a Freikorps szabadsapatai közti több napos tűzharcot követően, a külső kerületekbe szorított forradalmi erőket felmorzsolták. Az összecsapásokban 1200-1500 spartakista esett el, a sebesültek száma pedig meghaladja a 12 ezret. A tűzharcot bosszú is követte, a fegyvert fogó munkások, a lefegyverzett matrózok és a foglyok közül sokakat (bizonyos források szerint több százat is) kivégeztek.

Április elején a bajor köztársaság központi tanácsának vezetőjévé választott gimnáziumi tanár, Ernst Niekisch feloszlatta a tartományi parlamentet, és a Magyarországi Tanácsköztársaság mintájára létrejött a Bajor Tanácsköztársaság. A Lenin támogatását élvező diktatúra vezetője, az Oroszországból származó Eugen Leviné lett, aki 20–60 ezer fős Vörös hadsereget és Vörös Őrséget állított fel, az elitből pedig túszoikat szedett. A vörösterro legismertebb áldozata Gusztáv, Thurn und Taxis hercege volt. A Tanácsköztársaság ellen a köztársasági hadsereg harcot indított, a május 3-ig tartó összecsapásokban a második Bajor Tanácsköztársaság megbukott. Az összecsapások 606 emberéletet követeltek. Ebből a kormányerők 38 főt, a puccsisták 233 főt veszítettek, 335-en pedig civilek voltak. Levinét a győzelem után perbefogták, és hazaárulásért halálra ítélték, amit 1919. június 5-én hajtottak végre.²⁴⁹

A kettős szövetség másik tagja, az Osztrák-Magyar Monarchia, szintén a felbomlás jeleit mutatva érkezett el a háború végéhez. Már nyoma sem volt a kezdeti felbuzdulásnak, az áruhiány, és az infláció miatti elkeseredés már a szigorúan katonai irányítás alatt lévő üzemek dolgozóit is mobilizálta. A frontokon mind gyakrabban került sor szökésekre, és a mielőbbi szabadságolás elérésének érdekében végrehajtott öncsonkításokra.

Az elviselhetetlen életkörülmények miatt egyre több helyen zajlottak le tüntetések és sztrájkok. A vidéki megmozdulások általában az élelmiszerraktárak feltörését, a szatócsbolt mozdítható készleteinek a kifosztását, vagy a háborús nélkülözésekért felelősségre vont előljáró megverését eredményezték. A városokban a növekvő tagságú szakszervezetek szervezték a sztrájkokat és irányították a munkásság tevékenységét. Ezekben a megmozdulásokban egyre aktívabb szerepet játszottak az Oroszországból hazatért hadifoglyok, akiket a hadifogság alatti megpróbáltatásaik, és a körükben folytatott sikeres

²⁴⁹ Winkler: *Németország története a modern korban...* i. m. 356–357.

szovjet agitáció fordított végleg a politikai vezetés ellen. 1918. május 1-én, különösen pedig június 20-án nagyszabású munkabeszüntetésre került sor, amely Budapesten kívül a legtöbb várost érintette. A mintegy félmillió főt mozgósító sztrájk elfojtására a hatalom karhatalmat vetett be, a sortűzben pedig négy ember halt meg, a sebesültek száma pedig meghaladta a huszat.

„Már jöjj, Ököl:
boruljon föl e nem jó Élet
s jöjjön a Halál, e nagy orvos,
s a Halál után ébredések,
Borzalmak,
S jöjjön valami más,
Óh forradalmak miért késtek?” –

fogalmazta meg Ady Endre, az ekkor született *Elégedetlen ifjú panasza* című versében a forradalmakat egy eljövendő, jobb világ előszeleként érzékelő közhangulatot. A Monarchia nehéz katonai helyzete és belső válsága aktivizálta a nemzetiségi elitcsoportokat is. A nemzetiségi vezetők korábbi, – elsősorban föderatív – terveivel szakítva, a háború alatt megalakult nemzetiségi bizottságok már a soknemzetiségű Birodalom felbomlasztását, és önálló nemzeti és politikai egységek létrehozását tűzték ki célul. Az antant hatalmai hosszú habozás után 1918 nyarára jutottak el azon álláspontjukra, hogy a Monarchiát fel kell bomlasztani európai kiegyensúlyozó szerepét pedig az utódállamokra kell testálni. Ezekből alakul meg majd a kisantant.

IV. Károly 1918. október 16-án Ausztriát szövetségi állammá nyilvánította. Pár napra rá a magyar kormány lemondott. 1918. október 23-án, éjjel, Budapesten megalakult a Magyar Nemzeti Tanács.

3.3. Az ellenforradalmi erőszak okai

Az 1918-ban szerepet vállaló forradalmárok célkitűzésével szemben, az ellenforradalmi mozgalmak a régi, monarchikus berendezkedést nem eltörölni, hanem megőrizni, vagy visszaállítani akarták. Ugyanakkor egy, az országot irányító „demokratikus kormánytól” tartva többen a románokkal való perszónáluniótól, sőt, akár egy román király magyar trónra

emelésétől sem zárkóztak el.²⁵⁰ A forradalmi hullámok alatt megjelent terrorhoz hasonlóan az ellenforradalmakhoz kötődő erőszak hátterében is több, egymást kiegészítő okokat találunk.

Arthur Marwick, brit történész szerint „a háború kolosszális pszichológiai tapasztalat”, amelynek alapvető lenyomatai maradnak az emberi pszichében.²⁵¹ Ennek köszönhető, hogy a hazatérő frontkatonák számára a békés mindennapokba való beilleszkedés nem ment zökkenőmentesen.

„Az emberek azt mondták nekünk, hogy a háború véget ért. Ezen jót neveltünk. Mi magunk vagyunk a háború. Ennek a lángja ég erősen bennünk. Ez burkolja be egész lényünket, és megigéz minket a csábító készlettel, hogy pusztítsunk. És mi szót fogadtunk...kimasíroztunk a háború utáni világ harctereire, csak úgy, ahogy csatába mentünk a nyugati fronton: énekelve, vakmerően és telve a kaland örömeivel, ahogy támadni indultunk; a csendes, szörnyű, könyörtelen harcba.”²⁵²

Az idézet plasztikusan fogalmazza meg a katonákban továbbélő „háborús érzületet”, és – a fizikai leszerelés mellett – a lelki demobilizálás (lecsillapodás) korlátozott sikereit. Furcsa – ugyanakkor mégiscsak érthető – paradoxon, hogy az elhúzódó öldöklés végét régóta vágyó katonák, mily’ nehézkesen és roppant lassan illeszkedtek vissza az otthoni viszonyokba. A harctérről gyalog masírozó, vagy szerelvényekben szorokonkódva hazatérők közül, sokakban, a viszontlátás öröme, a vereség miatti szégyennel, és a fölöslegesség érzetével párosult.²⁵³ A bizonytalan jövő miatt aggódott ekkor Magyarország későbbi kormányzója, Horthy Miklós is, aki a flotta átadása után hazatért kenderesi birtokára. Ahogy fogalmazott: „Úgy látszott, hogy az én pályafutásom is véget ért. A forradalomba keveredő Magyarországba(sic!) visszatérve ugyan mi jó várhat rám?”²⁵⁴

Az évek óta szigorú parancsuralmi rendben élő, fegyelemre nevelt, és gyilkolásra trenírozott katonák számára a megváltozott otthoni körülmények igazi rémálmodot jelentettek. A gyakori tüntetések, az eldurvult utcai politizálás, és a forradalmi hangulat számukra egyet jelentett a felfordulással és a felbomlással. Értékítéletükben ezek az események éppen ezért érthetetlennek, követhetetlennek, és roppant kockázatosnak is tűntek.

²⁵⁰ Ránki György: A Clerk-misszió történetéhez. In *Történelmi Szemle* 1967/2., 161–162.

²⁵¹ Marwick Arthur: *War and Social Change in the Twentieth Century*. London–Basingstoke, Palgrave Macmillan 1974, 11–14.

²⁵² Waite: *Vanguard of Nazism*...i. m. 42. Idézi: Crim E. Brian: Terror from the Right: Revolutionary Terrorism and the Failure of the Weimar Republic. *The Journal of Conflict Studies* 2007/2., 51.

²⁵³ Gerwarth Robert: Fighting the Red Beast: Counter-Revolutionary Violence in the Defeated States of Central Europe. In: Gerwarth–Horne: *War in Peace*. i. m. 52.

²⁵⁴ Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Budapest, Európa–História, 1990, 113. (A továbbiakban: Horthy: *Emlékirataim*. i. m.)

„Hogy most mi van, azt nem tudom. Olvasok, hallok »őszirózsás forradalomról«. – Harsonáznak a lapok, össze-vissza beszélnek az emberek, minden egy nagy káosz, azt sem tudom, hogy mi történt tulajdonképpen. De azt tudom, hogy amit a magyar határ átlépésétől a hazatérés éjszakáig láttam, az undorító, ronda és piszkos valami, amit nem is vennék komolyan, de komolyan kell venni mégis, mert tény[...].”

Ezekkel a szavakkal elevenítette fel az 1918-as őszi benyomásait a huszárhadnagy Kozma Miklós, bizonyára sok német és osztrák honfitársa véleményét is megfogalmazva.²⁵⁵ A harcmezőn töltött hosszú idő és a közös katonasors, nemcsak a bakák közötti bajtársias érzelmeket erősítette fel, hanem öndefinícióikban felsőbbrendűségi tudat kialakulásához, és a katonaviselt ember megnövekedett nimbuszához vezetett.²⁵⁶

Az otthoni megváltozott viszonyok ugyanakkor a tisztí tekintély rohamos csökkenését eredményezték. Több esetben a forradalmárok megtámadták a hazatért katonákat, leszaggatták a kitüntetéseiket és váll-lapjaikat, ezek az akciók pedig bosszúra és erőszakos „válaszcsapásra” készítették a volt frontharcosokat. Egy lábadozó, – a háborúban lábát elveszítő – veterán így számolt be a katonakórházban átélt megaláztatás traumájáról:

„Soha nem fogom elfelejteni azt a képet, amikor egy félkarú bajtársam belépett a kórterembe, és zokogva az ágyára vetette magát. A vörös csűrhe, amely soha nem hallotta a golyók süvítését, megtámadta, és letépte minden jelvényét és kitüntetését. Ordítottunk dühünkben. Egy ilyen Németországért áldoztuk vérünket és egészségünket, túrtuk éveken át a pokol szenvedéseit, az ellenség támadásait.”²⁵⁷

A fokozódó katonai büszkeség, és a vereség tagadhatatlan ténye közti ellentmondás feloldására születtek a bukásra adott felelősségáthárító magyarázatok is. A német „tördőféslegenda” (*Dolschtoßlegende*) és ennek szerényebb osztrák-magyar variánsai szerint a hadsereg a frontokon tisztességgel helytállt, a vereség csupán a hátszág árulása miatt következett be. A „bomlás okozóivá” és a felbujtókká a forradalmi mozgalmakban szerepet játszó zsidóságot és a kommunistákat kiáltották ki.²⁵⁸

A paramilitáris csoportokhoz kötött gyilkosságok indítékai ezért antikommunista és antiszemita indulatokból is táplálkoztak. A békeidők antiszemita sztereotípiái a háború alatt

²⁵⁵ Kozma Miklós: *Az összeomlás 1918–1919*. Budapest, Athenaeum, 1933, 15.

²⁵⁶ Az egyik legjobb példa erre Ernst Jünger 1920-ban megjelent frontregénye (In Stahlgewittern). Magyarul lásd. Ernsd Jünger: *Acélzivatarban*. Budapest, Noran Libro, 2014.

²⁵⁷ Evans Richard, J.: *A Harmadik Birodalom születése*. Budapest, Park Könyvkiadó, 2012, 90.

²⁵⁸ Winkler: *Németország története...* i. m. 311. és 329. Az első világháború utáni magyar bűnbakkeresés sajátosságairól lásd: Pók Attila: Bűnbakkeresés a huszadik századi Magyarországon. In *Történelmi Szemle*. 2005/1–2., 57–58.

újabb elemekkel gazdagodtak. Sokakat a háború idején meggazdagodott, zsidó származású hadseregszállítók arroganciája irritált. Gyakori vádként fogalmazódott meg a zsidósággal szemben az, hogy nem lelkesednek „kellő mértékben” a háborúért, kerülnek a frontszolgálatot, vagy ódzkodnak a tűzharctól.²⁵⁹

„Az antiszemitizmus a háború alatt semmit sem veszített az élességéből. Sőt, ellenkezőleg, még állatiasabbá vált. A háború az antiszemitékat még bestiálisabbá tette. A hivatásos antiszemiték számára a háború a legmegfelelőbb talaj volt ahhoz, hogy az állam a gyűlölet magvait elvesse. A lövészárkokat elárasztották az antiszemita röpiratok. Különösen igaz ez a Központi hatalmak frontvonalaira. Minél inkább romlott a katonai helyzet, annál inkább vált szívóssabbá és vérszomjasabbá az antiszemita propaganda. A háború utáni Magyarország, Lengyelország, és Ukrajna pogromjait, valamint a németországi és ausztriai antiszemita kampányokat egyaránt a lövészárkokban készítették elő.”

Ezeket a sorokat a fehérterror elől Bécsbe menekült Jakob Krausz vetette papírra 1922-ben, aki az első világháborút az antiszemita indulatok egyik katalizátorának tekintette.²⁶⁰

A ellenforradalmi erőszakot a vereség traumatikus élménye, és a legyőzött országok várható területi veszteségei miatti aggodalom is erősítette. A háborút megjárt katonák azt érezték, hogy a belső ellenség legyőzése mellett rájuk vár a feladat, hogy fegyverrel a kézben szegüljenek szembe az országba betörő külföldi csapatokkal és a területükre igényt formáló szomszédos nemzetek hadseregeivel. Az ilyen összecsapásokra különösen a Német Birodalom keleti határvidékén, és a Baltikumban, valamint a háború utáni Ausztria, Magyarország, Lengyelország, Ukrajna, Szlovénia és Litvánia nemzetiségileg kevert területein került sor. A háború utáni hatalmi vákuum többüket azzal is kecsegtette, hogy még az új határokat deklaráló döntés előtt sikerülhet a vitatott területeket fegyveres csapatokkal megszállni és biztosítani.

Az ellenforradalomhoz köthető erőszaknak az erős militáns szellem az egyik legfőbb jellemzője. Németországban, Magyarországon, és Ausztriában is a paramilitáris szervezetek vezetői döntő mértékben közép-vagy felsőosztálybeli háttérrel rendelkeztek, a Monarchia, vagy a Német Birodalom katonai akadémiáján végeztek, és a háborúból századosként, ezredesként, vagy hadnagyként tértek haza. Az osztrák Heimwehr és a szaporodó Freikorps csapatok tagsága mellett ez a Prónay Pál, Ostenburg-Moravek Gyula és Héjjas Iván vezette

²⁵⁹ A háború alatti antiszemitizmusról lásd. Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 88–116. Illetve Bihari: *Lövészárkok a hátországban...* m. 150–164.

²⁶⁰ Krausz Jakob: *Martyrium. Ein jüdisches Jahrbuch*. Bécs, saját kiadás, 1922., 17. Idézi: Gerwarth: *Fighting the Red Beast...* m. 66.

radikális csoportokra, Lehár Antal különítményére, az Ébredő Magyarok Egyesületének tagságára, és a Horthy Miklós által vezetett Nemzeti Hadseregére is igaz.²⁶¹

George L. Mosse brutalizációs tézise (*'brutalization'*) az első világháború legfontosabb hatásának a háborús erőszak elburjánzását, és a harcokban szerzett traumák és „lelki sokkok” lassú, és nehézkes gyógyulását tartotta. A háború utáni paramilitáris erőszakot vizsgálva ugyanakkor számottevő az úgynevezett háborús generációhoz (*war youth generation*) tartozó fiatal kadétok jelenléte az összecsapásokban. Ez a generáció még túl fiatal volt ahhoz, hogy az első világháborúról saját tapasztalatokkal rendelkezzen. Ők a veteránok hatására fogtak fegyvert, a harcokról romantikus fantáziákat dédelgettek csak, és irigyelték az „igazi” frontélményt. Politikai „ébredésükre” így már nem a háborús, hanem a háború utáni erőszak nyomta rá a bélyegét.²⁶²

Jelentékenyen járultak hozzá a politikailag motivált agresszióhoz azok az illuzórikus és túlzó nagyhatalmi tervek, amelyekkel a szövetséges Központi Hatalmak a háborút elindították. A Német-császárság Mittel-Európa koncepciója a közeljövőben realizálható európai hegemon státsztt, a német érdekek akadálytalan balkáni befolyásának biztosítását, és világgazdasági dominanciát körvonalazott.²⁶³ A kettős szövetség másik tagja, a Monarchia ennél szerényebb igényeket fogalmazott meg: leginkább balkáni befolyása stabilizálását, és kisebb (elsősorban szintén balkáni) területek megszerzését tűzte ki célul. Európa (és a világ) újrafelosztása természetesen nem a legyőzöttek tervei alapján, hanem a háborúban győztes nagyhatalmak és szövetségeseik érdekei és elképzelései szerint valósult meg. A vesztesek számára a háború előtti célok és a végeredmény között „ordító” ellentét feszült. A felkorbácsolódott nemzeti büszkeség és a vereség okozta trauma az új határok miatti elégedetlenséggel, és az azonnal jelentkező revansvággal egészült ki. A legyőzöttség és megalázottság miatti frusztráció – még azok politikai aktivitását is befolyásolta, akik korábban egyáltalán nem, vagy csak jóval szerény mértékben vettek részt a politikai életben.

²⁶¹ Gerwarth Robert: The Central European Counter-Revolution: Paramilitary Violence in Germany, Austria and Hungary after the Great War. *Past&Present*, no. 200. August 2008. 180–181. Prónay Pál és Ostenburg-Moravek Gyula zászlóaljának 70 illetve 67%-a volt katonák közül került ki. Lásd: Bodó Béla: The White Terror in Hungary, 1919–1921: The Social Worlds of Paramilitary Groups. *Austrian History Yearbook*. 42. évf. 2011. ápr. 133–163.

²⁶² Gerwarth: Fighting the Red Beast...i. m. 53–54.

²⁶³ Németh István: *Hatalmi politika Közép-Európában. Német-és osztrák-magyar Közép-Európa tervezés (1871–1918)*. Budapest, L'Harmattan, 2009.

Azok akiket érintett a vörösteror és megsínylették a Kommün időszakát, most, hogy fordult a kocka, egyszerűen csak sérelmeiket megtorolni és törleszteni akartak. Indulataik céltáblájává a „barbároknak” és „felforgatóknak” tartott kommunisták, vagy a zsidók váltak.

3.4. Az ellenforradalmi erőszak Közép-Európában

A Weimari köztársaságban 1920 március 13-án elindult puccsot legfelsőbb szinten Wolfgang Kapp és Walter von Lüttwitz tábornok irányította, akik a Bajor tanácsköztársaság megdöntésében már szerepet játszott szélsőjobboldali szabadcsapatokra támaszkodtak. Kapp miniszterelnökké választotta magát, de pár nap múltán a bürokrácia és a szakszervezetek ellenállásának hatására lemondott. A folyamatokat alapvetően meghatározta a hadsereg magatartása: amíg a német hadvezetés egyik tábornoka be akarta vetni a Reichswer alakulatokat a puccsítákkal szemben, a Csapathivatal főnöke ezt mereven ellenezte. A hatalmi harc eredményeként a „mérsékletet” tanúsító Hans von Seeckt győzött, aki a Reichswer vezetője lett. Ettől fogva a köztársasági hadsereg a szélsőjobbról jövő erőszakos akciók fölött rendre szemet hunyt, a baloldaliakat viszont kíméletlenül megtorolta. 1920. március 15-én a Ruhr-vidéki, az 1921-es hamburgi, és az 1923-as szászországi felkelést csak komoly erőfeszítéssel sikerült leverni. Titkos szélsőjobboldali szervezetek, amelyek közül kitűnt az Organisation Consul, vezető köztársasági politikusok elleni merényleteket hajtottak végre: 1921. augusztus 26-án meggyilkolták a fegyverszüneti delegációt vezető Mathias Erzbergert, sikertelen merényletet kíséreltek meg Scheidemann ellen, 1922. június 24-én viszont meggyilkolták a külügyminisztert, Walther Rathenaut. A belső válságot súlyos gazdasági elszigeteltség és infláció is növelte. Mivel a jóvátételi kötelezettséget Németország nem tudta zökkenőmentesen teljesíteni, a francia hadsereg megszállta a Ruhr-vidéket.

A Monarchia osztrák felében 1919-ben sorra létrejött különféle szabadcsapatok közül, a következő években kettő vált országosan is ismertté. A *Heimwehr* egyes tartományokban működő szervezeteit a baloldali sztrájkok megfékezése és a kommunistákhoz tartozó fegyveres szervezetek letörése érdekében hozták létre. A 300-400-ezres tagságának zöme egykori katona volt, akik a hazatérés után megtartották a fegyvereiket. Ideológiájuk nem vált egységessé, éles antikommunizmus és harcos antiszemitizmus azonban jellemző volt a tagságra. A müncheni puccs leverését követően sorra jönnek létre jobboldali szervezetek Bajorországban is. Az úgynevezett „fehér internacionáléban” Ludendorff tábornok, és a bajor néppárt vezére mellett, Horthy, Gömbös Gyula, és Eckhardt Tibor is szerepet kapott. Céljuk

egy Münchentől Szófiaig húzódó ellenforradalmi blokk létrehozása volt.²⁶⁴ A Heimwehr-rel szemben jött létre 1923-ban a másik országosan ismert szervezet, az Osztrák Szociáldemokrata Munkáspárt-közeli „Köztársasági Védszövetség” (*Republikaischer Schutzbund*), aminek a létrehozásától a jobboldali szervezkedések, és merényletek – amelyekből 1927-ig 21 volt – visszaszorítását várták. Tagságuk körülbelül 80 ezer főre becsülhető.

²⁶⁴ Kerekes Lajos: Az első osztrák köztársaság „párthadseregei”. *História* 1984/5–6., 55–58. Uő: Olaszország, Magyarország és az osztrák Heimwehr-mozgalom (1920–1930). In *Történelmi Szemle*. 1961/2., 199–216. A magyar-német együttműködésről lásd Ludendorff Horthynak címzett levelét. Erich Ludendorff levele Horthy Miklóshoz Németország és Magyarország egymásrataltságáról és a Közép-Európai ellenforradalmi szervezkedésről. München, 1920. augusztus 19. In Szinai Miklós–Szücs László (Sajtó alá rendezte): *Horthy Miklós titkos iratai*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1962, 33–39.

4. fejezet:

A magyarországi vörösteror

4.1. Az átmenet éve, 1918–1919

Az 1918. november 3-án aláírt paduai fegyverszünet, bár a közvetlen háborús cselekményeknek véget vetett, nem eredményezett azonnali fegyvernyugvást, sőt, az erőszaknak sem vetett véget. Annak ellenére, hogy 1918 őszén elhallgattak a fegyverek, a következő években is még számos esetben került sor erőszakos események végrehajtására, lincselésekre és pogromokra. A nehezen lecsillapodó közélet kétségtelen jele volt, hogy a háborús éveket követően is az erőszakos események száma, a húszas évek közepének konszolidációjáig, hatványozottan megnőtt.

A Magyarországi Tanácsköztársaság létrejöttéig tapasztalható erőszaknak több szintje volt. Egyrészt származott az elkeseredett hátországi lakosságtól, amely a háborús erőfeszítéseket megelégtelve igyekezett törleszteni a nélkülözésekért és a háborús összeomlás pillanatában hovatovább fölöslegesnek látszó sokéves szűkölködésért. A főleg vidéken, falvakban és községekben lezajlott „népítételek” legfőbb felhajtó erejét a Monarchia katonai vereségével együtt járó politikai és gazdasági összeomlás jelentette. Ezeknek a jórészt spontán akcióknak a célja az állami adminisztráció helyi képviselőjének megbüntetése volt, így sok esetben váltak áldozatokká helyi jegyzők, akik a kor elterjedt közvélekedése szerint, gyakran éltek vissza a hatalmukkal a háború alatt – egy-egy segély kiutalása pedig közvetlen jóindulatuktól, vagy épp ennek hiányától függött. Nagyrészt a háború alatti szűkös anyagi lehetőségekre vezethető vissza, hogy ugyanilyen okból többször került sor helyi lelkészek bántalmazására is, leginkább az egyháznak járó juttatások kíméletlen bevasalása miatt. A népharag egyik jellemző okai voltak a drágállt temetési költségek. Előfordult, hogy a vidéki kúria (és ennek urai) is a népharag áldozatává váltak, az épületet és a hozzá tartozó majorságot pedig kifosztották, vagy felgyújtották. Ezek mögött az akciók mögötti indulatot nagyrészt az a háborús tapasztalat szülte, hogy az arisztokrácia, a vidéki birtokos elit tagjai kevésbé nélkülöztek a háború alatt, mint az egyszerű köznéphez tartozók, de sokan felelősnek gondolták ezt a társadalmat vezető osztályt a háborús vereségért is.

A frontvonalakról fokozatosan hazakerülő fegyveres katonákhoz kötehető az 1918 ősze utáni erőszak második szintje. A fegyvereiket megtartó katonák egyre-másra érkeztek haza, voltak alakulatok, amelyek többé-kevésbé szervezeten, mások teljesen szervezetlenül. Ahogy a hazaérkezés, úgy a felbomlás sem volt menetrendszerű: a fegyveres katonák

randalírozásától tartva egyes kontingenseket már a határon leszereltek, mások viszont szerencsésen hazaértek és csak az itthoni forradalmi helyzettel szembesülve bomlottak fel. De több esetben atrocitásokra, a feljebbvalóikkal és a polgári lakossággal történő összetűzésekre már utolsó állomáshelyükön is sor került.

„A hadosztály csapatainak szelleme rossz, legénység fellázadt, fegyelem teljesen megalzult, tisztek tekintélyüket elvesztették, a csapatok sok esetben még Ukrajnában fosztogattak és követelték, hogy a kincstári pénzek közöttük széjjelosztassanak. [...] Jelenleg a hadosztály körülbelül teljesen feloszló félben van, ha szállítmányként kötelékben jönnek is, azokat, mint csapat alkalmazni nem lehet, a legénység csak haza vágyik és amint alkalom kínálkozik széjjel is széled. A Kőrösmezőn át érkezett csapatok általában a volt Monarchia határán lefegyvereztetnek. [...] Nadwornától Kőrösmezőig a lakosság és az osztrák-ukrán katonaság az összes szállítmányokat teljesen kifosztja. Sok esetben érkeznek meg tisztek és emberek teljesen levetkőztetve, több emberünket az osztrák-ukránok agyonlőtték.”

– olvashatjuk egy, a 155. honvéd gyaloghadosztály legénységének moráljáról tájékoztató jelentésben.²⁶⁵

A kaotikus helyzetet mérséklendő az osztrák hatóságok már a határon az olasz frontról érkező magyar csapatok leszerelését eszközölték, a magyar kontingensek ellenállása pedig többször is fegyveres összecsapásokba torkolt – nem egyszer halálos áldozatok követelve. Az Eperjesre tartó 67. közös gyalogezred például a bécsi Keleti pályaudvaron hat katonáját veszítette el a helyi nemzetőrsekkel szemben és további huszonnégy súlyosan megsérült. A támadásról – a mögötte húzódó bosszúról és fosztogatásról – a gyalogezred tisztikarának jelentése így tájékoztattott.

„Amidőn vonatunk, amelyet a sötétség teljes beálltaig nyílt pályán tartottak, berobogott az állomásra, azt minden oldalról fényszórókkal világították meg és nagyobb számú fegyveres csapat közelítette meg. A katonák piros-fehér-piros karszalagjain »Landschütz, Stadtwehr, Volkswehr« felírások voltak. Minden felszólítás nélkül, a legkihívóbb magatartással szitkokkal, mint »kutya magyar, disznó gazemberek, egész háború alatt éhezettek bennünket, most majd megfizetünk nektek« rohanták meg a kocsijainkat, fegyvertelen katonáinkat kilökték és rabolni kezdtek. Az első zászlóalj tisztikara ezt látva erélyesen tiltakozott a rablás ellen, és távozásra szólította fel a fosztogatókat.

A szóváltás alatt legénységünk egy része odacsoportosult, mire ezek megijedtek és elfutottak. Kiáltásaikra a vonat másik oldaláról pár fegyverlövés dördült el. E jelre néhány pillanat múlva jobbról-balról és hátulról a leghevesebb gépfegyver és gyalogsági tűz alá vették négy fényszóróval megvilágított vonatunkat. A vagonokból rögtön a sebesültek jajkiáltása hallatszott ki és embereink ijedten ugráltak ki a kocsikból. A menekülő emberek az ellenkező irányból az arzenál tetején elhelyezett gépfegyverek tüze alá kerültek, s egész

²⁶⁵ Idézi Révész Tamás: Fegyelem és lázadás a hadseregben...i. m. 19.

menekülésük alatt tűz alatt voltak.[...] A tűz beszüntetése után a felfegyverzett katonák, matrózok, vasutasok és polgárok megrohanták a vonatot, a tiszteket a legénységet erőszakkal terelték az állomás egy részébe, sorakoztatták őket és szuronyos őrökkel vették körül. Így teljesen tehetetlenné téve bennünket, megkezdték a vonat teljes kirablását.”²⁶⁶

Amíg – a fentebb leírt eset tanúsága szerint is – a hazatérés során sokszor a katonák váltak áldozattá, az 1918. őszi magyarországi – döntően vidéki – forradalmi mozgalmakban már a hazatért katonák játszottak kulcsszerepet. A fosztogatások, rablások és gyilkosságok mindennaposak voltak, ezeknek a vármegyei alispánok, jegyzők próbálták elejét venni, sikertelenül. A falvak népét és a nagyobb városokat is sújtó erőszakos akciók leszerelése ellen az illetékesek számos esetben a fővárosból megfelelő karhatalom kirendelését indítványozták. Különösen nagy veszélynek voltak kitéve azok a helyek, amelyeket a vasútvonal közvetlenül érintett, így legtöbb esetben a helyi vasútállomások környékének boltjai, üzletei, vagy a szintén vágányokon álló szerelvények kerültek kifosztásra.

„[...] Arad felől délelőtt fél 5 órakor egy 1000 főnyi katonaszállítmány érkezett Tövisre, melynek legénysége a kocsiból kiszállva az állomáson lévő két dohány tartalmú kocsit feltörte, továbbá még [...] egy kocsit amelyben lőszer volt, szintén feltörte és a lőszer magához vette. [...] A lövöldözés fegyverekből állandóan folyamatban van. A pályaudvart teljesen hatalmukba kerítették és az ottani pályaudvarőrség valamint az őrs tehetetlen velük szemben. A szállítmánybeli tisztek egy tiszti kocsiban vannak és nem elegendnek a dolgok folyamába. Gépfegyver is van velük.”

– olvashatjuk a tövisi őrs, 1918. november 1-i jelentéséből.

Az erőszaknak volt egy elkülöníthető nemzetiségi „karaktere” is: előfordult, hogy a hazatérő katonák a nemzetiségi vidékeken csatlakoztak a helyi fosztogató parasztokhoz, dühük éle pedig döntően a helyi jegyzők, nagybirtokosok és csendőrök ellen irányult. Arra is van példa, hogy ezek az akciók politikai színezetet is nyertek. Például – ahogy ezt a MÁV kolozsvári állomásfőnökségének iratai közt olvashatjuk:

"Apácán szervezett rablóbanda garázdálkodott. [...]Mikeszászán román lakosság fosztogatott, s személyzettel szemben fenyegető magatartást tanúsított. Mezőszentmihályon román lakosok fosztogattak. Alsóviszten és Alsószombatfalván a románok az állomási névtáblákat letépték és román felírást alkalmaztak.”²⁶⁷

²⁶⁶ Uo. 19.

²⁶⁷ A kolozsvári állomásfőnökség jelentése, 1918. december 8. MÁV Irattár. Naplószerű feljegyzések. NF 10001. 6. tétel. 99.

A randalírozások megfékezésére az 1918. őszén létrejött Károlyi kormányzat a hadsereg mielőbbi lefegyverzésére, a karhatalmi szerepet ellátó nemzetőrök szervezésére, valamint a csendőrségből és pótzászlóaljkból felállított reguláris csapatok létrehozásával törekedett. Az erőszakot igyekeztek azzal is tompítani, hogy a nemzetiségi lakosságból álló nemzetőröket lehetőleg a saját nemzetiségi lakosságuk ellen használják fel, elkerülve az újabb összeapásokat. Az ország összeomlott gazdasági rendszere állt a háttérben annak, hogy a rend nehezen állt helyre, a frissen verbuvált nemzetőrök, ha az ellátmányuk késett, a lakosság még fellelhető készleteinek biztosítása helyett nemegyszer maguk is beálltak fosztogató katonák közé. Az, hogy a leszerelés mennyire felemás helyzetet teremtett, jól mutatja Kaposvár példája. 1918. december 11-ike estéjén a városon átvonuló több száz főnyi leszerelő katonaság megtámadta a várost és kifosztotta annak belvárosát. A fosztogatókhoz számosan csatlakoztak a környék településeiről is. A város üzleteibe való behatolás mellett a randalírozók még a vasúti kocsikat is feltörték.

"December hó 11-ről a 12-re hajló éjjelen Kaposvár város nagymérvű és rendszeresen előkészített fosztogatás színhelye volt, mely csakhamar az állomás területére is kiterjedt. Ez alkalommal Kaposvár állomáson 166 vasúti kocsi tört fel és hozzávetőleg 100 000 korona kárt okoztak. Miután a kaposvári zavargások mielőbbi megszüntetése szükségessé tette, hogy a környék lakossága a városba be ne jusson, a kiágazó fonyódi, siófoki, barcsi és szigetvári hév vonalakon a kaposvári karhatalmi parancsnokság megkeresésére a forgalom december hó 17-ig beszünttetett."²⁶⁸

Az első világháború alatti hadiszállítási botrányok – és más – korábban már említett – általánosító és leegyszerűsítő zsidóellenes vádak – következtében különféle antiszemita toposzok jelentek meg a közbeszédben, amelyek a háborút követően sem múltak el. Ezért számos esetben találkozunk azzal, hogy az elszabadult erőszak már 1918. május nyarától konkrétan a zsidóság tulajdonában lévő boltok, lakóhelyek, vagy zsinagógák ellen irányult, esetleg konkrét célcsoportjaivá zsidó személyek váltak.²⁶⁹ 1918. november 3-án az utcákon zászlókkal vonuló hazatért katonák és helyi lakosok betörték a jánosházai zsidók ablakait és fosztogattak. A kaposvári zsidók 1918. november 1-jei kálváriája az Egyenlőség folyóirat beszámolója szerint így zajlott le:

²⁶⁸ A kaposvári állomásfőnökség jelentése, 1918. december 11. MÁV Irattár. Naplószerű feljegyzések. NF 10001. 3. tétel. 124.

²⁶⁹ A zempléni „tulkapások”. *Egyenlőség* 1919. augusztus 24., 10.

„A zavargás nov. 1-én kezdődött. Másnap a nép katonákkal együtt az üzletekre tört. A zsidó kereskedők boltjait feltörték és kifosztották, sőt a lakásokba is berontottak és belőlük mindent elhordtak. Rosszabbul az ellenség sem járhatott volna el. A fosztogatásban nemcsak a csőcselék, de vagyonosabb polgárok is résztvettek. A hatóság nem védte a zsidóhitűeket. Többszöri sürgönyváltás után Sopronból 50 katona érkezett. Ezek eleinte igyekeztek rendet csinálni, de később egy feltört szeszkereskedésben együtt ittak a fosztogatókkal. Utána persze löttek, lárma keletkezett és fosztogatás a következő napokon.”²⁷⁰

Ugyanebben a hónapban Abonyban egykori frontkatonák és a település vagyonos gazdái feldúlták a zsinagógát és kirabolták a zsidó üzleteket. Tótkomlóson november 2-án pogrom tört ki: a zsidók lakásaiba és boltjaiba behatoltak, a mozdítható készleteket elrabolták, Glück Mór kántort pedig agyonlőtték. A besztercei zsidókat román lakosok fosztották ki. A rablás következtében a mintegy 200 áldozatul esett bogrópusztai család minden ingósága odaveszett. A szigetvári zsidókat is komoly atrocitások érték. Egy randalírozó csoport betölte a zsidó lakások ablakait. 1919. január elején pedig salgótarjáni bányászok körében robbant ki antiszemita zavargás. Több városi zsidót kiraboltak, az erőszaknak pedig csak a katonaság kivezénylésével lehetett úrrá lenni. Sok helyen csak a pogárórség és a népórség felállításával lehetett csak helyreállítani a rendet és a garázdálkodásnak véget vetni.²⁷¹

Mindezekből is érzékelhető, hogy az 1918 őszén hatalomra került Károlyi-kormányzat felemás helyzetbe került. Egyfelől érzékelve a katonák elkeseredettségét és tapasztalva a különösen vidéken elszabadult indulatokat, egyre kétségbeesett kísérleteket tett az iránt, hogy a hazatérő kontingensek lehetőleg már az első állomáshelyükön, a helyórségben leadják fegyvereiket. A Linder Bélához kötött kijelentés – miszerint a rövid ideig regnáló hadügyminiszter nem akar többé katonát látni – nemcsak a pacifizmus naiv ábrándja, hanem az elszabaduló erőszaktól való félelem húzódott. Minden fegyvert ugyanakkor nem sikerült összeszedni, a fegyvereiket megtartó hazatérő katonák pedig utólag igazolták a bosszúállásból fakadó félelmeket. A fegyveres katonákból és felfegyverkezett randalírozókból álló szabadcsapatokat ugyanakkor csak fegyveres erővel lehetett visszaszorítani, az új köztársasági hadsereg fegyelmezettségével ugyanakkor komoly problémák voltak. A Károlyi-kormányzat a katonai fegyelem visszaállítása érdekében a testi

²⁷⁰ A forradalom árnyéka. *Egyenlőség* 1918. november 9., 14.

²⁷¹ Lásd. Glosszák a hétről. *Egyenlőség* 1918. október 8., 6–7., „A forradalom árnyéka”. *Egyenlőség* 1918. november 9., 14., A forradalom szenvedései. *Egyenlőség* 1918. november 23., 2–3., A forradalom szenvedései. *Egyenlőség* 1918. november 30., 2–3., A forradalom szenvedései. *Egyenlőség* 1918. december 14., 5–7., Egy készülő pogrom elnyomása. *Egyenlőség* 1919. január 11., 2., És Uo. Salgótarján. *Egyenlőség* 1919. november 11., 2., A forradalom szenvedései. *Egyenlőség* 1919. november 16., 6–7.

fenyítés helyett inkább propagandára és a meggyőzésre épített. Az ún. bizalmiférfi-rendszer bevezetésével pedig azt az eszközt vetették be, amely a gyári szakszervezetekben már működött: századonként nény legénységi állományú és egy tiszti beosztású katonai egységet hoztak létre, amely képviselte a század érdekeit és örködött a katonai fegyelem fenntartásán.²⁷²

Ugyan nem vált általános gyakorlattá, – és pláne tömegessé – de internálásokra már Károlyi Mihály vezette Népköztársaság alatt is sor került. Ennek jogi háttérét az 1919. évi XI. (a népköztársasági államforma védelméről), és a XX. (A forradalom vívmányait veszélyeztető egyéneknek rendőri felügyelet alá való helyezéséről és internálásáról szóló) néptörvény alapozta meg, vagyis lehetővé tették, hogy a forradalom „vívmányai” szempontjából kockázatosnak ítélt, valamint a közrendre és a közbiztonságra veszélyesnek gondolt egyéneket tartóztassanak le, és tartsanak fogva. Erre hivatkozva tartóztatták le 1919. február 26-án a Budapesten tartózkodó Mikes János grófot, szombathelyi megyéspüspököt, aki – a hivatalos indoklás szerint – elvitatta a köztársasági elnöktől a főkegyúri jog gyakorlását, emellett pedig az állam-és az egyház elválasztására való törekvés, valamint a 200 kataszteri hold feletti egyházi birtokok kisajátításának szándéka miatt került szembe a kormányzattal.²⁷³ A püspököt előbb Celldömölkre, a bencés apácákhoz szállították, majd a Tanácsköztársaság alatt a budapesti Gyűjtőfogházba vitték, ahonnan június elején a Park szanatóriumba került. Mikes püspök letartóztatásával egyidőben Wekerle Sándor volt miniszterelnököt és Pallavicini György volt miniszterelnökségi államtitkárt rendőri megfigyelés alá helyezték.²⁷⁴ Két volt minisztert, Báró Szurmay Sándor honvédelmit, és báró Szerényi József, kereskedelemügyit ugyanakkor személyesen is felelőssé tettek a háború elhúzódásáért és az ország összeomlásáért.²⁷⁵ Őket az utólag – csak március 2-án – megjelent, *a háborúval kapcsolatban felelős személyek elleni eljárás előkészítéséről* címet viselő XXIII. néptörvény alapján helyezték zár alá.²⁷⁶ Előbb a szentgotthárdi ciszterciékhez kerültek, majd pár nappal a kömmün kikiáltása után a budapesti gyűjtőfogházba szállították át őket. Súlyos vesebetegségére való tekintettel Szerényi József a szakszerű orvosi ellátás céljából a Park-szanatóriumba kerülhetett, ezzel szemben a szintén gyengélkedő Szurmay báró mindvégig a

²⁷² Lásd. Révész Tamás: Fegyelem és lázadás a hadseregben...i. m. 23.

²⁷³ Bakó Balázs: Az ellenforradalmár püspök: eljárás gróf Mikes János szombathelyi püspök ellen 1918-19-ben. *Vasi szemle* 2007/1., 71–80. Ugyanerről lásd: Somogyi: *A rémuralom napjaiból*...i. m. 21–25.

²⁷⁴ Wekerle, Pallavicini rendőri figyelés alatt. Mikes püspököt internálják. *Pesti napló* 1919. febr. 27., 2.

²⁷⁵ Letartóztatták a háború vérebeit. *Népszava* 1919. február 27., 5.

²⁷⁶ Dr. Fogarassy Edit: Igazságtétel és rendszerváltozás, különös tekintettel a visszamenőleges igazságszolgáltatásra (PhD értekezés). 34–40. <https://www.yumpu.com/hu/document/view/27560447/as-jogtudomanyi-doktori-iskola-dr-miskolci-egyetem>

gyűjtőfogház rabkórházában egy magánzárkában töltötte mindennapjait. Fogságukból csak augusztus 3-án, a kommün bukása után, a fővároshoz érkező román hadsereg előőrseinek feltűnésekor szabadultak ki.

Károlyi kormányzat kísérletei a katonai fegyelem megszilárdítására, valamint a hazai közállapotok konszolidációjára nem jártak sikerrel. A végig nagyhatalmi támogatás híján tevékenykedő miniszterelnök, majd január 1-től köztársasági elnök Károlyit a francia alezredes, Fernand Vixtől átvett antantjegyzők szembesítette pacifista politikája kudarcával, amit követően lemondott. Számításába – jelesül, hogy kormánya helyére egy tisztán szociáldemokratákból álló kabinet áll fel – hiba csúszott. A szociáldemokraták ugyanis az államfő háta mögött az ekkor még a Gyűjtőfogházban raboskodó kommunista vezetőkkel megegyeztek a két párt egyesítéséről és a hatalomátvételtől. Az általuk létrehozott Magyarországi Tanácsköztársaság ezért puccsszerűen jött létre, kikiáltására 1919. március 21-én került sor.²⁷⁷

4.2. A Magyarországi Tanácsköztársaság létrejötte, körülményei és jellemzői

A négy és fél hónapig tartó diktatúra, az átalakítások mélysége, a radikálisan új program és a szélsőséges erőszak használata miatt fennállása óta szélsőséges megítéléseket szült, a Tanácskormányhoz való viszonyulás, a kommün értékelése ezért minden későbbi rendszer egyik fontos – némelykor kétségkívül legfontosabb – történetpolitikai és ideológiai alapkérdésének számított. Már egy évtizeddel a rendszerváltás előtt eltűnni látszott az a tendencia, hogy az egymást felváltó politikai rendszerek történetírói a Kommün időszakáról homlokegyenest eltérő kategorikus értékítéleteket fogalmazzanak meg. A rendszerváltást követően pedig végképp tompulni látszottak a különösen éles megfogalmazások. Mára a történetírás fősodra a Magyarországi Tanácsköztársaságot az első világháborút követő forradalmi hullám egyik stációjaként értékeli, és nagyobb törésnek látja a magyar történelem folyamatosságában, mint a Károlyi-féle Népköztársaság időszakát. Amíg ugyanis az októberi forradalom és az 1918 novemberében deklarált Népköztársaság a századforduló óta erősödő demokratikus reformtörekvéseket „emelte kormányprogrammá”, a Tanácsköztársaság a

²⁷⁷ Pritz Pál: A Magyarországi Tanácsköztársaság létrejötte, céljai, mozgástereés helye a történetírásban. (http://www.grotius.hu/doc/pub/RYEWKV/2011_219_pritz_pal_a_magyarorszag_i_tanacskoz_tarsasag_keletkeze_se.pdf)

korábbi magyar politikai kultúrával és a hagyományokkal való teljes szakítás programját hirdette meg.²⁷⁸

Az 1919. március 21-én kikiáltott (az orosz Szovjetrepublik kifejezésből magyarosított) Magyarországi Tanácsköztársaság orosz bolsevik típusú berendezkedést, államvezetést és hatalomtechnikai gyakorlatot valósított meg Magyarországon. Létrejött a legradikálisabb politikai fordulat volt az újkori magyar történelemben, és a polgári demokráta kísérlethez képest támogatása mind a vidék, mind a főváros viszonylatában a korábbi rendszernél lényegesen korlátozottabb volt. Az új ideológiára épülő hatalom az állami berendezkedés-, a társadalmi és a gazdasági lét, valamint a kulturális szféra területén egyaránt radikális változásokat fogantatosított. A kormányt a Garbai Sándor vezette Forradalmi Kormányzótanács váltotta fel, az új miniszterek pedig magukat népbiztosoknak nevezték. Legfőbb vezetőnek ugyanakkor nem Garbai, hanem kezdettől fogva az egykori kolozsvári újságíró és pénztári tisztviselő, Kun Béla számított, aki a Kommün bukásáig a külügyekért felelős népbiztosként tevékenykedett.

Kun köztisztviselő családba született, szülei kitért izraeliták voltak. A háború előtt újságíróként dolgozott Kolozsváron majd Nagyváradon. Radikális hangvételű cikkei miatt 1907-ben fél évre ítélték, büntetését a szegedi Csillag börtönben töltötte le. Szabadulását követően a kolozsvári Munkásbiztosító Pénztár titkáráként dolgozott. Politikai elköteleződése nagyon hamar megnyilvánult: még középiskolás volt, amikor 1902-ben belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba, a párt 1913-as kongresszusán pedig már pártküldöttként jelenhetett meg. A világháború kitörését követően besorozták, és itt került 1916-ban orosz hadifogságba. Az orosz hadifogság alatt sokezer fogolytársához hasonlóan az ő világnézete is megváltozott, leginkább radikalizálódott. Az orosz hadifogságba esett magyar katonák számát 300 ezerre lehet becsülni, közülük – becslések szerint – minden haramadiknál számított sikeresnek a bolsevik propaganda. Kun is egyike lett azoknak, akik elköteleződtek az új eszme iránt, csakhamar a hadifoglyok számára létesített agitátorképző egyik vezetőjévé vált. Sok társához hasonlóan testközelből tapasztalták meg az orosz forradalmat és a bolsevik diktatúra működését. Ez a személyes élmény jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy tudják, hazatérésüket követően – az orosz példa nyomán – milyen eszközökkel lehet a magyarországi proletárdiktatúrát létrehozni.

A két munkáspárt – a Magyarországi Szociáldemokrata Pár és a Kommunisták Magyarországi Pártja – Magyarországi Szocialista Párt néven egyesült, és a hatalom

²⁷⁸ A továbbiakban: Romsics: *Magyarország története a XX. században*. i. m. 124.

megszerzését követően közvetlenül is kinyilvánította programját. Az új rendszerben eszerint a „törvényhozói, végrehajtói és bíraskodó hatalmat a munkás-, paraszt- és katonatanácsok diktatúrája gyakorolja”. A régi típusú büntetőbíróságokat megszüntették, helyettük pedig ettől kezdve a többnyire laikusokból álló és politikai alapon ítélkező forradalmi törvényszékek végezték a munkát.²⁷⁹ A kezdettől fogva proletárdiktatúráról értekező Forradalmi Kormányzótanács egyúttal kíméletlen harcot hirdetett a szembeszegülőkkel, kijelentve, hogy „halállal sújt le az ellenforradalom banditáira csakúgy, mint a fosztogatás brigantijaira”.²⁸⁰

A kommün vezető ideológusai és politikusai szemében, valamint az alsóbb társadalmi osztályokat mozgósító ideológiájában a romló életkörülményeiért, a kirívó szociális különbségekért, – különösen pedig – a világháború alatti szenvedésekért a korábbi politikai elitet, az „elnyomó burzsoáziát” terhelte a felelősség. A proletariátus diktatúrája ezért radikális elitellenes politikát hirdetett meg, így a sajtóban sorra jelentek meg a korábbi politikai vezetést kategorikusan elmarasztaló cikkek, és szélsőséges esetben már nem csak a frázisok szintjén, de ténylegesen is követelték a „háborús bűnösök” felelősségrevonását. Néhányan gyilkosságok és pogromokra való felbujtástól sem riadtak vissza. A publicista Róbert Oszkár, „*Golyót és bitófát...!*” című cikkében ezekkel a sorokkal követelte a régi „háborús” politikai garnitúra megsemmisítését:

„Ellenségei vagyunk a halálítéletnek. Csupán nekik kívánjuk a halált, mert egy ország tragédiája és százerek halála kiált boszuért az égre. Követeljük, végezzék ki, akasszák fel vagy löjjék agyon: Gróf Berchtold Lipót és gróf Burián István volt külügyminisztereket, gróf Czernin Ottokár volt külügyminisztert, Hazay Samu honvédelmi minisztert, báró Szurmay Sándor honvédelmi minisztert, gróf Esterházy Móric és Wekerle Sándor háborus miniszterelnököket, Teleszky Jánost és Klebelsberg Kunó grófot, Tisza bizalmasait és Herczeg Ferencet, a harmadik bizalmast és nagy köszöntőt, Szerényi Józsefet, Windischgrätz Lajost és gróf Hunyadi Józsefet, a király rossz tanácsadóit, gróf Andrássy Gyulát és gróf Apponyi Albertet. Ezenkívül életfogytiglan internálni kell az összes kabinetek minisztereit, mint bűntársakat és néptörvényben kell kimondani, hogy a régi munkapárt, alkotmánypárt és Apponyi-párt tagjai semminő nyilvános szerepet nem kaphatnak. Halált akarunk a bűnösökre! Vesszenek! Lógjanak! Gebedjenek!”²⁸¹

²⁷⁹ Erről a korszellemtől nem függetlenül ír Dr. Sarlós Béla: *A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékei*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1961.

²⁸⁰ *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*. Szerk.: Gábor Sándorné– Hajdu Tibor– Szabó Gizella. 6/A. köt. Budapest, Kossuth Kiadó, 1959, 3–4.

²⁸¹ Dr. Kun Andor: A bolsevista sajtó. In: Huszár Károly (Szerk.): *A proletárdiktatúra Magyarországon: a bolsevista rémuralom hiteles története*. Budapest, Újságüzem Kiadó, 1920, 160–161.

A diktatúra ellenségképébe azonban nemcsak a Monarchia konzervatív-liberális politikai-gazdasági csúcsvezetésének tagjai tartoztak. A rendszer által üldözendő társadalmi osztályok között volt a korábbi katonai- és rendvédelmi elit tagsága, a közép- és nagybirtokosok és a polgárság is. A Tanácsköztársaság – szintén követve a szovjet példát –, radikális elitellenes fellépéséhez még komoly antiklerikális politikát is hirdetett. A politikai vezetés a hazai viszonyokért – a világháborúért, a háborús politikával együttjáró életszínvonalcsökkenését és széles társadalmi tömegek nyomoráért – legfőbb bűnbakokká a politikai-társadalmi vezető réteg mellett a papságot okolta. Értelmezésük szerint az egyház az oktatás és a nevelés terén nem teljesítette kötelességét, sőt, egyenesen visszaélt a „lelkekre való befolyásával”, amikor hozzájárult a világháborús mészárláshoz. Ennek az egyház „szellemi elbutító” gyakorlatával szembeni érzületnek a volt kommunista párt, majd a Magyarországi Szocialista Párt lapja, a Vörös Újság, *Pokolba a csuhásokkal* címmel április elején közölt publicisztikája így adott hangot:

„A szellemi elbutítás és gondolkodás nélküli gyilkológéppé nevelés feladatát az egyház vállalta és egész szervezettségét és a lelkekre való befolyását készséggel állította a kapitalista tömegmészárlás szolgálatába. Tábori lelkészeknek hívták azokat a csuhásokat, a kik a kötelsségteljesítés, engedelmesség, fegyelem, meghalni a hazáért és egyéb csillogó frázisokba burkolt jelszavakat, a melyek valójában természetesen csak a burzsoázia profithajzását és az osztályuralmat szolgálták, zsolozsmáztak be a szegény megtévesztett proletármilliók lelkébe. Módszeresen nevelték ezek a tábori papok a katonákat arra, hogy a háboru és minden szenvedés a jog és igazságo érdekében történik, hogy istennek és hazájuknak tesznek szolgálatot, ha elkínzott testüket vakon a mészárszékre viszik.”²⁸²

A diktatúra vezetői magukat nem tartották vallásosnak – sőt, éppenséggel károsnak tartották az egyén ilyen irányú vallásos elköteleződését. A diktatúra vallás- és egyházellenes politikáját a Forradalmi Kormányzótanács XXIV. rendelete deklarálta, amely intézkedett az állam és az egyház szétválasztásáról, valamint az egyházi kezelésben lévő oktatási és nevelési intézmények állami kézbe történő áthelyezéséről. 1919. április 27-én a Közoktatásügyi Népbiztosság rendeletére állították fel a Faber Oszkár által vezetett Vallásügyi Likvidáló Biztosságot, amely az egyházi vagyon kisajátítását rendelte el – a szertartásokhoz szükséges épületek és eszközök kivételével, a szerzetesektől pedig az egyházi pálya elhagyását tanúsító nyilatkozatot követeltek. Az időszakban komoly egyházellenes propagandaműködött, amely káthoztatta a papság bűneit és kétszínűségét, de előfordult, hogy a kommunizmust

²⁸² Pokolba a csuhásokkal. *Vörös Újság* 1919. április 3., 6.

éppenséggel a tiszta jézusi életvitel földi megtestesülésnek igyekeztek beállítani. A kiadott röpiratok egyike szerint ugyanis a krisztusi életvitel idealizálása alapvetően

„mind szép és jó s csak az a baj, hogy a követői aztán rosszul használták ki, amit ő mondott. Jézus felebaráti szeretetet, türelmet, békességet prédikált, később a papok pedig arra használták fel a tanításait, hogy a hatalmas urak szolgálatában elbolondítsák a jámbor népeket. S ha Jézus élne és látná, hogy az emberek ledobták magukról a jármot és békességben, megértésben, boldogságban akarnak élni, urak és papok nélkül, akkor azt mondaná, végre mégis eljött az én országom!”²⁸³

A hazai egyházellenes intézkedések miatt Baltazár Dezső, református püspök 1919. május 10-i beszédében a diktatúrát a református egyház „üldözése legsötétebb korszakira emlékeztető kormányzatnak” minősítette, Csernoch János, esztergomi érsek, hercegprímás pedig egyenesen XV. Benedekhez fordult, hogy a sorozatos vegzatúrák miatt a magyarországi egyházat pápai protektorátus alá helyeztesse. A fehérterror időszakában és a Horthy-korszakban született több elfogult és sommás értékítélet ellenére a hazai zsidóság sem élte meg könnyen a diktatúra időszakát. Ezért is volt, hogy 1919. augusztus 28-án a Pesti Izraelita Hitközség is ünnepélyes deklarációban határolódott el a Tanácsköztársaságtól.

A diktatúra működtetőinek gondolkodásában vezető helyen szerepelt a régi világ uralmát mindenütt megdőntő, közelgő világforradalom gyors eljövételébe vetett feltétlen hit és bizalom. Ez az orosz talajról indult forradalmi hullám értékítéletük szerint „végigsöpör a földgolyón” és a proletárok uralmán alapozott hatalmi berendezkedések mindenütt elsöprik az *ancien regimek* idejétmúlt struktúráit. A forradalmi dominó-lánc egyik fontos állomásaként tekintettek a magyarországi diktatúra kiépítésére, amelynek legfőbb szövetségesének a Lenin vezette Oroszországot tartották. Egyik legfőbb ígéretük szerint felszámolják a kizárólag dolgozók millióinak kizsákmányolását szolgáló magántulajdont. 1919. március 26-i rendeletükben ezért kártalanítás nélkül állami tulajdonba vették a 20 főnél több személyt foglalkoztató ipari-, bánya- és közlekedési üzemeket és szocializálták a pénzügyi intézeteket és lakóházakat. A dolgozók életszínvonalát pedig különféle népszerű intézkedésekkel kívánták megnyerni: mindenekelőtt bevezették a nyolc órás munkaidőt, a munkaadókat béremelésekre kényszerítették és mintegy 20%-al csökkentették a lakbéreket. A kommün egyházellenes intézkedéseivel szemben, amelyek a vallásos – döntően vidéki – lakosság megbotránkozásával jártak, ezek az intézkedések népszerűnek számítottak.

²⁸³ Sztrókey Kálmán: Nincsenek csodák. Mi a csoda? Budapest, 1919, 13–14. Vö: Szabó Viktor: A Magyarországi Tanácsköztársaság propagandája. Doktori disszertáció, Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori iskola, Eger, 2016.

Hatalmuk biztosítására már röviddel az új rend kikiáltását követően létrehozták azokat a fegyveres szervezeteket, amelyekkel fenn lehetett tartani a Tanácsköztársaság rendjét. Mivel a hazai kommün legfőbb vezetői testközelből ismerték meg az oroszországi bolsevik diktatúra erőszakszervezeteinek, forradalmi törvénykezésének, titkosrendőrségének kiépítését, megszervezését és működését, ezek magyarországi létrehozásában is az orosz gyakorlat szolgáltatta a legfőbb mintát. Az erőszakszervezetek strukturális kiépítése, a rögtönítélő törvényszékek működési mechanizmusa ennek a korábban megismert példának a hazai talajon történő bevezetését jelentette.

4.3. A terrorszervezetek létrejötte

A proletárállam intézményeinek a védelmére a kommün fennállása alatt a Forradalmi Kormányzótanács több fegyveres szervezetet és rendvédelmi erőt hozott létre. A Tanácsköztársaság kikiáltását követően a rend fenntartására és a proklamált program biztosítására szolgáló rendvédelemmel kapcsolatban két elképzelés körvonalazódott. Kun Béla és Szamuely Tibor minden korábbi rendvédelmi szerve feloszlását szorgalmazták, míg a szociáldemokrata háttérű népbiztosok, Böhm Vilmos, Landler Jenő és Kunfi Zsigmond az ideális karhatalom megszervezéséig a a rendőrség és a csendőrség kényszerű fenntartása mellett tették le a garast. 1919. március 26-án állították fel végül az új karhatalmi szervet, a csendőrséget és a rendőrséget felváltó Vörös Őrséget.²⁸⁴ A szervezet közvetlenül a Landler Jenő vezette Belügyi Népbiztosság alá volt rendelve, feladata pedig a belső rend fenntartása volt. A korábbi rendfenntartó szervek tagságát (a csendőrséget, a rendőrséget, a határvédelmi közegeket és a Károlyi-kormányzat alatt létrehozott nép-és nemzetőrségeket – a Vörös Őrségbe intgerálták. Az új szervezet állománya szükség szerint a Vörös Hadseregbe igény szerint áthelyezhetőek voltak.²⁸⁵ A politikai rendőrség alapszervezetének számított a Vörös Őrség Országos Főparancsnoksága Politikai osztályának felállítása. A politikai titkosrendőrségnek számító nyomozó osztály vezető pozíciójába a belügyi népbiztoshelyettes (majd népbiztos), Vágó Béla kapacitálására Korvin Ottó került. A politikai nyomozó szerv feladata az „ellenforradalom fölött való őrködés volt”, a testületet pedig közvetlenül a Belügyi Népbiztosság alá rendelték. Az 1919. április 8-án kelt alapító okirata szerint Korvin

²⁸⁴ Rendelet a Vörös Őrségről. *Népszava* 1919. március 27., 4.

²⁸⁵ A Vörös Őrséget Jancsik Ferenc (1882–1944) vezette. Eredeti foglalkozása vasesztergályos volt. A világháborúban orosz hadifogságba esett, majd tagja lett az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt magyar csoportjának. A Tanácsköztársaság bukása után elítélték, de a későbbi fogolycseré keretein belül a Szovjetunióba távozhatott.

nyomozó csoportjának legfőbb feladatköre „egy országos kémhálózat létesítése, valamint az összes politikai természetű ügyekben megindított és folytatott rendkívüli eljárások irányítása és ellenőrzése” lett.²⁸⁶Mivel a szervezeti hatáskör nem lett élesen elkülönítve a Vörös Őrség politikai nyomozó szerveitől, ezért több esetben párhuzamosságokra-, egyazon ügyben folytatott nyomozásokra is sor került. A szervezeti súrlódások következtében a nyomozói tevékenység kiépítésére áprilisban kerülhetett sor.²⁸⁷

A politikai nyomozó testület személyi állományának dandárját az 1918 októbere után felvett rendőrök adták. Egy részük feljebbvalóik utasítására vállalt szerepet Korvin testületében, jelentős részük belépésére viszont – utólagos vallomásaik szerint – nem személyes meggyőződésből, hanem a frontszolgálat elkerülésére érdekében került sor. A Belügyi Népbiztosság alá rendelt politikai nyomozó szerv tagjainak működésére a rendszer hátszágában volt szükség, így az állományt valóban mentesítették a katonai szolgálat alól. A Kommün bukása után lefolytatott vizsgálatokban azokra a tagokra, akik valamilyen bűncselekményekben vállaltak szerepet, többéves börtönbüntetés várt, azok viszont, akiknek a kommün melletti politikai elköteleződése nem bizonyítódott be, és bűncselekmény elkövetésével sem voltak megvádolhatók, maradhattak az új rendszer nyomozó testületében. Sokuk a fordulatot követő megtorlásokban és igazolási eljárásokban belső információkkal segítették a rendőri szervek munkáját. A politikai nyomozó szerv tagjai között gyári munkások is voltak, akiket jórészt szintén a katonai mozgósítás elkerülése és a tagsággal járó előnyök – például a rekvirálások alóli mentesség – motiváltak.²⁸⁸Többen pedig a leszerelt katonák közül álltak be a szervezetbe.

A létrehozásakor még csak 30 fős politikai nyomozó szerv tagsága 1919 májusára minimum megtízszereződött és 300-400 fő között mozgott.²⁸⁹ A szervezeti állomány ilyen mértékű bővítésének hátterében az országban megnövekedett számú ellenforradalmi mozgalmak álltak. A Vörös Őrség politikai nyomozó osztályának bázisa 1919. májusában a Magyar Tanácsköztársaság Házára keresztelt Országház képviselőházába, majd – később – a használaton kívüli főrendiházba helyeződött át. Bár a szervezet nyomozásokat önhatalmúlag már korábban is folytatott, ugyanezen hó közepére szerezték meg Landler Jenő, belügyi népbiztos jóváhagyását is nyomozások lebonyolítására, valamint személyi mozgatások és

²⁸⁶ A Belügyi Népbiztosság Politikai Osztályának szervezete. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Belügyminisztérium, Elnöki iratok K 148, 603/2. 1. doboz, 1. őrzési egység (6. e.), 13.

²⁸⁷ B. Müller Tamás: *Vörösteror az Országgházban, 1919*. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2016, 25–26. (A továbbiakban: B. Müller Tamás: *Vörösteror az Országgházban...* i. m.)

²⁸⁸ Uo. 27.

²⁸⁹ Stein Ferenc: A Belügyi Népbiztosság központi politikai nyomozó osztályának munkájáról. *Belügyi Szemle* 1969/3., 59.

házkutatások lefolytatására. Ekkor került pont a Vörös Órség fővárosi parancsnokával, Jancsik Ferencsel való korábbi hatásköri viták végére is, amikor a nyomozó osztály különválása ténylegesen is megtörtént.²⁹⁰

Az alosztályokra és ezeken belül csoportokra bontott politikai nyomozó szerv maximális létszáma júliusra elérte a 450 főt is, az egyes csoportvezetők átlagosan körülbelül 20 fős nyomozó gárdával dolgoztak. Az osztály feladata nem merült ki abban, hogy kizárólag a Tanácsköztársaság rendjével szemben szervezkedő ellenforradalmi mozgalmakat leleplezze, emellett ugyanis minden a diktatúra érdekeivel ellentétes akció felgöngyölítését feladatának tartotta. Ez utóbbiak közé az „árdrágítások”, az „uzsora”, az „ékszerrejtetetés” és más – döntően gazdasági jellegű – bűncselekmények tartoztak. A politikai nyomozók között pontosan nem szabályozott hatáskörű „speciális” nyomozók és kémek is dolgoztak, akiknek az áldozatok félrevezetésében, megtevesztésben és bizalmas információk megszerzésében volt szerepe.

Az ellenforradalmi akciók felszámolására és az abban részt vett személyek letartóztatására vonatkozó parancsok az osztály vezetőségétől – sürgős esetben néha az egyes alosztályok vezetőitől, – de legtöbbször egyenesen Korvintól származtak. De több példa van arra, hogy Kun Béla és más népbiztosoktól érkezett a forradalmi törvényszékekhez utasítás egy-egy szükséges letartóztatásra. Korvin különösen aktívan vett részt a letartóztatásokat követő büntetőügyek eljárásaiban. Elkötelezettségét és túlbuzgalmát jól jelzi, hogy egy fennmaradt kihallgatási jegyzőkönyv szerint

„[m]ajdnem minden ügyben szeretett volna halálos ítéletet provokálni, és állandóan el is járt a véstörvényszékhez. Minden halálos ítéletnél örömeinek adott kifejezést...”²⁹¹

A Magyarországi Tanácsköztársaság megszüntette a korábbi bíróságok intézményét és joggyakorlatát, és újjászervezte az egész jogszolgáltatási rendszert. A bírósági eljárások lefolytatására laikus munkásokból és politikai megbízottakból álló forradalmi törvényszékeket állított fel. A Forradalmi Kormányzótanács IV. rendelete 1919. március 26-án jelent meg. Ez tette közzé a forradalmi törvényszékek megalakulását. Ezek az új bírói fórumok sok esetben ítélték áldozataikat halálra, abban, hogy ezeket az ítéleteket több esetben nem hajtották végre, komoly szerepet játszottak a fővárosban tevékenykedő külföldi

²⁹⁰ B. Müller Tamás: *Vörösteror az Országházban...*i. m. 31.

²⁹¹ Jelentés Korvin Ottó kihallgatásáról, 1919. augusztus 12. Budapest Főváros Levéltára (BFL) VII. 5. c. B. kgy. 10303/1919., 16.

misszók tagjai, de volt, hogy a halálos ítéletet a Forradalmi Kormányzótanács szociáldemokrata tagjainak nyomására változtatták kényszermunkára vagy hosszú börtönbüntetésre. Korvin több esetben szót emelt a halálos ítéletek végrehajtásának fontossága mellett, amelyben a példastatuálás eszközét és az elrettentő potenciált látott.

A forradalmi törvényszékek rendszere kezdetben meglehetősen kaotikus volt, a számuk elérte a 135-öt. Ezt egységesítette a Kormányzótanács XCIV. rendelete, amely ettől fogva a törvényszékek működését már csak a fővárosban és a megyeszékhelyeken tette lehetővé. Az íélkezésben az új rend szigorúságot követelt meg. Minden, a szovjeturalommal szembeni mozgalmat a Forradalmi Kormányzótanács I. rendelete alapján halállal kellett büntetni. A Magyarországi Tanácsköztársaság időszaka alatt nem katonai forradalmi törvényszéki eljárás közel 11 ezer ember ellen indult, ezek harmada Budapesten. Az eljárások közel kétharmadában az eljárást megszüntették, 17%-ában a vádlottat felmentették, a perbefogottat közel 20%-ában ítélték el. Az eljárásokat vizsgálva vidéken több egyént ítélték el, és a fővárosinál jóval magasabb volt halálos ítéletek aránya, összességében viszont a kiszabott börtönbüntetések időtartama rövidebb volt.

Áldozataik zömében az „osztályellenségnek” számító katonatisztek, papok, értelmiségiek, földbirtokosok, kereskedők és tisztviselők közül kerültek ki. A 153 végrehajtott kivégzésből 119 főt végeztek ki politikai bűncselekményért, ebből 100-105 fő tartozott ezen kategóriák valamelyikébe, arányuk így magasan túltreprezentált volt.²⁹²

A Forradalmi törvényszékek és a Vörös Őrség politikai nyomozói mellett több, úgynevezett terrorista csoport alakult meg az országban. Felállításukat az indokolta, hogy Vörös Őrség tagjai között nagy számmal voltak frontot megjárt, a Monarchiában szocializálódott tisztak, csendőrök és rendőrök, a Kommün iránti lojalitásukhoz és megbízhatóságukhoz erős kételyek fűződtek. Ezért a fegyveres szervezetek sora még ugyanebben a hónapban újabb alakulatokkal bővült: a különféle – meglehetősen heterogén összetételű – terrorcsapatokéval. Ezek célja – ahogy azt Korvin megfogalmazta – „a polgárság és a munkásság sakkban tartása” volt.²⁹³ A szocializálási,– majd hadügyi népbiztos, Böhm Vilmos visszaemlékezése szerint még a kormányzótanács tagjait is meglepte a „kormánytól nem engedélyezett, sem a hadsereghez, sem a vörösőrséghez nem tartozó szabadcsapatok” feltűnése Budapesten. A kisebb erőddé változtatott Batthyány-palota kapuja fölött egy tábla adta hírül „a forradalmi kormányzótanács terrorcsapatának” a

²⁹² Erdős András Patrik: Politikai bűncselekmények és katonai ellenforradalmi mozgalmak a Tanácsköztársaság időszakában. 8–9. (kézirat)

²⁹³ Jelentés Korvin Ottó kihallgatásáról, 1919. augusztus 12. Budapest Főváros Levéltára (BFL) VII. 5. c. B. kgy. 10303/1919., 17.

létrejöttét.²⁹⁴ Az, hogy ki adott utasítást az efféle csoportok létrehozására- nem derült ki, a legközelebbi kormányzótanácsi ülésen az „ötletgazda” szerepét senki nem vállalta – bár a kommunista háttérű belügyi népbiztos-helyettes, Vágó Béla elismerte, hogy „akart egy csapatot szervezni”. Valószínűsíthető, hogy mivel Kun Bélának vezető pozíciója és központi befolyása volt, az ő hozzájárulása nélkül egy ilyen szervezet nem jöhetett volna létre. A létrehozott terrorcsapatok közül leghírhedtebbé a Cserny József, Szamuely Tibor és Korvin Ottó vezette csoportok váltak.²⁹⁵ Az általuk végrehajtott gyilkosságokat és retorziókat szokták leginkább vörösterrorként emlegetni.²⁹⁶

Ezek a terrorkülönítmények külsőségeikben is eltértek a többi csoporttól: jellegzetes bőrkabátjuk, bőrnadrágjuk, tányérsapkájuk és katonai felszereléseik (például kézigránátok, gyalogsági ágyúk, aknavetők) könnyen megkülönböztették őket más szerveződésektől. Tagjaik zöme a tizenkilencedik század nyolcvanas-, kilencvenes éveiben született, néhányan pedig a századfordulón erőre kapó szakszervezeti mozgalomban és más munkásmozgalmi tevékenységben is aktív szerepet vállaltak. Sokuk őszintén hitt a magántulajdont meghaladó, a termelőeszközök köztulajdonba vételével és az egyre szélesebb választójognak az áldásos hatásaival operáló víziók világjobbító eredményeiben. Legnagyobb közösségi élményük azonban az első világháború és az azt követő szovjet hadifogság volt. A világháborús célokból hamar kiábrándultak, az elhúzódó nehézségekért és szenvedésekért sokuk a hazai viszonyokat kárhoztatta, és radikális változásokat sürgetett. A fogságba esést számos esetben egyéni túlélési stratégiáik is motiválták. A közel kétmilliónyi oroszországi hadifogolyból

²⁹⁴ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. 2. kiad. Budapest, Népszava, 1946, 292–293.

²⁹⁵ Cserny József (1892–1919) eredetileg cipészsegéd volt, a világháborúban pedig már a haditengerészetnél szolgált, majd 5 évnyi katonáskodás után Szovjet-Oroszországba szökött. Egy agitátorképző iskola elvégzése után hazatért és a Kommunisták Magyarországi Pártjának (KMP) fegyveres őrségéhez szegődött. A proletárdiktatúra alatt az általa vezetett csoport kitűnt különös kegyetlenkedéseivel és gyakori gyilkosságaival. A Kommün bukása után elfogták és 1919 decemberében kivégezték. Róla bővebben olvashatunk Böhm: i. m. 292–296. illetve: http://hu.wikipedia.org/wiki/Cserny_J%C3%B3zsef (Letöltés ideje: 2010. november 7.)

Szamuely Tibor (1890–1919) eredetileg újságíróként tevékenykedett, majd a fronton fogságba került és Szibériában volt hadifogoly. Itt ismerkedett meg Kun Bélával, hazatérte után pedig a Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) Központi Bizottságának és a Vörös Újság szerkesztőbizottságának tagja lett. A Tanácsköztársaság alatt hadügyi népbiztos-helyettesként és közoktatásügyi népbiztosként dolgozott. Terrorkülönítménye, a „Lenin-fiúk”, a diktatúra legrettegettebb alakulatának számított. A Kommün bukása után menekülni kényszerült, és az osztrák határ közelében öngyilkosságot követett el (tartja magát egy olyan nézet is, hogy menekülése közben felismerték és a magyar csendőrség lelőtte). Idealizált és elfogult bemutatására lásd. Simor András: *Így élt Szamuely Tibor*. Budapest, Móra, 1978.

Korvin Ottó (1894–1919) banktisztviselőként dolgozott, a Galilei-kör tagja és különböző háborúellenes illegális csoportok szervezője volt. A KMP egyik alapítója és a Központi Bizottságban tagja. A Tanácsköztársaság alatt a Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztályának volt a vezetője. A Kommün bukása után elfogták és 8 társával együtt kivégezték. Elfogult, politikailag motivált bemutatása Simor András: *Így élt Korvin Ottó*. Budapest, Móra, 1977.

²⁹⁶ Ez a Tanácsköztársaságnak az orosz-szovjet orientációja miatt a szimbolikájában preferált vörösnek a használatából eredt. A „vörös” egészében véve magát a szocialista munkásmozgalmat és forradalmiságot jelképezte.

számottevő – mintegy 300 ezernyi – tekinthető magyarnak.²⁹⁷ A körükben tevékenykedő szovjet agitátorok rendkívüli mértékben hatottak, sokuk lelkesedni kezdett a forradalomért. Hamarosan a Vörös hadseregben – arányát tekintve – a magyar kontingens lett a legnagyobb. Az éhség és a biztonság iránti vágy is sokakat készítetett a belépésre.²⁹⁸ A közös tapasztalatok és élmények mellett a fegyveres terrorfiúkhoz sokan csatlakoztak pusztán kalandvágyból is, számosan pedig a megbomlott állami rendben rendszerint megjelenő garázda, szélhámos, felelőtlen, szadista és egyéb agresszív csoportokból verbuválódtak. Ideológiai elköteleződésükre kétségkívül hatott az anarchizmus, anarchoszindikalizmus és a kommunizmus, ez azonban mégsem vált egy többé-kevésbé koherens világképpé. Tagjaikat ezenkívül a pártfegyelem hiánya is jellemezte, ezért a terrorfiúk (különösen a Cserny-csoport) „a kommunista ideológiát többé-kevésbé elismerő, öntörvényű forradalmárok” csapatainak tekinthetők.²⁹⁹

A főhadiszállásul a Batthyány-palotát kijelölő csoport létszáma rövid idő alatt mintegy kétszáz főre duzzadt. Szamuely, Cserny, Korvin és mások szerepe a „burzsoázia” elleni harc mellett az volt, hogy helytálljanak az országszerte szárba szökő ellenforradalmi megmozdulásokkal szemben, és biztosítsák – ha nem is a hátország lojalitását –, de legalább a lakosság passzív magatartását. Szamuely egy – a Vörös Újságban megjelent – februári cikkben a forradalmi terror célját a megelőző csapások végrehajtásában jelölte meg. Felhívása szerint:

„mindenütt szaladgálnak, ágálnak az ellenforradalmárok, üssétek le őket! Üssétek agyon ott, ahol találjátok őket! Ha csak egy órára is sikerül felülkerekedni az ellenforradalomnak, nem lesz kíméletes egyetlen proletárral sem. Mielőtt vérebe fojtanák a forradalmat, fojtsátok őket a vérükbe!”³⁰⁰

A fegyveres csoportok a főváros több stratégiai szempontból fontos helyét, középületét megszállták, a karhatalmi alakulatok céljára kisajátított épületek száma a három tucatot is meghaladta. A Vörös Őrség Országos Főparancsnoksága A Szent György téren álló Habsburg József főherceg palotájába került. A központi bünyügyi osztály működése is kezdetben ebben az épületben volt, és itt tartották a Vörös Hadsereg állományát feltöltő toborzásokat is. A Cserny József féle terrorcsapat a ma Hadtörténeti Múzeumnak otthont adó

²⁹⁷ Hajdu Tibor: Katonák, hivatásos tisztek szerepe a magyar és az orosz forradalmakban (1917–1921). *Történelmi Szemle* 2009/4., 532. (A továbbiakban Hajdu: i. m.)

²⁹⁸ U.o. 533.

²⁹⁹ Konok Péter: Az erőszak kérdései 1919–1920-ban. Vörösteror- fehérterror. *Múltunk* 2010/3., 76–77. (A továbbiakban: Konok: i. m.)

³⁰⁰ Szamuely Tibor. *Vörös Újság* 1919. február 11., 1.

épületben – az akkori Ferdinánd majd Nádor Laktanyában – rendezkedett be. Rekvirált szállodai szobákat is használatba vettek. Így nyolc szobát használtak az Astoria szállóból és a Szovjetháznak nevezett (ma Marriott Hotel áll a helyné) épületegyüttesben rendezkedett be előbb a Vörös Őrség főparancsnoksága. Utóbb a Duna parti épületben rendezkedtek be a népbiztosok, és nem csak lakóhelyül használták a szobákat, de szükség esetén az épületben is tanácskoztak. Külön testőrség is felügyelt a védelmükre, akiket szintén a Szovjetházban szállásoltak el. A már említett politikai nyomozó osztály az Országház épületében működött. A Zrínyi utcai Rendőr-főkapitányság épületében székelt az Vörös Őrség I. kerületi parancsnoksága. A Vörös Őrség úgynevezett Grega-különítménye használta kaszárnyaként a Lipótvárosi Kaszinó épületét. Az épület egyes pontjain négy gépfegyvert és három golyószórót is elhelyeztek, és innen lötték a június 24-i budapesti ellenforradalom idején a dunai monitorokat.

Az Országház épületéhez hasonlóan a szimbolikus térfoglalási akciónak számított a Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi István téri épületének kisajátítása. Az intézmény működését a Tanácsköztársaság idején felfüggesztették, az épület használatát pedig a Vörös Őrségnek engedték át. Mindvégig a kommün egyik leghírhedtebb helyének a Teréz körüti Batthyány-palota számított, ez a hely volt a központja ugyanis a Cserny József-vezette különítménynek. Az épület kisebb erődítménynek számított, pincéjében több vagyonyi lőszert, gyalogsági ágyúkat, aknavetőket és gépfegyvereket raktároztak el, az utcafronton pedig megerősített őrség látta el a védelmét. E Tanácsköztársaság ezzel az utcai demonstrációval is a lakosság elrettentését akarta elérni. Cserny használta először a Politikai Terrorcsapat elnevezést is, majd Kun Béla intencióinak megfelelően az ezt hirdető táblát az épület homlokzatáról levették, helyére pedig a Belügyi Népbiztosság Politikai Osztályának Különítménye elnevezés került. Május 1-én ezt váltotta fel a Kun-Vágó laktanya, lenin fiúk felirat. A korábban oly közkedvelt Abbázia kávéház sem úszta meg, hogy karhatalmi csapatok használják. Az épületben működött a Bandl Ferenc-féle különítmény, amely több esetben együtt hajtotta végre akcióit a Cserny József vezette csoporttal. A Vörös Hadsereg laktanyájának rendezték be a Budapest-Fasori Evangélikus Gimnáziumot is. Az intézményt kivették az egyházi tulajdonból, a padokat a padlásra pakolták, a katonai felszerelések pedig a szertárakba kerültek. Az épületben kapott helyet a Budapesti 4. számú Vörös Őr dandárparancsnokság és néhány hónapig itt működött a Vörös Őrség Országos Főparancsnokságának Központi Gyűjtő- és Oktató Kerete. A Magyar Királyi Állami Főreáliskola épületében nemcsak berendezkedett a Vörös Őrség egy csoportja, hanem az iskolaudvaron több kivégzést is végrehajtottak. Az újpesti Vörös Őrség pedig a helyi

városháza épületében rendezkedett be. A laktanyaépületeken túl több korábbi rendőrségi és csendőrségi őrszobát, elemi népiskolát és gimnáziumot is karhatalmi célokra használtak.

A fővárosi csoportok mellett karhatalmi alakulatok működtek minden – a Tanácsköztársaság fennhatósága alatt álló városban. A helyi Vörös Őrség tagjai rendszerint a fővárosból a vidék „pacifikálására” kirendelt osztagokkal mákőtek együtt. A karhatalmi különítmények szolgálati helye gyakran változott. Győrben vált hírhedtté a Gombos Ferenc-féle különítmény, amelyet június 26-án a fővárosba helyeztek át Cserny József parancsnoksága alá, és ettől fogva a Szovjetház és más középületek őrségét látták el. A Tormássy Károly vörös zászlóalj parancsnok csapatával együtt Egerben – és környékén – működött. Esztergom környékén – a Duna túlsópartján is – Bandl Ferenc vörösőr-parancsnok és terrorcsapata vált hírhedtté, Székesfehérváron pedig Fabik Károly csoportja tevékenykedett. Az 1920 január végén nyomtatásban is megjelentették a budapesti királyi főügyész – Cserny József és társainak perében a vádat képviselő – Váry Albert vádbeszédét, amely országos több mint harminc terrorista csoport működéséről számolt be.³⁰¹

4.4. A Politikai Nyomozó Osztály felállítása és működése

A Magyarországi Tanácsköztársaság a régi államszervezet lebontásán, valamint a proletárdiktatúra intézményeinek létrehozásán túlmenően gondoskodott a rendszer védelméről is. A Vörös Őrség és a különféle karhatalmi alakulatok megalakításán túl ezért került sor a Tanácsköztársasághoz hű rendvédelmi elemekből álló politikai rendőrség felállítására is. A szervezet élére Vágó Béla belügyi népbiztos, a tapasztalt és megbízhatónak tartott Korvin Ottót tette meg. A Vörös Őrség főparancsnoksága alá tartozó Politikai Osztály legfőbb célja az „ellenforradalmi és politikai üzemek meggátlása” volt.³⁰² Ez egyaránt magába foglalta egy „országos kémhálózat létesítését”, nyomozások lefolytatását, valamint a „postaküldemények diszkrét megfigyelését” is – ahogy azt a szervezet átalakítása utáni, április 8-iki alapító dokumentumában olvashatjuk.

A Belügyi Népbiztosság Politikai Osztálya által végrehajtott nyomozásokban nyomozóként részt vett a Vörös Őrség nyomozótestületének egy tagja is, de a hivatásos detektívek mellett politikai biztосként mindig egy, a „politikai osztályt” képviselő munkás is működött. A szervezet tevékenységéről napi jelentésekben számolt be. A Tanácsköztársaság

³⁰¹ Váry Albert: *Vádbeszéd gyilkosság, rablás stb. büntetével vádolt Cserny József és társai bűnügyében.* Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata, Budapest, 1920, 6–9., 16–18.

³⁰² B. Müller Tamás: *Vörösteror az Országházban...* i. m. 21.

a szervezet felállításával a lakosság hangulatáról és a veszélyt jelentő ellenforradalmi mozgalmak kialakulásáról igyekezett pontos képet kapni. Az országos kémszervezet működtetése is a prevenciót szolgálta. Ezáltal tűnt lehetségesnek, hogy „a Belügyi Népbiztosság az ország politikai helyzetéről időközönként pontos információt kapjon.” Ezen túl:

„A kémszervezet előírt időközökben jelentést tesz a körzetébe tartozó vidék hangulatáról, a direktóriumok működéséről, a rendeletek betartásáról és foganatosításáról, minden, a Tanácsköztársaság ellen irányuló mozgalomról, és figyelemmel kíséri egyes személyek működését. Tapasztalatairól az időközi jelentéseken kívül telefonon és távirddán is tesz jelentést, miáltal teljes áttekintésen kívül preventív intézkedésekre is alkalom nyílik. A kémszervezet tagjai önmaguk intézkedéseket nem tesznek. Küldetésük alatt inkognítségük van, és intézkedések tétele a Belügyi Népbiztosság pol. osztályának rendeletére külön küldendő közegek útján történik.”³⁰³

Korvin Ottó kérésére a politikai osztályt utóbb közvetlenül a Belügyi Népbiztosság alá helyezték. Ebben a döntésében is a diktatúra biztonságának a szempontjai játszották a legfőbb szerepet: Korvin a Vörös Őrséget nem tartottak teljesen lojálisnak a diktatúra rendjéhez, tekintettel a korábbi rendszerben szocializálódott rendvédelmi szervek magas számára, és olyan állományt akart vezetni, amelynek tagságát maximálisan megbízható és politikailag is elkötelezett egyének alkotják. A Belügyminisztérium alá történt átszervezés 1919. április 8-án lett szentesítve.

Az országos politikai nyomozások koncentrációját követően a szervezet teljes önállósodására csak a Vörös Őrség vezetőségével és a feladatkörök átfedéseiből keletkező hatásköri problémák tisztázásával került sor. Korvin a politikai osztályon belül is csakhamar egy saját nyomozó csoportot állított fel, amelynek tagsága 30 főre rúgott, és amelynek nyomozóit felsőbb szinten Korvin és helyettese, Sallai Imre irányította.³⁰⁴ Ugyanakkor a nyomozásban a továbbiakban is gyakran került sor párhuzamosságokra, amik súrlódásokhoz vezettek a nyomozó szervek vezetősége közt.

Már áprilisban több nyomozás lefolytatására és letartóztatásokra is sor került. Ezeket ugyanakkor nem csak a fentebb említett két nyomozó szerv végezte, ugyanis egyes népbiztóságok és forradalmi törvényszékek maguk is működtettek saját nyomozó szervezetet.

³⁰³ A Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztályának szervezete. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Belügyminisztérium, Elnöki iratok K 148, 603/2. 1. doboz, 1. őrzési egység (ő.e.), 13–14. A dokumentumot közli: B. Müller Tamás: *Vörösteror az Országházban...* i. m. 193–194.

³⁰⁴ A Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztályának szervezete. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Belügyminisztérium, Elnöki iratok K 148, 603/2. 1. doboz, 1. őrzési egység (ő.e.), 64.

A budapesti Vörös Őrség főparancsnokának, Jancsik Ferenc fellépésének volt köszönhető, hogy a Forradalmi Kormányzótanács ezeket a kisebb – több esetben tisztázatlan hatáskörű és szabályzatú – szerveket már május elején feloszlatta. A döntést a Forradalmi Kormányzótanács LXXXIV. rendelete tette közzé. Eszerint

„[a] népbiztosságok, forradalmi törvényszékek és más hatóságok mellett működő nyomozótestületek, a Vörös Őrség nyomozótestületét kivéve, megszűnnek. E rendelet hatályba lépte után csak a Vörös Őrség végezhet nyomozó (kutató) tevékenységet.”

A rendelet rögzítette azt is, hogy ettől fogva „[m]inden nyomozó közegnek a Vörös Őrség főparancsnokságának igazolványával kell ellátva lennie” a rendeletet megszegőket pedig a forradalmi törvényszék elé állítják.³⁰⁵

A nyomozótestület személyi állománya fokozatosan nőtt, a tagság képzését volt államrendőrségi nyomozók látták el.³⁰⁶ Az állomány zömmel az 1918. októberi – az őszirózsás forradalom után – felvett politikai nyomozókból, kisebbrészt pedig a szakszervezetek és a gyárak által küldött alkalmazottakból állt. A politikai elvhűséget megkövetelő felvétel ellenére a későbbi vallomásokból az derült ki, hogy jelentős részük legfőbb motivációja nem a rendszer iránti odaadás volt, hanem a frontszolgálat elkerülése. A Belügyi Népbiztossághoz tartozó nyomozó osztállyal ellentétben ugyanis a Vörös Őrség állománya szükség szerint hadrafogható volt és besorozható a Vörös Hadseregbe, ezzel szemben a Korvin alá tartozó nyomozók mentesültek a katonai szolgálat alól. A munkásháttérű nyomozókat ugyanezek a szempontok motiválták, kiegészítve azzal, hogy esetükben a rekvirálás alóli mentesség is komoly szerepet játszott. Állításukat alátámasztja az a tény is, hogy a Tanácsköztársaság bukását követően többen részt vettek egykori különítményesek felkutatásában, immár az új, ellenforradalmi kormány politikai nyomozóit segítve munkájukkal és információikkal.³⁰⁷

1919. május 10-én megjelent újságcikk tartalma szerint:

³⁰⁵ A Vörös Őrség az egyedüli nyomozó testület. A Forradalmi Kormányzótanács LXXXIV. rendelete. In: *A Forradalmi Kormányzótanács és a népbiztosságok rendeletei 1919 május 1–május 21.* Budapest, Magyarországi Szocialista Párt kiadása, 1919, 15–16.

³⁰⁶ B. Müller Tamás: *Vörösteror az Országházban...* i. m. 26.

³⁰⁷ Vécsey Leó (Szerk.): *A 40 éves Budapesti Detektívtestület jubiláris albuma*, Budapest, Magyar Királyi Államrendőrség Detektívtestülete Nyugdíjpótló és Segélyező Egyesülete, 1927, 60. Vö: B. Müller Tamás: *Vörösteror az Országházban...* i. m. 27.

„A *Vörös Őrség* (volt államrendőrség) *politikai osztályát*, amelyben az összes politikai nyomozószerveket egyesítették, a képviselőházba (XVIII. számú kapu, II. emelet) helyezték át. Minden politikai természetű ügy, akár személyesen, akár postán ezen a címen jelentendő.”³⁰⁸

A „térfoglalás” szimbolikus tartalmán túl a Politikai Nyomozó osztály önállósodását mutatja az új helyszínre, a Magyar Tanácsköztársaság Házára átkeresztelt Országház épületébe való költözés. A májustól felerősödő ellenforradalmi mozgalmaknak köszönhetően a szervezet tekintélye megnőtt, az országszerte szárba szökkenő ellenállási gócok felszámolása – valamint kialakulásuk megelőzése érdekében – az itt dolgozó politikai nyomozók száma meghaladta a háromszáz főt is.³⁰⁹ Korvin legfőbb célja az egész országra kiterjedő politikailag motivált nyomozások centralizálása volt, saját vezetése alatt. Jancsik Ferencsel folytatott vitája éppen ezért – annak lényegében azonos céljai miatt – még hónapokig tartott. Korvin helyette, Sallai Ferenc morális és technikai problémákra utalva Korvin álláspontját nyomatékosította a belügyi népbiztoshoz intézett levelében.

„[a] Belügyi Népbiztosság politikai nyomozóosztálya mai összetételében és szervezetében nem felel meg hivatásának. Hogy az egyre erősödő ellenforradalmi mozgalmakkal szemben a küzdelmet sikerrel felvehessük, feltétlenül szükséges, hogy ez az osztály gyökeresen átszerveztessék, az ott, valamint a *Vörös Őrség* nyomozótestületeiben uralkodó szellem a mai, forradalmi időknek megfelelően megváltoztassék”³¹⁰

Bizonyára ezeknek a leveleknek is volt köszönhető, hogy a hatásköri viták végül a Belügyi Népbiztosság alá helyezett politikai nyomozó testület javára dőltek el, a Jancsik Ferenc-féle önálló nyomozótestület létrehozása meghiúsult.

A politikai nyomozó szervek első hetekben folytatott tevékenysége döntően a Tanácsköztársaság intézkedéseit bojkottáló, vagy a rendeletekkel szembehelyezkedő, lokális jellegű sporadikus akciók leleplezéséből és felgöngyölítéséből, valamint az ezekkel összefüggésbe hozható személyek letartóztatásából állt. Április és május folyamán viszont már olyan szervezettebb ellenforradalmi akciókkal szemben is felléptek, amelyek deklarált célja a diktatúra megdöntése volt. Áprilisban tartóztatták le ellenforradalmi vádakkal Budapesten Nikolényi Dezső rendőrtisztet és dr. Stenczel János fővárosi ügyvédet és

³⁰⁸ *Népszava* 1919. május 10., 5.

³⁰⁹ De elérhette a 400 főt is. Lásd. Stein Ferenc: A Belügyi Népbiztosság központi nyomozó osztályának munkájáról. *Belügyi Szemle* 1969/3., 59.

³¹⁰ B. Müller Tamás: *Vörösteror az Országházban...*i. m. 30–31.

társaikat. A Cserny József vezette forradalmi törvényszék a nyolc vádlottból utóbb hatnak kegyelmet adott, Nikolényit és Stenczelt ugyanakkor április 23-án hajnalban a Markó utcai főreáliskola udvarán agyonlőtték.

A politikai nyomozó osztály munkatársainak volt köszönhető, hogy a hatóságok április és május folyamán több ellenforradalmi érzelmű – vagy ezzel vádolt – volt katonatiszt és rendvédelmi dolgozó államellenes szervezkedéséről tudott információkat szerezni. Ezek közé sorolható a Dormándy Géza ezredes vezette katonai mozgalom, vagy a május közepén, Rákospalotán, Szentkirályi Béla volt rendőrkapitány-helyettes, Novoszeleczy Elemér volt újpesti rendőrkapitány, és Dietz Károly volt rendőrfőkapitány valamint társaiknak a letartóztatása.³¹¹ Április és május folyamán a fővárosi lapok több országos hírű vidéki ellenforradalmi mozgalomról és ezek leveréséről, valamint vezetőik letartóztatásáról vagy kivégzéséről számoltak be.³¹² Május elsején Szolnokon, másnap Hatvanban, május 5–7 között pedig Devecserben került sor ellenforradalmi megmozdulásra.³¹³

A Politikai Nyomozó Osztály három alosztályból állt:

1. a posta- táviró- és telefoncenzúra részlegéből,
2. az útlevélosztályéból,
3. valamint a nyomozó osztály egységéből.

„Ez utóbbi hivatalos helyisége az országházban volt, míg előbbieket a Belügyi Népbiztosságnál, illetve az útlevélosztály a levéltár épületében. Ez a csoportosítás, illetve rendszer bevált.” – vonta meg az osztály működésének mérlegét Korvin Ottó 1919. szeptember 23-iki kihallgatásakor tett vallomásában.³¹⁴

A politikai nyomozó osztályhoz tartozó nyomozók állománya május végére elérte a 450 főt is. A szervezet alosztályokra, ezeken belül pedig körülbelül 20 fős csoportokra volt bontva. A nyomozók legfontosabb feladata a tanácsköztársaság zavartalan működését

³¹¹ Lásd. Lefülelt ellenforradalmárok. *Népszava* 1919. május 6., 10, Leleplezett ellenforradalmi összeesküvés Budapesten. *Népszava* 1919. május 10., 6. Az államrendőrség volt vezetői ellenforradalmat akartak. *Népszava* 1919. május 20., 9.

³¹² Huszártisztek a forradalmi törvényszék előtt. *Vörös Újság* 1919. április 19., 5., Itélet a dömsödi ellenforradalmárok ügyében. *Vörös Újság* 1919. április 24., 6., Kivégeztek két ellenforradalmárt. *Vörös Újság* 1919. április 26., 1–2., Az ellenforradalom készülődése. *Vörös Újság* 1919. május 1., 2.

³¹³ B. Müller Tamás: *Vörösteror az Országházban...*i. m. 31–32. És lásd. Kétnapos ellenforradalom Devecserben. *Népszava* 1919. május 20. 10. Csapatunk bevonultak Szolnokra. *Népszava* 1919. május 4., 8.

³¹⁴ Jegyzőkönyv Korvin Ottó büntető törvényszéki kihallgatásáról, 1919. szeptember 23. BFL VII. 5. c. 10303/1919. sz. per, 242–243. Vö: B. Müller Tamás: *Vörösteror az Országházban...*i. m. 126–127.

veszélyeztető elemek kiszűrése és az ilyen személyekkel és mozgalmakkal kapcsolatos információszerzés volt. A vallomások kicsikarása érdekében a feladatkörükhez tartozott a megtevesztés, az áldozat bizalmának elnyerése is, de ők folytatták le a kihallgatásokat is.³¹⁵ Mindezen túl szerepüket tágan és rugalmasan értelmezték: a gyakorlatban a társadalmi érintkezés legfontosabb színtereinek számító kávéházakban, éttermekben, fürdőkben és szórakozóhelyeken végzett kémtevékenység mellett az kiterjedt Tanácsköztársaság fővárosi és vidéki rendeleteivel szembehelyezkedők – vagy akárcsak azokat rosszállók – megfigyelésére és szükséges esetben letartóztatására.

A Tanácsköztársaság rendjével szembenállónak tekintett „ellenforradalmi elemek” köre pontosan nem volt körülhatárolva. Abba így a volt politikai elit prominensei, országos és helyi véleményformálók, polgárok, katonai és renvédelmi dolgozók, egyházi szereplők, nagy-közép és kisbirtokosok, de még módos középparasztok is beletartoztak. Több esetben nyomozásra felülről kaptak parancsot, ilyenkor a végső döntést Korvin Ottó, vagy az osztályvezető Guti János, illetve Sallai Imre és Stein Ferenc osztályvezető helyettesek mondták ki. Több esetben ugyanakkor „alulról” jött az információ és a gyárak vagy a bérházakban működő „bizalmik” feljelentésére, vagy egyeztrű lakossági bejelentés után került valaki a nyomozó szervek érdeklődésének homlokterébe. A nyomozók komolyan vették feladatukat: az ügyek száma június közepére meghaladta a három és félezret.³¹⁶

Az al- és osztályvezetők, valamint felettesük, Korvin Ottó közvetlen utasításai mellett arra is van példa, hogy a Tanácsköztársaság legfőbb vezetői, a népbiztosok is adtak letartóztatási parancsokat a nyomozóknak. A letartóztatást és a kihallgatást követően az ügyek további kezelése és az ítélethozatal a forradalmi törvényszékek hatáskörébe került. Ez utóbbiak törvényhozó gyakorlata kategorikusan eltért a korábbi ítélkezői hagyománytól: az ügyekben hozott ítéleteket laikusokból és politikai megbízottakból álló „bíróság” hozta, a vádlott védekezési lehetőségei pedig mindvégig korlátozottak voltak. Több vallomás, valamint Korvin Ottótól származó levél is arról tájékoztat, hogy Korvin Ottó különösen szorgalmazta a halálos ítéletek meghozatalát és ezek végrehajtását. Bizonyára ebben az ellenforradalmi akcióknak a megszorodása játszott fő szerepet, mert Korvin a halálos ítéletek végrehajtásában az ellenforradalmi akcióktól való elrettentés legfontosabb lehetőségét látta. A Forradalmi Kormányzótanács – és különösen Rónai Zoltán belügyi népbiztoshelyettesnek – írt 1919. június 10-iki feljegyzésében például ezt olvashatjuk:

³¹⁵ B. Müller Tamás: *Vörösteror az Országházban...*i. m. 38.

³¹⁶ Az alosztályok jelentései és eseménykimutatásai. BFL XIV. 2. Budapesti Forradalmi Törvényszék iratai. 4. doboz, peres iratok.

„[a] rögtönítelő bíróság által halálra ítélt ellenforradalmárok még mai is életben vannak, és érintkeznek hozzátartozóikkal. Nem a vérszomj beszél belőlem, hanem az, hogy már is tapasztaltuk, hogy az ellenforradalmárok, az eddiginél nagyobb bátorsággal készítik elő a dolgokat, és azzal nyugtatják meg magukat és egymást, hogy amúgy sem lehet semmi bajuk, mert életüket az angolok megvédik, és bármilyen hosszú időre ítélt fogságnak úgyis véget vet az ellenforradalom győzelme. Ilyen irányú kijelentések 3 helyről érkeztek már be hozzám. nem a vérszomj, hanem az elrettentő példa statuálásának szükségessége ez, mely feltétlenül megköveteli, hogy a halálos ítéletek most már haladéktalanul végre is hajtassanak. Amint a pogromröpiratok terjesztésének megszüntetésére egyetlen halálos ítélet végrehajtása elegendő volt, és ma már csak elvétve történik pogromra való izgatás, bizonyosra veszem, hogy az ellenforradalmi készülődéseket minimumra csökkentené a diktatúra következetes végrehajtása.”³¹⁷

4.5. A vörösteror elítcsapata? – Kik voltak a Lenin-fiúk?

A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék és a Budapesti Királyi Ügyészség dokumentumai közül a 1919–1922 között keletkezett büntetőperes iratokat vizsgáltam meg.³¹⁸ Kutatásom azokra a perekre terjedt ki, amikor az eljárás alá vont személyek ellen a vád „tárgya” „Lenin-fiú”, „gyilkosság elkövetésére irányuló szövetség” vagy pedig „emberölésre való szövetkezés” volt. Ez volt a vád „tárgya” az olyan személyek elleni perekben, akik a Tanácsköztársaság alatt valamely terrorcsapat tagjaként „működtek”. Vizsgálati eredményeimet kiegészítettem a már nyomtatásban is megjelent munkák adataival. Az elkövetőkkel kapcsolatban a következő kérdésekre kerestem válaszokat:

1. Hány évesek voltak?
2. Hol születtek?
3. Milyen vallásúak voltak?
4. Mi volt a foglalkozásuk?

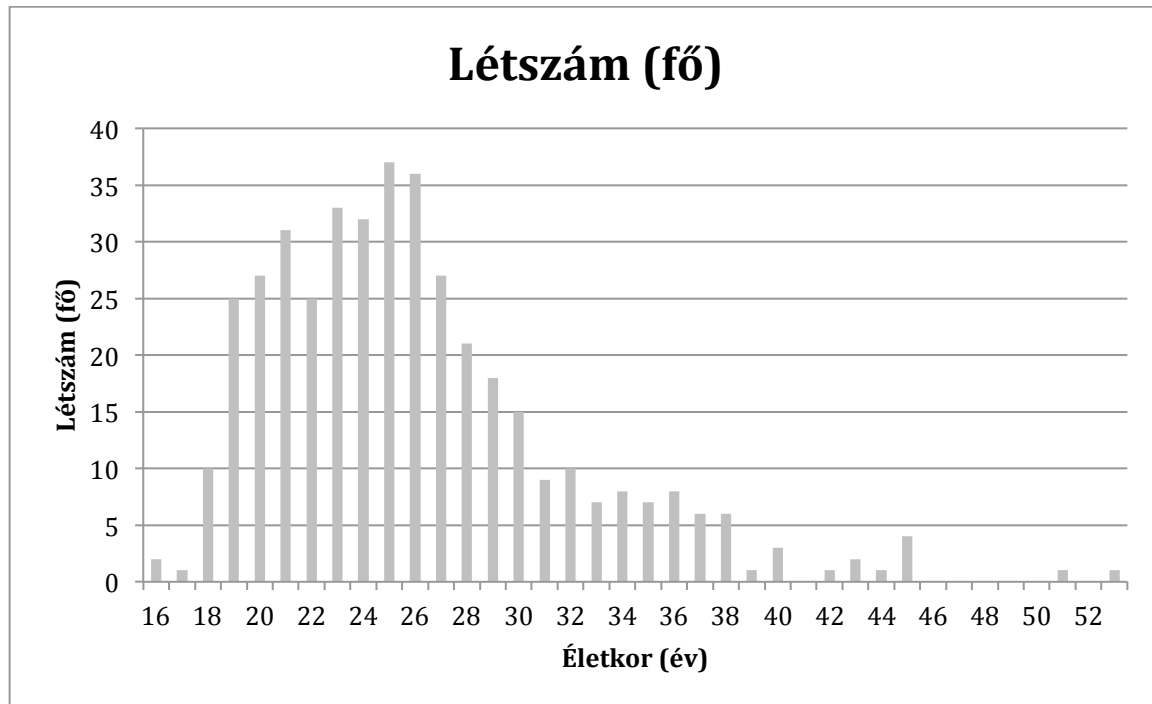
A levéltári dokumentumok és a szakirodalomban található információk segítségével a kutatás során 525 főről sikerült több-kevesebb adatot gyűjteni. Ez a lista azonban nem teljes, több szempontból sem. Egyfelől újabb személyekkel bizonyára bővíthető lesz majd az összesítés, másfelől az egykori karhatalmi csoportok tagjai közül többen sikerrel szöktek meg a felelősségre vonás elől, így róluk keveset, vagy szinte semmit nem tudni. Ugyanakkor

³¹⁷ Korvin Ottó jelentése a Belügyi Népbiztossághoz a június 24-i ellenforradalom körülményeiről és a bűnösök szigorú megbüntetésének elmulasztásáról. In: Simor András (Szerk.): *Korvin Ottó: „A Gondolat él”*. Budapest, Magvető Kiadó, 1976, 148–149. Vö: B. Müller Tamás: *Vörösteror az Országházban...i.* m. 45–46.

³¹⁸ Budapest Főváros Levéltára VII. 5. c. és VII. 18. d.

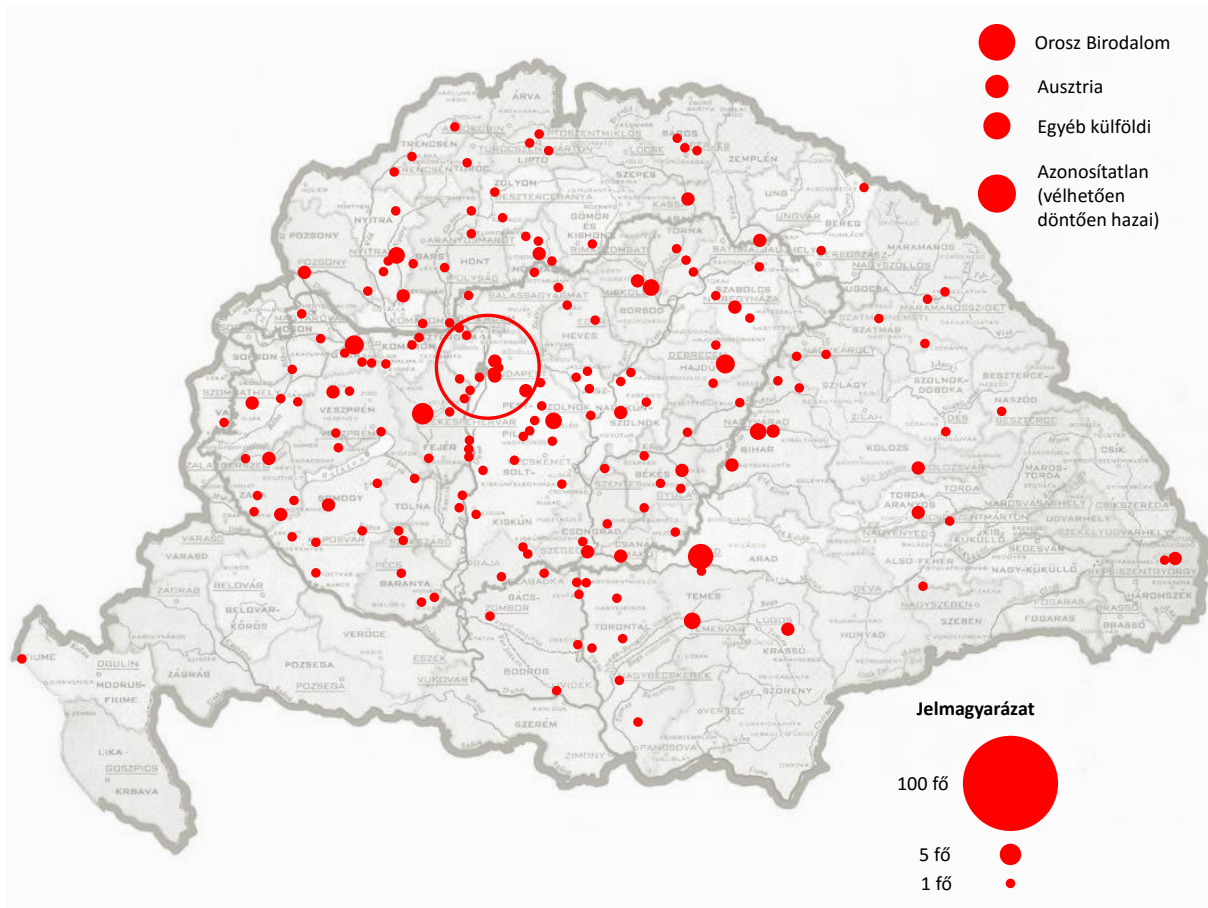
sokszor hiányoztak fontos információk is, és előfordult, hogy amíg valakivel kapcsolatban az összes lényeges életrajzi adattal rendelkezésre áll, másnak csak a nevét lehetett azonosítani.

1. diagram. A terrorcsapatok tagjainak életkori megoszlása (N = 415)

Az ötszáz főnél is többre taksálható fegyveresek közül 415 fő életrajzi adata áll rendelkezésre, akik a következő életkori sajátosságokkal bírtak (lásd az 1. diagramot). Az átlagéletkoruk 25,5 év volt, ami igazolja azt, hogy zömük felnőtté válása, szocializációja az első világháború időszakára tehető. Ugyanakkor nem igazolható az a szakirodalomban sugallt állítás, amely néhol felelőtlen, agresszív „fiatalokról” szól. Ugyanígy megkérdőjelezhető a Szamuelyhez köthető csoport – a „Lenin-fiúk” önelnevezése is, hiszen zömük 1919-ben már háborúviselt, hadifogságot is megtapasztalt életerős férfi. A legfiatalabb közöttük 16 – más forrás szerint 15 – éves volt, a legidősebb – igaz utóbbi is mindössze egy fő – majdnem 54. A terroristák gerincét összességében a 20 és 28 év közöttiek adták, azaz nagyjából az 1890–1900 között született generáció tagjai.

1. ábra. A terrorcsapatok tagjainak ismert születési helyei (N = 392)

Összesen 392 főnek a születési helyét tudtuk azonosítani, akik 222 településről származtak. (Azt ugyanakkor, hogy születési helyüktől eltérően valójában hol laktak, csak töredékesen sikerült rekonstruálnunk, erre vonatkozó további vizsgálatok pedig túlságosan szétfeszítették volna a kutatás keretét.) A fegyveres terrorista csoporthoz tartozók az ország minden részéből verbuválódtak, de döntő többségük nem volt „idegen” (mint ahogy azt a két világháború között időnként hangoztatták), hanem a történelmi Magyarországon születtek, sokan a későbbi trianoni határokon kívül (lásd az *1. ábrát*). Így – a radikális baloldali ideológia erőszakcentrikusságán túl – a tagok erőszakos hajlama az idegen hadseregek által megszállt területek miatti frusztrációval is felerősödhetett. Ugyanakkor általuk megfogalmazott revizionista kijelentésről, vagy erre való utalásról eddig nem került elő forrás. Horvát területen – Fiumét kivéve – senki sem született, de többen származtak a mai Felvidékről (a Duna vonalától északra), a Partiumból és Erdélyből, valamint a Vajdaságból. Összességében a legtöbben Budapesten születtek (mintegy 117 fő, közel 30%). Ugyanakkor a máshonnan származók közül is legtöbben Budapesten teljesítettek szolgálatot, és korábban a fővárosban dolgoztak. Az országhatárokon kívülről főleg Oroszországból, kevesebben a Monarchia

osztrák feléből érkeztek, két személy származási helye pedig az Egyesült Államok volt. Közel 130 fő születési helyét nem ismerjük.

1. táblázat. A terrorcsoportok tagjainak vallási megoszlása (N = 397)

Vallásfelekezet	Létszám (fő)	Arány (%)
Római katolikus	227	57,0
Izraelita	83	21,0
Református	51	13,0
Evangélikus	16	4,0
Görög katolikus	12	3,0
Görög keleti	5	1,0
Unitárius	3	1,0
Összesen	397	100,0

A fegyveresek között megtalálható minden nagyobb vallási irányzat a katolikusoktól az unitáriusig (lásd az 1. táblázatot). A katolikusok 58%-a közelít az egész népességen belüli országos átlag(uk)hoz (67%) és ezzel a legnagyobb vallási csoportot alkotják. „Második helyre” sorolhatók a maguk 21%-ával a zsidó felekezethez tartozók, akik az összlakosság 5–6%-át adták, a „Lenin-fiúk” között arányuk tehát ennek közel a négyszerese, így ők a leginkább felülreprezentáltak. Ez azonban messze elmarad a zsidó származású népbiztosok arányától, amely 60–70%-ra becsülhető. Az izraelitákat a reformátusok követik 13%-kal, ami majdnem megegyezik az országos 14%-os arányukkal. Evangélikusok mintegy 4%-nyian vannak, a többi vallási csoporthoz tartozók pedig ennél is kevesebben: a görög katolikusok 3%-ot, az ortodoxok és az unitáriusok pedig mindössze 1–1%-ot tesznek ki. 129 fő vallása ugyanakkor nem volt feltüntetve, így ők lehettek ateisták is.

2. táblázat. A terrorista csoportok tagjainak ismert foglalkozási megoszlása (N = 398)

Foglalkozás	Létszám
lakatos/géplakatos	64
vasesztergályos	28
napszámos/földműves	25

asztalos	17
villanyszerelő	14
sofőr	14
kovács/kazánkovács	12
cipész	11
kereskedelmi segéd	9
kőműves	9
hivatalnok	8
szobafestő	8
hentes	7
pincér	7
szabó	7
artista	5
borbély	5
magánhivatalnok	5
bádogos	4
gyári munkás	4
magántisztviselő	4
nyomdász	4
pék	4
raktárnok	4
kereskedő	4
segédmunkás	3
aszfalmunkás	3
banktisztviselő	3
diák	3
gépkocsiszerelő	3
műszerész	3
szerelő	3
üveges	2
autószerelő	2
drogista	2

egyetemi hallgató	2
elektrotechnikus	2
faszobrász	2
gépszerelő	2
hajómunkás	2
írnok	2
kerékgyártó	2
kocsis	2
könyvkötő	2
molnár	2
tengerész	2
vendéglős	2
további foglalkozások	68
Összesen	398

Foglalkozásra vonatkozó adatot a bírósági iratokban közel 400 (398) személyről találtunk, ezekből a táblázatunkban a legalább a két azonos foglalkozást űzőket szerepeltetjük külön, ami 332 személyt jelent. A terrorista csoportok tagjai zömmel tudtak írni-olvasni, és – a közhiedelemmel ellentétben – döntő többségük büntetlen előéletű volt. A fegyveres terrorszervezetekhez tartozók a társadalom alsóbb osztályaiba tartoztak (lásd a 2. táblázatot). Ez nemcsak származásukból (többségében munkáscsaládok gyermekei), hanem foglalkozásukból is adódott. Legszámosabban 64-en a lakatosok voltak. Őket követték a vasesztergályosok 28, a napszámosok/földművesek pedig 25 fővel. Számottevő még az asztalosok (17), a villanszerelők (14), a sofőrök (14), a kovácsok (12) és a cipészek (11) száma is. A historiográfiában többször megjelent a tengerész háttér hangoztatása, ugyanakkor itt alig jelenik meg: mindössze két fő jelölte meg ezt foglalkozásaként. Érdekes a bányászok hiánya, hiszen a főváros és a nagyvárosok mellett a bányavidékek adták a Tanácsköztársaság legerősebb támaszát.³¹⁹ Mindössze egy bányagyakornokot találtunk közöttük. Az összesített – 398 fő adataira vonatkozó – lista alapján közel 5%-uk a kereskedelemben, 6%-uk pedig közlekedésben dolgozott, de szintén 6% körüli volt a mezőgazdasági dolgozók aránya. Legszámosabban az ipar különböző szektoraiból érkeztek, összesített arányuk majdnem eléri a 67%-ot. Közülük is kiemelkednek a vas-és fémipari munkások a maguk 30%-ával.

³¹⁹ Romsics Ignác: A Tanácsköztársaság és a Duna-melléki ellenforradalom. *Rubicon* 2011/2., 9.

4.6. A vörösteror túsza

„Az esküdtzéki teremben, mikor Lichtig több ismerősét és barátját megpillantotta, vizsgálódva körülézett. Egyszerre három terrorfiú ugrott hozzá. – Ne moccanjon! – nem szabad a szemekkel telefonálni! – kiáltották. Mivel pedig Lichtig tovább is nézelődött, egy cellához vezették és belökték. Valakire ráesett. – Ön is politikai fogoly? – kérdezte Lichtig a sötétben. – Ha a betörés politikai bűntett, akkor igen – hangzott a kedélyes válasz. Másnap a gyűjtőbe szállították.”³²⁰

A magyarországi Tanácsköztársasághoz kötődő vörösteror gyilkosságai, a rekvirálások és a kényszersorozások mellett a proletárdiktatúra – fentebb illusztrált – túszyűjtő akciói váltották ki a lakosság legnagyobb elégedetlenségét.

A történelem már legkorábbi időzakaiból is ismerünk példákat, amikor az ellenség politikai elitjének tagjai, esetleg a politikai vezetés ellenlábasaik közül többeket politikai és stratégiai érdekből – biztosítékból – fogvatartottak.³²¹ Ilyen akciókra legtöbbször háborús események integráns részeként került sor, és nem váltak tömegessé. A túszyűjtés a modern időkben is hozzátartozott a politikai cselekvés eszköztárához, az első világháború alatt viszont általánossá vált. Az Osztrák-Magyar Monarchia hadserege már a szerbiai hadműveletek során is gyűjtött túszoikat a civil lakosság helyi prominensei közül, de Galíciában – és másutt – ezzel az eszközzel az orosz hadsereg, a nyugati fronton pedig a brit, a francia és a német haderő is rendszeresen élt.³²²

A politikai elitet, a felsőpapságot és a polgárságot érintő túszyűzés nem kizárólagosan magyarországi jelenség volt. A súlyos külső és belső problémákkal terhelt cári birodalomban az elhúzódó harcok és a nyomor polgárháborús állapotokat eredményeztek. A hatalmat megragadó bolsevik vezetés – Leninnel az élen – az erőszak alkalmazását már nem csak lehetségesnek, de szükségesnek is tartotta. „A burzsoá államot a proletár állam nem válthatja fel erőszakos forradalom nélkül” – fogalmazta meg ezt Lenin, 1917-ben, a finnországi emigrációja alatt írt *Állam és forradalom* című munkájában. Ennek szellemében szervezték meg a rendszerhez maximálisan hű politikai titkosrendőrséget, a Összoroszsországi Rendkívüli Bizottságot, – közkeletű nevén – a *Csekát*. Az 1917. december

³²⁰ Dr. Somogyi Zoltán: *A rémuralom napjaiból – Túszoik és egyéb történetek*. Budapest, „Pátria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, 1922, 127.

³²¹ Adam J. Kosto: *Hostages in the Middle Ages*, Oxford, Oxford University Press, 2012..

³²² Manfred Rauchensteiner: *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914–1918*. Wien–Köln–Weimar, Böhlau, 2014. 264–267. És Tammy M. Proctor: *Civilians in a World at War*. New York–London, New York University Press, 2010, 11. és 127–128.

7-én megalakult szervezet homályosan körülírt célja „az ellenforradalom és a szabotázs elleni harc” volt.³²³ Tagjai közé a bolsevik mozgalom radikális hívei mellett a forradalmak által a társadalom felszínére kerülő felelőtlen, szadista egyének is bekerültek. A cseka „állam volt az államban”, és hamar hírhedté vált a tisztogatások során alkalmazott kíméletlen módszereiről és gyilkosságairól. A vörösterror áldozatainak a száma az utólagosan összeállított becslések szerint, mintegy 100 és 200 ezer közé tehető.³²⁴ A kivégzések mellett rendszeressé váltak a túszedések is. Dzerzsinszkij, – aki a titkosrendőrséget legfelsőbb szinten irányította –, egy 1918. devember 17-i a helyi cseka szervezeteknek küldött instrukciója szerint túszoikat a polgári lakosság, a korábbi földirtokosok, gyárosok, kereskedők, iparosok, bankárok, nagy ingatlantulajdonosok és a régi hadsereg katonatisztjei közül kell gyűjteni.³²⁵ A bolsevik hatalommal szemben Omszkban felállt ellenforradalmi kormány, a fehérterrorista gyilkosságok végrehajtása mellett szintén élt a túszyűjtés eszközével. Áldozataikat főként felderítéshez és információszerzéshez használták fel.

Az 1919. március 21-én létrejött Tanácsköztársaság meghatározó vezetői közül többen a világháború alatt orosz hadifogságba kerültek, ahol előbb-utóbb kommunistává, majd az Oroszországi Kommunista Párt magyar csoportjának tagjává váltak. Az ideológiai elköteleződés mellett többen fegyveresen is küzdöttek a bolsevikok ellen vonuló intervenciók csapatok és fehérgárdista seregek ellen. Alapos ismereteket szereztek a szovjet viszonyokról, így a Cseka működéséről és módszereiről is.

A letartóztatások már pár nappal a Tanácskormány hivatalba lépése után elkezdődtek. Ezeknek az akcióknak az első áldozatainak között rendvédelmi és magas rangú katonai tisztségviselőket (pl. Rácz Kálmán századost, Jakab Béla rendőrtanácsost, Ligárt János honvéd őrnagyot), egyházi méltóságokat (Bozsik Pál prépostot, Pápay Ferenc prépostot, Gulyás Ferenc jezsuita pátert, Thuróczy Kornél irgalmasrendi rendfőnököt), arisztokratákat (gróf Berchtold Artúrt, gróf Károlyi Györgyöt, gróf Somsich Andort) volt országgyűlési képviselőket (Szilágyi Lajos), és volt minisztereket (Balogh Jenő igazságügyminisztert, Hazai Samu vezérezredest) találunk. Az eddig „csak” megfigyelt Wekerle Sándor volt miniszterelnököt már két nappal a proletárdiktatúra megalakulása után, március 23-án letartóztatták, és intézkedtek a még a Népköztársaság időszakában internált Mikes János szombathelyi megyéspüspök, és a februárban letartóztatott volt miniszterek budapesti Gyűjtőfogházba való átszállításáról. Prohászka Ottokár székesfehérvári püspököt pedig házi

³²³ Robert Service: *Lenin. Egy forradalmár életrajza*. Budapest, Park Kiadó, 2007, 382.

³²⁴ Pipes Richard: *A Concise History of the Russian Revolution*. New York, Alfred A. Knopf, 1995, 227.

³²⁵ Bunyan James: *Intervention, Civil War, and Communism in Russia. April–December 1918*. Baltimore, The Johns Hopkins Press, 1936, 265–266.

örizetbe helyezték. A foglyokat háborús felelősséggel és ellenforradalmi magatartással vádolták, az egyházakat pedig – akik kezdettől fogva céltáblái voltak a proletárdiktatúra antiklerikális akcióinak –, az egyházi vagyonok köztulajdonba vétele miatti szerény ellenállási kísérleteik miatt tartóztatták le. Az új helyzetben nem volt könnyű eligazodni a népbiztosságok és a forradalmi törvényszékek közti időnként eltérő rendelkezések és utasítások között. Ilyen hatásköri vita játszott szerepet a már említett Pápay Ferenc Budapest-terézvárosi prépost letartóztatásában is, aki a Gyűjtőfogház egykori túszaiknak 1921-ben kiadott emlékalbumában így emlékezett vissza letartóztatása körülményeire:

„A megfenyegetett Bpest–Terézvárosi templom megoltalmazása végett küldöttséget menesztettem az igazságügyi népbiztósághoz, ahol azt az utasítást adák, hogy a kapura oly értelmű cédulát függeszsek ki, hogy a templom régi rendeltetésére kommunizáltatott. Ezt a forradalmi törvényszék a nyret utasítás dacára izgatásnak minősítette s védekezésemet elvetve, hat hónapi fegyházra ítélte. Elfogatásom 1919. évi március hó 29-én, éjjel 10 órakor történt.”³²⁶

Az egyes terrorcsapatok által elkövetett gyilkosságok és szörványos letartóztatások mellett a túszyűjtő akciók 1919 húsvétján váltak igazán tömegessé. Ennek háttérében a Tanácsköztársaság társadalmi bázisának meggyengülése, a román hadsereg támadása és az ennek nyomán szörványosan előforduló ellenforradalmi mozgalmak álltak. A Párizsban ülésező békekonferencia már március végén Magyarországra küldte Smuts brit tábornokot, azzal a feladattal, hogy a Károlyi Mihály által már egyszer visszautasított ún. Vix-jegyzéket – amely a román hadsereg Szatmárnémeti–Nagykároly–Nagyvárad–Arad vonalig való előrenyomulását, ettől nyugatra pedig egy demilitarizált semleges zóna létrehozását indítványozta – Kun Bélával elfogadtassa.³²⁷ Az eredménytelen tárgyalásokat követően, az Antant hadvezetés tudtával és támogatásával a román hadsereg április 16-án támadást indított, és április 21-ére, húsvéthétfőre, elérte a Vix-jegyzékben meghatározott vonalat. A vörös hadsereg és a székely hadosztály küzdelmei, és feltartóztatási kísérletei a román túlerővel szemben eredménytelenek voltak. A gyors sikertől felbuzdulva a román hadvezetés

³²⁶ Molnár Félix (Szerk.): *Rabságom Története Emlékalbum: A 133 napos Kommun túszaiknak arcképcsarnoka és élményei*. Budapest, Mindel Albin Műkönyvkötészete, 1921, 137.

³²⁷ Karsai Elek: Iratok a Smuts-misszió történetéhez. *Levéltári Közlemények* 1967/2., 237–249. Smuts 1919. április 4-én érkezett meg Budapestre. Az itt tartózkodásáról beszámoló újságcikkekben lásd. Smuts tábornok Budapestre érkezett. *Vörös Újság* 1919. április 5., 1–2., Az entente tárgyalni kezd a magyar és az orosz szovjetkormányokkal. Smuts tábornok küldetése. *Az Est* 1919. április 5., 2., Az entente tárgyal a Tanácskormányokkal. *Vörös Újság* 1919. április 7., 1–2., A Magyar Tanácsköztársaság jegyzékváltása az antanttal. Smuts tábornok ajánlata. *Népszava* 1919. április 7., 1., A legjobb benyomásokkal távozott Smuts tábornok Budapestről – Kedvező következmények várhatók. *Az Est* 1919. április 9., 3.

nem elégedett meg a kijelölt demarkációs vonal elérésével, hanem azt átlépte, Debrecen és Gyulát elfoglalva május 2-ára pedig elérte a Tisza keleti partját is.³²⁸

A vereségek következményeként a Tanácsköztársaság területe a Duna-Tisza közére és a Dunántúlra korlátozódott. A Forradalmi Kormányzótanács a válságos katonai helyzeten toborzással és a vörös hadsereg újjászervezésével igyekezett úrrá lenni, a vereségek miatt várhatóan fellángoló ellenforradalmi megmozdulások csíráit pedig a lakosság erőteljes presszionálásával kísérelte meg elfojtani. A régi elitnek, a politikai-gazdasági-társadalmi rend híveinek, a szocializálás miatt háborgó, vagy a földosztás elmaradása miatt elégedetlen szegényparasztság képviselőinek passzivitását a Kommün túsok gyűjtésével tervezte biztosítani. A politikai, gazdasági és kulturális elitek meghatározott csoportjait érintő letartóztatásokra a fővárosban és a legtöbb vidéki városban sor került. Fontos hangsúlyozni, hogy ezek a túszyűjtések eltérnek azoktól a letartóztatásoktól, amiket különféle vétségek, köztörvényes bűncselekmények vagy ellenforradalmi akciók végrehajtása miatt foganatosítottak. Céljuk az elrettentés, és a társadalom főbb hangadóinak és véleményformálóinak sakkban tartása volt. Sok esetben viszont ezeknek a letartóztatásoknak az áldozatait is ellenforradalmi szervezkedéssel, vagy köztörvényes bűncselekmények végrehajtásával vádolták.

A Magyarországi Tanácsköztársaság túszyűjtő akcióinak szakirodalmi meglehetősen szegényes. A túsokról összefoglaló munka nem született, így elsősorban helytörténeti kutatásokra lehet támaszkodni, ezek adatai viszont sok esetben eltérőek, vagy hiányosak. A történetírás ma többnyire 500 főre becsüli a Tanácsköztársaság alatt hosszabb-rövidebb ideig túszyűjtő fogvatartottakat, ez a szám azonban pontatlan. Kutatásunk szerint ennek körülbelül a háromszorosával, azaz legalább 1500 fővel lehet számolni. A túsok pontos számának meghatározását nehezíti, hogy több hullámban került sor letartóztatásokra, a vidéki letartóztatottak közül pedig többeket bizonyos idő elteltével – vagy a frontvonal közeledésének hatására – a fővárosba szállították. Az ilyen, valamelyik vidéki településről rendszerint a Gyűjtőfogházba került túszyűjtőket szétválasztották, vagy átszállították más fővárosi büntetés-végrehajtási intézménybe (például Rákospalotára). Sok esetben a nevek pontatlan feltüntetése, az elnagyolt dokumentálás szintén nagyon nehézkes, sziszifuszi vállalkozássá teszi a gyűjtést.³²⁹ A „transzportok” útját és az egyes túszyűjtő helyzetét is nehéz

³²⁸ Ránki György (Főszerk.): *Magyarország története 8/1. 1918–1919, 1919–1945. 1. köt.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, 268–280.

³²⁹ A Gyűjtőfogház túszyűjtőiről a Budapest Főváros Levéltár iratanyagaiból tájékozódhatunk. Lásd. Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogházának iratainak (1919–1919) fogolytörzskönyvei. BFL. XVI. 3. 1919. A Tanácsköztársaság alatt itt megforduló rabok száma a fogolytörzskönyvek szerint meghaladta a 3500-at. Ezek

pontosan nyomon követni. Előfordult az is, hogy néhányukat már a fővárosba vezető út közben elengedték, vagy sikerült megszökniük, szélsőséges esetben pedig arra is találunk példákat, hogy többüket vörös katonák, vagy a szállításukra rendelt szélsőséges terrorista csoportok meggyilkoltak. Ez utóbbi történt Návay Lajos volt képviselőházi elnökkel is, akit a földdeáki direktórium tartóztatott le 1919. április 27-én, majd a makói ellenforradalom leverésére érkezett Lenin-fiúk magukkal viték Budapestre, a vonatút során pedig április 29-én unokabátyjával, Návay Ivánnal és a volt szentesi főjegyzővel, Kiss Bélával együtt kivégezték.

Tanulmányunkban az 1919. április 20–21-én letartóztatott, és pár nap elteltével a fővárosi Győjtőfogházba szállított foglyokra – tulajdonképpen a túsok közül is azok „elitjére” – fókuszáltunk. A Tanácsköztársaság alatt, tehát nem csak április 20–21-én, egyes vidéki városokban letartóztatottokról a következő adatokat gyűjtöttük. Eszerint túszként fogvatartottak Makón 69, Hódmezővásárhelyen 20, Sátoraljaújhelyen 46, Hatvanban 13, Gyomán 11, Gyöngyösön 11, Kaposváron 15, Nagykanizsán 40, Nagykőrösön 34, Tiszafüreden 19, Munkácson 130, Beregszászon 22, Pápán 20, Békéscsabán 21, Jászberényben 25, Egyeken 9, Szombathelyen 29, Veszprémben 40, Sopronban 12, Kecskeméten 68, Szolnokon 20, Egerben 14, Székesfehérváron 10, Móron 12, Szentesen 43, Balassagyarmaton 12, Debrecenben 53, Győrben pedig 57 főt. Ez összesen 875 fő, amihez hozzáadódik a fővárosban letartóztatott – eddigi kutatásaink szerint – közel 570 áldozat.

A román támadás miatti külső és belső válság felkorbácsolta a már eddig is határozottan elitellenes hangulatot. Az egyik leghírhedtebb terrorcsapatnak, a Lenin-fiúknak a vezetője, a hadügyi népbiztosként is tevékenykedő Szamuely Tibor, a „burzsoákkal” szembeni leszámolás kérdésében a legradikálisabbnak számított, és az április 20-i belvárosi munkástanács ülésen így fogalmazott:

„...Halál a proletariátus minden ellenségére! Halál a burzsoáziára! Ma két embert ismerhetünk csak: proletárt és burzsoát. Vagy proletár, és harcolni akar a proletariátus felszabadításáért, és akkor testvérem is, velem van, vagy semlegesnek tartja magát, és akkor én ellenségemnek tekintem.[...]Ha Magyarországon a proletariátus hatalmáért még nem folyt vér, akkor fog folyni vér, a proletariátus vére, de fog folyni a burzsoázia vére is. Mindenki aki ellenünk van, aki ellenségünk, azon keresztültiprunk, legyen bárki!”³³⁰

többsége közötrvényes bűnöző volt, vagy valamilyen vétségért lett letartóztatva, csak a foglyok kisebbsége számított politikai fogolynak, vagy túsznak.

³³⁰ *Vörös könyv*. Lakitelek, Antológia Kiadó, 1993, 103–104.

A Forradalmi kormányzótanács politikai bizottsága már egy nappal a román támadás után, április 17-én foglalkozott a letartóztatások szabályozásával. Vágó Béla belügyi népbiztos azt szeretne volna elérni, hogy előzetes letartóztatást, csak a belügyi népbiztosság rendelhessen el, a többi pedig csak a saját hatáskörébe eső ügyekben. Erről ekkor még nem döntöttek, ez csak április 19-én lépett érvénybe.³³¹ Ugyanezen a napon, a Budapesti Munkástanács ülésen határozták el a túsok gyűjtését is. Az ötletgazda szerepét utólag senki sem szívesen vállalta. A népbiztosok perében a Korvin Ottóval való szembesítésekor, Szántó Rezső, a vörös hadsereg 3. kerületi parancsnoksága politikai osztályának vezetője, – Szántó Béla hadügyi népbiztos öccse – elismerte, hogy ő állította össze a letartóztatandó személyek listáját. Azt állította ugyanakkor, hogy minderre „közvetlen parancsot Vágó Béla (a belügyi népbiztos – B.G.) adott.” A túsok neveit pedig „a lakásjegyzékből, az Országos és Nemzeti kaszinók névjegyzékéből állították össze.” A válogatás szempontjaiba – tette hozzá – Kun Béla is beleszólt, aki „mindig azt kérdezte: – Zsidó, mert ha igen, akkor föltétlenül el kell fogni, ha ellenben valami történelmi névről volt szó, akkor nagyon meggondolta a dolgot.”³³² Szántó 485 személy letartóztatását tartotta indokoltnak, és miután javaslatát az ülésen ellenvetés nélkül jóváhagyták, a túsok összegyűjtését a hírhedt „forradalmi kormányzótanács terrorcsapatát” vezető Cserny Józsefre bízta.³³³ A túsok zömében a békeidők „hagyományos” elitjéből kerültek ki. Voltak köztük egykori képviselők és miniszterek, a történelmi arisztokrácia grófi és bárói tagjai, gazdasági vezetők, vállalatigazgatók, ügyvédek, kereskedők, állami tisztviselők, papok, hírlapírók, földbirtokosok, katonatisztek és egyetemi tanárok is.

Azokat, akiket még a Népköztársaság alatt tartóztattak le már előző este értesítették, hogy készüljenek fel, és legyen idejük legszükségesebb holmijaikat összecsomagolni. Ez esetben erről szó sem lehetett. A – zömében – húsvétvasárnap éjjelre, és húsvéthétfő hajnalra időzített nagy letartóztatási hullám legfőbb ereje a meglepetésben és a megfélemlítésben volt. A hatályban lévő kijárási tilalom miatt, – ahogyan azt a visszaemlékezők kiemelik – a késő este közlekedő autók félelmet keltettek, sokan vélték úgy, hogy „biztosan valakiért mennek éppen”. Cserny József a túsokról készült listát „cetlikre” bontotta és felosztotta a terrorfiúk között, úgy, hogy minden csoport 8–10 nevet kapott, akiket még az éjjel össze kellett gyűjteniük. A Lenin-fiúk „begyűjtő osztagai” mellett, vagy azokat kiegészítve több esetben

³³¹ A Forradalmi Kormányzótanács Politikai bizottságának ülése. 1919. április 17. In: Imre Magda–Szűcs László (Szerk.): *A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei 1919*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986, 314–315.

³³² A Hollánok gyilkosai. Korvin Klein Ottó mint tanu. – A tárgyalás ötödik napja. *Budapesti Hírlap* 1919. november 29., 5.

³³³ Vörös könyv...i. m. 102–103.

detektíveket, vörösőröket, vagy vöröskatonákat is megbíztak a feladattal. Általában 4–7 ember ment az áldozatokért, de ez nem volt törvényszerű. Báró Kornfeld Pált, a Hitelbank igazgatóját például mindössze egy detektív kereste fel lakásán, míg a Pesti Hazai Első Takarékpénztár vezérigazgatóját, és a főrendiház tagját, Walder Gyulát hat „terrorfiú” vitte be a kapitányságra, Weiss Manfréd báróért pedig 20 matróz érkezett. A korszak elismert festőjét, a Nemzeti Szalont igazgató Déry Bélát 8–10 „felfegyverzett terroristával” maga Cserny József látogatta meg. A túsok közül többen tudtak a korábbi letartóztatásokról, néhányan pedig azzal is számoltak, hogy rájuk is hamarosan sor kerülhet. Az ügyvéd végzettségű Zsembery Istvánt szintén húsvétvasárnap éjjelén tartóztatták le. Lakótársa, Erődy-Harrach Tihamér – aki ekkor nem tartózkodott otthon – jóbarátja elhurcolásáról csak másnap értesült, és számolt azzal, hogy érte is vissza fognak jönni. Amíg ez bekövetkezik, úgy döntött, szerez magának még egy jó napot. Fogságba esése előtti utolsó szabadnapjaira később így emlékezett vissza:

„Másnap reggel Vargáné siránkozásából értesültem a történetekről és még egy kellemes napot akartam magamnak szerezni: kisiettem a Margitszigetre, ott egy nyolcpáros evezős csónakba ültem s a vizen napsütésben nem gondoltam arra, hogy a proletárdiktatúra uralma tetőpontján van. Este óvatosan elkerültem a városban levő lakásomat s az éjjelt újból szüleimnél töltöttem. Vacsora közben előkészítettem őket, hogy az éjjel valószínűleg el fognak vinni és a szükséges intézkedéseket megtettem.[...]Két napig bujkáltam, egy jó barátomnál töltöttem az éjjeleket, de a bujkálás gyötrelmeit meguntam, s harmadnapra éjjelre hazamentem a Gellérthegyre. Este csomagoltam a túsok legszükségesebb holmijait és el voltam készülve rá, hogy éjjel letartóztatnak. Ez ugyanakkor hajnaltájban meg is történt.”³³⁴

A többségnek ugyanakkor nem volt ideje lélekben felkészülni: a nagykereskedő Holzer Sándort házfelügyelője figyelmeztette, hogy ne maradjon otthon, mert „az a hír járja a vörösök között, hogy túsokat szednek össze abból a célból, hogy burzsujokat hajtsanak a vörös hadsereg előtt a románok elé.” Holzer szót is fogadott, de másnap estére családjával – vesztére – visszajött, és a hajnali négykor rájuk törő három bőrkabátos Lenin-fiú letartóztatta.³³⁵ A legszerencsétlenebb minden bizonnyal az utolsó országbíró, gróf Desseffy Aurél volt, akit április 14-én felesége búdszentmihályi temetéséről hurcoltak el a detektívek.³³⁶

³³⁴ Molnár: Rabságom Története...i. m. 47.

³³⁵ Uo. 89.

³³⁶ Somogyi: A rémuralom napjaiból...i. m. 35–37.

A különítményesek durván felzörgették a már alvó háziakat, és néha válogatott gorombaságokat a fejükhöz szórva kijelentették, hogy ők mostantól a „proletariátus foglyai”. Báró Lévay Lajost és báró Feilitzsch Berchtoldot fenyegetések közepette vitték be a Markó utcai fogházba. A keretlegények rendszeresen visszaéltek az erőfölényükkel, és előfordult, hogy átöltözni sem engedték „áldozatukat”. A budapesti Gyűjtőfogházban ezért volt vadászruhában a gazdálkodó Muzslay Gyula, gróf Festetich Pál pedig szmokingban. Dukez Arnold elbeszéléséből sejthetjük, hogy a „gyűjtők” közül sokan élvezték is a helyzetet. Amikor a hivatalnok „kiment az előszobába és megkérdezte hogy ki az? – Orvosságot hozunk, – kedélyeskedtek a terrorfiúk.”³³⁷ A papírjaikat követelő lovag Rothkugel-Rollershausen Arnoldnak pedig egy frommer-pisztolyt nyomtak a mellkasához, mondván, hogy „Itt az igazolvány”.³³⁸ Előfordult, hogy már a családjuk előtt is a halálukkal fenyegetőztek: „Soh'se öltözködjék, úgyis agyonlőjük” – mondták a szedelődzködő Lévay Lajos bárónak. Doctor Guidó családját arra utasították, hogy jól nézzék meg a letartóztatott gyárigazgatót, mert nem fogják többé élve látni.³³⁹ A férje letartóztatásakor könnyező Krausz Pálnét pedig a következő szavakkal csitították el: „Ne sírj, ne sírj te...Ráérsz holnap, ha a férjed már lóg!”³⁴⁰ Arra is van példa, hogy egyszerűen berúgták a lakás vagy a hálószoba ajtaját, a túl lassan ajtót nyitó Andreánszky Jenő, egyetemi tanárnál pedig belöttek az előszoba üveglakán. A verbális agresszió mellett néha tettelegességre is sor került: Gróf Almássy Imrét a letartóztatáskor megverték, a gyógyszerész Filó Jánost pedig egyszer megütötték. Legszélsőségesebb esetben a keretlegények gyilkosságtól sem riadtak vissza: idősebb Hollán Sándor volt belügyminisztériumi államtitkárt és fiát az értük küldött különítményesek a Lánchídon tarkón lötték, holttestüket pedig a Dunába lökték. Sokan azt hitték, ütött az utolsó órájuk, a letartóztatás alatti pszichikai sokk és dresszúra hatására ezért rosszul is előfordultak.

Mindezekkel szemben, Herczeg Ferenc a letartóztatásáról szóló visszaemlékezésében a rá törő fegyveresek álszent, de udvarias magatartásáról tudósított. Ahogy felelevenítette 1919 húsvétjának éjszakáját:

„Tizenegy órakor éjjel hangos asszony sírásra ébredtem. Az ágyam mellett állt a szobalány, és szíjogva jelentette, hogy odalent fegyveres emberek döngetik az ajtót, de ő nem meri őket beereszteni. Magamra kaptam valami ruhát, lementem, és ajtót nyitottam. Fekete bőrkabátos legény ugrott be az előszobába, és revolvert

³³⁷ Uo. 135.

³³⁸ Molnár: Rabságom története...i. m. 140.

³³⁹ Molnár: Rabságom története...i. m. 44.

³⁴⁰ Somogyi: A rémuralom napjaiból...i. m. 121.

fogott a mellemnek.[...] Ketten feljöttek a hálósobámba, és míg én felöltöztem, kutatva körüszaglászta. A civilista érdeklődött, hogy van e revolverem. Megértettem, hogy bőrkabátos társának a miniatúr revolver helyett életnagyságút óhajt szerezni. Azonban nem lehettem szolgálatukra. El kell egyébként ismernem, hogy éjjeli látogatóim tisztességesen, sőt udvariasan viselkedtek. A bőrkabátos például kezébe vette az asztalon heverő cigarettatárcám, megdicsérte, hogy »pompás darab«, és megint visszatette. A tárcsa, amivel egykor a Belvárosi Színház ajándékozott meg, nehéz arany volt. [...] A detektív egyébként megnyugtató, nem kell aggódnom, formás az egész, csak egy rövid kihallgatáson kell átesnem, aztán ő maga hoz haza autón. Még az édesanyámhoz is bekopogtatott, hogy őt is megnyugtassa...Persze tudta, hogy mindebből egy szó sem igaz, de kitapasztalta már, hogyan lehet gyorsan és simán előállítani a magyarokat. Mondhatnám: kéjgázzal dolgozott.»³⁴¹

Ha valaki meg tudta őrizni a hidegvérét, akár sikerrel is járhatott. A már említett Holczer Sándor visszaemlékezésében kiemelte, hogy a volt igazságügyminiszterre a teherautóban elég sokat kellett várni, mert „Polónyi (Géza–B.G.)[...]nem hagyta magát siettetni. Csaknem egy óráig tartott, amíg a Lenin-fiúk éktelen káromkodás közben lehozták; aztán újra nagy fáradságukba került, amíg az autóra feltették.»³⁴² Az újsütetű terrorlegényekkel ellentétben a „rég rendszer” detektívei többnyire előzékenyebbek voltak. Báró Müller Józsefet, az Újlaki Téglá és Mészégető Részvénytársaság vezérigazgatóját – visszemlékezése szerint – letartóztatói „[j]óindulattal biztatták[...], hogy öltözzön föl. Ők várnak. Vigyen meleg takarót is. Aztán gyalogosan elindultak a Markó-utcába.»³⁴³ A hírlapíró – és a Nemzeti Tanács volt tagja – Fényes László – saját készítésű lapjában – a Royal szállóban történt „elfogására” így emlékezett vissza:

„Végre is, egy kis kapacitáció s a házbizalmi jótállása után, hogy a szobámban nincsen se gépfegyver, se kézigránát, feljöttek, a liften is karoltak, aztán átöltöztem, mint gyakorlott ember magamhoz vettem a fogház készletet (most is állandóan be van csomagolva: pohár, törülköző, szájvíz pasztillák, kanál, egy mélytányér, fésű, szappan, puha ing, csak éppen egy darab kenyeret kell hozzátenni) s aztán, mint a sülyesztőben: eltűnt a két állig minden gyilkoló szerszámmal felfegyverzett vörös bőrharsnya s a két szurony közt az 501-es vendég.»³⁴⁴

Az éjszakai látogatók a legtöbb helyszínen házkutatást is tartottak, ahol leginkább ellenforradalmi iratokat, fegyvereket és alkoholt kerestek. Június végéig ugyanis szigorú

³⁴¹ Herczeg Ferenc emlékezései 1919-ről. In: Sipos András– Donáth Péter (Összeáll. és szerk.): *„Kelet Párizsától” a „Bűnös városig”*. Szöveggyjűtemény Budapest történetének tanulmányozásához. I. köt. 1870–1930. Budapest, Budapest Főváros Levéltára–Budapesti Tanítóképző Főiskola, 1999. 196.

³⁴² Uo. 134–135.

³⁴³ Uo. 128.

³⁴⁴ Fényes László: A tuszok napjaiból–Följegyzések. *Fényes László hetilapja* 1919/1., 19–20.

alkoholtilalom volt érvényben, ennek megszegése jó apropóval szolgált a letartóztatáshoz. Faber Fülöptől, a Pesti Molnárok és Sütők Gőzmalom rt. igazgatójától hat ritka vadászfegyvert, az aranyóráját és a láncát is elvitték, Krausz Pál vezérigazgatótól pedig nyolcvan palack francia bort és pezsgőt foglaltak le, de a házkutatás során elkobozták szivarjait, és cigarettáit is, drága arany cigarettatárcája pedig örökre eltűnt.³⁴⁵ Davidson Horcae-nak, aki letartóztatása mellett 500 szivarja eltulajdonítása miatt is háborgott, az érte jött terrorista azt felelte: „A katonaság részére kell”. cserébe viszont erről nyugtát is adott.³⁴⁶ Rubinek Gyula későbbi földművelésügyi miniszter lakására pedig azután mentek vissza a terroristák, hogy őt már letartóztatták és bevitték a Markó utcai fogdába. Az otthon talált fiát ellenállás ürügyén megverték, majd szintén letartóztatták.³⁴⁷

A foglyokat legtöbbször gyalog kísérték be, vagy teherautón vitték a Markó-utcai fogdába, de volt, hogy többüket villamossal szállították. A porcelángyáros Fischer Emilnek pedig azt is megengedték, hogy „bérkocsit” fogadjon, és azzal fuvaroztassa el magát és kísérőit a fogházba.³⁴⁸ A vidéken letartóztatott túsok ennél rosszabbul jártak: a néhány napos fogház után a kaotikus közlekedési viszonyok miatt sokszor csak több napig tartó vonatút után érték el a fővárost. Akik autóba vagy teherautóra kerültek egymással nem beszélgethettek, és sokszor csak hosszú órák múlva jutottak el a kapitányságra, mert a listákon szereplő személyek összeszegyűjtése bizony időbe telt. Legtöbbjüknek fogalma sem volt arról, hogy hová mennek, és milyen sorsot szántak nekik. A papírkereskedő igazgató, Goldzieher Géza, a sofőrtől egy szivar fejében tudta csak meg, hogy a „Markó-utcába” vezet az útjuk.³⁴⁹

A Markó-utcai fogdában előbb le kellett adniuk a személyes tárgyakat. Az értékeik, pénzüik, kulcsaik, cigarettatárcájuk, és órájuk elvétele után mindenkit megmotoztak. Juhos János, hírlapíró másfél évtizeddel a fogságba kerülése után, Nyáry László álnéven írt kötetben beszámolt a túsok mindennapjairól. Ebből a motozás pszichológiájára vonatkozva azt állítja, hogy „aki önszántából kirakott mindent a zsebéből, az egyet-mást visszakaphatott Papírt, ceruzát stb.” Aki viszont trükközött, vagy valamit elfelejtett, ha kiderült, „jaj volt neki”.³⁵⁰ Fényes László visszaemlékezése szerint az őrzítő bizonytalanság után a motozás többüket reménykedéssel töltötte el:

³⁴⁵ Somogyi: A rémuralom napjaiból... i. m. 123. és 121.

³⁴⁶ Uo. 132.

³⁴⁷ Uo. 65.

³⁴⁸ Uo. 133.

³⁴⁹ Molnár: Rabságom története... i. m. 75.

³⁵⁰ Nyáry László: *Kegyelmes urak között a Gyűjtőfogházban*. Budapest, Turul Kiadóvállalat, 1936, 13–14.

„Egyenkint kiraktunk a zsebből mindent, pénzt-és szivartárcát, órát, zsebkést, az aprópénzt borzasztó pontosan megolvassák, ez is biztató jel, legalább egy volt képviselőtársam így szól: – Te, ha fel akarnának akasztani bennünket, az aprópénzt csak nem olvasnák meg.”³⁵¹

A fogház úgynevezett „esküdszéki-nagytermében” április 20-ának éjszakáján rengeteg letartóztatottat zsúfoltak össze, akik ott kerestek ülő-vagy fekvőhelyet maguknak, ahol csak tudtak. Az adataik rögzítésére és a cellák kiürítésére váró elcsigázott és ijedt foglyokat a teremben tartózkodó fegyveresek előszeretettel rémíszgették. „Nézd azt a vastag, kopasz burzsujt, előre, vagy hátra fog-e elbukni?”, „Fogd be a szád te бүdös burzsuj, mert majd elhallgattatlak örökre!”, „No, te kutya burzsuj, nézd, látod ezt a bőrnadrágot[...]ilyen bőrnadrágot varratok a pofádról lehúzott bőrből; legalább most majd te is megtudod, milyen bőrből lehet a legjobb bőrnadrágot csinálni.”, vagy „Micsoda szép halottak lesznek ezekből!” – Ilyen, és ezekhez hasonló fenyegetéseket hangoztattak az őreik.

Miután a hajnalig tartó virrasztás után személyes adataikat rögzítették, a felsorakoztatott foglyokkal közölték, hogy átkerülnek a fogház épületébe. Sokan megkönnyebbültek amikor rájöttek, hogy elkerülik a kivégvégzést. Ennek a volt igazságügyminiszter, Polónyi Géza hangot is adott, mert így szólt rabtársaihoz: „– Tisztelt Ház! Az ülést megnyitom!...”³⁵² A fogház egy négyemeletes, „T” betűt formázó épület volt, amelynek vasfolyosóit mállott fehér cementfalak szegélyezték. A belső légtér közös volt, az emeletfolyosókról – akárcsak a bérházak gangjairól – lehetett egymást látni. Míg a notabilitások közül korábban szinte senki nem volt soha börtönben, a már többször letartóztatott Fényes László hírlapírót egy ismerős foglár így köszöntötte: „–Szerkesztő urat a régibe viszem. Az jó levegős.”³⁵³ A foglyok általában 5-6 személyes zárkába kerültek. A szűkös – mindössze 6 lépés hosszú, 3 lépés széles – cellák berendezése nagyon szegényes volt: priccs, kecskelábú asztal, „betyárpád”, szalmazsákok, és némelyikben wc is volt. Ez utóbbi amennyire hasznos volt, sokszor okozott kellemetlenségeket is. Müller József vezérigazgató – aki Hitelbank igazgatójával, Horváth Elemérrel osztozott egy cellán – a toalette okozta kínos helyzet miatt így méltatlankodott: „Egyik sarokban volt. Igen kínos érzésünk volt emiatt. – Legalább azt engedjék meg, hogy időnkint elhagyjuk a cellát, hogy élettani műveleteinket ne egymás szeme láttára intézzük el; végre is kulturemberek vagyunk.”³⁵⁴

³⁵¹ Fényes László hetilapja...i. m. 1919/1., 21.

³⁵² Nyáry: Kegyelmes urak között...i. m. 15.

³⁵³ Fényes László hetilapja...i. m. 1919/2., 18.

³⁵⁴ Somogyi: A rémuralom napjaiból...i. m. 128–129.

A Markó utcai fogházban szinte minden fogoly néhány napot – a börtönnyelven „egyesnek”, „eincellnek” vagy „szuterénnek” hívott – magánzárkában töltött. Ezek egyhangúságára és a cellákban uralkodó hidegre az egykori cellalakók még évek múltán is gyakran panaszkodtak. Az örök a foglyokat a „Markóban” rendszeresen presszionálták: így alighogy megnyugodtak, hogy megmaradt az életük, újra attól retteghettek, hogy „Cserny a bőrüket a kicserzi”, a Dunába kerülnek, vagy őket is a fogház pincéjébe hurcolják, „ahol golyók szaladgálnak”. A szadista örök gyakori vicce volt, hogy a magáncellában ülő foglyok vallásáról faggatóztak, „csak hogy tudják, a kivégzéshez milyen papot kell majd hívni”. A pánikkeltés annyira „eredményes” volt, hogy a börtönben lévő papnak többen félelmükben meggyóntak.

A Markóban szigorú napirend volt érvényben. A foglyokat kora hajnalban keltették, majd libasorba terelve előbb egyenként kiürítették velük az éjszaka használt „kübliket”, kitakarították velük a cellájukat, ezt követően pedig reggelit osztottak – ami rendszerint csak vízből állt. Fényes László így emlékezett az ébresztés utáni első benyomásairól.

„Akkor ki kell állni az ajtóba, várni, amíg mindenki ott áll a küszöbön, kezében a kupával. Vízet hordani a mosdáshoz. Ahogy ott állok a küszöbön, szemben velem, de lejjebb a harmadikon Platthy György áll a kupával, balra a második emeleten Magyarország volt miniszterelnöke, Esterházy gróf, a szomszédja a képviselőház elnöke, Szász Károly, ő mellette Mikes János gróf püspök, az egyik ajtóban Walder Gyula, a Pesti Hazai Takarékpénztár vezérigazgatója, amellet Rákosi Jenő, Herczeg Ferenc író, egész csinos vízfordó kompánia.”³⁵⁵

Az élelmezésre nagyon sokat panasz volt. Az ebéd legtöbbször valami „híg leves”, vagy rossz ízű, zavaros állagú káposztalé volt, így alig nyúltak hozzá. Koplalt a volt pénzügyminiszter, Hegedűs Lóránt és cellatársai is, akik „közös pohárból ittak, és ahhoz a moslékhoz, amit étel gyanánt beküldtek nekik”, még csak egy fakanalat sem kaptak.³⁵⁶ Gerlei Lajos, a Központi Tejcsarnok igazgatója első ebédjére így emlékezett vissza:

„Az ajtó közepébe illesztett körülbelül 20 négyszög centiméter nagyságú nyílás ajtóját nyitották ki, hogy benyujsák rajta a reggelit. Rabok hozták a csajkákat, piszkos, kopott, teljesen elhasznált szintelen katonai csajkában valami folyadék volt, amelynek már a szagától is a legborzasztóbb undor fogott el. Ehhez mindenki az egész napra szóló kenyeret is megkapta. A kenyér olyan volt, mintha homokot bűzös pocsolyával keverték

³⁵⁵ Fényes László hetilapja...i. m. 1919/2., 18.

³⁵⁶ Somogyi: A rémuralom napjaiból...i. m. 70.

volna össze és mintha ezt a keveréket gyártották volna meg egy mesterségesen megbúzesített félmeleg kemencében. Azzal tisztában voltam, hogy más élelem hiányában ennek a mulatságnak éhhalál lesz a vége.”³⁵⁷

Találkozásra és „közösségi tevékenységre” csak a reggeli fél órás séta adott lehetőséget, ahol a foglyok kettes sorokba rendeződve körözhetek a fogház udvarán. A beszélgetést szigorúan megtiltották, az örök éberségét kijátszva ugyanakkor mégiscsak lehetett pár szót váltani. A találkozás enyhítette némiképp a rabok magányát, amire sokan a legelviselhetetlenebb szenvedésként gondoltak vissza. Lévy Lajos bárót – aki nem söpörte ki a celláját, és nem volt hajlandó kivinni a küblijét – két napig tartották bezárva étlen-szomjan. A hideg cellában belázasodott, a foglár pedig csak akkor hívott orvost, amikor kínjában már a cella ajtaját rugdosta.

A tisztálkodási lehetőségek igencsak korlátozottak voltak. Legtöbbjük szappan és fésű nélkül jött el otthonról, vagy ezeket a motozáskor vették el. Áldatlan helyzetén az ügyvéd Hellebronth János úgy igyekezett segíteni, hogy haját órákig fésülte egy fogpiszkálóval, szappan gyanánt pedig egy falból kitört malterdarabot használt, amit vízzel próbált felhabosítani, kevés sikerrel. A fiatalabb foglyok többnyire strapabíróbbak voltak és jobban elviselték a fogházi viszonyokat. A közös sorsban osztozók között hamar feléledt szolidaritás érzése, az elesettebbeket, a gyengébbeket úgy segítették, ahogy szerény lehetőségeik csak lehetővé tették. „Mindent elkövettünk, hogy kedves professzorunknak elviselhetőbbé tegyük a gyalázatos helyzetet. A törekké vált szalmát eligazítom a szalmazsákban, a szutykos pokrócokat alsó és felső takaró gyanánt rendelkezésére bocsátjuk s magam a földön egy rövid förtelmes sztrózsákon dülök le.” – így iparkodott az ügyvéd cellatárs, az idős Fellner Frigyes komfortérzetén némiképp javítani.³⁵⁸

„– Jaj, hol az esernyőm! – Tekint körül riadtan Lóránt. – Minek neked most az esernyő? Megyek sétálni. Majd később megint megszólal: – Frici kérlek csengess kettőt a szobalánynak. Vagy: – ha nem hozzák mindjárt a reggelit, én más szállodába megyek.”

– a Hegedűs Lóránt és Fellner Frigyes közötti „ugratás” is tanúsítja, hogy a megpróbáltatások ellenére többen sikerrel őrizték meg humorrézküket.

A túszokat a pár napos fogság után összeterelték az udvaron. Sokan újra a kivégzéstől tartottak, a terrorfiúk „Indulás a veszthelyre!” kibálásai és azok a pletykák, hogy „egymás

³⁵⁷ Molnár: Rabságom története...i. m. 62.

³⁵⁸ Uo. 82.

sírjait mennek megásni” ezt az érzületet csak súlyosbították. Bántódásuk ugyanakkor – kisebb atrocitásokat leszámítva – nem történt, a túsok több csoportra osztott kontingensét villamoson a gyűjtőfogházba szállították. A rájuk zárt villamoson – a vezető mellett és a hátsó fülkében – katonák is tartózkodtak, a villamos mellett pedig fegyveresekkel zsúfolt autók biztosították a kíséretet. Az utat többen arra is kihasználták, hogy szeretteiket valahogy értesítsék helyzetükről. „Az uton alig láttunk embereket. Néha jöttek, azok megálltak, nézték a kivilágított tele kocsit. A bentülők pedig nagyon kinéztek, hogy a kívülállók, ha felismernek valakit, híre terjedjen, hogy hol vannak és jöhessen segítség.”– ezeket a kétségbeesett próbálkozásokat így örökítette meg a túsok egyike, Nyáry László.³⁵⁹

Ezek a „híradásokra” szükség is volt, az otthoniak ugyanis napokig nem tudtak semmit az elhurcolt családfőről. A letartóztatottak hiába „könyörögtek papírért és irónért”, szigorúan megtiltották, hogy helyzetükről és állapotukról családjukat értesítsék. Akit mégis rajtakaptak, – mint ahogy ez történt Weisz Manfréd vejével, a bankigazgató Mauthner Alfréddal is – azt azzal fenyegették, hogy „Ez már elég, hogy főbelőjük!”³⁶⁰ Mellinger Oszkár bankhivatalnokot pedig – aki a Markó-utcai fogház portásától szeretett volna a feleségének üzeni – ezért a kísérletéért alaposan helybenhagyták. Bizonyára nem volt egyedülálló az a kétségbeesés, amit Hellebronth János családja is érzett, a családfő elhurcolása után.

„Egész éjjel vártak haza, reggel meg, mikor elterjedt a városban a Hollán-eset híre és különböző rémeseteket beszéltek arról, hány fejetlen hullát fogtak ki a Dunából, hogy a főkapitányság börtönében nyolcvan ember közé kézigránátokat vágtak be stb. – majd megőrültek szegények. Szegény jó feleségem kétségbe esve futkosott a főkapitánysághoz, a katonai ügyészség fogházába, a Batthyány-palotába, a terroristák tanyájára – sehol sem tudtak, vagy nem akartak felvilágosítást adni. Időközben kiszabadult urak szívességéből, negyednap tudták meg, hova vittek bennünket.”³⁶¹

A foglyok családtagjai naponta többször is a nyakára jártak a fogházigazgatóknak, máskor pedig a kiszabadult túsoktól, a börtönök előtt posztoló vöröskatonáktól, vagy börtönőröktől igyekeztek meg információkat szerezni. A magyar királyi udvari tanácsos, egyébként ügyvédként dolgozó Fittler Dezső is, amikor családjától csomagot kapott, fittyent hányt arra, hogy abból az igazán fontos dolgokat az örök kilopták, örült, hogy legalább már tudják, hogy hol tartózkodik. Dormándy Géza ezredes élelmes felesége, miután tudomást

³⁵⁹ Nyáry: Kegyelmes urak között...i. m. 28.

³⁶⁰ Somogyi: A rémuralom napjaiból...i. m. 84.

³⁶¹ Molnár: Rabságom története...i. m. 84–85.

szerzett arról, hogy férje a rabkórházba került, ápolónőként nyert felvételt oda, és így jutott férje közelébe.

A Markó-utcai fogházhoz képest a „Gyűjtő” viszonyai valamivel elviselhetőbbek voltak. Sokan már annak is örültek, hogy végre nem a földön alszanak, hanem saját ágyuk lehet. „A zárka tiszta ugyan – emlékezett vissza Gerlei Lajos – de a magány és a hideg elviselhetetlen”. A dermesztő hidegre panaszkodott Erődy-Harrach Tihamér is. Állítása szerint, ha túsztársa, báró Wolfner Tivadar az egyik pokrócát oda nem adja, „reggelre talán megdermedt” volna.³⁶² Másokat a piszkos cellák és az azokba helyezett mosatlan csöbrök bűze irritált. „Természetes, – tette hozzá – hogy ilyen körülmények között folyton teljesen felöltözve, kabátban és feltett kalappal voltunk. Társaim folyton beszélgettek, én pedig folyton aludtam...”

A napirend az új helyen is pontosan meg volt határozva: korai kelés volt, amit az éjszakai edény kiürítése és – a legundorítóbb feladatnak tartott – elmosása követett, majd mindenki rendbe tette az ágyát, összehajtogatta a pokrócokat, összesöpörte a szemetet, és kitakarította a zárkát. Ezt követte a reggeli. Sétálni ugyanakkor már délelőtt és délután is lehetett. Ilyenkor egymástól 5 lépésnyi távolságot kellett tartani, hátratett kézzel és csak körben lehetett haladni. Lehetővé tették, hogy a foglyok hetente kétszer fürödhessenek is. A korábbi börtönkoszthoz képest a menázi minősége viszont az új helyen sem volt sokkal jobb. Többen lettek rosszul a fekete korpakenyértől és a zavaros „zupától”, ami rendszerint a leveshez járt. Ez utóbbiból – emlékezett vissza Gerlei – „csak az egyik társunk, Mauthner Alfréd volt képes[...]

néhány kortyot lenyelni. A mi vesztünkre tette, mert ami azután következett, azt jobb nem említeni.”³⁶³ A rossz élelmezés miatt előfordultak betegségek is, báró Tallián Béla és a Budapesti Hírlap főszerkesztője, Rákosi Jenő bélhuratot kapott a fogság alatt. A gusztustalan étel miatt többen koplalásba kezdtek, Greiner Gyula igazgató öt nap után ettől éhséggörcsöt kapott. A fogság alatt Polónyi Géza 14 kilót, Almássy László a képviselőház volt elnöke pedig 26 kilót fogyott.

A közhangulat javulását erősítette, hogy a fogházhoz kirendelt szigorú politikai megbízottal, László Jenővel ellentétben a fogház igazgatója, Bíró Lajos emberségesen bánt a foglyokkal, és ahogy tudott, igyekezett javítani életkörülményeiken. „Mikor a túszoikat bevitték a gyűjtőbe, mindent elkövetett, hogy szomorú sorsukon enyhítsen. A volt túszoak százai őszinte hálával emlékeznek meg róla és áldani fogják emlékét, mint oly emberét, ki e nehéz időkben humánusan viselkedett velük.” – olvashatjuk róla az 1921-ben megjelent

³⁶² Uo. 48.

³⁶³ Uo. 64.

Emlékalbumban.³⁶⁴ Bíró többször is meglátogatta a cellákat, és lehetővé tette, hogy az egyes zárkákban megválasztott „bizalmik” akár minden nap lejárjanak az irodába kívánságaikat, vagy kéréseiket előadni.

Neki is volt köszönhető, hogy pár nap után engedélyezték a családtagok számára, hogy csomagokat küldjenek a hozzátartozóiknak. Előfordult ugyan, hogy az örök, vagy a fogház alkalmazottjai részben megdézsmálták az élelmiszercsomagokat, de ezek tartalma többnyire eljutott a címzettekhez. Lehetővé vált, hogy a foglyok értesítsék hozzátartozóikat is. Ezt követően sikerült úgy megszervezni az ellátmányt, hogy mindig más felesége főzött egy egész cellára. A Hitelbank igazgatója, Kornfeld Pál, feleségének köszönhetően igazi ágyneműhöz is hozzájutott, amíg a cellatársa, Szász Károly téli kabátjában egy szalmazsákon aludt.³⁶⁵ A fogházigazgató engedélyezte, hogy a konyháról teához való forró vizet is hozhassanak. Az egyes cellák takarékos gazdálkodása és az ételbőség miatt „az újonnan érkezőknek szemük-szájuk elállt, amikor a Markó utcából éhesen megérkezve, azt kérdeztük tőlük: Mit parancsolnak a libapecsenyéhez? Francia salátát, vagy ananász befőttet? Egész Budapest éhezett, csak a Szovjetházban³⁶⁶ és a Gyűjtőfogházban volt mit enni. A két szélső világban.”³⁶⁷ Hellebronth János sorsuk jobbra fordulására így írta le:

„Ekkor már határozottan kedélyes volt az élet. Nagy traktamentumok járták, mert amit a cellatársaink hozzátartozói behoztak, az felülmult minden képzeletet.”³⁶⁸

Néhány nap után engedélyezték a régóta vágyott dohányzást is, és lehetővé tették, hogy a cellák nappal nyitva maradjanak, és a foglyok átjárhassanak egymáshoz „vizitálni”.³⁶⁹

Bármennyire is javultak a körülményeik, egy pillanatra sem feledtették el velük, hogy ők a proletárdiktatúra foglyai. Amikor néhányan a letartóztatásuk okát tudakolták, László Jenő többnyire cinikus válaszokkal tért ki az érdemi válaszadás elől. Krausz Pál vezérigazgatónak például ezt felelte: „Önt a tanácsköztársaság azzal tisztelte meg, hogy a biztosító-társaságok részéről tús gyanánt elfogadja!”³⁷⁰, Grünfeld Miksa likörgyáros

³⁶⁴ Uo. 9.

³⁶⁵ Nyáry: Kegyelmes urak között...i. m. 71. és 72.

³⁶⁶ A korábbi és későbbi Hungária Nagyszálló. Ma a Hotel Marriott van a helyén. Lásd. Bíró: A Tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai...i. m. 31–34.

³⁶⁷ Nyáry: Kegyelmes urak között...i. m., 44.

³⁶⁸ Molnár: Rabságom története...i. m. 85.

³⁶⁹ A cigarettázás, szivarozás engedélyezése már március 23-án felmerült. Lásd. A Forradalmi Kormányzótanács ülése. 1919. április 22. In: Imre–Szűcs: A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei...i. m. 344.

³⁷⁰ Somogyi: A rémuralom napjaiból...i. m. 122.

ugyanezen kérdésre pedig gúnyosan ezt válaszolta: „Hisz tudja, hogy szesztilalom van, magára most semmi szükség nincs otthon.”³⁷¹

Bár az első napok halálfélelme után többnyire megnyugodtak és beletörődtek új helyzetükbe, az éjszakai fogolyszállítmányok, a túsokat szállító autók berregése és időnként hallatszódó lövések zaja sokukat kizökkentett látszólagos nyugalmaikból. Előfordult hogy a – később politikai foglyokká átminősített – túsok megfélemlítése céljából az ablakaik alatt, a fogházudvaron kivégzéseket hajtottak végre. Amíg a börtön személyzete szigorúan, de tisztelettel bánt velük, a politikai megbízottak és az új keretlegények gyakran fitogtatták erejüket. A majdnem teljesen vak Légrády Imre lapszerkesztőt például a gallérjánál fogva úgy vitték a börtönfolyosón, „amint a régi, civilizálatlan rendőr a részeg napszámosokat szokta”, az Országos Erdészeti Egyesület elnökét, Tallián Bélát pedig puskatussal oldalba vágta, amiért a tilalom ellenére beszélgetni mert a szintén letartóztatott – a fogház női részlegében elhelyezett – Nákó Sándorné (Lipthay Eszter) grófnővel. A legrosszabb helyzetben levők között volt Schubert Sándor üzemvezető is, akit kilenc hétig tartottak magánzárkában, és gyakori éjszakai kihallgatásokkal igyekeztek megtörni.³⁷² A magánzárkák egyhangúságát néhányan nagyon nezezen viselték. Ahogy egy ilyen cellában töltött időszakra Holczer Sándor visszaemlékezett:

„Borzasztó ez a magány...A szűk négy fal ráfekszik az ember lelkére s az ólomlábon járó idő szörnyű némasága percről-percre közelebb visz az örüléshez.”³⁷³

A cellákban többször „házkutatásokat” is lebonyolítottak. A dressúra hatására többen süllyedtek apátiába vagy váltak reménytelen pesszimistává. Ezek közé tartozott Barkóczy Sándor báró is, aki szentül meg volt arról győződve, hogy „mindnyájukat ki fogják végezni”.³⁷⁴ Teleszky János nyugalmazott miniszter – aki szintén a legrosszabbtól tartott – „szakállát megnövesztette, külseje elhanyagolt, ruhája piszkos, gondozatlan volt.” Amikor Vigyázó Ferenc gróf megkérdezte búskomorságának okát, ezt válaszolta: „– Olyan mindegy, hogy utolsó órát frakkban töltöm-e el, vagy keféletlen redingótban³⁷⁵...Stilszerű akarok

³⁷¹ Uo. 135.

³⁷² Uo. 120.

³⁷³ Molnár: Rabságom története...i. m. 92.

³⁷⁴ Uo. 86.

³⁷⁵ Derékban szűkített kabátfajta.

lenni...”³⁷⁶ A rabkórház főorvosának Dr. Büben Lászlónak a rendelője valóságos oázis volt a csüggedőknek. Első találkozását a jószágos főorvossal Gerlei Lajos így örökítette meg:

„Már az arcáról lehet a lelki jószágot leolvasni. Belépek a szobájába. Megmondom nevemet és foglalkozásomat, azután elakad a hangom, egész testem remeg, elkezdek fuldokolni és olyan borzalmas sírás vesz rajtam erőt, hogy körülbelül 25 percig képtelen vagyok egy szót szólani. Ez alatt az idő alatt a főorvos átkarolva tartott, megnyugtató, vigasztaló szavakat intézett hozzám, úgy, mint ahogy egy beteg gyermekkel, nem pedig egy 50 éves emberrel szoktak bánni.”

Az orvosnak akadt dolga bőven: a gyomorrontás és a bélhurut mellett asztmás megbetegedések, bőrbetegségek és vakbélproblémák is előfordultak. A nagyon komoly betegeket átszállították valamelyik klinikára, vagy a Park szanatóriumba kerültek.

A foglyok a második vasárnap már templomba is elmehettek, a fogházban ugyanis katolikus, református, és zsidó imaház is volt. Ilyenkor a zsidó vallásúak számára is vasárnap volt az istentisztelet. Az ülésrend meg volt határozva: az első sorokban ültek a vizsgálati foglyok, utánuk következtek a túsok, leghátul pedig a köztörvényes bűnözők foglaltak helyek. Minden padsor végén pedig örök ültek. Volt akinek csüggedtségét és keserűségét az orvosi felügyelet és a hit sem tudta csillapítani. Az evangélikus lelkész, Kovácsy Kálmán aki az obstrukció idején, mint országgyűlési képviselő „felemelt karokkal nyíltan megátkozta Tisza Istvánt. Itt már csendes, szótlan emberré lett.”³⁷⁷ Báró Kuffler Dezső idegrendszere felmondta a szolgálatot, és dührohamot, majd elmezavart kapott, a Hont vármegyei közjegyző, és volt országgyűlési képviselő, Landauer Béla elmebaja is itt erősödött fel visszafordíthatatlanul.

Azok, akik jobban bírták a magányt, igyekeztek nem elhagyni magukat, és a bezártságot a saját javukra fordítani. A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke, – a későbbi pénzügyminiszter – Hegedüs Lóránt a négy hetes magánzárkájának ideje alatt Marxot és csillagászati könyveket – összességében majd harmincezer oldalt – olvasott.³⁷⁸ A Katolikus Népszövetség volt főtikára, Haller István pedig még a séták alatt is németül tanult.³⁷⁹ Lovászy Márton a Károlyi-kormány volt közoktatásügyi minisztere és Rákosi Jenő főszerkesztő pedig valósággal tudomást sem vett fogságról olyannyira

³⁷⁶ Nyáry: Kegyelmes urak között...i. m. 72.

³⁷⁷ Uo. 73.

³⁷⁸ Somogyi: A rémuralom napjaiból...i. m.70.

³⁷⁹ Nyáry: Kegyelmes urak között...i. m. 74.

elfoglalták magukat. Lovászy szinte folyamatosan politikai eszmecserékbe bonyolódott, Rákosi pedig görög verseket fordított. Székely Kálmán volt államtitkár karikatúrákat rajzolt a foglyokról, Bárány Barkóczy Sándor pedig egy becsempészett fényképezőgéppel örökítette meg cellatársait és mindennapi életüket. Állandó mókamesternek számított az akasztófahumort sem megvető Zboray Miklós, ügyvéd. A később egy hétig földművelésügyi miniszterként tevékenykedő, Győry Lóránt pedig humoros ódákat írt a fogházról és a direktóriumról. Gyakran szerveztek a túsok előadásokat is maguknak. Egy ilyen a fogház orvosa a „degeneráltakról”, Rákosi Jenő az ókori zenéről, Szilassy Zoltán, az Országos Magyar Mezőgazdasági Egyesület elnöke a méhészetéről, Mikes János szombathelyi püspök pedig teológiai kérdésekről beszélt hallgatóságának.

Az „urak”, ahogy a Markó-utcai fogházban, a Gyűjtőben is sok esetben közös cellákban voltak köztörvényes bűnözőkkel. Gara István máv titkár, ezt így örökítette meg:

„Két napi magánzárka után a fogház orvosának véleménye alapján a gyűjtőfogház kórházába kerültem, ahol a 15-ös teremben helyeztek el. A 12 ágyas terem rácsos ablakai mögött ezekben az akácvirágos napokban vegyes tarkasággal, demokratikus egymásmellettségben nyert elhelyezést a többi között: Pápay Ferenc prépost, a VI. kerület plébánosa és egy – gyűjtogató, Takács László nagykáta kir. járásbíró és egy – csaló, Farkas József jászkiséri jegyző és egy – tolvaj, meg jó magam és velem szemben egy szimpátikus – anyósgyilkos.”³⁸⁰

A napi rutint és egyformaságot csak néha törte meg egy-egy érdekesebb esemény. Ilyennek számított április 28-a is, amikor a Budapesten tartózkodó külföldi delegációk közbenjárására néhány tucat túszt – főként 60 év felettieket – hazaengedtek.³⁸¹ A túsoknak sok információja a külvilágról egyébként nem volt, az első napokban főként fantáziájukra és kétes hitelű értesüléseikre alapoztak. „Jönnek a valódi légből kapott álhírek: megindultak a franciák Szegedről, éjjel angol repülőket keringenek a város felett, megérkezett egy olasz divízió, stb., de sajnos egy sem bizonyul valósnak...” Hellebronth így elevenítette fel az akkori pletykákat.³⁸² Az őreik gyakran vicceltek azzal, hogy 50 koronáért a Népszavát, vagy a Vörös újságot vásárolhatták csak meg tőlük. A családtagok a cenzúra éberségét friss külföldi lapokba csomagolt élelmiszerekkel iparkodtak kijátszani. Május 2-án, amikor a román hadsereg elérte a Tiszát, az a bizonytalan eredetű rémhír terjedt el, hogy a csehek átkeltek Szobnál, Kun Béla és Szamuely pedig a fogházba tart, hogy a túsokat bosszúból felkoncolja.

³⁸⁰ Molnár: Rabságom története...i. m. 70.

³⁸¹ A túsok számának a csökkentése már a Forradalmi kormányzótanács 1919. április 26-i ülésén felmerült. Ekkor a túsügyeket is kivették László Jenő, a Forradalmi törvényszékek fővádbiztosának hatásköréből. Lásd. A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei... i. m. 344.

³⁸² Molnár: Rabságom története... i. m. 86.

A rémhír hatására többen a „kitörést”, a fegyverraktár feltörését és a védelem megszervezését határozták el, míg mások annyira bíztak a közeli szabadulásban, hogy elkezdtek csomagolni.³⁸³ Különleges eseménynek számított Habsburg József királyi hercegnek a Gyűjtőfogházba való beszállítása is április 29-én. A fiatalember – akinek cellájára a „Habsburg József elvtárs” feliratot biggyesztették – szerénysége és közvetlensége miatt sokak szemében vált végtelenül rokonszenvesé. Ébredés után mindenfajta arisztokrata allúrt mellőzve „Öfensége” „felgyűrt kabátgallérban, az ajtófélfához támaszkodva bámult a fogházfolyosó aszfaltjára fogházának első tavaszi reggelén”.³⁸⁴ Különleges bánásmódot nem igényelt, és nem is kapott, a bolhák és a vérszívók őt is ugyanúgy sújtották. „Bolhákat tartok, – mondotta egy alkalommal, – ha már udvart nem tarthatok!”, emlékezett vissza a szavaira Juhos János hírlapíró.³⁸⁵

Leírhatatlan volt az öröm, amikor végre látogatót fogadhattak. A feleségével folytatott első „beszélőjének” eufórikus hatására így emlékezett vissza Hellebronth János:

„A találkozás örömét nem kísértem meg leírni, mindnyájan egyformán éreztük azt, mondhatom, az napon a boldogság érzete minden mást elhomályosított s zárkában az nap valamennyi dalt végig énekeltem magamban, amit valaha életemben tanultam, sőt örömben az one stepet egész jól megtanultam táncolni.”³⁸⁶

Több visszaemlékező is kiemelte, hogy a „köztörvényesek” tisztelettel bántak a túsokkal. Az „előadásokra” az „igazi” foglyok is beültek, a vitákat végighallgatták. Volt, hogy tolvajnyelven társalogva maguk is szórakoztatták a túsokat, de előfordult, hogy magukra vállalták a cellák takarítását is, egy zsebtolvaj pedig felajánlotta Barkóczy Sándornak, hogy kapcsolatait felhasználva megpróbál a fényképezőgépébe való filmtekercset beszerezni a börtönbe. Egy felsült kasszafúró pedig felcsapott borbélynak és ő borotválta az urakat. A közös légtér és az egyforma élet elmosta a társadalmi különbségeket. Ezt a jelenséget öt évvel későbbi vezércikkében Rákosi Jenő így fogalmazta meg:

„Én rám nézve egy emléke van ezeknek a különben szomorú napoknak. Nem egyetértés, nem baráti jó viszony, hanem mondhatnám bibliai testvériség volt a foglyok között. Minden szíven és minden elmén egy gondolat uralkodott s az formálta érzéseinket és gondolatainkat, hogy mindnyájan a kik ott voltunk, kicsiny és nagy, szegény és dús gazdag, keresztény és zsidó, ur és paraszt, pap és laikus: mind egyazon okért vagyunk ott.”³⁸⁷

³⁸³ Uo. 96–97. és Nyáry: Kegyelmes urak között... i. m. 63. és 73.

³⁸⁴ Molnár: Rabságom története... i. m. 106.

³⁸⁵ Nyáry: Kegyelmes urak között... i. m. 58.

³⁸⁶ Molnár: Rabságom története... i. m. 85.

³⁸⁷ De profundis. *Budapesti Hírlap* 1924. augusztus 1., 1.

A letartóztatások híre futótűzként terjedt el. A foglyok érdekében többen is igyekeztek közben járni. Családtagjaik könyörgése mellett több vállalatvezetőt és vezérigazgatót saját munkásaik nyomására „hoztak ki” a Gyűjtőből. A magasabb rangú politikusok és arisztokraták politikai kapcsolataik révén igyekeztek szabadulást szerezni a hozzátartozóik számára. Többen valamelyik népbiztosnál, vagy népbiztoshelyettesnél próbáltak meg lobbizni. Sok túszt köszönheti szabadulását, vagy „érintheatlenségét” a fővárosban tartózkodó missziók és külföldi diplomataik segítségének. Az olasz Romanelli alezredes,³⁸⁸ a svájci vöröskeresztet képviselő Haccius Rudolf genfi mérnök, Freeman angol kapitány,³⁸⁹ az amerikai misszió, és Fledderus holland konzul egyaránt sokat tettek a túszok biztonságáért és a mielőbbi szabadulásukért.

A túszok május–július folyamán több hullámban szabadultak ki, de sokan csak a proletárdiktatúra bukásakor kerültek ki a fogházból. Azok, akik kiszabadultak szomorúan hagyták hátra sorstársaikat, többen – ahogy D’Orsay Ede gróf is – ajánlkoztak, hogy inkább cserélnek valamelyik idősebb fogollyal. Akik kijutottak szívességből sokszor napokig, vagy hetekig intézték a bentmaradók által rájuk testált feladatokat és kéréseket. Gerlei Lajos pedig minden nap egy liter tejet küldetett be hátrahagyott cellatársainak. Az elbocsátott foglyok hozzájuthattak leadott értéktárgyaikhoz. De volt, hogy erre nem került sor. Jeszenszky Pál elbeszélése szerint május 25-i szabadulásakor, olyan elismervényt kellett aláírnia amelyik szerint visszakapta az értéktárgyait, holott ez nem volt igaz. Teljesen szabadok ugyanakkor nem lettek: legtöbbször arra kötelezték, hogy előbb naponta kétszer (délelőtt és délután), majd hetente háromszor, vagy kétszer jelenetkezzen a kijelölt kapitányságon. Az sem volt ritka, hogy a június 24-i ellenforradalom idején valamelyiküket újra letartóztassák és az Országház pincéjében berendezett fogházba hurcolják. Innen ugyanakkor már másnap, vagy pár napon belül szabadultak. Amíg néhányan csak pár napig, esetleg pár hétig voltak börtönben, mások akár hosszú hónapokig is sínylődhettek. Legtovább báró Szterényi József, és bárós Szurmay Sándor raboskodtak, akik 162 nap elteltével, a román hadsereg előőrseinek augusztus 3-i megérkezésekor szabadultak. 156 nap fogság után július 28-án szöktették meg a Park Szanatóriumból Mikes János szombathelyi püspököt. A Gyűjtőfogház áldatlan viszonyaihoz képest a Park Szanatórium „foglyai” – ide tartozott Hazai Samu báró, Bacher

³⁸⁸ Magyarországi tevékenységéről lásd: Szabó Márta: Magyar–olasz kapcsolatok az első világháború után – Guido Romanelli magyarországi küldetése (1919. május–november). In: *Századok* 2007/1., 103–141.

³⁸⁹ Ferenc Tibor Zsupán: The Hungarian Soviet Republic and the British Military Representatives, April–June 1919. In: *The Slavonic & East European Review* 1969/1., 198–218.

Emil, malomigazgató, Engel Pál, egyetemi tanár, Wekerle Sándor, volt miniszterelnök, és mások is – felgyógyulásukat követően sokkal kényelmesebb viszonyok között éltek.

A proletárdiktatúra bukása után az egykori túsok közül többen közös köszönőlevelet küldtek segítőiknek, mások pedig közös szervezet létrehozását határozták el, és rendszeres találkozókat indítványoztak. A T.U.SZ. (Tisztességes urak szervezete) meg is alakult.³⁹⁰

Böhm Vilmos, hadügyi népbiztos az emigrációja alatt, elsőként 1923-ban, Bécsben megjelent memoárjában jócskán bagatellizálta a fővárosi túsok szenvedéseit, azt állítva, hogy jól bántak velük, hiszen „szabadságot kaptak, szeretőiket fogadták, tokaji bort ittak, kitűnően éltek, elsőrangú ellátásban részesültek.” Ezzel szemben – úgy vélte – „jóval veszedelmesebb volt a hasonló vidéki akció”. Összességében a túsgyűjtést erkölcstelen, barbár cselekedetnek minősítette, ami „néhány vezető egyéni akciója volt” csupán, és ami „csak kárt okozott”, mert „semmiféle haszon a forradalomra ebből az intézkedésből nem háramlott. Csak fokozta a belső ellentéteket.”³⁹¹

Amíg a túsok, – ugyan szenvedve és nélkülözve – túléltek a diktatúra atrocitásait, több százan életüket veszítették a Kommün alatt. Éppen ezért szenvedéseik abszolutizálásától óvott Rákosi Jenő is.

„Egészben úgy látom, ma nincsen mit hivalkodnunk a mi fogságunkkal. Az igazi mártírok szenvedése és halála mellett a mi dolgunk semmi se volt.”³⁹²A május 19-én szabadult Kornitzer Lipót azt remélte, hogy „egy előnye ennek a nemzetrontásnak mégis lesz, hogy elmúltával jobban fogják az emberek egymást becsülni és nemesebbek, érzőbbek lesznek. Fájdalom, – tette hozzá – nagyon-nagyon csalódtam.”

Kornitzer keserűségét osztotta Rákosi Jenő is, aki öt évvel a Gyűjtőfogházban szerzett „élmények” után így summázta a szabadulás óta eltelt időszak tapasztalatait:

„És egy napon kijöttünk. De ez, fájdalom, csak testünk kiszabadulása lett. Lelkünket elkapták az élet démonjai mindjárt első kilépésünkkel, a mikor mögöttünk bezárultak a börtön kapui. Ezt elragadta az ambíció, azt a hiúság, amazt a karriercsinálás, egyet a kincsvágy, sokat a hatalomvágy és a börtönökbékéjéből és lelki egyensúlyából ismét belevetettük magunkat az élet egyenlenségeibe. És folytattuk a gyűlölködést, a visszavonást, az üldözést, a megtorlást ott, ahol ellenségeink elhagyták.”³⁹³

4.7. Ellenforradalmi megmozdulások a Tanácsköztársaság alatt és ezek leverése

³⁹⁰ Molnár: Rabságom története... i. m. 98.

³⁹¹ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. 2. kiad. Budapest, Népszava, 1946, 299–300.

³⁹² Molnár: Rabságom története... i. m. 29.

³⁹³ De profundis. *Budapesti Hírlap* 1924. augusztus 1., 1

A Magyarországi Tanácsköztársaság létrejöttét, az új hatalom radikális programját, a nagy társadalom- és gazdaságátalakítási terveket kezdettől fogva szélsőségesen fogadták. A korábbi gazdasági, társadalmi és politikai elit képviselői külföldre emigráltak, vagy a passzivitást választották. Bécsben Antibolsevista Comité néven arisztokratákból és a politikai elit tagjaiból álló ellenforradalmi csoport alakult, és ellenforradalmi kormány jött létre Aradon, majd később Szegeden. A polgárság sem volt igazán lelkes a rendszerért, különösen a magántulajdon szentségének megsértése miatt, de ellenforradalmi felkelésekbe kezdetben nem bocsátkoztak. A gazdag és a szegényparasztok közül is sokan aktívan részt vettek az ellenforradalmi mozgalmakban, őket különösen a földosztás elmaradása és a proletárdiktatúra egyházellenessége fordította szembe az új renddel. Megosztottság jellemezte a kiskereskedőket és a kisiparosokat is. Amíg egy csoportjuk ellenségesen szemlélte, mások támogatták, sőt: kisebb-nagyobb szerepeket is vállaltak a Kommünben. Megosztott volt az értelmiség is: a századelő lázadó fiataljai, tanítók, művészek, ügyvédek, mérnökök közül sokan mögé álltak, az állam, egyház és az uradalmak értelmisége viszont inkább a másik oldalt erősítette. A kommün igazi társadalmi bázisa az ipari munkásságra és a bányászokra korlátozódott.

A Tanácsköztársaság kikiáltása óta került sor kisebb-nagyobb mértékű ellenállási kísérletekre. Ezek az akciók ugyanakkor meglehetősen gyengék voltak és céljuk nem a diktatúra megdöntése, hanem a proletárdiktatúra egy-egy rendeletének a helyi bojkottja volt. Ezeknek az ellenállási kísérleteknek az akciórádiusza éppen ezért egy-egy településre korlátozódott, szervezettség és fegyveres erő híján hathatós ellenállást nem tudtak kifejteni. Rendszerint amint eljutott a hír a fővárosba, néhány óra múlva fel is számolták őket.

1919. április 3-án Sopronban tört ki az úgynevezett poncichter tüntetés. A soproni- és Sopron környéki borosgazdák megmozdulása szintén nem a diktatúra megdöntését irányozta elő, csupán a borkereskedelemről élő vidéki emberek további megélhetésének a biztosítását szerette volna elérni. A lázadás hátterében a Tanácskormány rendkívül szigorú szesztilalma állt. A Forradalmi kormányzótanács II. számú rendelete ugyanis minden szesz ital fogyasztását és kimérését megtiltotta, a rendelet megszegőivel szemben pedig forradalmi törvényszék elé állítást helyezett kilátásba.³⁹⁴ A rendelet szigora később enyhült, a soproni borosgazdák anyagi viszonyai viszont alig változtak. Bár megfelelő utalványok ellenében

³⁹⁴ *Tilos szesz italokat árulni és fogyasztani.* A Forradalmi Kormányzótanács II. sz. rendelete. Tanácsköztársasági Törvénytár. I. Pongrácz Jenő (Szerk.), Budapest, A Magyarországi Szocialista Párt kiadása, 1919, 13.

rendkívül korlátozott módon és szigorúan orvosi előírásra lehetett legálisan kismennyiségű (fél liternyi) bort fogyasztani, megtiltották az ausztriába irányuló borkivitelét. A gazdák fellépésében szerepet játszott az az elterjedt álhír is, hogy a jövőben nemcsak a borkészítést szüntetik be teljesen, de a szőlőtőkét is kivágják. A tanácskormány részéről a soproni gazdákkal való tárgyalás céljából Kellner Sándor megyei népbiztost küldte, hogy a rendelet enyhítésének gyakorlati végrehajtásáról tárgyaljon, a megbízott azonban nem jelent meg a megbeszélésen. A csalódott és feldühödött tömeg a Széchenyi térre vonult, közben többen közülük – némi alkoholnak köszönhetően – egyre-másra rendszerellenes szólamokat kezdtek hangoztatni és egy vöröskatonáról a vörös kokárdát letépték.

„Az izgatott gazdapolgárok kezében egyetlen bot, fegyver, egyáltalán ütőeszköz sem volt, csak lármáztak, gyűlést akartak tartani.[...]Fel és alá jártak itt a Széchenyi téren, de aztán csakhamar bevonultak a német-háznak nevezett Széchenyi téri palotába. Egy darabig a posta előtt hallgatták a gazdapolgárok Missuray Ágoston beszédét, aki azonban sehogysem tudta őket lecsillapítani. Egyszer csak a Rákóczi utca felől egy szakasz vöröskatona jelent meg futva. Semmi figyelmeztető jelet nem adtak, hanem széles rajvonalba fejlődtek. Minden trombita-jel, felhívás vagy egyéb figyelmeztetés nélkül belelőttek a védtelen tömegbe.”

Meiszner Ernő helyi ügyvéd így elevenítette fel a hatalom erőszakos fellépését. A tömegbelövésnek – és az azt összecsapásnak – négy halálos áldozata és nyolc sebesültje volt. A megtorlás sem maradt el, többeket letartóztattak és börtönbüntetésre ítélték.³⁹⁵

Ahogy az új rend radikális reformjai éreztetni kezdték hatásukat, úgy nőtt az intenzitása az ellenállási kísérleteknek. Április végére a diktatúra rendvédelmi szervei már nemegyszer egyre szervezettebb fegyveres csoportokkal szemben léptek fel, és számolják fel azokat. 1919 április közepén fülelték le Budapesten Nikolényi Dezső budapesti rendőrtiszt és Stenczel János fővárosi ügyvéd – valamint a hozzájuk csatlakozott katonatisztek – ellenforradalmi mozgalmát.³⁹⁶ A 8 főnyi vádlottakat Cserny József forradalmi törvényszék élén halálra ítélte, utóbb 6 személynek megkegyelmeztek, végül két főt, a főkolomposoknak tekintett Nikolényit és Stenczelt végezték ki, annak ellenére, hogy az bécsi olasz misszió budapesti delegációját vezető Guido Romanelli ezredes fellépett érdekükben. A két személyt a Markó utcai főreáliskola udvarán lőtték agyon 1919. április 23-án. Cserny József, utóbb – már saját perében – így elevenítette fel az eljárást és a kivégzéseket:

³⁹⁵ Krisch András: Ellenforradalmi megmozdulás Sopronban? Gazdapolgár-tüntetés, 1919. április 3. In: Nagy Szabolcs (szerk.): *Vörös és fehér. A vörös és fehér uralom háttérje*. Veszprém, A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, 2013, 59–67.

³⁹⁶ Tényvázlat a leleplezett ellenforradalmi mozgalomról, MNL OL BM, Elnöki iratok, K 148, 603/2. 5. doboz, 24. ő. e., Politikai megbízottak, nyomozók jelentései.

„Autón jöttem ide. Mondtam, hogy a motort le se állítsák, a tárgyalás tíz perc. [!!!] Előre ki volt csinálva a nyolc halálos ítélet, Görgeynek megkegyelmeztünk. Az ítéletet én hirdetem ki.”³⁹⁷

A forradalmak idején kezdetben háttérbe húzódó régi katonaság és rendvédelem tagjai közül is többen aktivizálódtak. Április végén számolták fel a Dormándy Géza féle katonai mozgalmat, május közepén pedig a rákospalotai összeesküvést. Ez utóbbiban a régi államrendőrség tisztjei vettek részt, közöttük Dietz Károly volt rendőrfőkapitány, Szenkirályi Béla volt rendőrkapitány-helyettes, Novoszeleczy Elemér volt újpesti rendőrkapitány is.

Május elejétől egyre több helyen került sor vidéken is ellenforradalmi akciókra. Előbb május 1-én Szolnokon, másnap Hatvanban, május 5–7 között pedig Devecserben került sor ellenforradalmi megmozdulásra. Az általános elkeseredésen túl a szolnoki ellenforradalom kitöréséhez közvetlenül hozzájárult, hogy a román hadsereg április végén elérte a Tisza vonalát, a város helyi direktóriuma pedig elhagyta a várost. A karhatalom helyére azonban nem a román hadsereg nyomult be, hanem magukat „fehéreknek” tartó ellenforradalmárok vették át a hatalmat. Őrizetbe vették az át nem állt vöröskatonákat és vörösöröket, és kiszabadították a túszoikat. Másnap a rend fenntartására és önmaguk megvédésére Fehér Gárdát állítottak fel, amelynek tagjait Mannlicher fegyverekkel látták el. A román hadsereg a Tisza túlsópartján maradt, május 3-án azonban megibdult a Vörös Hadsereg ellentámadása. Saját stratégiai hibáik, de kisebb létszámuk és jelentősen gyengébb tüzerejük miatt a szolnokiak ellenállását hamar felszámolták. A zűrzavarban a Fehér Gárda számos tagját elfogták, többeket már a helyszínen agyonlőttek. A vészbíróságot Szamuely elnökölte és huszonnégy főt ítélt halálra, akiket a helyszínen fejbelttek. A lövöldözésben is többen elhunytak ezeket a kivégzettekkel együtt temették el, és kivégeztek kilenc vöröskatonát is, négyet fosztogatásért, a többit pedig valószínűleg átállításért. Az áldozatok között többen semmilyen módon nem vettek részt a felkellésben. Különös megbotránkozást okozott, hogy Szamuely kivégeztette egy mindössze 16 éves kereskedelmi iskolai tanulót is. Mellinger Ede az apját kereste a Szamuelynál, és mivel tiszteletlenül szólt ozzá, az kivégeztette őt is. Az áldozatok között nyolc izraelita vallású volt.³⁹⁸

Az ellenforradalmi mozgalmak májusi felerősödése nem véletlen. Ekkora vált országossá az elégedetlenség a kommun intézkedéseivel szemben. Ezeknek a mozgalmaknak az akciórádusza egyelőre még mindig nem ért el országos szintet, koordinálatlanok, szétszórtak voltak, és egymással sem voltak kapcsolatban, mégis a kommunnel szembeni

³⁹⁷ A terroristák bűnpöre. *Budapesti Hírlap* 1919. november 26., 4.

³⁹⁸ Cseh Géza: Vörös- és fehérterror Szolnokon. *Rubicon* 2011/2., 32–34.

egyre erőteljesebb szembefordulás kétségtelen jelét mutatták. Hozzájárult ezekhez a mozgalmakhoz, hogy a Tanácskormány kikiáltásakor előbb passzivitásba volt arisztokrácia, a korábbi politikai vezető réteg, a katonatiszti kar és az egyházi vezetők prominensei is erre az időre aktivizálódtak. Bethlen István vezetésével már áprilisban Bécsben létrejött a Tanácsköztársaság megdöntésére szervezkedő Antibolsevista Comité, májusban pedig előbb Aradon, majd ezt követően Szegeden jött létre ellenforradalmi kormány, amelynek miniszterelnöke Károlyi Gyula gróf volt.

A súlyos gazdasági-, bel- és külpolitikai helyzet következtében 1919 június közepére a Magyarországi Tanácsköztársaság társadalmi bázisa leszűkült. Ebben leginkább a külföldi intervenciós csapatok előrenyomulása, az országgal szemben érvényesített gazdasági blokádnak valamint a Tanácskormány sokakat kedvezőtlenül érintő belpolitikai intézkedései játszottak szerepet. A katonatisztek a csehekkel szembeni felvidéki hadjárat sikerét követő visszavonulás keserített el, a kis-és középparasztságot pedig a katonaság ellátása érdekében folytatott rekvirálások, valamint a helyi tanácsokba és direktóriumokba bejuttatott képviselők folyamatos pozícióvesztése fordított szembe a rendszerrel. A növekvő elkeseredés kétségtelen bizonyítéka volt, hogy május közepétől június közepéig a sajtó körülbelül kétszer annyi ellenforradalmi megmozdulásról adott hírt, mint azt megelőzően, ráadásul az azekben részt vettek száma már nemritkán ezres nagyságrendű volt.

Június 18-án tört ki a Tanácskormány ellen indult legnagyobb ellenforradalmi felkelés, az egy héten át tartó Dunamelléki ellenforradalom. Az elkeseredés általános motivációi mellett a kiábrándulást és az elkeseredést ebben a régióban a gabonafejadagok csökkentése és a Hadügyi Népbiztosság sorozási rendelete is szította. A döntően mezőgazdaságból élő régió parasztságának indulatait a élelmiszerszűkösség tartósításán túl a sorozási rendelet időzítése is növelte, a nyár ugyanis a parasztság legfontosabb munkavégzésének az időszaka is egyben, az aratás veszélyeztetése pedig beláthatatlan következményekkel járt volna rájuk és családjukra is. A parasztfelkelés győzelmének első állomása Dunapataj volt. A falgyűlést követően éjszaka letartóztatták a direktórium helyi vezetőit és lefegyverezték a Vörös Őrséget, maguk közül pedig fegyveres őrséget állítottak. A lázadás koncentrikus körökben minden irányba terjedt és 21-ére elérte legnagyobb kiterjedését. A felkelők összetétele természetesen helyenként eltért, de zömük a birtokosparasztság tagjai közül került ki, de akadtak közöttük törpebirtokosok és kisparosok is. Dunapatajon gazdagparaszt, Kalocsán két tartalékos százados volt a kezdeményezője, másutt gazdatiszt és csendőrőrmester. Az ellenforradalom leverésére az elmenekült

direktóriumai vezetők nyomában Lenin-fiúk érkeztek a fővárosból. Maga Szamuely Tibor vezette az akciót, amelynek során komoly tűzharc bontakozott ki a felkelőkkel. Kecelen a halálos áldozatok száma elérte a huszat, Kiskőrösön pedig huszonegyen haltak meg a terrorcsapatokkal vívott összecsapásban. A legtöbb halálos áldozattal a Dunapataj környéki összecsapások jártak, itt 42-48 fő vesztette életét. Az egyre inkább egyenlőtlené vált küzdelemben a felkelők megadták magukat, amit követően megtorlás vette kezdetét: a forradalmi törvényszékek 52 főt végeztek ki akasztással és agyonlövésessel, majd komoly hadisarcot is kivetettek a felkelésben részt vett községekre.³⁹⁹

A diktatúra legfontosabb központjának centrális szerepéből adódóan Budapest számított. A fővárosban tört ki 1919 jún. 24-én a Tanácsköztársaság ellen szervezett legnagyobb szabású ellenforradalmi puccskísérlet. A budapesti ellenforradalom megszervezése leginkább a Hadügyi Népbiztosság tanügyi osztályvezetője Lemberkovics Jenő százados, Hönig Vilmos tüzér őrnagy és Schranz Ödön ezredes nevéhez köthető, de részt vettek benne a Ludovika növendékei is. A felkelők azzal számoltak, hogy Haubrich József hadügyi népbiztos majd támogatni fogja az akciót, miután az ellenforradalom kitört. Számításuk azonban nem vált be két okból sem. Korvin Ottó már korábban tudomást szerzett a készülődő akcióról, ráadásul épp Haubrich volt az, aki a döntő pillanatban nem állt a felkelők mellé. Az ellenforradalom kirobbantása Lemberkovics nevéhez köthető, aki 27 tiszttel és a Ludovika 250 fős növendékeivel indított a délutáni órákban támadást, aminek elindítását 20 ágyúlövés jelezte.

„Végre elérkezett az óra, amikor a hazátlan bitangok kezéből kicsavarhatjuk a tőlünk orozva elvett fegyvert, letéphetjük a gyűlölt vörös rongyot, hogy helyébe kitűzhessük szent háromszínű lobogónkat.”

– szölt a többiekhez a felkelésben részt vett Bayer százados. A hallgatók egy része elfoglalta a Ludovika épületét, másik csoportjuk megszállta a József telefonközpontot. Akciójukat segítették a dunai flottilla monitorjai is, a három monitor – a Csapa, a Lajtha, a Pozsony – nemzetiszínű lobogót tűzött ki és felhajózva a folyón több lövést adtak le a népbiztosoknak otthont adó Szovjetházra. Haubrich azonban nem állt a felkelők mellé, így a felkelés hamar elbukott, másnapra a még ellenálló csoportokat felszámolták. A fővárosi ellenforradalomban három tiszt és egy növendék halt meg, és ellenállási kísérletét követően kivégezték Lemberkovics századost is. A várható vérfürdő megakadályozásában ezúttal is közbenjárt Guido Romanelli ezredes, aki határozott fellépésével sikerrel érte el, hogy Kun Béla

³⁹⁹ Romsics Ignác: *A Duna-Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–1919-ben*. i. m.

méltányosan bánjon a letartóztatottakkal, így több kivégzésre szánt egyén került el a kivégzést. A felkelésben részt vett kadétoakat utóbb csak „internálásban eltöltendő nevelési munkra” ítélték. Bántódásuk tehát nem lett, sőt egész jól viselték az átnevelő előadásokat. Ahogy erről Somogyi Zoltán könyvében olvashatunk:

„Mindnyájan élénk jó kedvben voltak. Tréfálkozva úgy vonultak be a laktanya kapuján, mintha gyakorlótérről jöttek volna haza... Mikor már egy kicsit megszokták a helyzetet, kitört belőlük a fiatalság, a jókedv és humor... Július 10-én átkísérték őket a Horánszky utcai jezsuita rendházba. Parancsnokuk Sinkó Ervin, gondnok Huttkay Lipót volt. Itt jól bántak velük, nem volt ok panaszra. Délelőtt 9–11-ig és délután 3–5-ig Sinkó kommunista előadásokat tartott nekik. Azontúl az épületet elhagyhatták, mehettek sétálni. Szabadságot is kapott mindenki. Július 17-től azonban szigorúbb őrizet alá kerültek, mert körülbelül ötvenen nem jöttek vissza szabadságukról...”⁴⁰⁰

Cserny a fővárosi ellenforradalom elfojtását követően levelet intézett Kun Bélához és a hadsereg főparancsnoksághoz. Ebben amellet, hogy a győzelmet kizárólag magának és erélyes fellépésének vindikálta, a további felkelési gócek felszámolását, ehhez pedig a diktatúra fegyveres szervezeteinek a megerősítését szorgalmazta.

„Veszélyben a proletárdiktatúra! Budapesten dühöng az ellenforradalom, s hogy nem diadalmaskodott, az kizáróan az én embereim érdeme...Ezen utolsó három nap megmutatta, hogy véres kézzel kell átgázolni és vérbe fogítani minden ellenforradalmat! Meg kell szervezni a vörösorség tüzérosztagát. E célból kérek 200 tagból álló legénységet, 80 nyomozó, 35 őrségi személyzetet és egy 25 főből álló törzset. Ezek szereltesse nek fel 16 ágyúval, 12 gépfegyverrel és egyéb lőfegyverekkel. Bocsáttassék rendelkezésünkre megfelelő épület. Én átvesszem a parancsnokságot és én fogom megválogatni a legénységet. Az osztag megszervezése után adassék át nekünk a dunai flottilla is. Lenni vagy nem lenni, ez most a kérdés! Ne tétovázunk, fogjuk keményen kezünkbe a gyeplőt!”⁴⁰¹

A számtalan terrorcsapat közül a Cserny-féle csoport volt az egyik, amelyik meglehetősen rugalmasan értelmezte „feladatát”: önkényes kivégzések tucatjai, megtorlások és fosztogatások szegélyezték útjukat. Az időnként önfejű és makacs Cserny által vezetett alakulat „akciói” nem váltottak ki osztatlan lelkesedést a Kormányzótanács köreiben sem, hamarosan Kun Béla és Vágó Béla is a felosztatásukat szorgalmazta. A csoport tagjai – ahogy Böhm Vilmos hadügyi népbiztos megvonta mérlegét – „lábbal tiporták a

⁴⁰⁰ Dr. Somogyi Zoltán: A június 24-i ellenforradalom és a Ludovikások. Budapest, 1920, 69. és 77. Vö: Svéd László: A Ludovika ostroma. *História* 1979/1., 8–9.

⁴⁰¹ Böhm: i. m. 295.

tanácsköztársaság törvényeit és rendelkezéseit. Egyetlen jogalapjuk volt: állig föl voltak fegyverkezve.” Ennek eredményeképpen pedig tevékenységük tulajdonképpen – folytatta – „kohója volt az ellenforradalmi elégedetlenségnek; ha öntudatlanul is: szövetségei voltak az ellenforradalmároknak”.⁴⁰² A szabadon garázdálkodó csoportokkal szemben Böhm, mint a hadsereg új főparancsnoka (Korvin Ottóval és Jancsik Ferencsel egyetértésben) már április 30-án elrendelte, hogy a Vörös hadsereg vagy a Vörös Őrség hivatalos állományába nem tartozó valamennyi „politikai terrorcsapat vagy más elnevezés alatt működő külön csapat haladéktalanul föloszlatandó és az ott lévő katonák a vörös hadsereg kötelékébe besorozandók”.

„Ismétlen jelentés érkezett hozzám, hogy hadművelési területen részben egyes parancsnokságok, részben különböző munkás- és katonatanácsok különböző elnevezéssel, mint politikai terrorcsapat, helyi vörös csapat és a többi, csapatokat toboroznak, alakítanak és ezeket különböző karhatalmi, sőt helyenkint a forradalmi kormányzótanács rendeleteit túllépő célokra használják fel. A forradalmi kormányzótanács rendelete értelmében senkinek sincs joga az országban csapatokat toborozni, csak a hadügyi és belügyi népbiztosságoknak. Minden egyéb csapattoborzás, ha legjobb szándékkal történik is, könnyen ellenforradalmi tendenciákat szolgálhat. ennél fogva elrendelem, hogy a hadművelési területen lévő valamennyi, a hadsereg, vagy vörösőrség rendszeresített állományába és hadrend alakulataiba nem osztott úgynevezett politikai terrorcsapat vagy más elnevezés alatt működő külön csapat haladéktalanul föloszlatandó és az ott lévő katonák a vörös hadsereg kötelékébe besorozandók. A jövőben mindazok, akik ilyen önkényes politikai terrorcsapatokat alakítanak, vagy azokat vezetik, vagy azokban részt vesznek, haladéktalanul rögtönítélő törvényszék elé állítandók. – Jelen rendeletem végrehajtásával és ellenőrzésével a hadosztály-parancsnokságok politikai megbízottait bízom meg.”⁴⁰³

A parancsnak ellenszegülőkre Haubrich rendelete szerint „rögtönítélő törvényszék” elé állítás várt.⁴⁰⁴ A leendő feloszlítás híre felbőszítette Csernyt, és az is felmerült, hogy az általa vezetett különítmény megtagadja a parancsot. Ez utóbbira csak Kun Béla személyes megjelenése miatt nem került sor. A kialakult válságos helyzetet Cserny szolgálatvezetője, Kocsis Sándor vallomásában így elevenítette fel:

„[...] híre járt, hogy a terrorcsapatot fel fogják oszlatni. Nagy felháborodás tört ki Cserni és csapattagjai közt erre, ágyukat hoztak a Batthyány palotába a Timót utcából. Négy vagon muníció volt elhelyezve a Batthyány-palotában. Az ágyukat és a muníciót a hadügyi népbiztosság utalta ki a számunkra. El voltunk határozva, hogy a feloszlításnak fegyveresen állunk ellen. Cserni és társaitól azt hallottam végül, hogy Kun

⁴⁰² Uo. 293.

⁴⁰³ Uo. 293–294.

⁴⁰⁴ U.o. 294.

Béla kiérkezése folytán elálltak a terrorzászlóalj feloszlatásától, s oly megoldást találtak, hogy Cserni zászlóalja a belügi népbiztosság rendelkezése alatt politikai nyomozótestületté alakul át. A Batthyány-palotában levő ágyúparkot és municiókészletet átadtuk a gödöllői főhadiszállásnak, míg mi egy pisztollyal felfegyverezve átmentünk a parlamentbe nyomozónak.⁴⁰⁵

Cserny-csoport május 19-én, Gödöllőn leadta fegyvereit, számos tagját pedig a frontra vezényelték. A csoport fegyveres erejét jól tükrözi a lefegyverzésükkor leadott fegyverek és lőszerük mennyisége, amelyek négy vagon is megtöltöttek. A csoporttól többek között 6 aknavetőt, 7 gépfegyvert, 130 láda kézigránátot, 807 láda aknavető- és ágyúlőszerrel illetve 8 személyautót és 6 teherautót is elkoboztak.

De az egyezés alapján Cserny nem szűnt meg hatalmi tényező lenni, hanem hamarosan új csapatot kapott, amellyel a Politikai Nyomozó Osztály kötelékébe tartozott. Ez a mintegy 40–50 fős második Cserny-csoport a korábbi tevékenységét „üzte”, nyomozó minőségében újra a hátszágban folytatta önkényeskedéseit, számos esetben a Szamuely Tibor vezette „Lenin-fiúkkal” közösen végrehajtva akcióit.⁴⁰⁶ Alakulatának volt tagjai közül utóbb 25 főt a Szovjetház őrzésére, 15-öt az Országház-, további 40-et pedig Kun Béla személyes védelmére rendeltek ki.

A földosztás elmaradását, az erőszakos rekvirálásokat és a kényszersorozásokat megeléglő lakosság számos helyen ellenforradalmi megmozdulásokat hajtott végre a Tanácsköztársasággal szemben. A Tanácskormány meggyöngült társadalmi bázisát és a vele szemben megerősödött ellenforradalmi érzületet felerődését jelezte, hogy május 15–június 15 között közel kétszer annyi ellenforradalmi megmozdulásra került sor, mint azt megelőzően.⁴⁰⁷ Június 18-án vidéken (elsősorban a Duna-Tisza közén), június 24-én pedig a fővárosban is ellenforradalmi felkelések robbantak ki, de a bécsi Antibolsevista Comité szervezésében komoly vasutassztrájkra is sor került június folyamán.⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ Kocsis Sándor 1919. szeptember 4-i rendőrségi kihallgatási jegyzőkönyve. BFL VII. 5. c. B. kgy. 11529/1919. sz. per. 46–47. Vö: B. Müller Tamás: *Vörösteror az Országházban...* i. m. 51.

⁴⁰⁶ A „Lenin-fiúk” elnevezés a két világháború között a karhatalom általános megnevezésévé vált, de eredetileg csak a Szamuely vezette csoport tagjaira vonatkozott. Az elnevezés Szamuelynek egy májusi – Leninnél történt – látogatásából eredt, aki jelvényeket küldve fejezte ki elismerését a hazai karhatalmi csoportok tevékenységét illetően. Lásd Konok: i. m. 78.

⁴⁰⁷ A továbbiakban: Romsics: *Magyarország története a XX. században.* i. m. 131.

⁴⁰⁸ A szombathelyi vasuti tisztviselők megghiusult ellenforradalmi kísérlete. *Népszava* 1919. június 5., 5., Az öntudatos vasutasok az ellenforradalmi bérencék elle. *Népszava* 1919. június 6. 5., A Duna-Tisza közti ellenforradalmi megmozdulásokról lásd Romsics Ignác: *A Duna-Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–19-ben.* i. m. 122–164.

A június 24-i fővárosi ellenforradalmi mozgalom leverését követően újra sor került tüszgyűjtésre. A proletárdiktatúra bepolitikai hatalmának megerősítése, valamint a további megmozdulásoktól való elrettentés érdekében Kun Béla az erőszak kíméletlen alkalmazását tartotta szükségesnek. A Tanácsok Országos Gyűlése által választott intézőbizottság, a Szövetséges Központi Bizottság, másnapi, június 25-iki gyűlésén a burzsoázia aknamunkájának kíméletlen letörését hirdette meg. Az ülésen ezen elkötelezettségének, – amelyben lényegében Cserny álláspontját ismételte meg – így adott hangot:

„[...]kítörve az ellenforradalom, egész csomó elvtársunk fekszik holtan az ellenforradalomnak máris kezdődő fehérterrorja következtében...Tisztelt Elvtársak! Aki szereti a proletariátust, aki szereti mindazokat a proletárokat, akikkel egy sorban harcol... annak ezek után a tapasztalatok után nem lehet más a meggyőződése, minthogy minden eszközzel, legkíméletlenebbül kell elnyomni a burzsoáziát, legkíméletlenebbül kell letörni az ellenforradalmat. Ha mi nem pusztítjuk ki az ellenforradalmat, ha mi nem gyilkoljuk le azokat, akik fegyverrel a kézben jönnek ellenünk, akkor bennünket gyilkolnak le!”⁴⁰⁹

A Forradalmi Kormányzótanács ezeken a megmozdulásokon csak nagy nehézségek árán tudott úrrá lenni, az ellenszegülők leverésében a Cserny és a Szamuely vezette csoportok is aktívan részt vettek. Ez a szerepvállalás újabb legitimációt biztosított a terrorcsapatok fenntartásának, bizonyítva működésük létjogosultságát. Az újra megerősödő Cserny magának vindikálva a győzelmet – a terror további fokozására és a leszámolások folytatására kért felhatalmazást Kun Bélához és a hadsereg főparancsnoksághoz írott levelében. Álláspontja szerint:

„Veszélyben a proletárdiktatúra! Budapesten dühöng az ellenforradalom, s hogy nem diadalmaskodott, az kizáróan az én embereim érdeme[...]Ezen utolsó három nap megmutatta, hogy véres kézzel kell átgázolni és vérbe kell fojtani minden ellenforradalmat[...]Lenni vagy nem lenni, ez most a kérdés! Ne tétovázzunk, fogják keményen kezükbe a gyeplőt.”⁴¹⁰

A rövid ideig hezitáló Kormányzótanács végül – a csoport túlságos megerősödésétől tartó szociáldemokratáknak engedve – a csoport lefegyverzésre határozta el magát, fegyvereiket elvették, tagjait pedig Cserny-zászlóalj néven a frontra küldték. A rövid frontszolgálat után, július közepén már újra Budapesten voltak. Hazahozatalukat maga Kun

⁴⁰⁹ A Szövetséges Központi Intéző Bizottság ülésének jegyzőkönyve, 1919. június 25. *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*. 6/B. köt. Gábor Sándorné–Hajdu Tibor–Szabó Gizella (Szerk.). Budapest, Kossuth, 1960, 331.

⁴¹⁰ Böhm: i. m. 295.

Béla kezdeményezte, aki a hátszág fokozottabb biztosítására és az engedékenyebb jobboldali szociáldemokrata politikusokkal szembeni erőfelmutatásra akarta használni őket. Segítségükkel sikerült megakadályozni egy Kun Bélával szembeni puccsot is, igazi bevetésükre azonban már nem maradt idő. A bukás küszöbén, 1919. július 25-én végül még egyszer elrendelte feloszlátásukat. Ekkor fegyverarzenáljukat elvették, laktanyájukat kiürítették, a terrorista csoportok tagjai pedig a várható felelősségrevonások elől megszöktek.

A Tanácsköztársaság bukása után felállt szociáldemokrata Peidl Gyula vezette kormány 1919. augusztus 3-án kiadott rendeletében megszüntette a Vörös Őrséget, a rend biztosítására pedig helyébe pedig újra az államrendőrséget állította. A kiadott 4. számú rendelet szerint:

„1.§. A Magyar Népköztársaság kormánya államrendőrséget állít fel. Az államrendőrség személyzete az eddigi Vörös Őrség személyzetéből áll. 2.§. Az államrendőrség feladata kizárólag a közrend és közbiztonság megóvása. Az államrendőrség nem része a hadseregnek. 3.§. Az államrendőrség a belügyminisztérium alá tartozik.”⁴¹¹

A „Lenin-fiúk” pogromjai döntő többségükben célzottak voltak. A forgatókönyv többnyire a következő volt: ahol a Tanácsköztársaságot és a proletárdiktatúrát veszély fenyegette, oda leutazott Szamuely Tibor a páncélvonatán, a helyszín „pacifikálásához” szükséges mennyiségű Lenin-fiúval, vörösörrel, és a vétkeket – többnyire statáriális úton, jogszerű bíróság és a legelemibb legális háttér látszata nélkül – kivégezték. A vörösteror áldozatává váltak ily módon a rendszerrel alapvetően (ab ovo) szemben álló régi rend hívei: a polgárság, a közép- és kisbirtokosok, de még a rekvirálások, az erőszakos sorozások miatt elégedetlen kis- és szegényparasztok is.

Alig fél évvel a kommunista rendszer bukása után, már 1920 elején megkísérelték a vörösteror áldozatainak a lehető legaprólékosabb összegyűjtését és dokumentálását. A feladatot Váry Albert, budapesti királyi főügyész vállalta, munkája eredményeképpen pedig 587 főre taksálta a halálos áldozatok számát.⁴¹² Az áldozatok „bűne” döntő többségben azok „ellenforradalmi magatartása” volt – az új rendszerrel szemben. Néhány esetben azonban találunk köztörvényes cselekedetek – lopások, betörések vagy fosztogatások, illetve kémkedés miatt – végrehajtott halálos ítéleteket is. Az áldozatok száma azonban

⁴¹¹ Idézi: Bíró Aurél: *A Tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai*. Budapest, Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Galéria, 2014, 20.

⁴¹² Váry: *A vörös uralom áldozatai...* i. m.

mindenképpen túlzó, Váry adatgyűjtését szükséges számos helyen pontosítani. A vörösteror elszenvedőinek mintegy fele valóban a vöröskatonák, illetve különféle terrorcsapatok szadista akcióinak esett áldozatul: ez így volt Szolnokon, Csornán, Soltvadkerten, Püspökladányban, Solton és a Tanácsköztársaság befolyási övezetéhez tartozó más helyeken is. Fontos distinkció azonban, hogy az áldozatok közel másik fele fegyveresen is szembeszegült az új renddel, ezek jelentős része pedig klasszikus lövöldözésben vesztette életét. Ilyen összecsapásokra került sor Sopronban, Dunapatajon, Kecelen és Muraszombaton is. Rendszerint a levert ellenforradalmi mozgalmak után a helyszínen még többeket is megkínóztak, börtönbe csuktak vagy kivégeztek. Az ilyen utólagos statáriális eljárások célja a megtorlás és a további szervezkedésektől való elrettentés volt. A vöröskatonák, Lenin-fiúk és egyéb fegyveres testületek megjelenése szinte sehol sem váltott ki osztatlan lelkesedést, a lakosság idegenkedett az új fegyveres csoportoktól. Az áldozatok között találunk olyanokat is, akiket korábbi sérelmek kiváltotta bosszúból gyilkoltak meg, vagy, mert „viselkedésükkel” provokálták valamelyik karhatalmi alakulat tagjait. Továbbá előfordult, hogy valakit tévedésből lőttek agyon, vagy a lövöldözést részeg katonák kezdeményezték. Az előbbire került sor Páhiban, utóbbira pedig Rácalmáson és Sajóvelezden. Váry ugyanakkor olyan sajnálatos eseteket is a vörösteror „számlájára” írt, ahol az áldozatokat a tömeg lincselte meg (például Herincsén), vagy a vöröskatonák és a benyomuló román hadsereg (Szabolcsban)-, esetleg az ellenforradalmi felkelők és a vöröskatonaság közötti tűzharcnak váltak áldozataivá. Az áldozatokat összesítő regiszterben még olyan megdöbbentően abszurd leírásokkal is találkozunk, amikor a meggyilkolt téves helyzetfelismeréséből fakadóan vált áldozattá. Erre példa az, amikor Csepelen és Solton is az áldozat az őt igazoltató vöröskatonákat „fehéreknek” nézte és eszerint viselkedett.

Új, addig ismeretlen jelenség volt, hogy a hatalom – a további konszolidáció biztosítása, valamint a várható ellenállási gócok pacifikálása érdekében – a lakosság köréből sokakat preventív célból lefogott, és pincékbe zárt. Ezek a túszedő akciók a fővárosban, majd ennek nyomán vidéken is főként egyes helyi elitcsoportokat, vezéregyéniségeket és főbb véleményformálókat céloztak meg. A szembeszegülést ezek a megelőző csapások számos esetben már csírájukban elfojtották, ugyanakkor nyilvánvalóan csak fokozták a Kommünnel szembeni ellenérzéseket. A már többször idézett Böhm ezeket a túszedő akciókat „erkölcstelen” barbár cselekedeteknek minősítette visszaemlékezésében, amelyek nélkülözték az „erkölcsi jogosultságot”, és igazi hasznot a Tanácsköztársaságnak nem

hajtottak.⁴¹³ Ilyen lefogásoknak vált áldozatává a korábban háromszor is miniszterelnökként tevékenykedő Wekerle Sándor, a korábbi miniszterek közül pedig báró Szurmay Sándor, báró Sztéryni József, valamint a később miniszterelnökként működő Huszár Károly és Simonyi-Semadam Sándor is. A túszedő akciók további áldozatai egyéb miniszterek mellett a felsőházi tagok, a felsőpapság, valamint a bankszektor prominensei, esetlegesen egyes mérvadó folyóiratok főszerkesztői vagy más véleményformálók közül kerültek ki.⁴¹⁴ A túsul ejtettek száma körülbelül 500 főre taksálható, döntő többségük pedig már május végén kiszabadult. Ezek a korábban elképzelhetetlen cselekedetek mély nyomokat hagytak az áldozatokban, akik számos esetben el is túlozták szenvedéseik mértékét. Böhmnek abban valószínűleg igaza van, hogy a letartóztatott főbb prominensek közül néhányan csupán személyes szabadságukban voltak korlátozva, Wekerle és mások is a rövid gyűjtőfogházi tartózkodás után továbbra is megkülönböztetett bánásmódban részesültek (Wekerle immár a Park szállóban elszállásolva), és számos kiváltságot élvezhettek.⁴¹⁵

Minden elnyomás ellenére, 1919 nyaratól a hátország egyre erőteljesebben fordult szembe a rezsimmel. A vörös hadsereg románokkal szembeni támadása pár nap alatt összeomlott, a román hadsereg átkelt a Tiszán, és akadálytalanul özönlött a főváros felé. Ezzel nemcsak a Forradalmi Kormányzótanács, de a kommunista kísérlet sorsa is megpecsételődött.

⁴¹³ Böhm: i. m. 299.

⁴¹⁴ A túszedő akciók áldozatainak „élményeiről” informál Somogyi Zoltánnak a Horthy-kor szellemében fogant – éppen ezért elfogultságoktól sem mentes – összefoglalása. Lásd Somogyi Zoltán: *A rémuralom napjaiból – Túsók és egyéb történetek*. Budapest, Pátria, 1922.

⁴¹⁵ Böhm: i. m. 300–301. Ugyanakkor a foglyok sanyarú mindennapjairól is tájékozódhatunk. Fényes László: *A túsók napjaiból – Följegyzések. Fényes László hetilapja* 1919/3., 17–20. és Uo. 1919/ 4., 18–23.

5. A magyarországi fehérterror

1919 júliusában a Magyar Tanácsköztársaság a végnapjait élte. Bár a Felvidék részleges visszafoglalásával katonai – és ezáltal legitimációs – sikert könyvelhetett el, a hátország egyre erőteljesebben fordult szembe a rezsimmel. A június közepi Duna–Tisza- közí-, budapesti zendülések és szerte az országban jelentkező erőteljes ellenforradalmi megmozdulások fokozódó kihívást jelentettek az ingatag rendszer számára. Ez – a felkelések leverése mellett – újabb tettekre sarkallta a vezetést. Kun Béla a június végi felvidéki visszavonulás ódiomát a Tiszántúlon tartózkodó román hadsereg feletti győzelemmel kívánta kompenzálni. A sokszoros túlerővel szembeni esztelen támadás pár nap alatt összeomlott, a román hadsereg átkelt a Tiszán, és akadálytalanul özönlött a főváros felé. Ezzel a Forradalmi Kormányzótanács és a kommunista kísérlet sorsa megpecsételődött.⁴¹⁶

Augusztus 1-én Peidl Gyula vezetésével olyan „szakszervezeti kormány” alakult, amely polgári demokratikus elvek szerint képzelte el az ország berendezkedését. Az áprilistól szervezeti keretekbe tömörülő ellenforradalmi csoportok célja viszont kezdettől a Tanácsköztársaság megdöntése és a hagyományos régi rend visszaállítása volt. A bécsi-, az aradi-, és a szegedi ellenforradalmi formációk számára ez az újabb – szociáldemokrata színezetű – kormány a „régí” Kormányzótanács gyengébb verziójának számított, ezért a „bolsevikgyanús” kormányt már megalakulásakor elutasították.

5.1. Szeged és a „szegedi gondolat”

A rövid életű aradi ellenforradalmi kísérlet után az ország „visszafoglalásának” kiinduló helyszínévé a franciák által megszállt Szeged vált. Szeged központi helyet foglalt el az ellenforradalomban. A városba sereglő emigráns politikusok, katonatisztek és menekültek számára hónapok alatt szinte kultikus központtá vált. Újszeged 1918 novemberétől szerb, Szeged 1918. december végétől francia megszálló csapatok kezén volt, így bár működtek a Tanácsköztársaság helyi szervei, a város kívül esett a Kormányzótanács akció rádiuszán. Emiatt vált különösképp ideális helyszínné a hatalomátvételt, illetve a visszatérést sürgető és tervezető politikusok és katonatisztek számára. Idővel azoknak, akik szembekerültek a kommünnel vagy korábbi egzisztenciájukat, esetenként családjukat hagyták maguk mögött, Szeged jelképesen külön országgá – és a „nemzeti megújulás” illetve a „nemzeti

⁴¹⁶ A továbbiakban: Romsics: *Magyarország története a XX. században*. i. m. 131–132.

föltámadás” kiinduló terepévé vált.⁴¹⁷ Ahogy a huszártiszt, Kozma Miklós megfogalmazta: „Szeged sziget, tele a nemzeti érzés hajótörötteivel. Napról napra többen gyűlnek ide az ország minden tájékáról.” Az ellenforradalmárok célja – ahogy ennek több helyen hangot adtak – a „nemzeti gondolat” érvényre juttatása és az „ország visszafoglalása” volt, akár fegyveres eszközökkel is. De sokakban munkált az elszenvedett sérelmekért, az üldöztetésért való válaszcsepés vágya is, azaz a bosszú.

„Itt mindenki a jövő jegyében él, érez, gondolkodik és tesz. Aki ma Szegeden kopott legénységi ruhákban, de felvágott fejjel jár és él, az a megújhódn-akaró és újjászületni-vágyó Magyarországnak egy-egy energiaatómja és cifra világ jön a vörösökre, ha ez az energia egyszer innen kirobban! [...]„Itt senki sem kételkedik abban, hogy győzni fogunk és nincs köztünk egy sem, aki szívesen ne adná életét a nemzeti gondolat győzelméért.”

– olvashatjuk a már idézett Kozma 1919. júniusi naplóbejegyzésében.⁴¹⁸

Az egyes ellenforradalmi csoportok – az általánosságokon túlmenően – ennél konkrétan csak ritkán fogalmaztak jövőre vonatkozó elképzeléseikben. Ennek oka, hogy az egyelőre még homályos jövő helyett sokkal inkább a közeljövőre és a jelenükre fókuszáltak. Elképzeléseikben a közös jövőkép mellett a közös múltkép is meghatározó volt. A döntően politikusi vagy katonatiszti háttérű csoportok számára a Monarchia megszűnése „nemcsak” egy Birodalom „végét” jelentette, hanem – katonai és politikai karrierjük megszűnésével – számukra egzisztenciális kiszolgáltatottságot és a megszokott állami keret szublimálódásával egyfajta reménytelenséget is eredményezett. A Monarchia megszűnésével így legtöbbszörüknek nem maradt kikristályosodott jövőképe. A szegedi kormány feje a konzervatív gróf Károlyi Gyula, külügyminisztere pedig – a bécsi Antibolsevista Comitéből delegált – Teleki Pál volt. Szegedre 1919 május 30-án érkezett meg a Monarchia hadiflottájának főparancsnoka, az altengernagy Horthy Miklós is, aki a Monarchia szétesésén túl sokezer társához hasonlóan búcsút mondhatott katonai karrierjének is. A jövője miatti bizonytalanságot az ellenforradalom Nemzeti Hadseregének főparancsnoka és a későbbi kormányzó emigrációban született naplójában ilyen keserű szavakkal fogalmazta meg:

⁴¹⁷ Erről lásd Bokor Pál: *Szegedországtól Magyarorszáig. Visszaemlékezés a szegedi ellenforradalmi napokra 1919.* (Reprint kiadás) Szeged, Belvedere, 2005. Ujlaki Antal: *Szeged a forradalomban és a nemzeti föltámadásban.* Szeged, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., 1921. A szegedi ellenforradalomról részletes dokumentációkat szolgáltat Kelemen Béla dr.: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez.* Szeged, a szerző kiadása, 1923. Paál Jób: *A száz napos szegedi kormány – Az ellenforradalom története.* Budapest, [K.n.], 1919.

⁴¹⁸ Kozma Miklós: *Az összeomlás 1918–1919.* Budapest, Athenaeum, 1933, 220. és 240.

„Elszomorítóan hatott, hogy fiatal tisztjeink, akik tegnap még teli voltak életkedvvel, most egyszerre a teljesen bizonytalan jövő elé néztek. Úgy látszott, hogy az én pályafutásom is végetért. A forradalomba keveredő Magyarországra visszatérve ugyan mi jó várhat rám?”

Horthy felkérték, hogy vállalja el az ellenforradalmi kormány hadügyminiszteri posztját, amire ő rövid habozás után igent mondott, fő céljaként pedig egy Nemzeti Hadsereg felállítását tűzte ki, amellyel alkalmas időpontban lehetővé válna az ország visszafoglalása a kommunistáktól, a „vörös terror leküzdése” és a Budapestre történő bevonulás.⁴¹⁹ Horthy is tudta, hogy jövőjük nagyban függ a vörösteror leküzdésétől, a főváros „elfoglalásától” és az úgynevezett „második honfoglalás” sikerétől. Ennek fényében érthető, hogy visszaemlékezéseikben saját személyükre mint a kívánatosnak tekintett „új honfoglalás” vagy „második honfoglalás” katonáira tekintettek.

A Tanácsköztársaság ideológiájával és jövőképével szemben ugyanakkor az ellenforradalmárok legfőbb hangadóinak is volt egy többé-kevésbé azonos elképzelése a kibontakozásról. Ez, az úgynevezett „szegedi gondolat” az ellenforradalmi csoportok különböző konzervatív, antikommunista, nacionalista és részben antiszemita – érzelmileg erősen túlfűtött – ideológiáinak volt az elegye. Az 1945 utáni pártállami történetírás, az 1919 nyaratól indult fehérterror kizárólagos motivációjának a bosszút és a megtorlást tartotta, az ellenforradalmárok tevékenysége a marxista narratíva szerint tulajdonképpen a tanácsköztársaság rémtetteire adott „zsigeri reakcióként” értelmezendő⁴²⁰ Ugyanakkor annak ellenére, hogy a Tanácsköztársaság bukását váró csoportok jövőképe több ponton eltért, azokban voltak közös elemek.

Ilyennek számított, hogy a proletárdiktatúra utáni Magyarországot „nemzeti” és „keresztény” alapokra kívánták helyezni. A „nemzeti és keresztény” jelzők hangsúlyozása azt takarta, hogy az ellenforradalmár doktrinerek mindazokat, akik a Forradalmi Kormányzótanács rendeleteit helyeselték, kommunista vagy szociáldemokrata érzelműek voltak és szerepet vállaltak a forradalmi mozgalmakban, tulajdonképpen „kiírták” magukat a nemzetből. Ennek a kirekesztő szemléletnek az érvényesítése történt meg a keresztény vallásra való hivatkozás esetében is. A keresztény jelző itt egyenlő volt azzal, hogy „nem zsidó”. Az antikommunizmus mellett a „szegedi gondolatban” mindvégig hangsúlyos elem

⁴¹⁹Horthy rendeletét a „magyar nemzeti hadsereg felállításáról” lásd. Hetés Tibor és Morva Tamásné (Szerk.): *Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez 1919–1938*. Budapest, Zrínyi, 1968, 57–59. Sakmyster: i. m. 27.

⁴²⁰Paksa Rudolf: A fehérterror „ideológiája”. *Rubicon* 2011/2., 56–62. (A továbbiakban: Paksa Rudolf: A fehérterror ideológiája... i. m.)

volt a zsidóság kárhóztatása az „ország romba döntéséért”.⁴²¹ A Mühlfeith János grafikus által készített album ezért azoknak az 1919-es szegedi ellenforradalomban szerepet játszó személyeknek állított emléket, akik a „borzalmas összeomlás idején a magyarság nemzeti és keresztény szellemen való megújítása terén legtöbb érdemet és dicsőséget szereztek.”⁴²² Az ellenforradalmárok valóságos apoteózisát nyújtó album szereplői között megtaláljuk a fehérterrorban hírhedtté vált Prónay Pált és Héjjas Ivánt is, valamint a Szegeden komoly befolyással bíró ferences rendi házfőnököt, a „szegedi Kapisztránnak” titulált Zadravec Istvánt is. A világháborúból századosként leszerelt Prónay dzsenti családból származott, a háborúban pedig a Jászkun huszárezredben szolgált. Szegeden a nevéhez fűződik az első úgynevezett tisztiszázad megalapítása. A kecskeméti származású Héjjas Iván birtokos családban született, a háborúból tartalékos hadnagyként tért haza. Vezetője lett a Szegeden megalakult Nemzeti Hadsereg egyik tiszti különítményének. Zadravec István János néven született egy elszegényedett nemesi családba, az István nevet a ferences rendbe lépésekor, 14 éves korában vette fel. Zágrábban és Rómában tanult a teológián filozófiát, majd hazatérve Baján és Gyöngyösön tanított. Innen került házfőnöknek (gvárdián) a Szeged-alsóvárosi ferences plébániára, a Tanácsköztársaság alatti harcos beszédeivel pedig hamar közkedvelté vált, és jó viszonyt alakított ki Horthy Miklóssal is.

Az ellenforradalmárok nézeteiben nemcsak a Tanácsköztársaság alatt történtek antiszemita nézőpontú értelmezése húzódott, értékítéleteikben visszaköszöntek a világháború alatti „zsidókérdésben” sulykolt antiszemita toposzok is – például a világháború idején meggazdagodott, zsidó származású hadseregszállítók arroganciája. A zsidóság egészét a háború borzalmiért és a forradalmakért kárhóztató kollektív vád mindvégig az ellenforradalom egyik erős jellemzője volt. Az antiszemita vándormotívumok hangoztatása és a zsidóságot a forradalomért kizárólagosan felelőssé tevő vád Zadravecnél plasztikus formát is nyert. Azzal, hogy a jövő Magyarországon a keresztény vallásra alapozott erkölcsös hatalomgyakorlás fontosságát hangsúlyozta, az „idegenszívűnek” titulált zsidóság háttérbe szorítását várta el. A történekeért ugyanis értelmezésében kizárólag a zsidóság tehető felelőssé. Hiszen – ahogy írta – „ki vezette félre a tömeget? [...] Milliók torkából zúg a felelet, hogy Magyarország félrevezetői a zsidók”. A 19. századi antiszemitizmus hagyományaihoz hasonlóan ő is különbséget tett azonban a magyarságba integrálódni kívánó

⁴²¹ Ennek több oka is volt, mindenekelőtt az, hogy a népbiztosok jelentős aránya (mintegy 60 %-a) volt zsidó származású. Ez a magas arány a vidéki direktóriumokban viszont már nem volt jellemző. A népbiztosok és más vezetők a tevékenységüket ugyanakkor nem vallási, hanem személyes meggyőződésükből végezték. Erről bővebben Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest. Osiris Kiadó, 2001, 102–109.

⁴²² Mühlfeith: *Prónay–Zadravetz–Héjjas*. i. m. 2.

„magyar zsidók” és a bevándorolt, faji alapon elkülönülő „idegen, bevándorolt zsidók” között. Álláspontja szerint ugyanis:

„két részre kell osztani a zsidókat: egyik részen áll a magyar zsidó, a másik részen a bevándorolt zsidó. A magyar zsidó az, ki velünk együtt nőtt fel. [...] Ezek a hazafias, magyar zsidók. Ezek elvesztették faji különbségüket s csak vallás választja el őket a keresztény magyartól. A másik részen állnak a bevándorolt zsidók. Ezek vétót kiáltottak nemcsak a katolikusoknak és a protestánsoknak, hanem a hazafias zsidóknak is. Ezek nem vallás, hanem fajkülönbséggel állnak velünk szemben. Ezek nem a magyar földből nőtték ki. Ezek hát idegenek [...] Ők voltak, kik a legutóbbi időben ki akarták préselni, ki akarták szorítani lelkünkben a magyar érzületet is.”⁴²³

Antiszemitizmus a világháború előtt is létezett Magyarországon, de igazán jelentős tényezővé és mozgósító erővé alatta és közvetlenül utána vált. A jövő „keresztény Magyarországra” való hivatkozás ugyanakkor nemcsak a zsidóság alig burkolt háttérbe szorítását jelentette, a jelszó a történelmi Magyarország oszthatatlanságát, azaz az ezeréves integer országot is szimbolizálta.

A jövő Magyarországnak kívánatos államformájának megfogalmazása is talán a Zdravec Istvánnál jelenik meg a legplasztikusabban. Beszédeiben a nemzeti és keresztény alapokon álló „Nagy-Magyarország” visszaállítására hivatkozott, központi gondolata pedig a „nem internacionális szocializmus, hanem nacionális, hazafias, nemes szocializmus” létrehozása volt.⁴²⁴ Állást foglalt abban a vitában is, ami a szegedi katonatisztek és politikusok között húzódott a jövő berendezkedéséről; a királyság vagy köztársaság kérdésében az ország vezetését „nemzeti király” kezébe helyezve látta kívánatosnak. Ahogy 1919. május 11-én elhangzott tábori miséjében kijelentette:

„Van nemzeti király és fizetett király. A nemzeti király az, ki összeforr a nemzettel. Vér a nemzet véréből, lélek a nemzet lelkéből, test a nemzet testéből. Ki otthon van a nemzet otthonában. Akinek minden lépése, minden törekvése, minden szava a honszeretet jegyében jár. A vendégszereplő király, a fizetett király pedig az, ki néha-néha leereszkedik. Jön, hogy díszkapuval, salveval, bandával fogadjuk és nagy bért kapjon a nemzettől. Pedig teste, vére, érzelme és érdeke nem egy a nemzetével. A nemzeti királyban igenis látom az egység erejét.”⁴²⁵

⁴²³ Uo. 60.

⁴²⁴ Paksa Rudolf: A fehérterror ideológiája... i. m. 59.

⁴²⁵ Uo. 59.

Fontos eleme a „szegediek” gondolkodásának, hogy a nemzetiségek elszakadási törekvései, az ország jelentős részének megszállása és a vesztes világháború ellenére továbbra is integer Magyarországon fennmaradásában bíztak. Zdravec z jövőképében is a történelmi Magyar Királyság csonkítatlan formában való megőrzése szerepelt, ezért örömmel üdvözölte a Károlyi Gyula vezetésével 1919. június 1-én, Szegeden megalakult ellenforradalmi kormány zászlóbontását.

„A szélrózsa minden irányából belénk ütöttek és behorpasztották édes Hazánk abrincsat – a Kárpátokat. [...] Erő kellene, mely a beütéseket erős kézzel újból kikalapálja, hogy évezredek határok között újból felcsendüljön az élet, újból felnótázzon a szív, a lélek!”⁴²⁶

– fogalmazta meg az új kormány feladatát. Ez a kívánatos jövő – véleménye szerint – csak úgy érhető el, ha „nemzeti kormány” áll az ország élére. Aki ezért „nem magyar érzelmű és bitangul gázol Hazánk hazafias érzelmében, azt üzzétek ki e Hazából” – adott szellemi muníciót azokkal szemben, akik szembeszegülnek az új berendezkedés gyakorlatával. A Magyar Nők Nemzeti Szövetségének megalapításakor, 1919. június 15-én mondott beszédében már nemcsak kirekesztette a nemzetből a kommün és a forradalom alatt kompromittálódottak tömegeit, hanem szinte isteni átkot is szórt a fejükre. Ahogy fogalmazott:

„Bosszuld meg szentjeidnek vérét, mely kiontatott! Bosszuld meg a parasztok vérét! Bosszuld meg az anyák vérét! Bosszuld meg a papok vérét! Bosszuld meg az ifjak vérét! Bosszuld meg a katonák vérét! Bosszuld meg, bosszuld meg, isteni erővel bosszuld meg! Nem kívánom bosszúért, engesztelődésül azt a fekete vért, mely ezt a nemes magyar vért ontotta ki! Nem kívánom a nem-magyar, internacionális vérüket! Isteni bosszút kérek, olyant amilyennel csak Te tudsz bosszulni! Bosszuld meg, verd meg őket a hontalanság, a hazátlanság minden keservével! Úgy, hogy add vissza édes hazánkat!”⁴²⁷

Sokan azonban nem elégedtek meg a Gondviselés haragjának hangoztatásával, hanem tevőlegesen is részt akartak vállalni a jövő nemzeti-keresztény Magyarországnak a „felelőtlen elemektől” való megtisztításában. Hamarosan már Szegeden a Prónay-alakulat, az Ostenburg-Moravek Gyula vezette különítmény is elhíresült szadista módszereikről. Bár Horthy is értesült a gyilkosságokról, azok elkövetőivel szemben nem lépett fel. Ebben a katonáival való szolidaritása és az ellenforradalmárok közötti nagyfokú egymásrataltság

⁴²⁶ Uo. 59.

⁴²⁷ Uo. 60.

játszhatott szerepet. A hadügyminiszter passzivitásához – minden bizonnyal – a bolsevizmusról a tisztikarral egyező lesújtó véleményük is hozzájárult.⁴²⁸

A Szegedre érkezésekor még biztos jövőkép és egzisztencia nélküli Horthy fokozatosan magára talált, ráadásul jól megtalálta a hangot a vele azonos társadalmi helyzetű és egyre inkább szélsőséges radikális nézeteket hirdető katonatisztekkel. Ahogy Horthy egyik kutatója találóan megjegyezte: „A kávéházakban és a vezetőségi üléseken Horthy mást sem hallott, mint érzelmekre ható retorikát és a radikális jobboldaliak összeesküvésének terveit.” Összességében viszont az ellenforradalmi ideológia nem volt egységes: a „szegedi gondolat”, a „keresztény nemzeti kurzus” és a „fehérség” hívei egymást ugyan átfedő, de sok szempontból eltérő jövőképet hirdettek. Az egymástól sokszor elszigetelten tevékenykedő csoportok, és az ebből eredő kevés kontaktus mellett, ennek oka az volt, hogy az ellenforradalom alapvetően reflektív jellegű ideológiai konstrukció volt, polgárháborús helyzet és általános felfordulás közepette fogant, és az adott, gyorsan változó forradalmi viszonyokra reagált.

A Szegeden felállított vallatóközpont miatt Prónay – és módszerei – egyre inkább elhíresültek, amit csak fokoztak a Tiszából kifogott kommunista egyének holttesteit. Prónay bizalmi funkciója erősnek bizonyult, ő vezette a Horthy Miklós személyes védelmére felállított tiszti századot.

„A szélrózsa minden irányából érkeztek menekültek Szegedre, de főleg tiszték. Miután én voltam ottan az első, aki őket szervezni és összeszedni kezdte, ezért énnálam jelentkezett a legtöbb. Kivéven talán mindössze 4 huszártisztet u. m. báró Liptay Antal, gróf Salm Hermann, Keresztes Ákost, Kertész János fhgyokat [főhadnagyokat – B.G.], – a többi nekem épolyan idegen volt, mint én nekik. Nem ösmertük, nem láttuk egymást soha. Rólam talán hirből annyit hallottak: hogy velem nem lehet kukoricázni és a zsidót se szeretem.”⁴²⁹

A lezajlott kegyetlenkedések egyszer sem lettek megtorolva, a radikális különítményesek gondtalanul jártak-keltek a városban,- vettek részt a szegedi Kass-szálló vagy a Tisza parti Csónakázó Egylet szórakozásain. Keserűen írja Prónayról az első hadseregpáncsnokság vezérkari főnöke, Shvoy Kálmán, hogy

⁴²⁸ Sakmyster: i. m. 32.

⁴²⁹ Prónay Pál: Ellenforradalmi naplójegyzeteim 1918–1921. II. köt. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár. VI. 973. 131. (A továbbiakban: Prónay Pál: Ellenforradalmi naplójegyzeteim... i. m.)

„teljesen hatalmába kerítette Horthyt, nem engedelmeskedett senkinek, állam volt az államban, és rengeteg bajt csinált, sok szegényt hozott a honvédség nevére. Századában sok rovott múltú, tisztí mivoltát igazolni nem tudó alak volt, akik minden aljasságra képesek voltak. Ennek a századnak[...]volt a műve, hogy Szegeden emberek tűntek el, akiket megölve, megdrótozva dobtak a Tiszába. Ezt mindenki tudta, de ellene nem tett senki semmit[...] Mi, a hadsereg–parancsnokság[...] lépéseket tettünk ezen kihágások megtorlása és megszüntetése érdekében, de le lettünk intve, s Prónay és különítménye közvetlen a »fővezér«-nek rendeltetett alá.”⁴³⁰

A gyilkosságokról Horthy is értesült, és rendelkezett a különféle retorziók és „kilengések” megszüntetéséről – ugyanakkor azok elkövetőivel szemben nem lépett fel. 1919 novemberében a zsidósághoz kötődő Múlt és Jövő folyóiratban közölt interjúban a „felelőtlen elemek”, „bűnösök”, „tettesek” és „uszítók” kézre kerítését és haditörvényszék elé állítását ígérte. Ezek ugyanakkor csak szavak maradtak. Abban, hogy Horthy ténylegesen nem vont felelősségre a gyilkosságok elkövetőit, a katonáival való szolidaritása és az ellenforradalmárok közötti nagyfokú egymásrataltságot játszhatott szerepet. Ezt – minden bizonnyal – a bolsevizmusról kialakított egyaránt lesújtó véleményük is csak erősítette.⁴³¹ Horthy – a „túlkapások” megbüntetésében tanúsított – tétlensége ellenére nem veszített népszerűségéből. Ellenkezőleg: nimbusza nemcsak, hogy töretlen maradt, de még nőtt is. A Szegeden megalakult fajvédő Etelközi Szövetség (EkSz) támogatásáról biztosította, július 5-én pedig a szegedi színházban a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) gyűlésén tiszteletbeli elnökké választották. Ferenc József egykori szárnysegédjének közkedveltsége szemet szűrt a francia katonai hatóságoknak és politikusoknak is, akik a túlságosan reakciónak ítélt kormány újjászervezésére szólítottak fel. A megalakult új – liberálisabb – formációból, mind Károlyi Gyula, mind pedig Gömbös és Horthy is kimaradtak. Az új miniszterelnök, P. Ábrahám Dezső már megfelelt a francia igényeknek, kormányának mozgásterét viszont nagyban korlátozta, hogy – a hadügyminiszter Belitska Sándor tábornok mellett – hadsereg-főparancsnokká Horthy Miklóst választották. Az új kormánynak nem maradt ideje a cselekvésre: július 31-én megbukott a Forradalmi Kormányzótanács, Szegeden pedig lázas készülődés kezdődött a régóta tervezett Dunántúlra vonulás realizálására.

5.2. A fehérterror a Dunántúlon és a Duna–Tisza-közén

⁴³⁰ Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. (S. a. r.: Perneki Mihály.) Budapest, Kossuth, 1983, 52. (A továbbiakban: Shvoy: i. m.)

⁴³¹ Sakmyster: i. m. 32.

Horthynak már Szegeden sajátos kultusza kezdett kialakulni az ellenforradalmárok között. Társai a „Novara hőseként”, erőskezű katonaként tekintettek rá, aki egyedülként képes visszavezetni az országot a „helyes útra”.⁴³² Egy ütőképes hadsereg felállítása azonban jelentős mennyiségű pénzt és tapasztalt katonát igényelt. A pénzt részben a Tanácsköztársaság bécsi követségének május 2-i kirablásból fedezték. A Tanácsköztársaság éppen április végén küldött – az osztrák kommunista mozgalom támogatására, ezenkívül élelmiszervásárlásokra és különböző propagandatevékenység finanszírozására – 140 millió koronát Bécsbe. Az információ a követség egyik titkárától, Hajós Jenőtől származott. Végül kalandos úton magyar katonatisztek segítségével a hozzájutottak a pénzhez.⁴³³ Bár annak egy részét – közel felét – a bécsi rendőrség, tíz százalékát pedig egy brit újságíró kapta, a maradék összeg megfelelő mennyiségűnek volt. Ezzel a pénzzel azonban soha nem sikerült maradéktalanul elszámolni, sokan „merítettek” belőle – bizonyos hányadát viszont kétségtelenül felhasználták a toborzás céljaira.

A katonák verbuválása – némi francia ellenállás és tiltakozás – mellett megindult, bár júliusban is csak mintegy ötezer főből álló hadsereg állt rendelkezésre, melynek több mint felét tisztek alkották. Ennek oka az volt, hogy a város környéki toborzások a parasztság körében nem jártak sikerrel.⁴³⁴ Egykori reguláris katonák, tábormokok és törzstisztek viszont folyamatosan érkeztek Szegedre növelve a tisztikar addig is relatív túlsúlyát. A rendelkezésre álló tartalékos – és tényleges – tiszteket június elején 100–150 fős, úgynevezett tiszti századokba szervezték. A felállított hadsereg tagjai közt terjedő szélsőséges radikalizmus, nacionalizmus és irredentizmus a város lakosságán kívül is sokakat aggodalommal töltött el. Horthyra Szegeden elsősorban két személy bírt befolyással: a MOVE fiatal elnöke, Gömbös Gyula és az elsőként megalakult tisztiszázad vezetője, báró Prónay Pál. Mindkettejüket erőteljes antiszemitizmus és antikommunizmus jellemezte, Prónay viszont a „nemzetellenes elemekkel” szembeni radikális megoldások – így gyilkosságok és kínzások – végrehajtásától sem riadt vissza.⁴³⁵ A radikális fellépést Prónay – naplójában – katonái hazaszeretetére vezette vissza.

⁴³² Horthy kultuszáról lásd. Turbucz Dávid: *A Horthy-kultusz – 1919–1944*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015.

⁴³³ Erről részletesebben az ügy főszerplőjétől Hajós Jenő: *A bankutcai puccs és a száznegyven millió valódi története*. Budapest, Magyar Lap-és Könyvkiadó Rt., 1920. Kerecseny János: *A magyar Dreyfus-pör. Hová lett a Bank-gassei 140 millió?* 3. kiad., Budapest, [K. n.], 1925. Uő: *A vörös 140 millió*. Budapest, [K. n.], 1942.

⁴³⁴ Kozma Miklós: *Az összeomlás 1918–1919*. Budapest, Athenaeum, [É. n.], 330. (a továbbiakban Kozma: i. m.)

⁴³⁵ Sakmyster: i. m. 31.

„Meggyőződésem szerint a legtöbbször ezeknek a fiuknak a tettevégyás és az akkori viszonyokkal megalkudni nem tudó keresztény vére és hazaszeretete irányította Szeged felé. Ennekfolytán kölcsönösen egymásra találva – a parancsnok és emberei – egykettőre egy olyan kis tábor kovácsolódott össze, melyben a harmonikus viszony, a tettevégyás – utánozásra való példát mutatott. Azon ellenforradalmi szellem, mely áthatotta ezen maroknyi századot képezzé tette azután mindazon feladatok megoldására, melyek útjába vetődtek és melyeket mindig az adott viszonyokoz mérten legradikálisabban meg is oldott.”⁴³⁶

A Dunántúl 1919 augusztusáig kivételes helyzetű térségnek számított. Egyrészt, a magyaron kívül alig lakta más nemzetiség – így különböző elszakadási törekvések sem jellemezték. Másrészt – részben ebből fakadóan – nem képezte komoly vita tárgyát a békekonferencia tárgyalásain, a Magyarországgal szemben megállapított leendő határ kérdésében sem. A Tanácsköztársaság szempontjából a térség „mezőgazdasági” és „utánpótlási” kapacitása számított elsődleges szempontnak.⁴³⁷ A lassan emelkedő sorállományú Nemzeti Hadsereg létszáma – minden siker ellenére – törpe kisebbségnek számított a környezetükben lévő francia, szerb és román hadsereg mellett. A Dunántúlra vonulás eltérő motivációi ebből a tényből fakadtak. Jelesül: el akarták kerülni egy közvetlenül Budapestre tartó, a Duna–Tisza közén történő átvonulás esetén a szomszédos erősebb hadseregekkel való összeütközést. Az átvonulást levetővé tevő engedély megszerzése érdekében a szerbekkel és a franciákkal kezdtek tárgyalásokat. A Horthy és Teleki vezetésével lezajlott korábbi konzultációk azonban nem jártak sikerrel.⁴³⁸

Budapesten a lemondott Forradalmi Kormányzótanács helyét a szociáldemokrata Peidl Gyula vezette kormány foglalta el. Peidl kísérletet tett a konszolidáció megteremtésére, amit a Tanácsköztársaság rendeleteinek eltörlésétől és az ország 1918. november 16-án deklarált államformájának, a köztársaságnak a visszaállításától remélt.⁴³⁹ Az ellenforradalmárok szemében a „Peidl-kormány csak egy árnyalattal halványabb vörös, mint Kun Béláé volt”, ezért a tárgyalásoktól elzárkóztak.⁴⁴⁰ A mindössze 6 napig létező kormány sorsát azonban nem ez, hanem az antant magatartása döntötte el: a párizsi békekonferencia exponensei némi hezitálás után megtagadták az elismerését. Ezt az apropót és a kormány gyengeségét felhasználva, 1919. augusztus 6-án, egy magát Fehér Háznak nevező ellenforradalmi szervezet, a Budapestet megszálló román hadsereg támogatásával a kormányt

⁴³⁶ Prónay Pál: *Ellenforradalmi naplójegyzeteim...* i. m. 131.

⁴³⁷ L. Nagy: i. m. 5.

⁴³⁸ Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005, 143–146.

⁴³⁹ Erről lásd Kirschner Béla: *A „szakszervezeti kormány” hat napja–1919*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1968. A továbbiakban: Romsics: *Magyarország története a XX. században*. i. m. 132–133.

⁴⁴⁰ Kozma: i. m. 351.

megbuktatta. Az új kormány miniszterelnöke a csoport vezetője, a Károlyi-kormány egykori hadügyi államtitkára, Friedrich István lett.

Időközben a franciák engedélyét kieszközölve, augusztus 4-én éjjel került sor az első tiszti századnak Szegedről való kivonulására. A további történéseket alapvetően meghatározta, hogy az első alakulatot Horthy bizalmasa, Prónay Pál vezette. A túlságosan is a figyelem középpontjává vált különítmény elvonultatása a városból ismét Horthynak kedvezett. Konkrét – a megtorlásokat elrendelő – írásbeli parancs mindmáig nem került elő, de a kontingens harcos antikommunizmusa, antiszemitizmusa és katonáinak gyilkosságra való hajlama kétséget sem hagyhatott a leendő akciók milyenségéről. Soós Károly vezérkari főnök előszóban utasította az alakulatokat, hogy útjuk során állítsák vissza a régi rendet, a megbízható hivatalnokokat helyezték vissza pozícióikba, foglaljanak le mindennemű kincstári vagyont és katonai felszerelést, a vörös katonákat pedig eskessék fel a kormányra. Ezenkívül a „főkolompókat statáriálisan ki kell végezni”, de óvakodjanak attól, hogy „túl sok zsidót[gyilkoljanak meg–kiegészítés általam, B. G.] mert abból is csak bajok lesznek”.⁴⁴¹ Prónay és alakulata a szerb és román demarkációs vonal között lavírozva igyekezett a Duna felé. Augusztus 5-én, 7-én és 8-án újabb századok masíroztak ki Szegedről. A Prónay-csoport Szatymaznál kettévált, egyik része a főváros, másik része pedig Siófok irányában nyomult előre. Nyomukban különböző egységek is érkeztek: a fővezérség tisztikara Siófokra, a Simonyi-huszárok Lepsénybe, mások pedig Enyingre, Karádra, Tabra és Balatonföldvárra tartottak. A szegedi hadosztály parancsnoka, Bernátsky Kornél, hadosztályával szintén augusztus 8-án hagyta maga mögött Szegedet.⁴⁴² Prónay már az első útjukba került helyszínen, Szatymazon „rendcsinálásba” kezdett, ami nevezett helyszínen elmondása szerint így történt:

„Fentnevezett helységben azonnal a régi jegyzőt, az elkergetett bírót, valamint a volt esküdteket helyeztettem vissza és tettem a község élére. Azután ők maguk – mert nem tudták a vörösek és megbizottaik garázdálkodásait elfelejteni – jelölték meg a lefogottak közül a főbünösöket, akik akasztófára valók. Sajnos ezen utóbbiak közül sikerült több másnak még idejében elszökni, ezért Szatymazon magában azon kívül, akik az ütközetben elestek még vagy 10-en lettek statáriálisan felakasztva, mégpedig az iskolaépület mögötti kertnek néhány szilvafájára.”

Prónay szövegében tájékozódhatunk arról is, hogy zajlottak le ezek a kivégzések. Sok esetben nem pusztán eltették láb alól az áldozatukat, hanem meg is kínozták. Az elszabadult brutalitást jól jelzi, hogy az egyik – a kivégzés előtt elszökni igyekvő – személyt menekülés

⁴⁴¹ Kirschner: i. m. 213–214.

⁴⁴² Hollós–Lajtai: i. m. 102.

közben lelőtték, majd Prónaynak bizonyítva a sikeres „vadászatot” (az áldozat halálát) levágták annak fülét és a gyilkosságot ezzel igazolták.

„Miután bizonyosságot szereztem arról, hogy sem a fákon lógó, sem pedig a többi lefogott kommunisták fülei, akiknek a kivégzéseket végigkellett nézni – nem hiányoznak, mert Bibó leleményességén igen nehezen lehetett túljárni – ha ő az igazát akarta bebizonyítani – elhittem neki. »Jól van mondottam – hát csak tedd el most már spirituszba talismannak.«”⁴⁴³

Ártatlanul megkínzott áldozatok, felakasztott direktórium tagok, kivégzett zsidók „szegélyezték” útját. Prónay szerint csak az ilyen akciók eredményezhették a „rég jó viszony helyreállítását uraság és cselédség között”.⁴⁴⁴ Ugyanez a megtorló tevékenység folytatódott Dunapatajon, Tabon és Csurgón is. Eközben más alakulatok is hozzákezdtek az egykori munkástanács-vezetők, vöröskatonák, zsidók – többnyire teljesen ártatlan személyek – felelősségre vonásához. Lepsényben, Tolnában, Pakson, Simontornyán és Ozorán Szmrecsányi Dárius különítménye többeket felakasztott. Pápán és Sifokon internálótáborokat állítottak fel a foglyok számára. Az első országos hírű gyilkosságnak a szekszárdi direktórium kivégzése számított. Az egyes helyszíneken – a forradalmi törvényszékek mintájára – úgynevezett véstörvényszékeket állítottak fel katonai és polgári vezetők bevonásával. Az ítéletek célja a példamutatás és a leszámolás volt, a koncepciók aktusok során az áldozatok számára a leleményesebb jogi lehetőségek sem voltak biztosítva. Számos esetben – ahogy Prónay is írja – egyes útjukba eső helységekre már előre küldtek civileknek álcázott katonákat. Ők váltak azután a Tanácsköztársaság helyi képviselőinek bűnhődését szorgalmazó csoportok fő hangadóivá. Az ily módon megrendezett spontánnak álcázott „népítéletek” során ugyancsak sokan váltak áldozatokká.

Budapesten ezalatt a Friedrich– kormány megkezdte a forradalmakban, különösen pedig a Tanácsköztársaságban részt vettek felelősségre vonását. Az 1919 augusztusában kibocsátott miniszterelnöki rendelet vezette be az ún. gyorsított bünvádi eljárás gyakorlatát. Ennek alapján a Tanácsköztársaság alatt működő bíróságok halálos ítéletei gyilkosságra való felbujtásnak minősültek, ráadásul pusztán gyanú alapján bárkit le lehetett tartóztatni. Az ún. „kommunistaperek” számítottak a leggyakoribb ügyeknek. Ezek révén is 1919 augusztusa és 1920 júliusa között közel 54 ezer ember ellen indult eljárás. A viszonyokat jól jellemzi, hogy a budapesti Gyűjtőfogház 1000 fogoly befogadására képes celláiban 1919 szeptemberében

⁴⁴³ Prónay Pál: *Ellenforradalmi naplójegyzeteim...* i. m. 168.

⁴⁴⁴ *A határban:* i. m. 113.

2500 fő, októberben pedig már 7500 fő raboskodott.⁴⁴⁵Váry Albert maga is körülbelül 8-10 ezerre tette a letartóztatottak számát.⁴⁴⁶ A gyorsított bűnvádi eljárások keretében meghozott ítéletek alapján 100 főt ítéltek halálra és ebből 74-et végeztek ki ténylegesen. Ezek a Kommün legrettegettebb alakulataihoz tartoztak és a Lenin-fiúk, a vörösörök vagy a vádbiztosok közül kerültek ki. Visszaállították a lapok előzetes cenzúráját, a felállított fegyelmi bizottságok pedig tanárok, hivatalnokok, alkalmazottak százait bocsátották el állásukból. Mindezen represszív gesztusok sokakat késztettek az ország elhagyására, emigrációba.⁴⁴⁷ A Tanácsköztársaság legtöbb népbiztosa és népbiztos-helyettese ugyanakkor még idejében elhagyta az országot, így megúszták a felelősségre vonást. Az itthon maradt tíz népbiztost bíróság elé állították, és el is ítélték (rendszerint életfogytiglani börtönbüntetésre vagy halálra). Ugyanakkor a szovjet vezetéssel folytatott hosszú tárgyalások eredményeképpen, 1922-ben egy nagyszabású fogolycsere keretein belül a Szovjetunióba távozhattak.⁴⁴⁸

A Szegeden maradt Horthy augusztus elejétől önállósodási ambícióit is kezdte megvalósítani. A hadügyminiszterrel, Belitska Sándorral folytatott megbeszélései alapján augusztus 9-én a fővezérlet kivált a „hadügyminisztérium kötelékéből” és mint „önálló parancsnokság” kezdett működni.⁴⁴⁹ Horthy független maradt ugyanakkor a Budapesten székelő Friedrich- kormánytól is, ami már egy újabb politikai-hatalmi központ létrehozását jelentette.⁴⁵⁰ A szegediek sikerein felbuzdulva önálló akciókba kezdtek a stájerországi Feldbachban állomásozó katonatisztek és tiszthelyettesek is Lehár Antal vezetésével. Ez a – mintegy 350 fős „grazi parancsnokság” – augusztus 6-án Szombathelyre tette át székhelyét ahol további karhatalmi alakulatot szerveztek és letartóztatták a direktórium és a Vörös Őrség helyi vezetőit. Zala-, és Moson megyékben a korábbi ellenforradalmi megmozdulások felszámolása után már nem alakultak új szervezetek. Ezeken a területeken a szombathelyi parancsnokság megjelenése után történt meg a hatalomátvétel. Komolyabb ellenállás egyedül augusztus 7-én, Kőszegen mutatkozott, amin pár óra alatt úrrá lettek. Bár a Nyugat-magyarországi akciók során is letartóztatták az elfogott kommunistákat és direktórium tagokat, a hatalomátvétel sokkal fegyvelmezettebb módon zajlott le és kevesebb áldozattal

⁴⁴⁵ Gergely Ernő: *Az Országos Munkásjogvédő Iroda története*. Budapest. [K. n.], 1985, 24.

⁴⁴⁶ Váry: *A vörös uralom áldozatai...* i. m. (Az önéletrajzi részben)

⁴⁴⁷ A továbbiakban: Romsics: *Magyarország története a XX. században*. i. m. 134. Az emigrációról lásd még. Ormos Mária: *Agyműtét*. i. m.

⁴⁴⁸ Róluk és a perről Rév Erika: *A népbiztosok pere*. H.n., Kossuth, 1969.

⁴⁴⁹ Az ellenforradalom hatalomrajutása: i. m. 135–136.

⁴⁵⁰ A továbbiakban: Romsics: *Magyarország története a XX. században*. i. m. 134.

járt.⁴⁵¹Ez annak volt köszönhető, hogy Horthyval ellentétben Lehár inkább szorgalmazta a törvényes felelősségre vonásokat.⁴⁵²

Miután bizonyossá vált, hogy a Szegedről elindult különítmények átjutottak a Dunántúlra, Szegeden újabb két hadosztályt állítottak fel, amelyek augusztus 14– 23 között indultak el a városból. A szegedi kormány az utolsó minisztertanácsi ülésen feloszlatta magát, Horthy Miklós pedig augusztus 13-án, repülőgépen Siófokra utazott és átvette a Nemzeti Hadsereg főparancsnokságát. Budapesti látogatása során győződött meg arról, hogy az antant nem fogja elismerni a Friedrich-kormányt és nem támogatják Habsburg József főherceg hatalmi aspirációit sem.⁴⁵³ A siófoki főparancsnokság így a román hadsereg mellett szinte kizárólagos tényezővé vált. A Nemzeti hadsereg alakulatai eközben folytatták előrenyomulásukat Nyugat–Magyarországon. A legtöbb áldozattal járó „pacifikálások” megint csak Prónay Pál és Ostenburg– Moravék Gyula különítményeseihez kapcsolódtak. A megszállt községekben és városokban további rögtönítélő bíróságokat állítottak fel és további kivégzéseket is végrehajtottak. Pogromok zajlottak Tamásiban, Dunaföldváron, Balatonfőkajáron, Celldömölkön és Ráckeresztúron is. Siófokról Prónay azt írta, hogy annyira megszorodtak a letartóztatott foglyok, hogy „éjjelenként sokat kellett közülük a Balaton fenekére küldeni, hogy az utánuk következőknek helye legyen”.⁴⁵⁴Ugyanezekről a siófoki akciókról számolt be a börtön egykori foglárja, Hayden István is vallomásában.⁴⁵⁵ A dunántúli gyilkosságok hamarosan felhívták magukra a külföld figyelmét is, a Szövetséges Katonai Misszió vizsgálóbizottságot szándékozott felállítani a történetek kivizsgálására.

Aktivizálódott a budapesti szocialista sajtó is, a Friedrich– kormány pedig rendszeresen támadta a terrorakciókkal szemben tétlen főparancsnokot. Horthy magatartása a gyilkosságok kiderülése után ellentmondásos volt. Egyfelől korábbi bajtársai melletti szolidaritása és a „bolsevista mételey” kiirtásának közös célja miatt tisztjei mellé állt. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a fehérterrorhoz kapcsolódó legnagyobb kétely magának Horthy Miklósnak a személyes felelősségéhez kapcsolódik. Prónay visszaemlékezéseiben leírta, hogy Horthy személyesen engedélyezte neki radikális pogromok lebonyolítását, írásos parancsba adni ugyanezt viszont már nem volt hajlandó.⁴⁵⁶Prónay legitimista meggyőződése

⁴⁵¹ Zsiga Tibor: *Horthy ellen a királyért*. Budapest, Gondolat, 1989, 25– 29.

⁴⁵² Hollós– Lajtai...i. m. 108.

⁴⁵³ Sakmyster...i. m. 37.

⁴⁵⁴ A határban...i. m. 132– 133.

⁴⁵⁵ A siófoki fehér terroristák foglárja. *Népszava* 1919. október 4., 3. Ennek nyomán Az ellenforradalom hatalomrajutása: i. m. 191–195.

⁴⁵⁶ Prónay Pál „ellenforradalmi naplójegyzeteiből” 1963-ban egy válogatás jelent meg. Visszaemlékezése sajnos csonka, a három kötetből álló munka első kötete mindmáig nem került elő. A teljes anyag a Politikatörténeti és

és egyre inkább önálló – a megváltozott körülményekhez alkalmazkodni képtelen – kínos szerepvállalásai miatt viszonya később megromlott Horthyval, így ide vonatkozó – a fővezérre rossz fényt vető – megjegyzései szándékosak is lehetnek. Annyi bizonyos, 1919-ben Horthytól nem állt távol az erőskezű rendteremtés levezénylése vagy egy diktatórikus berendezkedés kialakítása, ugyanakkor tény, hogy a későbbi kormányzó felelősségét alátámasztó írásos dokumentum mindmáig nem került elő. Fontos hangsúlyozni azt is, hogy Horthy sosem tagadta a gyilkosságok megtörténtét. Ahogy fogalmazott:

„Semmi okom sincs rá, hogy szépítgessem azokat az igazságtalanságokat és kegyetlenkedéseket, amelyek valóban megtörténtek abban az időben, amikor csak acélseprű tisztíthatta meg az országot. Egy német tisztól hallottam, aki a második világháborúba, Szerbiában kommunista partizánokkal állott harcban, hogy rá és csapatára milyen szörnyű hatást tett, amikor látniuk kellett az útmenti fákra sorozatosan felakasztott bajtársaikat, akiket megvakítottak, meggyaláztak és állati módon összeroncoltak. Ilyen pillanatokban a legbékésebb embert is hatalmába keríti az elkeseredett bosszúvágy.”

De – tette hozzá – „[e]gyetlen törvénytelen tett elkövetésére sem adott parancsot a fővezérség.”⁴⁵⁷ Horthy véleménye szerint a lezajlott gyilkosságokat a lakosság egyes csoportjainak és a hadsereg tagjainak reváns vágya indukálta, az ország jövőjének biztosítása és a majdani konszolidáció ezt előfeltételezte és indokolta.⁴⁵⁸ Naplójában ezért egyetértően idézte önéletrajzírója, Edgar von Schmidt-Pauly szavait a hazai fehérterrorról, a „hatáskörüket túllépő” tisztokról és a vezetőről:

„Ha a vezető a maga nagy célját el akarja érni, nem szabad holmi csekélység miatt leintenie előre rohamozó csapatát, melynek lendületét és áldozatkészségét minden helyzetben fenn kell tartani, vagy hatáskörüket túllépő tisztjeit mindjárt szigorúan megrendszabályoznia, sőt esetleg agyon is lövetnie. Ezzel ugyanis csak a lázadás veszélyét, vagy még annál is rosszabb következményeket idézne elő. Nagyon is puhaszívú ember semmiképpen sem alkalmas arra, hogy elvadult időkben katonákat vezessen...A földre rászabadult poklot még senki sem csendesítette le azzal, hogy angyalszárnyakkal legyezgette.”⁴⁵⁹

A lezajlott pogromok a hazai közállapotok rontása mellett jelentősen rombolták Magyarországot így is megtépzott nemzetközi presztízsét. Október elején politikusokból és magas rangú közhivatalnokokból álló delegáció kereste fel Horthyt Siófokon, hogy rávegyék

Szakszervezeti Levéltárban található (PIL. VI. 973. f.). A kiadott munka adatai: *A határban a halál kaszál*. Szerk.: Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin. H.n. Kossuth, 1963. (A továbbiakban *A határban...*: i. m.)

⁴⁵⁷ Horthy: *Emlékirataim*. i. m. 119.

⁴⁵⁸ Sakmyster. i. m. 39.

⁴⁵⁹ Horthy: *Emlékirataim*. i. m. 119–120.

a véstörvénytörvényes felszámolására és a további erőszakos cselekmények beszüntetésére. Céljuk volt az is, hogy tájékozódjanak Horthy további elképzeléseit illetően. A magyar arisztokrácia a további radikális „rendcsinálást” helytelenítette; Bethlen és Teleki számára elég lett volna egy többé-kevésbé jogszerű törvényes megtorlás, és inkább a háború előtti ország modernizálását forszírozták. Más elképzeléseik voltak a jövőt érintő berendezkedésről is: amíg Horthy és szegedi társai katonai diktatúrában gondolkodtak, és az új Magyarországot a keresztény középosztály vezetésével kívánták létrehozni, a régi uralkodó elit ez utóbbit ellenezve – többnyire – a háború előtti ország modernizált helyreállításában gondolkodott. Horthy a tervezett budapesti bevonulást illetően ígéretet tett, hogy „Pogrom nem lesz! De néhányan fürödni fognak!”⁴⁶⁰ Ugyanerre, és egy leendő koalíciós kormány elfogadására kérte a párizsi békekonferencia Legfelsőbb Tanácsának budapesti brit diplomatája, Sir George Clerk és a magyarországi pártok képviselőiből felállított delegáció is. Horthy megígérte, hogy nem kísérli meg diktatúra kiépítését.⁴⁶¹

Mindezeknek volt köszönhető, hogy Horthy a radikális megoldásoktól egyre inkább a korábbi konzervatív irányba mozdult el. Prónay keserűen jegyezte meg naplójában, hogy „a Szegeden még olyan harciasnak mutakozó Horthy enyhe húrokat pengetett. Már kezdett nála a politika előtérbe lépni a diktatórikus irány és rendcsinálás helyett.” Prónay jól érzékelte, hogy Horthy a katonatisztságból egyre inkább politikussá vált. Ugyancsak Horthy jövőt érintő elképzelései képezték annak a találkozóknak a tárgyát, amit november 7-én bonyolítottak le, Sir George Russel Clerk brit diplomata lakásán. A magyarországi pártok prominensei (Vázsonyi Vilmos, Garami Ernő) mindenekelőtt arra szerettek volna választ kapni, hogy katonai diktatúrára készül-e a fővezér a tervezett budapesti bevonulás után. Horthy válaszában megígérte, hogy a Nemzeti Hadsereg a hatalomátvétel után alá fogja rendelni magát a törvényes magyar kormánynak. A résztvevők ezután aláírtak vele egy dokumentumot is, amely arról szólt, hogy Horthy garantálja, hogy tiszteletben tartja a Clerk segítségével felállítandó koalíciós kormányt.⁴⁶²

5.3. Atrocitások a fővárosba való bevonulást követően

Horthy Miklós a fővárosba történő bevonulást megelőzően a Nemzeti Hadsereg különítményeseit Budapest körül összpontosította. 1919. november 13-án a román hadsereg

⁴⁶⁰ Uo. 43.

⁴⁶¹ Erről lásd. Ránki György: A Clerk-misszió történetéhez. *Történelmi Szemle* 1967/2., 156–187.

⁴⁶² Sakmyster: i. m. 45.

kiürítette a Duna-Tisza közét is, az elvonuló katonaság helyére a helyi karhatalom mellett Kecskemét és környékére Héjjas Iván és Francia Kiss Mihály különítményesei vonultak be.⁴⁶³

1919. november 16-án került sor Horthy bevonulására Budapestre. A ceremónia során a fővezér fehér lovon vonult a Gellért térre, ahol a főpolgármester és Budapest előljárói üdvözölték. Horthy a beszédekre adott válaszában „tetemre hívta” a „bűnös várost”, amely „megtagadta ezeréves történelmét”, és „vörös rongyokba öltözött”. Egyúttal fenyegetően kijelentette, hogy katonái keze „készen áll a testvéri kézfogásra, de – ha elkerülhetetlen lenne – felkészült büntető ökölcsapásra is”.⁴⁶⁴

Sajátos fényt vet a bevonulás körülményeire, hogy Horthyt két oldalról a Prónay-zászlóalj tisztjei kísérték.

„De mennyivel szebb lett volna, ha Horthy nem gyilkosok, fosztogatók és rablóktól körülvéve vonul be Pestre... azok vették közvetlenül körül és azok képezték a testőrségét. Horthy szereplésének, Budapestre történt bevonulásának kétségtelenül ez volt a legzavaróbb szépséghibája. De a mögötte menetelő katonaság soraiban is hány olyan ember menetelt, akinek vér tapadt a kezéhez...!”

– írta keserűen naplójában Shvoy Kálmán.⁴⁶⁵ Sokan reménykedtek abban, hogy Horthy betartja ígéretét és nem lesz a főváros is ádáz üldözések és gyilkosságok színtere. Még ugyanezen a napon mintegy 300–350 személyt – főként újságírókat, szociáldemokrata szimpatizánsokat – tartóztattak le a különleges alakulatok. A letartóztatottak jelentős része zsidó származású volt. A Szövetséges Katonai Misszió tiltakozásának engedve Horthy kénytelen volt a legtöbb őrizetbe vett személyt szabadon bocsátatni.⁴⁶⁶ Pár nappal később viszont már a Kecskemét környéki és Kalocsai megtorlásokról lehetett hallani.

A Nemzeti Hadsereg alakulatait a főváros főbb csomópontjaihoz közel szállásolták el. Horthy Miklós vezérkara a Gellért Szállodába került, az Ostenburg-Gyula különítménye a Palace Szállodába, legénysége a Mária Terézia laktanyába, Prónay Pál tisztjei pedig a Britanniába.

1919. november 24-én új – jobboldali többségű – koalíciós kormány alakult, Huszár Károly vezetésével. Ezt a kormányt már a békekonferencia is tárgyalópartnernek ismerte el. A kormány legfontosabb feladata a közelgő január végi nemzetgyűlési választások

⁴⁶³ Pataki: i. m. 77.

⁴⁶⁴ Horthy Miklós: Emlékirataim. Toronto, Vörösváry, 1974, 118–119. A bevonulás „emlékezetét” veszi górcső alá Romsics Gergely: Két bevonulás Budapestre – Horthy Miklós és IV. Károly. *Rubicon* 2003/7–8., 4–15.

⁴⁶⁵ Shvoy: i. m. 59.

⁴⁶⁶ Sakmyster: i. m. 50.

előkészítése és a békekonferenciára való felkészülés volt. Az Ébredő Magyarok Egyesületének (ÉME) tagjai és Horthy-különítményesei ugyanakkor számos magánakciót hajtottak végre a fővárosban, ezzel jelentős mértékben rontották a választásokra való nyugodt felkészülés lehetőségét. Sok esetben előfordult, hogy fegyveres csoportok a nyílt utcán békés járókelőket inzultáltak vagy vertek meg, rosszabb esetben pedig le is tartóztattak, vagy kivégeztek.⁴⁶⁷

Ehhez a legalitás látszatát nyújtotta a kormány 1919. december 5-i internálási rendelete, amelynek értelmében az államra és a társadalomra, valamint a közrendre és a közbiztonságra veszélyes elemek letartóztathatók és internálhatók voltak. Az atrocitások főként a szociáldemokratákat, a velük szimpatizálókat és a zsidó származásúakat érintették, éppen ezért az MSZDP bojkottálta a választásokat.⁴⁶⁸ A Friedrich-féle széles körű, egyenlő és titkos választójog alapján lezajlott választások a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának magabiztos győzelmét eredményezték. A Tiszántúlon – a román hadsereg kivonulása után – kiegészítő választásokat tartottak, a megszálló román hadsereg helyére pedig Lehár Antal vezette csapatok érkeztek. Ezt követően a Duna-Tisza közén túl a Tiszántúlon is megtorlások kezdődtek. A Kecskeméten a Héjjas Iván különítményéhez köthető akciók közel 60 személy életébe kerültek. Prónay alakulataival szemben – amelyek a Dunántúlon folyamatosan mozgásban voltak – Héjjas központja Kecskemét volt, és a helyi ellenforradalmárokból, parasztokból és tartalékos tisztekből álló különítményes alakulatai a városból kiindulva „fésülték át” a környező településeket. Így jutottak el Izsákra, Lakitelekre, Nyársapátra, Nagykőrösre és Orgoványra is. Utóbbi helyszín mellett, amely a fehérterror egyik ismert gyilkosságsorozata miatt került az országos hírekbe, még a szolnoki és az abonyi gyilkosságok voltak jelentősek.

Az összeülő nemzetgyűlés legfontosabb célja az államforma megállapítása és új államfő választása volt. A magyar politikai életben fellángoló legitimista–szabad királyválasztó küzdelmet az antant határozott véleménye döntötte el. Az antanthatalmak számára elfogadhatatlan lett volna IV. Károly visszatérése a magyar trónra, de még egy Habsburg főherceg megválasztásától is elzárkóztak. A nemzetgyűlés végül 1920. március 1-én nagy többséggel Horthy Miklóst választotta Magyarország kormányzójává.

A kormányzóválasztás eufóriáját két körülmény is beárnyékolta. 1920. február 17-én az Ostenburg-Moravek-különítményesek néhány tagja elhurcolta és brutálisan meggyilkolta a

⁴⁶⁷ A fővárosban a Britannia szálló, a Mária Terézia kaszárnya, a Gyűjtőfogház, az Ehrmann-telep, a Ráday-örszoba számítottak a leghírhedtebb központoknak. Akik ide kerültek, a legkülönbélebb kínzásoknak és vallatásoknak voltak kitéve, sokan ezért nem is kerültek ki élve.

⁴⁶⁸ A továbbiakban: Romsics: *Magyarország története a XX. században*. i. m. 136–137.

Népszava két ismert szociáldemokrata újságíróját: Somogyi Bélát és Bacsó Bélát. A két zurnaliszta számított a Horthyval és a fehérterrorral szembeni harcos kritika leghíresebb képviselőinek, így meggyilkolásuknak óriási volt a visszhangja. A Beniczky Ödön belügyminiszter által koordinált nyomozást Horthy leállította, ő maga pedig védelmébe vette az elkövetőket. A különítményesek razziaival szembeni tiltakozásként mintegy százezres tömeg vett részt a két áldozat temetésén. A másik szépséghiba közvetlenül a kormányzóválasztás aktusához kapcsolódott. A választás napján Horthy megbízható különítményesei katonai kordont vontak a Parlament köré, néhányan pedig az épületben grasszáltak. Több képviselő számára pedig egyenesen megakadályozták az országház épületébe jutást.⁴⁶⁹

Mindezen újabb akciók kellemetlen helyzetbe hozták a Párizsban tevékenykedő magyar békedelegáció képviselőit. Apponyi Albert – ahogy korábban említettük – a hazai „kilengéseknek” a beszüntetésére szólított fel, mert azok nem csak kedvezőtlenül befolyásolják a tárgyalásokat, hanem a szorgalmazott népszavazás kérdésében is az ország ellen fordítják a nemzetiségeket.

5.4. A fehérterror áldozatai

A magyarországi fehérterror atrocitásainak kivizsgálása már rövidebb idő után megindult. Az első adatgyűjtés Dr. Hirsch Perez Chajes bécsi főrabbi, az amerikai Joint elnökének, Joseph Goldman segítségével végezte, a kutatás során pedig a fehérterror zsidó származású áldozatairól gyűjtött adatokat. Dr. Hirsch egy 1920. április 1-i bécsi nagygyűlésen körülbelül 700 főre taksálta a zsidó származásuk miatt meggyilkoltak számát.⁴⁷⁰

Az 1919. őszi berendezkedő ellenforradalmi rendszer ellenforradalmi szellemű intézkedései elsősorban a hazai szociáldemokraták és – különösen – a kommunisták, vagy ezek szimpatizánsai ellen születtek, akik kompromittálták magukat a forradalmak alatt, de sokan szenvedtek sérelmeket úgy, hogy a proletárdiktatúrával semmilyen módon nem voltak kapcsolatba hozhatóak. Az üldözött baloldali szimpatizánsok jogvédelmét a Magyar Szociáldemokrata Párt igyekezett ellátni. 1919 augusztusában Budapest lakossága – az MSZDP folyóiratának hiánya miatt – köztéri plakátokról értesült a politikai foglyok védelmét szolgáló Jogvédő Iroda felállításáról. Az Iroda vezetőjévé (1919–1922) Hébelt Ede

⁴⁶⁹ Sakmyster: i. m. 61.

⁴⁷⁰ Sulyok: i. m. 273–274.

jogakadémiai tanárt, volt szociáldemokrata politikust, Sopron későbbi (1922–1926) szociáldemokrata nemzetgyűlési képviselőjét választották.⁴⁷¹ Az iroda több funkciót is ellátott. Egyfelől igazolásokat állított ki a politikai okokból bebörtöndözöttök. Ezekre a kiadott szelvényeken azt tanúsították, hogy az adott egyén a proletárdiktatúra alatt semmilyen bűncselekményt nem követett el. Másfelől pedig a már vád alá helyezett személyek jogi védelmét próbálta biztosítani.⁴⁷² A Jogsegítő Irodának mintegy 15 főből álló ügyvédi csoport dolgozott, akik munkájukért jelképes díjazást kaptak. Az Iroda tevékenysége nem volt teljesen eredménytelen, előfordult, hogy sikerült védencük szabadon bocsátását is elérni. Az iroda segítségét nagyon sokan igénybe vették. A beérkezett panaszok, jelentések, az atrocitásokról-, gyilkosságokról szóló beszámolók révén jelentős adatbázis gyűlt össze. Az adatgyűjtés sokáig nem maradhatott rejtve, 1920. május 20-án kommunista röpiratok és egyéb illegális kiadványok utáni hajtóvadászat ürügyén katonatisztek dúlták fel az Iroda helységeit, és számos dokumentumot lefoglaltak. Ennek köszönhetően a további működés ellehetetlenült, az újabb atrocitásoktól tartva az Irodát feloszlatták. Az 1922-es nemzetgyűlési választások után az MSZDP 24 képviselőt juttatott a magyar parlamentbe. Ezt követően újra megszervezték a jogvédő irodát, amely 1922 július 1-én kezdte meg működését, Kis Jenő vezetésével. Az új Iroda feladatköre azonban átalakult immáron új-, főként tanácsadói és jogsegélyező funkciókat látott el. Az Iroda begyűjtött dokumentumait a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár őrzi.⁴⁷³

A Szociáldemokrata Párthoz kötődik egy későbbi kutatás is ami Fényes László nevéhez fűződik. Fényes eredetileg gyógyszerésznek tanult, majd egyetemi tanulmányait abbahagyva újságírónak állt. 1910-től az Est publicistája lett. Voltak politikai ambíciói is, 1917-től Nyíregyháza pártokívüli képviselőjeként tevékenykedett. Tagja volt a Nemzeti Tanácsnak, később pedig a felállított Nemzetőrség kormánybiztosa. A Tanácsköztársaság bukása után publicisztikáiban és „nyílt leveleiben” élesen bírálta a berendezkedő ellenforradalmat, különösen a fehérterror miatt. Rövidesen perbe fogták- Tisza István meggyilkolásának a vádjával, de 1921-ben felmentették. Ezután a Népszava újságírójaként dolgozott tovább, újabb – közelgő – sajtópere és letartóztatásának híre miatt 1926-ban emigrált Magyarországról.⁴⁷⁴ 1926. november 8-án a bécsi Az ember hasábjain számolt be a fehérterror áldozatairól folytatott kutatásairól. Fényest a fehérterror áldozatainak kutatásával

⁴⁷¹ Róla bővebben: Kárpáti László: *A szegények ügyvédje – Dr. Hébelt Ede élete és munkássága*. [H. n.], Országos Ügyvédi Tanács, 1979.

⁴⁷² Uo. 18–26.

⁴⁷³ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (a továbbiakban: PSZL) 658. 10. 3. ö. e.

⁴⁷⁴ Róla bővebben: Jászi Oszkár: Fényes László emlékezete. *Husadik Század* 1948/1., 1–15.

1923-ban bízta meg a Szociáldemokrata Párt. Az anyaggyűjtésnek ezúttal is a Jogvédő iroda biztosított teret. Fényes a feladatot 1924 és 1925 között végezte. A 266 oldalnyi jegyzőkönyvnek, levélnek szintén a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár biztosít helyet.⁴⁷⁵

A harmadik gyűjtést az Egyenlőség folyóirat folytatta. A hazai zsidóság lapját 1911-től Szabolcsi Lajos szerkesztette. A kéthetente megjelenő lap ugyan üdvözölte a Tanácsköztársaságot, a proletárdiktatúra időszaka alatt mindössze három száma jelent csak meg – az utolsó április 12-én –, majd betiltották. A lap következő, már a kommün bukását követően megjelent, szeptember 11-iki számban a szerkesztőség „semmilyen felelősséget nem vállalt” a Tanácsköztársaság alatt kiadott számokért. A pesti izraelita hitközség elöljárósága a zsidóság nevében elhatárolódott a proletárdiktatúra alatt szerepet vállaló zsidó származású egyénektől is, hangsúlyozva, hogy ezek „majdnem kivétel nélkül már előbb váltak hűtelenné vallásukhoz, mint később hazájukhoz”.⁴⁷⁶ A szerkesztőség reagált a hazai zsidóságot kollektíven megbélyegző vádakra is, amikor leszögezték, hogy

„a Hitközség konstatálni kívánja, hogy minden egyes zsidó származású kommunista szemben legalább ezer zsidó vallású magyar honpolgár áll, aki békében és háborúban hiven állott a magyar hazához”.

A folyóirat az elhatárolódás mellett már ebben a számában a „dunántúli borzalmakról” értekezett. A főszerkesztő Szabolcsi szerint maga a fehérterror „tulajdonképpen a vörös uralom és Magyarország megcsonkítása miatt kitört forradalom volt, mely a zsidókon akarta megbosszulni a nemzet nagy tragédiáját.”⁴⁷⁷

A zsidóságot ért atrocitások kivizsgálására és az üldözöttek jogi támogatására a Pesti Izraelita Hitközség úgynevezett Jogsegítő Irodáját állított, amelynek vezetőjére az ügyvéd Dombóváry Gézát kérte vezetésére. Anyagaikat és jegyzőkönyveiket rendszeresen publikálták az Egyenlőségben, az elsőt mindjárt 1919. szeptember 18-án.⁴⁷⁸ Ettől kezdve minden egyes számban közöltek néhány jegyzőkönyvet. A hitközség elsősorban a zsidó származású áldozatok tragédiáit mutatta be. Településenként általában néhány jegyzőkönyv született, ahol több atrocitás történt ott a jegyzőkönyvek száma exponenciálisan nőtt. Izsákról például 116 darab áll rendelkezésünkre. 1919 októberében Dombóváry összefoglaló jelentést

⁴⁷⁵ PSZL 658. 10. 7. ö. e. sz.

⁴⁷⁶ *Egyenlőség* 1919. szeptember 11., 1.

⁴⁷⁷ Szabolcsi Lajos: *Két emberöltő*. Az Egyenlőség évtizedei (1881–1931). Budapest, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1993, 287.

⁴⁷⁸ A dunántúli zsidóüldözések aktáiból – A pesti zsidó hitközség panaszirodájának jegyzőkönyvei. *Egyenlőség* 1919. szeptember 18., 1.

küldött Friedrich-kormányának, amelyben a beszüntetését követelte a zajló "embervadászatoknak", és „igazságos és törvényes eljárást” kért mindenkivel szemben.⁴⁷⁹ A dokumentumgyűjteményben körülbelül 90 helységről közöl adatok, ezenkívül jegyzőkönyvek, levelezések és jelentések is megőrződtek.⁴⁸⁰

A hazai fehérterror illusztrálásának máig szemlélete példája Prónay Pál „naplója” volt. A fehérterror hírhedt különítményparancsnokának visszaemlékezése ugyanakkor a történetektől mintegy húsz évvel később fejeződött csak be. A naplószerű emlékiratból 1963-ban kivonatos kötetet állítottak össze. Prónay saját emlékein túl a szöveg készítése során felhasználta korábbi feljegyzéseit és iratait is. Prónay nem az események, az áldozatok pontos rögzítésére törekedett, hanem a tiszti törzsszázad dunántúli útját örökítette meg. Emellett sokkal inkább célja volt saját szerepének kidomborítása, az eseményeknek egy összeesküvés-elméletbe illesztett logika szerinti tálalása, amely antiszemitizmussal és antikommunizmussal párosult. A naplószerű emlékirat befejezésének idejére Prónay csalódott a kormányzóban és a konszolidálódó Horthy-korszakban, ezért támadt olyan indulatosan sokszor korábbi bajtársaira is.

Számottevőek a Pesti élet folyóirat tudósításai is. A lap a dunántúli gyilkosságokról már rövidebb idő után tudósításokat közölt. 1919. október 10-i számában napra pontosan, helyszíneket és pontos neveket közöl. A lap szerint összesen 101 (valójában 103) kivégzett egyénről közölt információkat, sok esetben a kivégzés módjának-, néhány esetben pedig maguknak a kivégzőknek a felsorolásával.

A Politikatörténeti – és Szakszervezeti Levéltár 658-as fondjának 10-es állaga a Magyarországi Szociáldemokrata Párt ún. Jogvédő Irodájának anyagait tartalmazza. Ez az állag 12 őrzési egységre van bontva, magába foglalva az Iroda egykori vezetőinek (pl. Kis Jenőnek) az anyagait, egykori ügyészégi válaszokat a beadványokra, katonai behívásokkal kapcsolatos panaszokat stb. A magyarországi fehérterrorral több őrzési egység is foglalkozik. Az első kettőben (1. és 2. őrzési egység) mindjárt a párt különböző letartóztatott tisztségviselőinek az ügyében kiadott politikai felelősségvállalási anyagokat találjuk. Témánk szempontjából fontos források a 3-as és a 7-es őrzési egység dokumentumai, amik a Jogvédő Iroda 1919–1920 gyűjtésének anyagait, valamint Fényes László későbbi – 1924–1925-ös –

⁴⁷⁹ *A pesti izraelita hitközség által a Friedrich-kormányhoz 1919. július 2-án fölterjesztett Jelentés.* (Szerk.: Dombóváry Géza.) [H. n.], [K. n.], 1919, 5.

⁴⁸⁰ A folyóirat azonban egy másik kutatást is elkezdett 1921 őszétől. Ez a Tanácsköztársaság alatt „lejárátódott” zsidóság kollektív megbélyegzésével szembeni harc jegyében fogant. A szerkesztőség az első világháború zsidó származású hősi halottainak, foglyainak, eltűntjeinek az összegyűjtését kezdeményezte. Mintegy 160 községből érkeztek kérdőívek a Hitközség irodájába.

gyűjtését tartalmazza. Teljes, az ország egészére kiterjedő anyaggyűjtésre ugyanakkor nem került sor. Általában különféle

Az 1919 nyarától a Jogvédő Irodában indult anyaggyűjtés célja a megtorlások áldozatairól szereshető információk lehető legpontosabb összegyűjtése volt.. A több kérdésből álló sablont, az áldozatok, vagy azok hozzátartozóinak segítségével a kérdezőbiztosok töltötték ki. A dokumentumok tartalmazzák az adatközlés időpontját, az áldozat(ok) nevét, az atrocitás helyszínét, annak időpontját, az adatközlők nevét, elérhetőségüket, és a vallomásukat alátámasztani vagy azt kiegészíteni tudó más tanúkat. Ezenkívül röviden rögzítették a történeteket is. A dokumentumok adatsorai ugyanakkor hiányosak, és több esetben nem került rögzítésre az összes információ. Hézagosan ugyan – de szerepelnek a gyilkosságok, bántalmazások elkövetőinek nevei is.⁴⁸¹ A kérdőívek azonban csak az anyagok egy részét alkotják. A többi főként kézirat, az irodának írt levél, feljelentés, valamelyik fogolytáborból kicsempészett levél, sokszor pedig csak egy papír fecni pár soros információval. Minden jel szerint Fényes használta a Jogvédő iroda korábbi anyagait és tudott az adatgyűjtés szempontjairól. Másfelől pedig a két anyaggyűjtés által felölelt időszak szinte tökéletesen kiegészíti egymást: ahol az Iroda befejezte, Fényes nagyjából ott kezdte el a gyűjtést. Bár eltérő időben készült a két kutatás az időnek jótékony szerepe is lehet. Amíg 1919–1920-ban a zavaros viszonyok között, félve a megtorlástól kevesebben mertek élni a bejelentés lehetőségével (és ezt akadályozta egy-egy település távolsága is az Iroda helyétől, Budapesttől), addig a konszolidáció alatt többen fordultak az irodához.

De fontos bizonyos megkötéseket is jelezni. A két forráscsoport – keletkezésének idejében, motivációjában, az adatok gazdagságában és precizitásában, a vizsgált időszak intervallumában – eltér egymástól. A Jogvédő Iroda gyűjtése röviddel a történetek után készült: legtöbb esetben pár nap, néhány hét, legfeljebb pár hónap telt el a bejelentés és az atrocitások között. Ennek azért van jelentősége, mert a sok esetben (ahogy látni fogjuk) – több mint az esetek háromnegyedénél hónapra pontosan tudjuk az elkövetés idejét. Ez Fényes Lászlónál már sokkal kevésbé igaz, hiszen akár 3–4 év is eltelt az atrocitások és a bejelentés között. Ugyanakkor Fényes láthatóan a kíméletlenebb eseteket kutatta, sokkal több a halálos áldozatról szólnak információi, mint a Jogvédő Irodának – ami magyarázható azzal is, hogy a huszas évek közepére a konszolidálódott Horthy-korszakban többen mertek beszámolni a történetekről. Az alábbiakban a fentebbi gyűjtések adatait vetjük össze és azokat, ahol lehet,

⁴⁸¹ Ugyanezek a kérdések szerepeltek a Fényes László-féle kutatásban is.

kiegészítjük a Pesti élet 1919. október 10-i számában közöltekkel és Prónay Pál „naplójának” adataival is” is.

Települések és a bejelentett esetek

	Település		Bejelentések száma
1.	Abony	D-T	7
2.	Alsómocsolád	D	2
3.	Apostag	D-T	1
4.	Balassagyarmat	É	2
5.	Balatonalmádi	D	2
6.	Balatonföldvár	D	2
7.	Balatonkenese	D	2
8.	Balatonkeresztúr	D	1
9.	Békatópuszta	D	1
10.	Bonyhád	D	2
11.	Borsodnádasd	É	2
12.	Bökönye	T	1
13.	Bölcske	D	2
14.	Budakeszi	Bp k	1
15.	Budapest	BP	188
16.	Budatétény	Bp 50	2
17.	Cece	D	3
18.	Cegléd	D-T	1
19.	Celldömölk	D	1
20.	Csepel	Bp 50	6
21.	Csillaghegy	Bp k	1
22.	Csongrád	D-T	2
23.	Csurgó	D	7
24.	Devecser	D	8
25.	Diszel	D	1
26.	Dombóvár	D	1

27.	Dorog	D	1
28.	Dunaföldvár	D	5
29.	Dunakiliti	D	1
30.	Dunapataj	D-T	4
31.	Dunaszentgyörgy	D	1
32.	Eger	É	4
33.	Endrőd	T	1
34.	Enying	D	3
35.	Ercsi	Bp k	3
36.	Erzsébetfalva	Bp 50	4
37.	Esztergom	D	1
38.	Fadd	D	3
39.	Fajsz	D-T	1
40.	Fedémes	É	1
41.	Felsőgalla	D	2
42.	Foktő	D-T	1
43.	Fonyód	D	3
44.	Gátér	D-T	1
45.	Gönyű	D	1
46.	Gyömrő	Bp k	3
47.	Gyöngyös	É	4
48.	Gyönk	D	2
49.	Győr	D	5
50.	Hajmáskér	D	9
51.	Hatvan	É	5
52.	Hódmezővásárhely	T	2
53.	Iharosberény	D	1
54.	Izsák	D-T	5
55.	Jánoshalma	D-T	3
56.	Jánosháta	D	1
57.	Jászberény	D-T	3
58.	Jászkarajenő	D-T	1

59.	Jászkisér	D-T	2
60.	Jászladány	D-T	1
61.	Kajár (Balatonfőkajár)	D	1
62.	Kalocsa	D-T	6
63.	Kaposvár	D	7
64.	Kecel	D-T	1
65.	Kecskemét	D-T	21
66.	Kemeneshőgyész	D	1
67.	Keszthely	D	1
68.	Kesztölc	Bp k	1
69.	Kiskunfélegyháza	D-T	4
70.	Kiskunhalas	D-T	6
71.	Kisláng	D	1
72.	Kispest	Bp 50	4
73.	Kocsér	D-T	1
74.	Komárom	D	11
75.	Kőbánya	Bp k	2
76.	Köröshegy	D	1
77.	Kőszeg	D	1
78.	Kunszentmiklós	D-T	1
79.	Lajosmizse	D-T	2
80.	Magyaróvár	D	3
81.	Marcali	D	3
82.	Mátyásföld	Bp k	1
83.	Mezőkövesd	É	1
84.	Mezőtúr	T	2
85.	Miskolc	É	6
86.	Mogyoród	Bp k	1
87.	Monor	Bp k	2
88.	Nagyesztergár	D	1
89.	Nagykanizsa	D	3
90.	Nagykőrös	D-T	1

91.	Nagyszokoly	D	1
92.	Németi	D	1
93.	Nyíregyháza	T	1
94.	Ócsa	Bp k	1
95.	Orgovány	D-T	2
96.	Ostffyasszonyfa	D	1
97.	Ózd	É	1
98.	Ozora	D	2
99.	Paks	D	2
100.	Pápa	D	11
101.	Pécel	Bp k	2
102.	Pestújhely	Bp 50	1
103.	Pilis	D-T	1
104.	Pilisborosjenő	Bp k	2
105.	Polgárdi	D	1
106.	Pomáz	Bp k	1
107.	Rácalmás	D	1
108.	Rácalmáskules	D	1
109.	Ráckeve	D-T	1
110.	Rákoscaba	Bp50	1
111.	Rákosfalva	Bp 30	2
112.	Rákoskeresztút	Bp 50	1
113.	Rákospalota	Bp 50	1
114.	Rákosszentmihály	Bp 50	4
115.	Ságvár	D	1
116.	Salgótarján	É	4
117.	Sáraba	D	1
118.	Sárkeresztúr	D	2
119.	Sátoraljaújhely	É	5
120.	Simontornya	D	3
121.	Siófok	D	12
122.	Siómaros	D	1

123.	Solymár	Bp k	2
124.	Sopron	D	3
125.	Soroksár	Bp 50	3
126.	Soroksárpéter	Bp k	4
127.	Szatymaz	T	1
128.	Székesfehérvár	D	2
129.	Szekszárd	D	11
130.	Szentgotthárd	D	2
131.	Szenyér	D	1
132.	Szigetvár	D	1
133.	Szolnok	D-T	12
134.	Tab	D	10
135.	Tamási	D	3
136.	Tápiószele	D-T	1
137.	Tapolca	D	3
138.	Tarja	-	1
139.	Tarnabod	É	1
140.	Tata	D	2
141.	Tiszasas	T	1
142.	Tiszasüly	T	1
143.	Tiszavárkony	T	1
144.	Tolna	D	3
145.	Törökszentmiklós	T	3
146.	Túrkeve	T	1
147.	Túrje	D	1
148.	Újpest	Bp 50	11
149.	Újszászi	D-T	1
150.	Újszóny	D	1
151.	Üröm	Bp k	2
152.	Vác	É	3
153.	Vál	D	1
154.	Vecsés	Bp k	1

155.	Veresegyháza	Bp k	1
156.	Veszprém	D	3
157.	Vörösberény	D	4
158.	Zalaegerszeg	D	8
159.	?	-	6
160.	Összesen		623

Jelölések:

D	Dunántúl
Bp k	Budapesthez közel
BP	Budapest
Bp 50	Budapesthez 1950-ben csatolva
Bp 30	Budapesthez 1950-ben csatolva
D-T	Duna-Tisza köze
É	Észak-Kelet Magyarország
T	Tiszántúl

Néhány sorban felvázolom az anyaggyűjtés szempontjait. A disszertációhoz minél több információt próbáltam felhasználni az egyes gyűjtésekből. Az egykori mintákat vettem alapul, és azok alapján választ kerestem az atrocitások helyszínére, a bűntények elkövetőire–, az elkövetés idejére, annak módjára, és ha lehetett, akkor jelöltem az áldozatok foglalkozását is, illetve azt, hogy miért váltak áldozatokká. A dokumentumokból nyert információkat rögzítettem a táblázatba.

1. *A sorszám.* Az információkat táblázatba rendszereztem, ezenkívül sorszámmal láttam el az egyes eseteket. A Jogvédő Iroda anyaga első anyaggyűjtése 381, a Fényes-féle kutatásé pedig 266 lapból áll. Nem került sor azonban az összes dokumentum külön taglalására, mert voltak, amelyek nem kapcsolódtak közvetlenül a témához. Ilyenek például a magánjellelű levelezések vagy személyes megbízások, amik többletinformációt nem szolgáltatottak. Voltak viszont olyan jelentések egyes vidéki helyszínekről, amelyek az Iroda működéséről, az alkalmazott adatgyűjtők tevékenységéről szolgáltatottak adatokat. A források

összevetését tartalmazó Táblázatomban külön sorszámot használlok, ami nem azonos az adott dokumentum számával. A konkrét dokumentumra a sorszám melletti oszlopban (a helyszínében), egyes esetekben jelölt szám utal.

A bejelentők kétféleképpen szolgáltattak információkat. Egyrészt Budapestről vagy a vidékről érkeztek az Irodába, és itt tettek panaszt a lakhelyükön történekről, adatokat közöltek egykori cellatársaikról, vagy kérték az iroda közbenjárását, segítségét a falubelijük vagy hozzátartozójuk ügyében. Vannak ezeken kívül még fogságban lévő – az internálótáborok viszonyairól tudósító – raboktól kicsempészett beszámolók az internálótáborokban tapasztalt visszaélésekről, kínzásokról és mindennapi viszonyokról. De arra is van példa, hogy az Iroda kérdezőbiztosai utaztak el a helyszínekre, és ott végezték a kutatást. Több levélben a nevük elhallgatását kérik a gyűjtők.

2. *Az időpontok.* Ha tudtam, akkor napra pontosan jelöltem a bejelentés időpontját. Ugyanígy jártam el a lezajlott atrocitások idejének jelölésével is. Elég sokszor előfordult, hogy egy bejelentő nemcsak a saját – őt közvetlenül érintő – ügyről adott tájékoztatást, hanem más, szomszédos településeken történt esetekről is beszámolt. Minden egyes olyan ügyet, amely adatokkal bővítette a kutatást, új sorszámmal láttam el. Ilyenkor a bejelentés dátumát vagy az elkövetés időpontját az „*u. a.*” (ugyanakkor, ugyanaz) jellel jelöltem.

3. *Az elkövetők.* Ha tudom, akkor jelölöm az elkövetők kilétét is. Legjobb esetben tudtam a konkrét neveket, akkor ezeket feljegyeztem. Ha az elkövetők katonák, akkor azt is közlöm, ha ismert a rendfokozatuk is, akkor azt szintén jelölöm (pl. százados, hadnagy, tisz, őrmester, karhatalom stb.). Ugyanígy – ha csak a foglalkozását tudom (pl. rendőr, mérnök, detektív, jegyző stb.). Számos esetben csak egy vezetéknevet vagy keresztevet tudunk, így jobb híján ezek kerültek beírásra. Előfordul az is, hogy az elkövetőknek csak valamilyen jellemzőjéről van adatunk. Ez lehet a „nemzeti” hovatartozás (pl. románok), a kor szereplői számára egy jelzős szerkezet (pl. „fehérek” vagy a „Nemzeti Hadsereg tagja(i)”) stb. Amennyiben csak az elkövetés konkrét helyszínéről van szó – például egy börtönről – akkor ezt ebbe a kategóriába írtam (pl. Ráday őrszoba, Mária Terézia kaszárnya, Gyűjtőfogház, Britannia szálló, stb. stb.) Szintén ide írtam le az elkövetők becsült számát (pl. a Nemzeti Hadsereg 150 fős alakulata, 8 karhatalmi katona, 1 detektív stb.). Amennyiben egy nevet nem tudtam jól elolvasni, vagy létezik más olvasata is, a saját olvasatom után kérdőjellel láttam el. Előfordult, hogy a textusból csak a felbujtóknak vagy a feljelentőknek a neve derült ki, ilyenkor ezek kerültek lejegyzésre.

4. *Miért? Mi volt a bűnük?.* A dokumentumokban egészen nyilvánvaló okok is voltak felsorolva. Például, ha valaki „zsidó” volt, vagy „kommunista”, „vörösőr” vagy

„munkástanács tag”. Sok esetben ettől eltérő okok miatt került sor megtorlásra. Ezeket amikor csak tudtam, feltüntettem.

5. *Hogyan követték el?* Az elkövetések módját tartalmazó oszlopba rendszereztem az áldozatok kivégzésének (felakasztás, agyonlövés) a módját. De feltüntettem azt is ha az adott személyt megverték, internálták, letartóztatták. A forrásokban találkozni olyannal is, akit többször is letartóztattak: már korábban kiszabadult a fogságból, rendelkezett igazolóbizottság által kiállított „menlevéllel”, mégis újra börtönbe került. Ezeknek a személyes történeteknek az ábrázolására több jelet is használtam. Az előzmények után a → jellel ábrázoltam azt, hogy mi volt a következő „stádium”, ahogy azt is, hogy letartóztatásukkor hova lettek szállítva, vagy egyik fogdából melyik másikba kerültek később. Ugyanezzel a jellel utaltam arra is, ha hányattatásaik során végül kiszabadultak. Egy jegyzőkönyv gyakran többes letartóztatásokról tudósít. Vannak viszont személyek, akiknek a sorsa a többiekétől elválik, és többet tudunk a további történetükről. Azt a személyt, akiről plusz információval rendelkezem, ilyenkor nevének nagy kezdőbetűjével láttam el, és a zárójeles megjegyzés csak rá vonatkozik, a többiekre nem, vagy azokról nincs adat.

6. *Mikor?* Az elkövetés időpontját tartalmazza ez az oszlop. Ha tudom, akkor napra pontosan jelzem az időpontot, más esetben csak az évet és a hónapot, megint máskor csak az évet, vagy azt sem. Voltak a szövegben olyan utalások, amelyek fontosak ugyan – hogy körülbelül tudjuk az elkövetés idejét–, de nem konkrét időpontok. Például: a kommün bukása után, szeptember végén stb. Van, hogy az adatközlő a bejelentéstől számított időpontra utal, például „hat hete”, „három hónapja”, stb. Ilyenkor ezeket írtam be a rubrikába. Sokszor tudjuk, hogy egy letartóztatás mettől meddig tartott, ilyenkor egy intervallumot jelölök a „–” jellel. Azokban az esetekben, melyekben csak a kezdetét vagy csak a végét ismerjük, a kezdetére és a végére ugyanúgy a „–” jelet használtam. A Fényes anyagnál – ez lehet amiatt is, hogy a történetek és a bejelentés között eltelt 4–5 év – megszorodnak az ismeretlen időpontok, és többször feltűnik az év megjelölése, vagy önmagában az olyan információk, mint „egy napon”, „pár nap múlva”, „utána egy nappal”– amelyek nem teszik lehetővé a pontos datálást.

7. *Az áldozatok.* Igyekeztem a lehető legpontosabban közölni az áldozatok neveit. Sok esetben a korabeli sajtóban sincs egyezés, így előfordulhat, hogy egy későbbi kutatás során kiderül, hogy a valós név kicsit különbözik az általam kutatott dokumentumban lévőétől. Ha nem voltam biztos a kibetűzött névben, akkor az olvasatom után ezúttal is kérdőjelet használtam. Ha ismert volt az áldozat foglalkozása, akkor azt is feltüntettem. Amikor csak a személyek száma ismeretes, azt írtam be. Így lett például „14 személy”, „32 fogoly” stb.

Amennyiben csak a foglalkozásukat vagy az utolsó hivatali státuszukat tudtam, akkor azt írtam le: például a „helyi munkástanács tagjai”. Ha pedig a koruk is ismeretes volt, azt is feltüntettem.

8. *Mi lett a gyilkosok/elkövetők sorsa?* Ez a legszegényesebb oszlop. Az 584 esetből mindössze 12-ben szerepelt bármilyen információ arról, hogy az elkövetőkkel mi történt a továbbiakban, felelősségre vonták-e őket, vagy történt-e erre való kísérlet.

9. *Mikor érkezik a jelentés?* Ezeknek a rubrikáknak a kitöltésében ugyanúgy jártam el, mint ahogy a különféle esetek időpontját jelöltem.

10. *Összes áldozat?* Ebben az oszlopban számszerűsítettem, hogy az adott sorban szereplő esetben mennyi volt az áldozatok száma. Odaírtam továbbá, hogy verésről, fogolyról, internáltról vagy halotról van-e szó. Végző összegzésre külön táblázatot készítettem.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt anyagait és a Fényes László-féle adatgyűjtést külön táblázatokban rögzítettem, azokat külön elemzem és csak a végén összegzem az információkat.

A Magyar Szociáldemokrata Párt (MSZDP) Jogvédő Irodájának első anyaggyűjtése

A Jogvédő Iroda anyaggyűjtésének első napja 1919. szeptember 22-e volt. Az utolsó ismert adatközlésre pedig 1920. október 2-án került sor, de ezután még sor került 10 bejelentés rögzítésére, a közlés időpontjának megjelölése nélkül. Az intervallum (376 nap) alapján 423 különböző esetet különíthetünk el, amelyek meglehetősen eltérő módon csoportosíthatók. Az eset ezúttal nem egy személy ellen elkövetett akciót jelent, hanem egy atrocitást, amelyben nincs számszerűsítve a szenvedő alanyok száma. Megkísérlem havi bontásban bemutatni, hogy mennyi bejelentés érkezett az Irodába, és azt is, hogy ezek hány esetről számoltak be. Ugyanezeket – az összes bejelentés arányában – százalékokban is feltüntettem. Gyakorlatilag novembertől májusig mutatható ki érdemi anyaggyűjtés. Látható, hogy vannak „gyenge” és „erős” periódusok, 1919 őszén mindössze néhány bejelentés volt, míg az év végén és 1920 elején százával jelentették a különböző atrocitásokat. A legintenzívebb időszak 1919 decembere és 1920 januárja, ekkor több mint 210 bejelentésre került sor, ami az összesnek több mint a felét teszi ki (51%). Ugyanezekben a hónapokban megszorodtak azok a bejelentések is, amelyek több esetről számoltak be. Februárban és a tavaszi hónapokban egyértelmű információs „visszaesés” mutatható ki, azt tapasztaljuk, hogy a bejelentések száma fokozatosan csökken. Ennek az okai eltérők lehetnek. Egyrészt

elképzelték, hogy a kormányzóválasztás (1920. március 1.) után sokan a rendesinálás törvényes kereteiben bizakodtak és ezért nem vették a fáradságot a tudomásukra jutott – vagy épp személyesen megtapasztalt – visszaélések bejelentésére. Ahogy az is elképzelték, hogy mások pedig nem mertek adatokkal szolgálni, nehogy a kialakuló új hatalmi berendezkedéssel szembe kerüljenek.

Az MSZDP Jogvédő Irodájában történt bejelentések				
Év	Hónap	Bejelentés	Hány esetre vonatkozik	A bejelentések százalékban (%)
1919	Szeptember	1	1	0,0
	Október	2	2	0,0
	November	52	52	14,36
	December	78	92	21,54
1920	Január	104	120	28,72
	Február	39	44	10,77
	Március	31	32	8,56
	Április	18	36	4,97
	Május	25	27	6,9
	Június	1	1	0,0
	Július	—	—	—
	Augusztus	—	—	—
	Szeptember	—	—	—
	Október	1	1	0,0
?	?	10	10	2,7
Összesen		362	418	100

Május végén került sor az Iroda ellen indított razziára, amikor is a fiókokat és a szekrényeket a benyomuló tisztek feltörték, az anyagokat lefoglalták, és magukkal vitték. Ezt tükrözi az is, hogy az év nyarán már nem került sor bejelentésekre, leszámítva a júniusi 1 esetet. Az Irodát pedig nemsokára fel is számolták.

Az MSZDP Jogvédő Iroda jegyzőkönyveiben a visszaélések időpontja			
Év	Hónap	Esetek száma	Esetek százalékban (%)
1919	Augusztus	43	10,28
	Szeptember	11	2,63
	Október	11	2,63
	November	37	8,85
	December	49	11,72
1920	Január	91	21,77
	Február	22	5,26
	Március	24	5,74
	Április	13	3,11
	Május	17	4,0
	Június	1	0,2
?	?	99	23,68
Összesen		418	100

Az elemzésből az derül ki, hogy az atrocitások körülbelül 10%-a 1919 augusztusában, mintegy harmada pedig 1919 decembere és 1920 januárja között történt (33,5%). Ezenkívül közvetlenül a hatalomváltás után, 1919 augusztusában követték el a visszaélések több mint 10%-át. A többi hónap eléggé alacsony 2,6- 5,74%-al rendelkezik. Kitűnik még november majdnem 9%-al és elég magas, majdnem 24% az ismeretlen időpontú atrocitások száma.

Fényes László anyaggyűjtése

Bár Fényes László anyaggyűjtése „hivatalosan” 1924 és 1925 között készült, számos esetben korábbi bejelentésekkel is találkoztunk. Összesen 194 eltérő esetről gyűjtött információkat. A legelső olyan bejelentés, melynek időpontját ismerjük, 1920. december 9-én készült, az utolsóra pedig 1925. július 19-én került sor. De valószínű, hogy számos olyan közlés, amelynek időpontja homályban maradt, részben ezek előtt, illetve ezek után történhetett. Mindenesetre a bejelentések zöme a két időpont közötti intervallumra datálható.

Fényes László adatgyűjtése			
Év	Hónap	Bejelentés	Hány esetre vonatkozik?
1920	Május	1	1
	November	1	1
	December	2	2
1921	Október	1	1
1922	Január	1	1
	Február	1	1
	?	1	1
1923	Június	3	4
	Szeptember	1	3
1924	Június	1	1
	Július	3	3
	Szeptember	2	2
	November	1	1
	December	2	2
	?	1	1
1925	Január	10	14
	Február	3	3
	Március	1	1
	Április	2	2
	Június	1	1
	Július	1	1
?	?	124	147
Összesen		164	194

A visszaélések időpontja és a gyilkosságok száma a Fényes-féle dokumentumokban

Itt összesítettem a visszaélések idejét és az elkövetett gyilkosságok számát. Az anyaggyűjtés célja leginkább a gyilkosságok felderítése volt, így külön feltüntetjük, hogy az adott évben mennyi dokumentált halálos kimenetelű esetről tudunk, ahogy azt is, hogy a gyilkosságoknak hány százaléka köthető az adott évhez. Sajnos elég magas arányban, az

esetek mintegy 54%-ában nem tudjuk – még évre pontosan sem! –, hogy mikor történtek az atrocitások. Az biztos, hogy az incidensek 32%-a 1919-ben történt. Ez azonban egyenetlenül oszlik meg az év második felében. Kirívóan magas a hatalomátvételnélkor – 1919. augusztusában és közvetlenül utána, szeptemberben. Augusztusban az összes eset 15 %-a, szeptemberben pedig 8%-a zajlott le. Ha csak az ismert idejű inzultusokat néznénk, akkor ez az arány még nagyobb lenne, augusztusban majdnem 32 %, szeptemberben pedig 18 %. A Fényes féle dokumentumokban 881 gyilkosságról van adat, ő maga mégis 626-ot tartott megtörténtnek. Ennek az oka az lehet, hogy egy nem datált beszámoló mintegy 300 főre tette az Orgoványon kivégzettek számát, ami mindenképpen túlzó adat, és ezt Fényes is figyelembe vette. A legtöbb ismert gyilkosság 1919-ben történt, az összesnek mintegy 25%-a. Sok viszont – mintegy 73% – azoknak a halállal végződő tetteknek a száma melyeknek időpontja még körülbelül sincs meghatározva.

Fényes adatgyűjtésében a visszaélések ideje és a gyilkosságok száma					
Év	Hónap	Esetek száma	Esetek százalékban	Ebből gyilkosság	Gyilkosság százalékban
1919	Május	1	<i>31,7</i>	210	23,8
	Július	1			
	Augusztus	28			
	Szeptember	16			
	November	2			
	December	3			
	?	10			
1920	Január	2	<i>10,4</i>	25	2,8
	Február	1			
	Március	2			
	Május	3			
	Június	2			
	Július	2			
	November	3			
	December	1			
?	4				
1921	Október	1	<i>1,0</i>	—	

	December	1			
1922	Január	1	1,56	8	0,0
	Április	1			
	Augusztus	1			
1923	Február	1	0,5	—	
1924	?	1	0,5	—	
?	Február	1	54	638	72,4
	Augusztus	1			
	?	102			
Összesen		192	100 %	881	100 %

A forrásokban szereplő helyszínek

Itt gyűjtöttem össze azokat az eseteket, amelyeknek ismerem a helyszínét, de nem ismerem az elkövetőit, vagy a történetek időpontját kiegészítem azokkal az adatokkal, amelyek más forrásban, de ugyanerről a helyszínről tudósítanak. A fehérterrortól szóló munkák a lezajlott gyilkosságok, visszaélések, bántalmazások helyszínét általában a Dunántúlra, a Duna-Tisza közére és részben Budapestre teszik. A rendelkezésünkre álló dokumentumok a következő helyszínekről „tudósítanak”. 158 különböző település neve bukkant fel a lajstromokban, ebből zömük, mintegy 47%-uk csak egyszer, 18%-uk pedig két alkalommal szerepel. A maradék települések (54 darab) tehát legalább három esetben helyszínül szolgáltak gyilkosságnak, veréseknek vagy internálásoknak. Helyszíne miatt azonban csak azokat a helyszíneket, településeket tüntetem fel a táblázatban, amelyek legalább hat alkalommal szerepelnek.

A forrásokban szereplő helyszínek		
Hol?	Hány esetben?	Százalékban jelölve (%)
Budapest	188	30,37
Kecskemét	21	3,39
Siófok	12	1,93
Szolnok	12	1,93

Komárom	11	1,77
Pápa	11	1,77
Szekszárd	11	1,77
Újpest	11	1,77
Tab	10	1,61
Hajmáskér	9	1,45
Zalaegerszeg	8	1,29
Devecser	8	1,29
Kaposvár	7	1,13
Csurgó	7	1,13
Abony	7	1,13
Kalocsa	6	0,9
Miskolc	6	0,9
Egyéb	274	44,26
Összes	619	100

A táblázatból látható, hogy a legtöbb atrocitás – mintegy 30% – Budapesthez köthető. Ez az adat azonban még mindig csalóka. Budapest közelsége ugyanis számos környező – akkor még a főváros agglomerációjához tartozó – településre is kihatott. A később – 1950. január 1-én – Budapesthez csatolt településekről (Csepel, Erzsébetfalva, Budatétény, Kispest, Pestújhely, Rákoscsaba, Rákoskeresztúr, Rákospalota, Rákosszentmihály, Soroksár, Újpest) érkezett a jelentések 6,5%-a. Ugyanakkor a főváros centrális jellegét tovább erősíti, hogy az agglomerációjához közeli települések (Budakeszi, Csillaghegy, Ercsi, Gyömrő, Keszölc, Kőbánya, Mátyásföld, Mogyoród, Monor, Ócsa, Pécel, Pilisborosjenő, Pomáz, Solymár, Soroksárpéter, Üröm, Vecsés, Veresegyháza) további 5%-ban részesednek az atrocitásokból. Így már több mint 41%-ot kapunk. Ugyanakkor a második legjelentősebb központ a Dunántúl, ahova az érintett településeknek a 45%-a, a különböző atrocitásoknak pedig a 33%-a tartozik. A Duna- Tisza köze a helyszínek 17,5%-át, a különböző eseteknek pedig a 13 %-át adja. A helyszínek maradék 15%-a megoszlik a Tiszántúl (Bökönye, Mezőtúr, Nyíregyháza, Szatymaz stb.)-, és Észak- Észak-Kelet Magyarország egyes települései (Eger, Fedémes, Borsodnádásd, Hatvan, Mezőkövesd, Miskolc stb.) között. Látható tehát, hogy a Tiszántúlon és Magyarország Észak- Keleti részein volt a legkevesebb atrocitás. Bár tisztában vagyunk vele, hogy a Tiszántúlt-, és később a Duna-Tisza között valamint a fővárost

is megszálló román hadsereg szintén kivette a részét a kegyetlenkedésekből, ezekről kevés adatunk van.

Budapestnek ez a relatív túlsúlya több dologból is fakadhat. Egyfelől Pest megye volt a korabeli Magyarország legnagyobb kiterjedésű megyéje. Az egyes bűncselekmények végrehajtásának „legaktívabb” hónapjai 1919 augusztusa, decembere és 1920 januárja voltak. Az augusztusi esetek éppen ezért főként a Dunántúlhoz köthetők. 1919. november 14-én a Nemzeti Hadsereg egy része Lehár Antal vezetésével bevonult Budapestre, november 16-án pedig a főparancsnok, Horthy Miklós is megérkezett a fővárosba. Nyilvánvaló, hogy emiatt szaporodtak meg az inzultusok. Nem utolsó sorban pedig erős a gyanúnk, hogy – a Jogvédő Irodához való közelség miatt – sokkal többen tudtak Budapestről és a főváros környékéről beutazni és panaszt tenni, mintsem vidékről feljönni a rendkívül alacsony közbiztonsági viszonyok között.

Az elkövetők

A forrásokat összeillesztve 584 esetből 354-ben lehetett az elkövetőket azonosítani. Számos esetben csak felbujtókról van tudomásunk, hogy kik voltak azok, akik az áldozatokat feljelentették. A különféle esetek egymástól nagyon eltérnek, a táblázatban számos alkalommal felbujtókkal, kivégzőkkel, egy községben megjelent katonákkal, „fehérekkel”, egyéb letartóztatókkal van dolgunk.

Ugyan a fehérterror kapcsán elsősorban a gyilkosságok kapnak teret, egyéb atrocitásokat is vizsgálok. Mégpedig a következő módon: elkülöníték az elkövetők között hatóságot, detektívet, csendőröket és rendőröket vagy katonákat. A katonaság tagjai közé sorolom a Nemzeti Hadsereg tagjait és egyéb karhatalmokat. Külön sorban jelölöm a magánszemélyek által elkövetett visszaéléseket, és ugyanezekhez kapcsolom az előjáróságok (jegyző, hivatal, ügyész) által elkövetett jogsértéseket is. Ha valakit letartóztattak és később internáltak, azt minden esetben egy egységnek vettem. Sok esetben nem tudjuk a pontos elkövetőket, az ilyen adatokat az ismeretlen elkövetőkhöz soroltam.

Megkísérlek különbséget tenni a különféle „sérelemek” között is. Elkülöníték gyilkosságokat, letartóztatásokat, veréseket és ún. „egyéb kategóriát”. Néhány öngyilkossággal is találkoztam a forrásokban, de ezeket nem soroltam be a gyilkosságok közé. Az „egyéb” kategóriába meglehetősen heterogén, egyaránt bele tartozik a kilakoltatás, a nemi erőszak, a zsarolás, a választói névjegyzékből való kihagyás, nyugdíjmegvonás, vád alá helyezés, eltűnés, szavazásban való akadályoztatás, rablás és egyéb inzultusok. Ha valakit

letartóztattak és meg is vertek, akkor mind a két kategóriába – az elkövetőhöz – egy egységet számítottam be. Az egyes „bűnök” mellett százalékban kimutatom, hogy ugyanazon bűnök hány százalékát jelenti az adott elkövető által végrehajtott adott bűncselekmény.

Elkövetők								
Elkövetők	Gyilkosság	%	Letartóztatás	%	Verés	%	„Egyéb”	%
Hatóság, Előjáróság	2	0	80	1	30	3,2	5	4
Magánszemély Magánszemély felbujtására	15	1,25	28	0,3	2	0	13	10,5
Románok	81	6,75	701	9,1	–	–	2	1,6
Csendőrök Rendőrok	9	0,75	327	4,27	97	10,4	8	6,45
Nemzeti Hadsereg tagjai Katonák Karhatalom	756	63	2689	35	482	51,8	47	38
Detektívek	1	0	146	1,9	133	14,3	1	0,8
?	336	28	3676	48	187	20	48	38,7
Összes	1200	100	7647	100	931	100	124	100

Az egyes esetek között – különösen a gyilkosságok és a foglyok tekintetében – valószínűleg akadnak átfedések, így adataink nyilvánvalóan csak megközelítik a valós adatokat. Az adatokból az tűnik ki, hogy az összes bejelentett gyilkosság elkövetésének mintegy 63%-át a katonák (Nemzeti Hadsereg), vagy ahhoz szorosan köthető csoportok („fegyveresek”, „karhatalmisták”) követték el. Ugyanúgy az elkövetett verések többsége is

ehhez a csoporthoz köthető (51,8%), a letartóztatások esetében pedig több mint egyharmad az arányuk (35%). Minden más csoport által elkövetett tettek eltörpülnek a katonaságé mellett. Ha csak azokra a bűntényekre fókuszálnánk, amelyeknek az elkövetői többé-kevésbé ismertek, akkor ez az arány még magasabb lenne. A hadsereg tagjainak szerepe a szétzilálódott közigazgatás-, a gyors rendszerváltások és a többes igazgatás alatt megnőtt. Olyan feladatokat is elláttak, amelyeket korábban nem, illetve nem ilyen mértékben tartozott a hatáskörükbe. Ezek közé tartoznak a nyomozások, a rendvédelmi- és bírósági feladatok ellátása is. Ez utóbbi esetében „igazi” bírósági működésre nem került sor, rögtönítélő törvényszékeként gyakorolták feladatkörüket. Az áldozatok számára a legelemibb jogorvoslati lehetőségek sem voltak biztosítottak. Az igazi úr Magyarországon 1919–1920-ban a hadsereg volt. Nagyon magas az aránya a gyilkosságokon (28%) és a letartóztatásokon (48%) belül azoknak, amelyeknek elkövetőit egyelőre nem tudom azonosítani.

A szegedi tiszti törzsszázadok és a Nemzeti Hadsereg tagjainak zöme hivatásos katona volt és korábban megjárta az első világháborút. Elsősorban a Prónay naplóban lévő zsoldnaplóból kiindulva megkíséreltem összesítést készíteni a gyilkosságokat és visszaéléseket elkövetőkről. Azt szándékoztam tenni, hogy amennyire csak lehet, azonosítom a tetteseket és azon túl, hogy a hadsereghez vagy a különítményekhez tartoznak még egy-egy század szintjén is kimutatom az inzultusokat. Ezt segítettek volna kiegészíteni a Hadtörténeti Levéltárban őrzött, a hadsereg tagjait tartalmazó Anyakönyvek rendelkezésre álló dossziéi is.⁴⁸²Ilyen adatlapokat a hadsereg minden tagjáról készítettek és folyamatosan – bizonyos időközönként – bővítették. A lapok a hadsereg tagjainak legfontosabb adatait rejtik. Mindenekelőtt a születési és elhalálozási időpontjukat, a civil foglalkozásukat, volt munkahelyüket, végzettségüket. De arról is sok esetben informálódhatunk, hogy milyen pártnak volt a tagja, mi a szülei foglalkozása, vannak-e külföldi rokonai, van-e testi hibája, volt-e hadifogoly stb. Így már eléggé komplex módon lehetett volna egy-egy elkövető családi és társadalmi környezetét feltérképezni. Azt is reméltük, hogy 1919-es szerepükről több mindent is megtudhatunk. Próbálkozásaink ellenére gyakorlatilag alig találtunk valamit. Mi a kudarc oka? Feltehetőleg az, hogy a fehérterror tettesei a világháború után is többnyire még fiatalok voltak és megélték a második világháború utáni újabb hatalomváltást is. Ezután érthető módon nem rukkoltak elő az 1919-es gyilkosságokkal, de azok „hivatalosan” rejtve maradtak már közvetlenül megtörténtük után is. Ezeket a megismételt felméréseket, a többször megírt önéletrajzokat böngészve nem sok mindent találtam a vizsgált periódusról.

⁴⁸² Hadtörténelmi Levéltár. Anyakönyvi Lapok (AKVI).

Az is nehezítette próbálkozásomat, hogy sok esetben csak egy-egy személynek a nevét és beosztását, még több esetben pedig csak a vezetéknevét és beosztását ismerjük. Az AKVI anyagokban pedig néha 20–30 azonos vezetéknevű-, vagy titulusú személlyel találkozunk, ami szintén zavaróan hat a vizsgálódásokra.

Egy mindenre kiterjedő, a szereplők komplex bemutatását célzó kutatással pedig sok mindenre fény derülhetne. Ki lehetne mutatni, hogy a főbb exponensek milyen családból és milyen környezetből érkeztek, tanult emberek voltak-e, hogy hatott rájuk a világháború, kitűntek-e a harcokban, milyen volt a pártállásuk. Esetleg nyomon lehetne követni a pályájukat, hogyan és miként alakult a sorsuk, sikerült-e beilleszkedniük, és ha igen, hogyan a háborút és a forradalmakat követően konszolidáló Magyarországra.

Mi volt a bűnük?

Még egy összevetést készítettem a rendelkezésre álló forrásokból, aszerint, hogy az áldozatoknak mi volt a „bűne”, miért kerültek szembe az elkövetőkkel. A lehetséges mértékig vegyítettem a forrásokat és 3 fő okot különítettem el. Az első, ha valakit kifejezetten zsidó származása miatt bántalmaztak, vagy öltek meg. A második már egy vegyes kategória. Ide soroltam azokat az áldozatokat, akiknél „kommunista”, „szociáldemokrata”, „munkásbizottsági tag”, „direktórium tag”, „politikai megbízott”, „hadügyi népbiztosság delegáltja”, „párttitkár”, „szakszervezeti tagság” szerepelt a megjelölt okok és vádak között. Ez azzal is indokolható, hogy 1919–1920-ban ezt a halmazt nagyon sokan összemosták. Ahogy a historiográfiából, és a korszak sajtójából is kiderült, nagyon számos megközelítésében a Tanácsköztársaság alatt viselt bárminemű funkció eleve bűncselekmények számított. A szociáldemokratákat, szakszervezeti tagokat sok esetben magukhoz a kommunistákhoz sorolták. Harmadik csoportomba a vöröskatonákat, a vörösőröket és a fogházőröket soroltam. Negyedik kategóriám pedig az „egyéb” nevet viseli. Ide a legkülönbözőbb okokat írtam. Gyakorlatilag minden olyat ide soroltam, amiről találtam említést a forrásokban. Így itt szerepel, ha valakit az ellenforradalommal való szembenállása-, propagandatevékenység-, lázítás-, áruhalmozás vagy bűncselekmény miatt inzultáltak. Ez utóbbiak főként lopást illetve sikkasztást jelentett. A megtorlások között a gyilkosságot, a letartóztatást, internálást és a verést különítettem el. Figyelmet érdemel az inzultusok típusai között az „egyéb” kategória. Ide olyanok tartoznak, mint a kiutasítás, zaklatás, sorozatos jelentéstételre kötelezés.

Sajnálatos tény, hogy a forrásokból a gyilkosságok mintegy 90%-ának, a letartóztatások 60%-ának és a verések 62%-ának nem derül ki az oka. Ha azonban csak az ismert okokat vizsgálnánk, akkor a következőket találnánk. A zsidóságuk miatt kivégzettek aránya 31%, a kommunista- vagy szociáldemokrata híre miatt kivégzettek pedig közel 50% lenne. A letartóztatások tekintetében a korábbi vöröskatonák esetében a legmagasabb a szám. Ez annak a paradox megítélésnek a lenyomata, amely a vöröskatonaság intézményét a Tanácsköztársaság „bűnei” közé sorolja. A vöröskatonák zöme a korábbi magyar hivatásos katonák közül került ki. Egy-egy inzultust kiváltó egyéb okok között találunk olyat is, hogy valakit a Népszava, vagy a Pesti Élet olvasása miatt tartóztattak le. De van arra is van példa, hogy a proletárindulónak, a Marseillaise-nek vagy egyéb „vörös daloknak” az éneklése váltotta ki az intézkedő karhatalom haragját. Az sem volt garancia semmire, ha valaki még időben „váltott”. A jászberényi direktórium elnöke már 1919. június 12-én lemondott tisztségéről, mégsem került el a bevonuló „fehér” hadsereg bosszúját. Ezzel szemben a pápai vörösőrség parancsnoka rendőrkapitányként léphetett fel korábbi sorstársaival szemben.

Az inzultusok oka és száma								
„Bűn”	Gyilkosság	%	Letartóztatás, Internálás	%	Verés	%	„Egyéb”	%
zsidó	36	3	26	0,35	47	5	12	9
kommunista szociáldemokrata munkástanács tag direktórium tag párttitkár szakszervezeti tag	57	4,9	806	11	257	27	31	24
vörös katona, vörösőr, fogházőr	7	0,6	1850	25,2	9	1	9	6,9
Egyéb (ellenforradalommal való szembenállás, propaganda, izgatás, bűncselekmény,	15	1,3	156	2,1	45	4,8	28	21

bosszú)								
?	1054	90	4496	61	587	62	51	39
Összesen	1169	100	7334	100	945	100	131	100

Mindössze két alkalommal találkoztunk olyan bejelentéssel is, amely ellenforradalmi katonáknak a letartóztatásáról, vagy kivégzéséről szólt. Egyik esetben a hadsereg tagjai korábban pénzért adtak egéruat zsidó családoknak, ezért ellenük korrupcióval volt a vád. Másik esetben az olasz hadifogságból hazakerült két altisztet soroztak be a Nemzeti Hadseregbe. Miután többször folyamodtak sikertelenül a felmentésükért, a legutolsó – némiképp erősebb hangvételű – kérésüket feletteseik követelésnek minősítették és a két katonát kivégezték.

Az áldozatok

A forrásokból az 1169 halálos áldozat közül 365-öt ismerhető meg név szerint is. Ez jó alapul szolgál majd a további kutatásokhoz.

5.5. A számonkérések második szintje: jogi felelősségre vonás

A Budapestre történt bevonulása után rendelték el az állam biztonságára vagy a közrendre és közbiztonságra potenciálisan veszélyt jelentő gyanús elemek őrizetbe vételét és lehetséges internálását. Ez újabb jelentős változás volt a jogrendben.

Az új kormányzat az internáltak elhelyezésére igénybe vette a már az első világháború alatt az ellenséges államok katonáinak őrzésére felállított hadifogolytáborokat is, de újakat is hozott létre. Internáló tábor működött Hajmáskéren, Zalaegerszegen, Kistarcsán, Nagykanizsán és Dél-Budán is, amelyek rövid idő alatt megteltek több ezernyi „kollaboránssal”.⁴⁸³

A Veszprém megyei Hajmáskéren a Monarchia haderőreformjának köszönhetően, valamint az század végére általánossá vált európai fegyverkezés hatására Közép-Európa egyik legnagyobb kiképző- és gyakorlótáborát hozták létre, amely a nagyszámú katonaság miatt valósággal „katonavárosként” működött. A modern tüzérszázárnya mellett az első

⁴⁸³ Pintér Jenő: *A Horthy-korszak büntetőjogáról. Tanulmányok a Horthy-korszak államáról és jogáról.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1958, 190.

világháború idejére az épületkomplexum mellett külön hadifogolytábort is létrehozta, amelyben az első világháború alatt több mint 15 ezer orosz, szerb és olasz katonát tartottak fogva, akiknek a helyére a világháború végét követően hazatérő magyar hadifoglyok kerültek. A Hajmáskéri és a hozzá hasonló hadifogolytáborok⁴⁸⁴ ekkor már afféle „leszerelőtáborként” működtek, és egyrészt „egészségügyi zárként”, másfelől „politikai szűrőként” volt szerepük a nagyszámú hazatérő magyar katona ellenőrzésére.⁴⁸⁵ Az ellenforradalom győzelmét követően számosan kerültek ide volt vöröskatonák, illetve a forradalmak alatt kompromittált „politikai elítéltek” közül is, de a legtöbben pusztán vádak és gyanú alapján, tényleges ítélet nélkül raboskodtak.

Az internálótáborok belső működése sajnálatosan a történeti érdeklődés egyik keveset kutatott területe, de néhány szakmunka és visszaemlékezés azért rendelkezésre áll az érdeklődőknek.⁴⁸⁶ Az internált-lét mindennapjairól az egyik, 1920 őszén Hajmáskerről megszökött internált név nélkül kiadott külön kötetéből tájékozódhatunk. Anonim szerzője szerint a „Szenvedések Táborának” nevezett hajmáskéri életkörülmények még a szibériai viszonyokat is messze alulmúlták:

„a cárok Szibériájának legszörnyűbb szöglete is csak ártatlan nyaralóhely Hajmáskérhez képest. Amit a Horthy-uralom művel Magyarországon, az példa és precedens nélkül való. S amit a Horthy-uralom (a Prónay-pince, a Nádor-kaszárnya, a kelenföldi laktanya tulajdonosa) Hajmáskéren alapított, annak nincs sem hasonlója, sem megelőzője a világ földrajzában. Hajmáskér egyedül áll és a világ minden nyelvéből ki fogja szorítani Szibériát. Hajmáskér neve olyan karriért fog csinálni, amelyet Horthyé csinált.”⁴⁸⁷

Az internálótáborokba kerültek előbb néhány hetet – esetenként hónapokat – töltöttek el őrizetbe véve, tárgyalásukra, vagy ítéletükre várva a budapesti főkapitányság épületben. A kialakított termekben külön szobaparancsnok működött és az őrizeteseik meghatározott napirend szerint takarították a közös helységeiket, étkeztek és mozogtak. Élelmiszerellátásuk igencsak szegényes volt, amin a hozzátartozók igyekeztek úgy-ahogy segíteni és gyakran volt panasz a fekhelyükre is, de a legtöbb szenvedést őreik brutális magatartása jelentette. A

⁴⁸⁴ Ilyen leszerelőtábor működött az Oroszországból hazatérők számára Sátoraljaújhelyen és Debrecenben, a nyugatról érkező volt magyar hadifoglyok számára kialakítva pedig Zalaegerszegen, Csóton és Királyhidán.

⁴⁸⁵ Az első világháború alatti leszerelőtáborokról lásd. Bonhardt Attila: A magyar hadifoglyok hazatelepítése az I. világháború után. A magyarországi leszerelőtáborok. *Hadtörténelmi Közlemények* 1994/3., 19–56.

⁴⁸⁶ Például *Hajmáskér*. Írta egy internált. Bécs, Bécsi Magyar Kiadó, 1920. (A továbbiakban: *Hajmáskér*: i. m.) Rác István: *Adatok a Csót-tábor az emlékek tükrében 1915–1923*. Csót-Pápa, 1990., Uő: *Adatok a csóti hadifogolytábor történetéhez*. Csót, 1973., Uő: *Csót, Hajmáskér, Zalaegerszeg*. Pápa, 1977., Uő: *Tűzlelkek karanténban: adalékok a magyar-szovjet orosz csereegyezmény, a csóti hadifogoly-, leszerelő- és politikai szűrőtábor, valamint a hazatért internacionalisták történetéhez – 1919–1923*. Pápa, [K. n.], 1983.

⁴⁸⁷ *Hajmáskér*: i. m. 9.

belügyminisztérium döntése értelmében internálásra rendelteteket az udvaron sorakoztatták föl, ahonnan gyalog indultak a vasútállomásra. Hajmáskérre a fővárosból a korszak közlekedési viszonyai miatt 1-2 napig tartott az út, de vidékről ez akár egy hétig is tarthatott. Az út során az őket kiséző különítményesek részéről a verbális szidalmakon túl rendszeresen sor került durvaságra és verésekre, de arra is volt példa, hogy valakit vagy a vonaton, vagy azt megállítva a közeli dombvidéken kivégeztek.

Megérkezést követően a foglyokat megmotozták és a személyes tárgyakat, okmányokat, pénztárcákat, órákat és fellelhető élelmiszert elkobozták. A több száz fős barakkokban elhelyezett internáltak legfontosabb feladata a munkavégzés volt: részben a táboron belüli feladatokat láttak el a takarítástól a rőzsegyűjtésig, részben vidékre szállították őket helyi munkálatokra – például sáncmunkára. Gyakran került sor a táboron belül végrehajtott botbüntetésekre, és kikötésre, de előfordult – igaz nem volt gyakori – hogy valakit agyonvertek, vagy kivégeztek. Alaposabb verés után az örök általában úgy igyekeztek eltüntetni a nyomokat, hogy a megvert személyt a „kihallgatást” követően több hétre magánzárkába csukták, ahonnan csak sebei és váraláfutásai eltűntét követően engedték vissza társaihoz.⁴⁸⁸

Megfelelő egészségügyi körülmények is hiányoztak, de sok panasz volt itt is az élelmezés szűkösségére és minőségére, a barakklakókat kínzó élőködőkre és a téli hidegre is – amiért kisebb járványok is előfordultak. Az orvosi ellátást többnyire a rabosított orvosok látták el, de gyógyszer alig volt, kórházi ellátásban pedig csak a halálos betegek részesülhettek. A reggeli rendszerint „keserű, de forró” fekete kávé volt, ebédre rendszerint sötét levest és híg répa, tök vagy káposzta-főzeléket osztottak.⁴⁸⁹

A látogatás ugyan nem volt tiltott, de azt adminisztratív eszközökkel igyekeztek akadályozni, vagy rendszeresen túlváratták a hozzátartozójához érkezőt. A külföldi idegen misszónáknak – mint az olasz és a brit – köszönhetően ez az eljárás ugyanakkor enyhült és lehetővé vált különféle engedélyek birtokában, hogy a családtagok élelmiszert hozhassanak be kívülről a raboknak. Ezeket a tábor őrei alaposan átvizsgálták, és a csomagok javát maguk dézsmálták meg. A hajmáskéri visszaemlékező szerint legalábbis:

„ha estére kiosztották, mindig a legértékesebb darabok hiányoztak: cukor, szalonna, zsír, esetleg sonka, sütemény. [Azt ugyanis] »[k]ihilózta« az átvizsgáló csendőri és hivatalnoki kar. A dohányt, konyakot hivatalosan kobozták el és hivatalosan volt közös martaléka tisztnek, őrségnek. Egyebek pedig nem-hivatalosan.

⁴⁸⁸ Uo. 28–32.

⁴⁸⁹ Uo. 35.

Haza megírni veszélyes lett volna, cenzurálnak a táborban és a »hamis vád« még szabad emberek közt is veszélyes. A postán érkezett csomagokkal ugyanez történt, azokat is meglopkodták, átvizsgálás címén.»⁴⁹⁰

Előfordult hogy többen szökéssel próbálkoztak. Ha az elkövetőt rajtakapták megtörtént, hogy a helyszínen agyonlőtték, más esetben alapos verésre, büntetésre, kikötőzésre vagy hetekig tartó magánzárkára számíthatott. Arra is van példa, hogy a megszököttet fogolyként kísérték vissza az ellenforradalommal szimpatizáló – vagy a tábori őrséggel és tisztikarral üzletelő – osztrák csendőrök. A döntően „baloldali érzelműséggel” és „kommunista szimpátiával” vádolt rabok közé információszerzés céljából a politikai nyomozó főosztály „árlabként” beépített spicliket is küldött.

A rabok a maguk szórakoztatására „iskolát” is szerveztek, ami abból állt, hogy a tanultabbak előre meghatározott előadásokat tartottak társaiknak. De tartottak nyelvórákat és vitaesteket is. Nagyobb ünnepeken pedig a táborvezetőség gondoskodott a foglyok lelki igényeinek kielégítéséről, ilyenkor papok is bejöhettek isnetntiszteletet és misét tartani a hívőknek.

A rendszeres munka miatt többen elgyöngültek. A komoly betegek ilyenkor orvosi ellátást kaphattak, akinek az ügye pedig időközben pozitív elbírálást nyert, az ki is kerülhetett a táborból. Az internálótábor „tagságát” többször töltötték fel vidéki településekről érkezett transzportokkal. A Szolnokról érkezett kontingens tagjai korábbi fogvatartóik brutális akcióinak nyomait viselve érkeztek meg Hajmáskérre:

„A 70 főnyi szállítmány állapota siralmas. Ahány arc, annyi kék folt. A legtöbb seb három egytestvéren éktelenkedett [...] Az egyiknek fején arasznyi bőrrepedés, a másikén öt nyílt seb. Szuronyok pengéjének nyoma. A sógoruk karját nem tudja emelni; csonttörés. Ezek azonban zsidók voltak. A tábori kórház nem vállalhatja ilyen állapotban ápolásra ezeket sem és föl kell vinni őket seblázukkal a katonai kórházba. Egy szolnoki munkáembernek hét szurás a mellén, egy az arca husát járta át. Az egyik, egy vereshaju szeplős proletár [...] mind a tiz körmét leverték s gyulladós ujjai pokoli kinokat okozhatnak neki. Egy másiknak a nyakára egész uton korbácsszij tekeredett, a vége a magasban egy szögre kulcsolva a vagon falán, oly magasra, hogy lábujjhegyen kellett állnia az egész uton és a kocsni minden meglódulásánál fulladozott. [...] A legtöbb nem tudott leülni a fenekére olyannyira ráverték.»⁴⁹¹

Az internáltakat fokozatosan, több lépcsőben engedték szabadon. Az utolsó ilyen 1924-ben számolták fel.

⁴⁹⁰ Uo. 38.

⁴⁹¹ Uo. 68–69.

Visszaállították a lapok előzetes cenzúráját is, a felállított fegyelmi bizottságok pedig tanárok, hivatalnokok és más alkalmazottak százait bocsátották el állásukból. A várható megtorlásoktól sokan menekültek emigrációba, így súlyos veszteséget szenvedett a magyar szürkeállomány, a szellemi elit is. Távozott az országból Illyés Gyula, Kassák Lajos, Korda Sándor, Mannheim Károly, Kármán Tódor, Teller Ede, Jászi Oszkár és még sokan mások.⁴⁹²

A Tanácsköztársaság kárvallojtjai, és akik a lezajlott változásoktól idegenkedtek, mielőbbi felelősségre vonást és „történelmi” igazságszolgáltatást sürgettek. A terrorfiúk és a Tanácsköztársaság elfogott funkcionáriusai ellen 1919 őszétől induló perekről a fővárosi lapok – általában tárgyalási naponkénti bontásban – rendszeresen beszámoltak. Különösen nagy visszhangja volt Cserny József és a hozzá kötődő tizenhárom terrorista 1919. december 18-i kivégzésének, amelyet a nagyfokú érdeklődés miatt kirendelt karhatalommal biztosítottak.⁴⁹³

1919 augusztusában a Friedrich-kormány miniszterelnöki rendeletben vezette be az ún. gyorsított bűnvádi eljárás gyakorlatát. Ennek alapján a Tanácsköztársaság alatt működő bíróságok halálos ítéletei gyilkosságra való felbujtásnak minősültek, ezek végrehajtása pedig gyilkosságnak minősült, ráadásul egyszerű vádemelés alapján bárkit le lehetett tartóztatni. Az ún. „kommunistaperek” 1919 augusztusa és 1920 júliusa között több ezer embert érintettek. A börtönök zsúfoltságát mutatja, hogy az 1000 foglyot befogadni képes budapesti Gyűjtőfogház celláiban 1919 szeptemberében 2500-an, októberben pedig már 7500 fő raboskodott.⁴⁹⁴ A baloldali emigráció több tízezres adataival szemben, Váry Albert budapesti királyi főügyész 8–10 ezerre tette a letartóztatottak számát.⁴⁹⁵

A bíróságok több mint 100 halálos ítéletet hoztak, de közülük utóbb „csak” 74-et hajtottak végre. A kivégzettek többnyire valamelyik terrorcsapat tagjai vagy a vörösörök közül kerültek ki. A Tanácsköztársaság legtöbb népbiztosa és népbiztos-helyettese ugyanakkor még idejében elhagyta az országot, és megúszták a felelősségre vonást. Az itthon maradt tíz népbiztost bíróság elé állították, és el is ítélték – életfogytiglani börtönbüntetésre

⁴⁹² A továbbiakban: Romsics: *Magyarország története a XX. században*. i. m. 134. Az emigrációról legújabban. Ormos Mária: *Agyműtét*, 1919. Magyar kérdőjelek a 20. század elején. *Múltunk* 2010/3., 46–72.

⁴⁹³ Az eseményt övező komoly érdeklődésről az egyik fővárosi lap így számolt be: „Már reggel 7 óra tájban nagy mozgalom volt a Margit-körúti fogház tájékán. Ekkor érkeztek meg a hivatalos személyek, majd nagy csoportokban özönlöttek a fogház felé azok, akik az államügyészségtől a kivégzéshez belépőjegyet kaptak. Künn a fogház utcai frontján csendőr- és rendőrkülönítmények tartották fenn a rendet és mindenkit csak a legszigorúbb igazoltatás után bocsátottak be a fogház udvarára.” (Kivégezték a terroristákat. *Budapesti Hírlap* 1919. december 19., 3.)

⁴⁹⁴ Gergely Ernő: *Az Országos Munkásjogvédő Iroda története*. Budapest, [K. n.], 1985, 24.

⁴⁹⁵ Váry: *A vörös uralom áldozatai...* i. m.

vagy halálra. A szovjet vezetéssel folytatott hosszú tárgyalások eredményeképpen, 1922-ben egy nagyszabású fogolycseré keretein belül a Szovjetunióba távozhattak.⁴⁹⁶

5.5. A konszolidáció

A nemzetgyűlési választások és Horthy Miklós kormányzóvá választása – a választás árnyoldalai ellenére – a konszolidáció irányába tett fontos lépésnek számítottak. A Simonyi-Semadam kormány a román megszállás alóli felszabadulását követően a Tiszántúlon megtartott kiegészítő választások után lemondott. A kormányzó az erdélyi arisztokráta, Bethlen István bízta meg kormányalakítással, aki a személye körül kialakult viták miatt visszaadta megbízatását. Horthy ezt követően az általa is javasolt Teleki Pált kérte fel miniszterelnöknek.

A tisztek sorozatos önkényeskedései egyre kínosabb helyzetbe hozták a kormányzót, ráadásul az alapvetően legitimista meggyőződésű tisztekkel a kormányzóválasztást követően a viszonya megromlott. Horthy ezért véget vetett annak a gyakorlatnak, hogy polgári lakosság ellen katonai hatóságok a továbbiakban is nyomozásokat folytathassanak. Az éjszakai zsidóverések és más önkényes akciók miatti szaporodó panaszok az ÉME és a tiszti különítmények kezelése nem tűrt többé halasztást. Így a Duna-Tisza közére a visszaéléseket és a panaszokat kivizsgáló vizsgálóbizottságokat küldött, a vizsgálatok eredményeként közel félszáz személyt tartóztattak le, de a főbb vezetőkhez nem jutottak el. Horthy egyre inkább realpolitikusként viselkedett, így Héjjas, Prónay illuzórikus és antidemokratikus terveivel szemben a konszolidációt sürgető pártok követelése mellett állt.

1920 nyarán újabb szélsőséges terrorakció történt a fővárosban: július 27-én az ÉME-hez tartozó csoport betört a Club kávéházba és az ott tartózkodó vendége közül sokakat megverték. Egy ügyvéd a támadásban megsebesült, egy bankigazgató pedig meghalt. Ugyanehhez a szervezethez tartozó tettesek októberben több fővárosi zsidó egyesület székházát megszállták, az épületeket pedig kifosztották, és ide határon túlról érkezett magyar menekülteket szállásoltak el. Novemberben pedig egy rendőr is az áldozatukká vált.⁴⁹⁷

A szűnni nem akaró randalírozásokkal szemben a miniszterelnök, Teleki Pál hathatós ellenintézkedéseket fogatosított. Mindenekelőtt felfüggesztette a több tízezres tagsággal bíró ÉME működését. Az erélyes hatósági nyomozást követően a Club kávéház elleni akció

⁴⁹⁶ Róluk és a perről Rév Erika: *A népbiztosok pere*. [H. n.], Kossuth Kiadó, 1969.

⁴⁹⁷ Romsics: *Ellenforradalom és konszolidáció*. i. m. 109–110.

két vezetőjét letartóztatták, egyenként 12-13 éves börtönbüntetéssel büntetve az elkövetőket. Ezt követően reguláris katonassággal számolta fel a fővárosi különítményes központokat. A Prónay Pál csapatai által megszállt Britannia szállót katonákkal vetette körbe, a razzia során 30 különítményest tartóztattak le. Ugyanígy járt a mátyásföldi Ehmann telepen berendezkedő Babarczy-különítmény is.

Ezután került sor a különítményesek felosztatására, vagy betagolására a reguláris hadseregbe. A tiszti csoportok egykori vezetőinek zöme ugyanakkor a közélet további „zsidótlánítását” és a leszámolások folytatását szorgalmazták. Háttérbe szorításukat és csoportjaik marginalizálását nehezen viselték, így körükben egyre inkább teret nyert egykori sorstársukban, a kormányzóban való csalódottság is. Jelentős részük érezhetően képtelen volt beilleszkedni egy konszolidált rendszerbe. Sokan emellett legitimista álláspontjuk miatt is szembekerültek a kormányzóval, így a húszas évek közepétől fokozatosan háttérbe szorultak.⁴⁹⁸

Az első világháború alatt és után felkorbácsolódott antiszemita hangulatot a kormányzat törvényi szabályozással igyekezett leszerelni. A kormány a „zsidókérdés” rendezésének egyik eszközét a felsőoktatási intézményekbe felvehető zsidó származású hallgatók számának korlátozásával próbálta elérni. Az antikommunizmus melletti antiszemita közhangulaton túl ezt a háború következtében felhalmozódott egyetemre járnai akaró hallgatók magas számával és a trianoni békeszerződés következtében az ország területének csökkentése miatt kirívóan megnövekedett állás nélküli diplomások számával indokolták. Az 1920. évi XXV. törvénycikk (az ún. numerus clausus) korlátozta az egyetemre felvehető zsidó hallgatók arányát. A kötelező kvótán túl a törvény a nemzethűség és erkölcsi megbízhatóság követelményét is megfogalmazta a leendő hallgatókkal szemben. Ez a törvénytörvényben így jelent meg:

„Az engedély megadásánál a nemzethűség és az erkölcsi megbízhatóság követelményei mellett egyfelől a felvételt kérők szellemi képességeire, másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók közt lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább kitegye annak kilenczted részét.”

Annak ellenére, hogy a törvénytörvényben nem szerepelt az izraelita kifejezés, vagy a zsidóságra való bármilyen utalás, nyilvánvaló volt, hogy törvény leginkább a zsidó kis-és

⁴⁹⁸ Kivételnek számít Héjjas Iván, aki 1927–1931 között országgyűlési képviselő volt.

középpolgárság gyermekeinek bejutási esélyeit csökkentette, a magyar és német középrétegek gyermekeinek az esélyeit pedig növelte.⁴⁹⁹

A jogrend helyreállításának következő lépése az „állami és társadalmi rend hatékonyabb védelméről” szóló törvényjavaslat elfogadása volt. Az 1921.évi III. törvénycikk szerint büntetnek minősült minden „az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály uralmának erőszakos létesítésére irányuló” törekvés, amelyet öt évig terjedő fegyházzal lehetett büntetni – amennyiben viszont vezetői fegyvereket is szereztek politikai törekvéseik realizálásához, a büntetési tétel már tíztől tizenöt évig terjedt. Ugyan ebben a törvényben sem szerepelt a kommunista megjelölés, potenciális áldozatait az emigrációba kényszerült baloldali politikusok – különösen pedig az ettől kezdve gyakorlatilag illegalitásba kényszerülő hazai kommunisták voltak. A törvény utolsó paragrafusára szerint ugyanakkor mindezek kiterjedtek a hadsereg állományába tartozó tisztekre és közkatonákra is, ily módon ez a törvény besorolható a különítményesek féken tartását szolgáló intézkedések közé.⁵⁰⁰

A kormányzó ezen túl nem lépett fel a volt különítményeseivel szemben. Sőt, 1920 karácsonyán kiadott amnesztiarendelelete felmentett minden olyan személyt, akit a forradalmak alatti magatartása miatt öt évnél rövidebb időre ítélték. A törvény vonatkozott azokra a különítményesekre, „ébredőkre”, internált mukásokra és szegényparasztoakra is, akik a tanácsszervek munkájában kisebb szerepet vállaltak – de nem kommunista ideológiai meggyőződésből.

Több mint öt évvel a dunántúli akciók után éppen az egyik volt különítményesnek, Léderer Gusztávnak a borzalmas gyilkossága volt napirenden a Nemzetgyűlésben. Itt hangzott el az érv amivel elejét lehetett venni a tisztikar kikezdésének:

„[Z]avaros idők voltak akkor, egyes oda nem való elemek becsúszhattak a hadseregbe, a nemzeti hadseregbe azonban hátrány ebből nem származhat, a tisztikar tekintélye egy percig el nem homályosulhat ebből kifolyólag.”⁵⁰¹

6. Összegzés

⁴⁹⁹ Romsics: *Ellenforradalom és konszolidáció*. i. m. 111–112.

⁵⁰⁰ Uo. 112–113.

⁵⁰¹ *Nemzetgyűlési Napló* 1925. január 21., 191.

Az első világháborút követő erőszak elválaszthatatlan magától a Nagy Háborús erőszaktól. Ebben az öt háborús évben az erőszak új dimenziója jelent meg. Az első világháború a háborús hadviselés természetében óriási változást hozott, ráadásul mindezt rekordgyorsasággal tette. A gyilkolás globális természete, azáltal, hogy a tömegmobilizálással sokmilliónyi embert „mozgattak meg”, megváltozott. Így aligha véletlen, hogy az 1918 novemberi fegyverszünetet követően nyugaton béke lett, de a háború keleten forradalmi mozgalmakban folytatódott, és a paramilitáris erőszak egyes formái háborúban győztes államokban is megjelentek.

A frontot megjárt katonák számára az emberi élet kioltása mindennaposan elfogadott gyakorlattá vált, szemükben a gyilkosság legitim problémamegoldásnak tűnt. Sokak a több éves öldöklés szörnyűségeiből arra a következtetésre jutottak, hogy az emberi élet bizonyos célok érdekében semmibe vehető, feláldozható. A világháborús tapasztalatok és a frontélmények, éppen ezért nagyban meghatározzák azt a cselekménysort, amit a magyarországi terrorcsapatok (vörösek és fehérek egyaránt) 1919–1921 során végrehajtottak.

Az 1918–1920 közötti időszak a huszadik századi magyar történelem egyik krízisekben leggazdagabb periódusa. Rövid idő alatt három éles politikai fordulat zajlott le az országban. Elsőként, 1918. őszén kitört az őszirózsás forradalom, amelynek eredményeként kikiáltották a Népköztársaságot, másodsor a következő év március 21-én deklarálták Tanácsköztársaságot, harmadsorban pedig ugyanezen év közepétől egy többféle irányú és tartalmú ellenforradalmi berendezkedés vette kezdetét. Az egyes hatalmi rendszerek legitimációs igényéhez alkalmazkodva, az egymást váltó rezsimek élesen „elhatárolódtak” az általuk felváltott rendszertől, és igyekeztek a korábbi minél inkább befeketíteni és delegitimálni. Ennek megfelelően a Köztársaság kategorikusan elkülönült az általa felváltott 1918 előtt konzervatív-liberális rendszertől, a Tanácsköztársaság a Károlyi-féle köztársaságtól, az ellenforradalom pedig a Kommün orosz- bolsevik típusú hatalomtechnikai gyakorlatától és ideológiájától.

Köszönhetően a hosszan elhúzódó világháborúnak, az ezzel párhuzamosan drasztikusan romló gazdasági-, és szociális körülményeknek, valamint a fronton és a hátszágban is feltűnő általános brutalizálódásnak, az éles politikai fordulatokat leszámolási és számonkérési hullámok is kísérték.

1919 januárjában összeült Párizsban a Békekonferencia. Ugyanezen év a magyar történelemnek az egyik legsötétebb fejezete: az ország rövid idő alatt súlyos kataklizmákon, nyomasztó, represszív időszakokon ment keresztül Honnan eredt ennyi brutalitás Magyarországon? A megfejtés valószínűleg rendkívül sokrétű és összetett. A

jelenségsorozatban minden bizonnyal leginkább az első világháború játszott szerepet. A frontokon átélt borzalmak és az ezek nyomán fellángoló erőszak legitim problémamegoldó aktusnak tűnt. Az első világháború óriási cezúrát jelentett a 19. századi világképben és a világról való felfogásában. Arthur Marwick, brit történész megfogalmazása szerint „a háború kolosszális pszichológiai tapasztalat”, amelynek alapvető lenyomatai maradnak az emberi pszichében. A „nagy” háború után a nyers erő alkalmazása és az emberi élet súlyának semmibe vevése működőképes problémamegoldásnak tűnt.

Ugyanakkor a világháború nyomasztó emlékei mellett nem szabad figyelmen kívül hagynunk a háttérben lévő katasztrofális viszonyokat sem: a jegyrendszert, az elértéktelenedő pénzt, a sorban állásokat, az egzisztenciális bizonytalanságot vagy a szegénységet. A keserúséget csak fokozhatta a megszállt (majd elcsatolt) területekről érkező menekültek tíz és százezreinek feltűnése. Mindeközben megbillent államhatalom, egymást váltó rezsimek, gazdasági összeomlás, külső- és belső válságok és időnként polgárháborús viszonyok jellemezték a közéletet.

Ezek a mozzanatok egymást felerősítve és kiegészítve – a nyilvánvaló egyéni tényezőkkel együtt – vezethettek az említett pogromokhoz.

7. Függelék

7.1. A terrorista csoport tagjai

A terrorista csoport tagjai								
	Név	Életkor	Foglalkozás	Vallás	Hol született?	Mettől-meddig	Mit követett el?	Sorsa
1.	Abonyi Abolesz Árpád							
2.	Albert György (+) és ír olvas, büntetlen	28	magánhivatalnok (könyvelő)	rk.	Budapest	ápr. 26– máj. 2.	önként belépett a Cserny- csoportba	6 hó börtön, 3 évi hv.
3.	Alexandrov(w)szki(y)/Alexa ndrovits Leó	35 (38– 40)	hajómunkás	izr.	Odessza			
4.	Angyal Béla	26–30		rk.				
5.	Angyal József	28	őrmester	rk.	Temesvár			
6.	Anka Flóris							
7.	Anocskai András		mészárossegéd					
8.	Arthold József	22	törvényszéki díjnok	rk.	Nyitra			
9.	Asztalos Gergely	40	aszfaltmunkás	rk.	Verpelét			
10.	Auerbach Antal	21	sodronyszövő segéd, katonai sofőr	rk.	Budapest			
11.	Ausch Vilmos	38	vasesztergályos	izr.	Szakál			
12.	Auth Ferenc	19	lakatossegéd	rk.	Villány			
13.	Babarczi Ferenc	37	nyomdai gépmester	rk.	Szeged			

14.	Babulka Adolf (+) és ír, olvas, büntetlen	26	minta készítő (műasztalos)	rk.	Nadrág (Krassó- Szörény vm.)	ápr. 30.- máj. 16.	önként belépett a Cserny- csoportba	10 hónap börtön, 3 évi hv.
15.	Babulka Engelbert (+), ír olvas,	29	géplakatos	rk.	Nadrág (Krassó- SZörény vm.)	márc. vége-	21 gyilkosságban vett részt	15 év, és 10 év hv.
16.	Babulka József							
17.	Balázs Károly	19	segédmunkás	ev.	Budapest			
18.	Bálint Ferenc	24	kereskedősegéd	rk.	Dorozsma			
19.	Balog Lajos							
20.	Balog(h) Imre	23-24		rk.			tettestárs gyilkosságban	
21.	Bandl Ferenc	37	lakatos	rk.(?)	Zombor(?)			
22.	Bánóczky János	38	máv gépgyári lakatos	rk.	Mélykút			
23.	Banucz/Banecz/Banusz József	13 (16- 17?), 19		görk.	Nagyvárad (?)			
24.	Bardócz (Braun) Pál							
25.	Barlás Károly							
26.	Barna János	21	gépszerelő	rk.	Budapest			
27.	Bartalos István (+), ír, olvas, büntetett (orrgazdaság)	26	napszámos, villanyszerelő segéd	rk.	Dunapentele		3 gyilkosság- ban való bűnrészesség, rablás	halál (1920. ápr.13.)
28.	Bátó (v. Bathó) Béla		vasesztergályos			-aug. 7. (agyonver ték)		

29.	Battagliarini Pál	31	kötélgyári hivatalnok	rk.	Fiume			
30.	Bauschek Rezső	19	gépkocsiszerelő	rk.	Győr			
31.	Beck József	21	kereskedősegéd	izr.	Zlatnik			
32.	Becsei János („Fekete kéz”)	22	kovácssegéd	ref.	Ráckeresztúr			
33.	Benyő József	30	lakatossegéd	ev.	Rapp			
34.	Berdon Rudolf	32	sofőr	rk.	Békéscsaba		bűnrészesség	1 év 6 hónap börtön, 3 év hv.
35.	Bereczky László	26			Orosháza			
36.	Berényi László	21	villanyszerelő- segéd	rk.	Mosonszolnok			
37.	Bertók József	21	kőműves	ref. (ev.?)	Rákospalota	ápr.29.- máj.6.		
38.	Berzsók Zsigmond	29	lakatos	rk.	Monostorapáti			
39.	Bick Ábrahám Adolf, (+), ír, olvas,	26	cipész	izr.	Volóc (Bereg vm.)	máj. 3-10.	bűnrészesség	1 év 8 hó börtön, 5 év hv.
40.	Bihari Lajos	42	cipész	ref.	Tatatóváros			
41.	Binder János	27	nap számos	rk.	Kovácsfalva			
42.	Birda (Buda?) Lajos	26-27, (29)	réz műveslegény	ref.				
43.	Birnholcz (Bienholcz) Mór	25-26	asztalos	izr.	Odessza			
44.	Blüh Ödön, (+), ír, olvas, büntetlen	35	szabómester	izr.	Bolhó (Somogy vm.)	máj. 6-16.	bűnrészesség	1 év 6 hónap börtön,

								5 év hv.
45.	Bogusán Lajos							
46.	Bonyháti/Bonyhádi Tibor (+), ír, olvas, nem volt hadifogoly	25	jogvégzett	ref.	Tápiószecső		felbújtó 3 gyilkosságban	halál
47.	Borda/Bordás/Borbás János	23–26 (?)			Bácsmadaras			
48.	Borogyin Benjamin	25	borbély	izr.	Kijev			
49.	Bornyák János	30	cipész	rk.	Garamszentkereszt			
50.	Both Dezső Lajos	32	géplakatos, gépkocsivezető	ref.	Arad			
51.	Bozsinkai/Bozsenka Péter	30	géplakatos	rk.				
52.	Braun/Bron Mór			izr.				
53.	Brodzky Hermann	19	artista	izr.	Elisabetgrad			
54.	Bukovecz József	33	kőműves	rk.	Dömefölde			
55.	Bumford Szilveszter	24	szobafestő	rk.	Szeged			
56.	Büdi Lajos	38	csendőr	rk.	Abaújszántó			
57.	Chlepkó/Chlepkó Hantos Ede	36	vasesztergályos	rk.	Diósgyőr			
58.	Czink József	18	villanyszerelő- segéd	rk.	Budapest			
59.	Czmór/Czmór Béla (?)	45 (?)	akad. hallgató	görk.	Jánkó			
60.	Csády József	26	rézöntő mester	rk.	Nagytapolca			
61.	Csanádi József	25	artista					
62.	Csala Sándor	34	pincér	ref.	Hódmezővásárhely			
63.	Cseh László, (+), ír, olvas	23	vasöntő	rk.	Budapest		bűnsegéd 3 gyilkosságban	5 év fegyház, 5 év hv.
64.	Csepregi Miklós	51	napszámos	rk.	Ozora			

65.	Cséri							
66.	Cserny József , (+), ír, olvas, büntetlen	27	bőrmunkás (v. tengerész)	ref.	Budapest		7 gyilkosság	halál
67.	Csirip Győző	24	géplakatos	rk.	Nagysáros			
68.	Csoba Péter							
69.	Csomor Gábor , (+), ír, olvas, büntetlen	22	kőműves	rk.	Jásztelek		tettestárs 3 gyilkosságban, és 1 gyilkosság	halál
70.	Csonka László . (+)	23		ref.	Budapest			
71.	Csonka Pál	28	egyetemi hallgató/műépítész	rk.	Budapest			
72.	Csont Árpád	23	mérnöki rajzoló	rk.	Kassa			
73.	Csovics Béla	28		rk.	Pádua			
74.	Csurokovszky(?)							
75.	Darvas Károly	21	villanyszerelő	izr.	Budapest			
76.	Dávid János	45 (?)	volt vörösőr, napszámos	rk. (?)				
77.	Dávid Mendel	35	szobafestő	izr.	Szamosújvár			
78.	Demeter Jenő	30	vasmunkás	görk.	Újvidék			
79.	Dervarits Antal	30						
80.	Dékány István	24	sofőr	rk.	Kolozsvár			
81.	Dichter Hermann	25-27	kereskedő, színész	izr.	Kijev			
82.	Diera Emil	21		rk.	Budapest			
83.	Dinnyés József (+), ír, olvas, nem volt katona	34.	szabó	rk.	Budapest			
84.	Domagala József	18	napszámos	rk.	Budapest			
85.	Dombrovsky Gábor/Gyula	28	villanyszerelő	rk.	Budapest			

86.	Dorusák Ferenc	21	lakatossegéd	rk.	Budapest			
87.	Dögei Imre	23	villanyszerelő, K.B. testőre	ref. (rk.)	Losonc			
88.	Drávuc /Drávucz Károly	29	napszámos, nyomdai segédmunkás	rk.	Jászladány (Szolnok vm.)		gyilkosságra való szöv.	
89.	Duschek(?) Rezső							
90.	Eitz János	25	szakács	ev.	Budapest			
91.	Elekes Tivadar	25	hivatalnok	rk.	Kézdivásárhely			
92.	Engel Lajos							
93.	Engi Lajos Sándor	23	géplakatos és szerszámkovács	rk.				
94.	Englander(Fodor) Salamon (Sándor)	24	pincér	izr.	Budapest			
95.	Englander/Fodor Fülöp/Ferdinánd/Ferenc	20	pincér	izr.	Kaposvár			
96.	Erdélyi Sándor (+),ír, olvas, büntetlen	24	vasúti hivatalnok	rk.	Győr			
97.	Ernő							
98.	Exenberger János	28	autószerelő	rk.	Mátramindszent			
99.	Fajti Géza	29	asztalos	rk.	Budapest			
100	Farkas János							
101	Farkas Lajos, (+), ír, olvas, büntetlen	34	kovácssegéd	ref.	Békés (Bókás)		gyilkosságra való szövetkezés	1 év 8 hó börtön, 5 év hv.
102	Farkas Lajos	27	kovácssegéd	rk.	Békés (Békés m.)			
103	Farkas László							

104	Fáskerti							
105	Fazekas Sándor	33	gyári munkás	rk.	Örbő			
106	Fejtsik Sándor		írnok					
107	Fenyő József	23	kereskedelmi ügynök	izr.	Foktő			
108	Feszler József	25	házfelügyelő	rk.	Tatárszentgyörgy			
109	Feuerlöschler Lajos	18	orvosi műszerész	izr.	Budapest			
110	Fickert/Fikkert Ferenc (+), ír, olvas, büntetlen	21	könyvkötősegéd	rk.	Vörösberény	ápr.3- máj.9.		
111	Finta Sándor (+), ír, olvas,	27	kocsis	rk.	Kanyó	máj. 14-	gyilkosságra való szövetkezés	1 év ha hó börtön, 5 év hv.
112	Flinta Károly	23	cipész	rk.	Betlehenfalva			
113	Fölkel Ferenc	28	géplakatos	rk.	Budapest			
114	Frater Béla	26	asztalos	ref.	Mezőtelegd			
115	Freifeld Béla	17	gyári munkás	izr.	Temesvár			
116	Freyfeld Béla	19		izr.	Budapest			
117	Fried Lajos	35	szobafestő	izr.	Nagykálló			
118	Gábor Andor/Antal	21-22						
119	Gábor Gáspár		géplakatos					
120	Gábor József							
121	Gál János	22	cipészsegéd	rk.	Kiskunfélegyháza			
122	Gallab Károly	28	lakatossegéd	ev.	Budapest			
123	Gáspár József (+), ír, olvas, büntetlen	19	vasmunkás- tengerész-vasuti nemzetőrség	izr.	Arad		ápr.eleje- ápr.20.	10 év fegyház, 10 év hv.

124	Geiger István	19	hentes- mészárossegéd	rk.	Budapest			
125	Gelber Miklós	15–16	tanuló	izr.	Nagyvárad			
126	Gerbicz János		volt vörösőr					
127	Gerlei/Gerley Géza	25	vasutas	rk.	Verebély (Nyitra vm.)		tettetárs gyilkosságban	
128	Gohr Antal							
129	Gombár Mihály	27	földműves	rk.	Örkény			
130	Gombos Ferenc	42–43	géplakatos, gyári munkás	ref.	Fülöpszállás			
131	Greimann/Grémann/Gerhmann/Greemann János	21	lakatos, K.B. testőre	rk.	Léva			
132	Groó Géza, (+), ír, olvas	33	vasesztergályos- tengerész	ev.	Budapest		tettetárs gyilkosságban	halál
133	Grósz Géza (?)							
134	Grünblatth Boris (orosz) ír, olvas, hadifogoly, büntetlen	27	borbély, fodrászsegéd	izr.	Bendzsín (Orosz- lengyel.)		tettetárs gyilkosságban	15 év fegyház, 10 év hv.
135	Gulyás János	32	lakatossegéd	rk.	Mésztegyő			
136	Guth József (+), ír, olvas	33	kalapossegéd	rk.	Mokrin (Torontál vm.)	ápr.3–máj. 2.	gyilkosságra való szöv.	1 év börtön
137	Guttman Emil	20	lakatossegéd	rk.	Brünn			
138	Guyon							
139	Gyula							
140	Haiden Iván	28–30	lakatossegéd	görk.				
141	Hajdú							
142	Halasi Ferenc	36	lakatossegéd	rk.	Hosszúmező			

143	Harangozó Imre	24	cipészsegéd	rk.	Kunszentmárton			
144	Haraszthy István	25	földműves	ref.	Cegléd			
145	Harcsarik István	45	napszámos	rk.	Eperjes			
146	Harsányi János	30	géplakatos	ref.	Budapest			
147	Hartmann Sándor	20	pincér	izr.	Budapest			
148	Hasberg							
149	Heffer/Häffer/Hefter Miksa	20	magántisztviselő	rk.	Budapest			
150	Hefter Mihály				Budapest			
151	Heidl		borbély					
152	Helfenstein Zsigmond	27	szabósegéd	izr.	Izmail (Besszarábia)			
153	Hercze Miklós	26	napszámos	unit.	Torockó			
154	Hetzendorfer Ferenc	21	gázszerelő	rk.	Budapest			
155	Hetzer József	26	gépkocsivezető	rk.	Kizsminec			
156	Hevesi Zoltán	19	tanuló	izr.				
157	Hirsch József	21	pincér	izr.	Budapest			
158	Hlács József	18	lakatossegéd	rk.	Budapest			
159	Hlács László	20	lakatos	rk.	Budapest			
160	Hoffmann Ferenc	40	asztalos	rk.	Budapest			
161	Holczmann Lipót	31	szerelő	ev.	Magyar-Osztrán(?)- Maehrloch			
162	Hollósi István	22	autóvezető	ref.	Neszmély			
163	Hortling/Horling Konrád János	19	mészárossegéd	rk.	Budapest			
164	Horváth Ágoston	20-22	vasesztergályos	rk.	Kisvelence			
165	Horváth Barna (?)	45	lakatos (K.B. testőre)	rk.	Bátka			
166	Horváth Károly	27	lőszergyári munkás		Salgótarján			

167	Horváth Miklós	20-21	lakatos	rk.	Jászapáti			
168	Hovéden Fülöp		telefonista					
169	Hörömpő János							
170	Hörömpő László	23	malomszerelő	rk.	Cegléd			
171	Huber/Hubert Béla							
172	Huber/Hubert Gyula/Győző (+), ír, olvas	32	géplakatos, házmaster	ref.	Abádszalók		gyilkosságra való szöv.	1 év 6 h. börtön, 5 év hv.
173	Hummel Károly	20	cipészsegéd	rk.	Újpest			
174	Iczkovics/Icskovics Gerzson	25	cipész	izr.	Lotz (Oroszo.)			
175	Illés János	19	vasesztergályos- segéd	rk.	Budapest			
176	Ilovsky Péter	24	aranyműves	ev.	Budapest			
177	Iricz Emil							
178	Istenes Jenő	23	vízvezetékszerelő	rk.	Érsekújvár			
179	Itzkovits Ferenc	26	cipész		Varsó			
180	Jablonszki Max/Maxim	26		izr.	Krakkó(?)			
181	Janovics/Janovits János	19	asztalossegéd	görk.	Zsigmondháza			
182	Jilek János	32	sofőr	rk.	Rajun			
183	Jónás Gyula	23	lakatossegéd	ref.	Cegléd			
184	Józsa István	22	asztalossegéd	rk.	Győrcsanak			
185	Józsa János	24	gyári üzemvezető	ref.	Nágocs			
186	Juhász Gábor	20	magánhivatalnok	rk.	Budapest			
187	Jugász (Goldstein) Rezső	27	vörösórség pol. oszt. főnöke	izr.	Budapest			
188	Kádár Gusztáv	26	földműves	ref.	Hajdúszovát			
189	Kakas Ferenc (+), ír, olvas	24	fürdőszolga- tengerész	rk.	Budapest		tettetárs 3 gyilkosságban	halál

190	Kakas József (?)	29	lakatos	rk.	Paks			
191	Karlovszky/Karvinszky Gyula	29	szobafestő-irodavezető	rk.	Miskolc			
192	Kármán/Kálmán József	19-20	lakatossegéd	rk.	Zalaegerszeg			
193	Karnel/Karzel/Karner József	19	festőiskolai tanuló	rk.	Budapest			
194	Katona Kálmán	28	építési rajzoló	ref.	Budapest			
195	Katona Sándor	34	villanyszerelő	ref.	Makó			
196	Kemény János		vasesztergályos segéd	ref.				
197	Keresztes József	30	hajós	rk.	Rácalmás			
198	Kerpel/Karpel János	27	lakatos	rk.	Kvacsa			
199	Király Fülöp	21	gépíró	izr.	Czabaj			
200	Király Miklós	20	bádogossegéd	rk.	Magyarbród			
201	Kis Mayer	32	szabósegéd	izr.	Piskolt	-júl.31.	gyilkosság elkövet. szövetség	
202	Kis Sándor	24	hivatalnok	ref.	Igad			
203	Kiss Géza	kb. 25	terrorparancsnok	kereszt.				
204	Kiss József							
205	Kiss Lajos	31	nyomdász	ref.	Gyoma			
206	Kiss/Kis Péter		Cserny-helyettese, matróz					
207	Kittel Zsigmond	24	géplakatos	rk.	Budapest			
208	Kle Sándor							
209	Kleber/Kléber Gábor ifj.	18-20	mérlegkészítő segéd	rk.	Budapest			

210	Klein Béla	20-21	lakatossegéd	izr.	Budapest			
211	Klein Izidor	37	üveges	izr.	Magyarkanizsa			
212	Knechtl György (Gyula?)		mészáros		Budapest			
213	Kocsis János							
214	Kocsis Sándor (+)?ír, olvas, büntetett (lopás)	32	nyomdász	ev.	Hajdúböszörmény			
215	Kohn-Kerekes Árpád	23	vasesztergályos	izr.	Losonc			
216	Kokas Izidor	22	gyári munkás	rk.	Csót			
217	Kompóti János	30	béerkocsis segéd	rk.	Budapest			
218	Koncsek Béla							
219	Koncsek Tamás	25	mészáros					
220	Korvin Ottó	25	banktisztviselő	felek ezete n kívüli	Nagybocskó			
221	Kosuch Gyula	30	magánhivatalnok	ev.	Szinabánya			
222	Kottok Péter	23	asztalossegéd	rk.	Arad			
223	Kovács Gyula							
224	Kovács Lajos	24	géplakatos	rk.	Albertirsa			
225	Kovács Mihály	33	napszámos	ev.	Liptóújvár			
226	Kozvinszky Gyula	29	szobafestőmester	rk.	Miskolc			
227	Kővágó Sándor Károly	19	kocsis	rk.	Budapest			
228	Kövér/Küvér Lajos (+), ír, olvas	27	ápoló, gépmunkás- politikai nyomozó	rk.	Budapest		gyilkosság, tettetstárs rablásban	halál
229	Köves János							
230	Krajcsovics József		borbélysegéd	rk.	Nyitra			
231	Krammer Sándor	23		izr.	Esztár			

232	Krausz Dénes	18	artista	izr.	Németújvár			
233	Kripko Sándor	24	kerékgyártó	ref.	Debrecen			
234	Kriser János	25	géplakatos	rk.	Bushalom			
235	Kristál Pál	25-27	asztalossegéd	izr.	Brody (Galícia)	-júl.24.		
236	Krizsán József							
237	Kropf Nándor		volt vörösőr					
238	Kuszkó József	30	vasesztergályos	rk.				
239	Kutasy/Kutasi József	21	lakatossegéd	rk.	Újperin			
240	Kvejesovics				Nyitra			
241	Ladányi József							
242	Lági(?) Károly							
243	Lakatos József (Horváth István)	21	kóbor cigány	rk.	Székesfehérvár			
244	Lang Jenő	25	asztalossegéd	izr.	Pápa			
245	Lang Károly	23						
246	Láng Nándor (+)? ír, olvas, büntetlen	29	molnár	rk.	Budapest	ápr. eleje- máj.2.		
247	Langmár Ferenc (+), ír, olvas, büntetlen	23	kereskedősegéd	rk.	Székesfehérvár			
248	Lázár András/Andor							
249	Leiritz Árpád							
250	Lemberg Lajos	20	sofőr	ev. (izr.)	Budapest	máj.7- máj. 13.		
251	Lenfler(?)							
252	Lessinger Károly	20	magánhivatalnok	rk.	Budapest			
253	Leviritz Antal							
254	Lill József	27	bányagyakornok	rk.	Altsattel			
255	Lingsch Béla	26	cipészsegéd	rk.	Kisszeben			

256	Liptai László	22	fogtechnikus	rk.	Budapest			
257	Lisovszky Nándor	30	péksegéd	rk.	Trencsénpüspök			
258	London Béla	26	női modell rajzoló	izr.	Nagyvárad			
259	Lóbl Mór, (+),ír, olvas, 4 év fogság	28	ruhafestősegéd/sz obafestősegéd- vöröshads. terrorista	izr.	Törökbecse			halál
260	Löschler/Löscher Márton (+), ír, olvas	29		ref.	Kassa		tettetárs 3 gyilkosságban	halál
261	Löwinger Károly (Béla?)	20	szabósegéd	izr.	Nádszeg			
262	Lui/Luy Béla	27	hentes	rk.	Arad			
263	Lukács István (László?)	31	fuvaros	rk.	Budapest			
264	Luszt(ig) Arnold (?)							
265	Magera Géza	19	vasesztergályos	rk.	Kispest			
266	Magori János	23	kazánkovács	rk.		máj.3.- máj.20.		1 év börtön, 5 év hv.
267	Magyari Károly	25	vasmunkás	ref.	Budapest			
268	Makkai/Makai/Magai László		K.B. testőre					
269	Mann József	30-32	mozdonyvezető	rk.	Budapest (állítólag)		tettetárs gyilkosságban	
270	Markos Sándor	26	uradalmi gazdasági kovács	rk.	Kiskőcok			
271	Márton István							
272	Max Miksa (+), ír, olvas	24	raktárnok- vörösőr	izr.	Budapest		tettetárs gyilkosságban és rablásban	halál
273	Mayer (Major) István	22	drogista	rk.	Budapest			

274	Mayer József	30	kovácssegéd	rk.	Alsómocsolád			
275	Mayer Károly	27	szobafestő	rk.	Budapest	máj.7.- jún.10.		
276	Márkus Ferenc	23	földműves	rk.	Kisköcsk			
277	Márkus József	26-27	gépkovács					
278	Medgyesi Lajos	20	vasöntő	rk.	Budapest			
279	Mester Sándor	28	faszobrász	rk.	Szolnok			
280	Mészáros Sándor, (+), író, olvas	23	kőműves segéd	ref.	Csorvás			halál
281	Metz Pál	20	irodaszolga	rk.	Budapest			
282	Miákovics Ferenc							
283	Mikobabola János	25	napszámos	rk.	Budapest			
284	Mikola Lajos (Sándor)	30-32	vasmunkás	rk.				
285	Misovszky/Micsovszky János	29	asztalossegéd	rk.	Selmechánya			
286	Molnár Ferenc		dofőr					
287	Molnár János	24-25	gépkocsivezető	rk.				
288	Mrázik Sándor	34	gépkocsiszerelő	ev.	Makó			
289	Muhu János	24	kereskedősegéd	görk.	Petresfalva			
290	Murányi István	26	vasmunkás	rk.				
291	Muth Imre	24	kőműves	rk.	Nyitrabajna			
292	Münz Alajos	25-26		rk.				
293	Nagy Béla							
294	Nagy Ferenc	20	katonai gépkocsivezető	ref.	Rétközberencs		gyilk. való szöv.	
295	Nagy Gábor	26	földműves	ref.	Torontálvásárhely			
296	Nagy Géza							
297	Nagy Gyula	25	gőzdefűtő	rk.	Dég			
298	Nagy István							

299	Nagy János							
300	Nagy József							
301	Naku János							
302	Nébel József	21	sofőr	rk.	Budapest			
303	Nemes Ferenc	27	péksegéd	ref.	Solt			
304	Nemes Sándor	25	patkolókovács	rk.	Gyórszentmárton			
305	Németh Albert	20	napzámos	rk.	Kézdiszentkereszt			
306	Németh Gyula	23		rk.	Nagyatád			
307	Neumayer Nagy Géza József, (+), ír, olvas	24	asztalossegéd	rk.	Budapest		tettestárs 3 gyilkosságban	halál (1919. dec.19.)
308	Nlohák Ferenc	32	vasmunkás/kazán fűtő	rk.	Párkány			
309	Nyakas Nagy János							
310	Nyehakola							
311	Nyitrai Ferenc							a csehekk el vívott tűzp. meghalt
312	Obenyák/Olenyik Károly	28	lakatos, reszelő- vágó	rk.	Diósgyőr			
313	Orbán János	25	segéd	ref.	Azuga			
314	Orbán János	27	kocsigyártósegéd		Csurgó			
315	Orosz Lipót							
316	Oroszlán Pál	28	szobafestő	rk.	Arad			
317	Orovsta/Oravec (Morvai) Sándor	25		rk.	Tököl			

318	Oszlány/Osztány/Kosztány János	27 (25–26)	vasas	rk.				
319	Oszwald József (+), ír, olvas, büntetett	21	borbély	rk.	Budapest		14 gyilkosságban bűnsegéd	12 év fegyház, 10 év hv.
320	Oszwald József	23	vasesztergályos	ref.	Budapest			
321	Paksicza András	25		rk.	Páterhida			
322	Pálinkás Imre	22	szabósegéd	rk.	Torontáltorda			
323	Pálinkás István (+), ír, olvas, büntetlen	24–25	sofőr, szobainas	rk.	Bátorkeszi (Esztergom)			
324	Pallaga József	37	állványozó	rk.	Divény			
325	Panics Vilmos							
326	Pap Géza							
327	Pap/Papp Sándor (+), ír, olvas	30	lakatossegéd–századparancsnok	ref.	Tiszabura		orgazda, felbujtó	halál
328	Papp Béla	19	díjnok	ref.	Budapest			
329	Papp Elemér	23	kazántisztító	rk.	Budapest			
330	Papp János							
331	Papp Sándor	20	patkolókovács	ev.	Tárnokrét			
332	Pap Zoltán	29	lakatossegéd	ref.	Debrecen			
333	Parti Bálint	37	földműves	ref.	Mezőtelegd			
334	Pelsőczy József	29	hintáslegény	rk.	Budapest			
335	Perczel Tibor	25	magántisztviselő	rk.	Budapest			
336	Pergovác Károly	26	vasesztergályos	rk.	Budapest			
337	Pernecki Rezső	19	gyári munkás	rk.	Szombathely			
338	Perwangel/Pervanger Mihály	26	gyári napszámos	rk.	Németécska			

339	Pető István							
340	Pethő Zoltán	18	gépkocsivezető	ref.	Marosújvár			
341	Pető Zoltán	21–22	géplakatos	rk.	Erdély			
342	Petróczi/Petróczki József	25	péksegéd	rk.	Eperjes			
343	Petrucz János	24	betűszedő	rk.	Székesfehérvár			
344	Pintér János	35	vas-és fémesztergályos	rk.	Budapest			
345	Poda Lajos	27	gépkocsimosó	ref.	Etyek			
346	Polánszki Lajos (+), ír, olvas, nem volt hadifogoly	33	hentes és mászáros-vörösőr	rk.	Budapest		tettestárs gyilkosságban, és rablásban	életfogy tiglan, 10 év hv.
347	Polenyik Károly							
348	Pollák József ír, olvas, büntetlen	19	motorszerelő	izr.	Erzsébetfalva	ápr.23.–	több rendbeli szem. szabadság megsértése	3 év börtön, 5 év hv.
349	Poór Polatsek Ernő, (+), ír, olvas, hadif. nem volt	24–26	banktisztviselő- vörös. orsz. főp. titkára	izr.	Zólyom		szabadság megsértése	3 év fegyház, 3 év hv.
350	Póta/Pola Pál	20	géplakatossegéd	rk.	Budapest			
351	Premmel Rezső	19	írnök/államrendő r	rk.	Budapest			
352	Presser Tivadar	20	artista	izr.	Budapest			
353	Puskás Sándor	20	vasesztergályos	ref.	Budapest			
354	Raáb Zsigmond	23	gabona átvevő	izr.	Siedliszka			
355	Rác Elek	27	vasesztergályos	rk.	Budapest			
356	Radányi/Radványi Kornél							

357	Radó Rubernstein Lipót	32	gyógypedagógiai tanító	izr.	Asszonyvásár			
358	Rechnitzer Mór	22	bádogos	izr.	Budapest			
359	Reichart Ferenc	25	géplakatos	rk.	Budapest			
360	Reinheimer Ferenc							
361	Remény János	24	vasesztergályos-segéd	ref.	Budapest			
362	Réti Lajos	24	asztalos	ref.	Debrecen			
363	Riskán Illés		kovács	ort.	Arad			
364	Rogamán/Ragozsán/Rogozsán Lajos/János	27		ort.	Felsőbánya			
365	Rosen Antal	25	asztalos	izr.				
366	Rosner							
367	Roszpischil Béla	23	molnársegéd	rk.	Tárkony			
368	Rózsás Imre	44	vendéglős	rk.	Felsőszemenye			
369	Ruskó (Ruszkó) Márton	26	géplakatos	rk.	Kenderes			
370	Sági Károly	20	földmunkás	rk.	Pápa			12 év fegyház, 10 év hv.
371	Sági Lajos							
372	Sánta							
373	Sárai Szabó		hadoszt. par.					
374	Schapiro Saul	25-26	magánhivatalnok	ort.	Kisinyov			
375	Scharfstein Géza (+), ír, olvas, büntetlen	27	kereskedő	izr.	Beszterce			5 év börtön, 10 év hv.

376	Scheffer Lajos	22	vasesztergályos	rk.	Budapest			
377	Scheftsik/Sufcsik/Szefczuk/Sefcsuk Gregor	30–36	földműves	görk.	Luck (Volhinia), v. Torczyn (Oroszo.)			
378	Schelnitz Béla	21	vállalti alkalmazott-magánnyomozó	izr.	Székesfehérvár		gyilkosságra való szöv.	6 h. börtön
379	Schlepko							
380	Schlesinger Henrik							
381	Schmied Lajos	24–25	Cserny küldönce		Mesztegyő (Somogy vm.)			
382	Schneider József	23	lakatossegéd	ref.	Szóc			
383	Schön Béla	28		izr.	Arad			
384	Schön Béla	27	hivatalnok-nyomozó		Budapest			
385	Schön Dezső							
386	Schön/Goldberger Gábor, (+), ír, olvas, büntetlen	23	joghallgató	izr.	Budapest		felbujtó, nemi erőszak	
387	Schönfeld József	19	szabósegéd	izr.	Budapest			
388	Schwandauer József	24	vasesztergályos	rk.	Nagytétény			
389	Schwingula Béla	27	géplakatos	rk.	Gát			
390	Sebek Károly	22	vasöntősegéd	rk.	Budapest			
391	Sebők (Strausz) Béla ír, olvas, büntetlen	26	elektrotechnikus, szerelő	izr.	Budapest			
392	Serán (Sezán) Paszkál							
393	Simits (?)							
394	Singer Dezső	21	gépkocsivezető	izr.	Budapest			
395	Sipos Lajos	36	napszámos	ref.	Szeghalom			
396	Sitkei Sándor	23	lakatossegéd	ref.	Dunaszentgyörgy	máj.15-		

397	Skamla András	29		ev.	Budapest			
398	Slezák Adolf	22	műszerészsegéd	rk.	Pozsony			
399	Sohr Dezső	21	kereskedelmi alkalmazott	izr.	Mágócs			
400	Sojka Joachim	22	technikus	izr.	Zawielce			
401	Soldanics N.							
402	Somogyi Ferenc	21	villanyszerelő/ elektrotechnikus	rk.	Budapest	ápr.2-		1 év 8 h. börtön, 5 év hv.
403	Somogyi Károly	25	járásbíróági joggyakornok	ref.	Miskolc			
404	Somogyi László	24	szerelő	rk.				
405	Sovák Kálmán	24	kárpitos-segéd	ref.	Budapest			
406	Spitzer Lajos							
407	Spring Leó	30	üveges	izr.	Szalesty			
408	Steier Aladár							
409	Steiger János ír, olvas	36	autószerelő, sofőr	rk.	Győr		gyilkosság	halál
410	Sterk Béla (+), ír, olvas, büntetlen	21	raktárnok	izr.	Zsolnabánfalva (Trencsén vm.)			
411	Sterk/Stark Sándor	24	színházi zenész	izr.	Kunágota			
412	Stern Hugó	28	forgalmi altiszt	izr.	Bécs			
413	Stern József	22	géplakatos	izr.	Táp			
414	Stolbert Lipót	24	kereskedősegéd		Wilcz			
415	Stracza János	22	napszámos	rk.	Esztergom			
416	Stróbl Károly	24	artista	rk.	Budapest			
417	Sturcz Károly (+), ír, olvas, büntetlen	31	vasesztergályos	rk.	Budapest	máj. eleje		
418	Sturm							

419	Stuver							
420	Sulyok István	20	szerelő, gépkocsivezető	rk.	Budapest		bűnrészesség, nyomok eltüntetése	1 év fogház, 3 év hv.
421	Szabó József	38	aszfaltmunkás	rk.	Rimándújfalva			
422	Szabó József	24	kőművessegéd	unit.	Torockó			
423	Szabó József (+), ír, olvas, büntetlen	27	segédmunkás	ev.	(Beled) Sopron vm.			
424	Szalay/Szalai István	20	elektrotechnikus	rk.	Budapest			1 év 6 hónap börtön, 5 év hv.
425	Szalontay Sándor	28	faszobrász	ref.	Debrecen			
426	Szamuely László	22	hivatalnok	izr.	Nyíregyháza			halál
427	Szamuely Tibor	29	újságíró	izr.	Nyíregyháza			öngyilkos
428	Szarvas István	35	vasesztergályos- K.B. testőre	rk.	Pilismarót			
429	Szaulits/Szaulics N.A. (Mihály)	28	sofőr	rk.	Szabadka			
430	Szendrői Árpád	22	karmester	izr.	Újpest			
431	Szentmihályi Géza	21	diák	rk.	Budapest			
432	Szidonics Károly/Ferenc	31	villanyszerelő	rk.	Budapest			
433	Szigeti Ferenc	38	hivatalszolga	ref.				
434	Szipszer Sándor	19	banktisztviselő	izr.	Mád			
435	Szirányi Imre	25	szerszámlakatos	rk.	Pécs			
436	Szokoli József	21	tengerész/foglalkozás nélküli	rk.	Kolozsvár			

437	Szoszner Izsák	29	bőrügynök	izr.	Vityebszk			
438	Szoszner Izsákné (sz. Zachari Viktória)	18	háztartásbeli	görk.	Érkisfalu			
439	Szöllősi Vince	24-25	urasági inas	rk.	Mocsonok			
440	Szranszky /Stranzky Ferenc	22	villanyszerelő	rk.	Ilava			
441	Szumper János	20	földműves	rk.	Portál			
442	Szurek Ferenc	25	gépszerelősegéd	rk.	Budapest			
443	Tajti Ferenc/Béla	28	asztalossegéd	rk.	Budapest			
444	Tajti Géza	35-36						
445	Takács Árpád (v. Sándor ?)	23	lakatossegéd (sofőr)	rk.	Budapest			
446	Takács Béla	19	vasöntő segéd	rk.	Budapest			
447	Takács János	20	villanyszerelő	rk.	Encse			
448	Tedrák János	35	napszámos	rk.	Törökszentmiklós	máj.16.-		
449	Teleky Sándor							
450	Tihanyi Béla	22	tisztviselő	ev.	Budapest			
451	Tipliczki Mihály							
452	Tomasovics Lajos	23	könyvkötő	rk.	Nagykanizsa			
453	Tombor József	23	kőműves	rk.	Budapest			
454	Tószegi József	26	péksegéd	ref.	Nagykőrös			
455	Tóth Ernő	34	lakatossegéd	rk.	Nagyszalatna			
456	Tóth István	43	kőművesmester	rk.	Törökszentmiklós			

457	Tóth József, (+), ír, olvas, büntetlen	25	vendéglős, vasmunkás, sofőr	rk.	Budafa		bűnsegéd 3 gyilkosságban	12 év fegyház, 10 év hv.
458	Tóth Lajos	27	vas-és fémesztergályos	rk.	Székesfehérvár			
459	Tóth Sándor	23	vasesztergályos	ref.	Budapest		máj.6.-júl.24.	
460	Tölösi Lajos	37	kovács	rk.	Csapi			
461	Trajka Iván	25-26	lakatos	görk.	Ukrajna			
462	Trajtler György							
463	Treila/Trailla György	26		görk.			gyilkosság, rablás	
464	Treszkony Ferenc	34 (43)		rk.	Budapest		márc.-	
465	Troska Iván	27-28		ref.	Kijev			
466	Trubicin István	26	üvegessegéd	görk.	Harkov			
467	Turek Ferenc	21	lakatos		Amerika			
468	Turek Miklós	20	géplakatos	rk.	Amerika			
469	Ullmann Lipót	26	mintakészítő	izr.	Erzsébetfalva			6 hónap börtön, 5 év hv.
470	Uri Imre	31	kazánkovács	rk.	Pusztavacs			

471	Urschula Ferenc	36	villanyszerelő	rk.	Budapest			
472	Vadász János	53	lakatossegéd	rk.	Nagykanizsa			
473	Vágner							
474	Vajda Ignác Náthán		volt vörösőr					
475	Vajda József	23	kereskedősegéd	izr.	Budapest			
476	Vajda Zoltán, dr. (+), ír, olvas	36	ügyvéd, jogtud. doktorátus- vörösőr főpar.	unit.	Érsekújvár		izgatás	5 év börtön
477	Váradi József	34	lakatos és gépész	görk.	Nagyszalonta			
478	Váradi Sándor (+), ír, olvas	24	magántisztviselő	görk. (ort.)	Kisérsczug			
479	Varga Ferenc	29	napszámos	rk.	Kézdiszentkeresztes			
480	Varga István	26 (42)	lakatos	rk.	Tiszanyilak			
481	Vasadi Sándor							1 év 6 hó börtön, 5 év hv.
482	Vecsey János							
483	Vedrál Mihály							
484	Velebil János	23	villanyszerelő	ev.	Budapest			
485	Verbai Román	39	magántisztviselő	rk.	Óbecse			
486	Verner							
487	Vida József	40	aszfaltmunkás	rk.	Baracs			
488	Vieszk Vilmos							
489	Vilheim Ferenc							

490	Vizi Győző (György)	19	szerszámlakatos segéd	rk.	Budapest			
491	Vizner N.	23-24						
492	Vlahov László	31-32	cipészsegéd	ort.	Józseffalva (Torontál vm.)	máj.1- máj.16.		
493	Vogel Ferenc	19-20	bádogos szerelő	izr.	Budapest			
494	Vogel Márton	30	vasbútorfényező	izr.	Budapest	ápr.30- jún.17.		
495	Vörös Béla	19	lakatossegéd	rk.	Győr			
496	Vörös Dezső	34	pincér	rk.	Zenta			
497	Vreksz/Vreszk/Vrex Vilmos	25	villanyszerelő, vasas		Élesd(?)			
498	Wagner Jenő	38	szerelő lakatos	rk.	Temesvár			
499	Walter Béla	22	lakatos	rk.	Szombathely			
500	Wasicsek Gyula	18	géplakatos	rk.	Budapest			
501	Weinberger Miklós	23	bádogos és szerelő	izr.	Töttös			
502	Weinberger Zoltán							
503	Weisner (Wiesner) Jenő	24	géplakatos	rk.	Budapest			
504	Weisz Adolf							
505	Weisz Árpád	19	műszerész	izr.	Budapest			
506	Weiszberger Dezső	21	pincér	izr.	Budapest			
507	Weisz Ferenc	18	kereskedősegéd	izr.	Kömkőd			
508	Weisz Jenő	26	drogista	izr.	Margitta			

509	Weisz József	21	kereskedősegéd	izr.	Nagyszalonta			
510	Weisz Sándor	26	asztalos	rk.	Monor			
511	Weisz/Weiss Sámuel	24–25	lóidomár, tréner, zsákkereskedő	izr.	Avasújváros			
512	Wilheim Ferenc	28	szíjgyártómester	izr.	Monor			
513	Willand József	21	kovácssegéd	rk.	Bakonyszombathely			
514	Witt Jakab	18	textilfestő segéd	izr.	Budapest			
515	Wittenberg Jenő	25	kereskedő	izr.	Budapest	ápr.15– máj.16.		
516	Zacharovics Iván	27	asztalos	ort.				
517	Zakariás							
518	Zeidler							
519	Zimmermann Lajos	26	gépmunkás	rk.	Budapest			
520	Zinner János	36	mutatványos	izr.	Tésa			
521	Zubek Gáspár	25	kőműves	rk.	Pozsony			
522	Zsámár Antal	22	géplakatos	rk.	Zalaegerszeg			
523	Zsiga Pál							
524	Zsilla/Zsila József/János	27–28 (31)	tengerész/napszá mos	rk.	Liptószentmárton			
525	Zsótér							
526	„Halálvonat” tagja							
527	Szamuely-csoport tagja							
528	Bandl-féle különítmény tagja							
529	Cserny-csoport tagja							

7.2. A fővárosi Gyűjtőfogház túsza

Sor sz.	Név	Foglalkozás	Vallás
1.	Aczél József	hitoktató plébános	kat.
2.	Ábrányi Kornélné, özv.	özvegy, publicista, zenekritikus	kat.
3.	Adriányi Béla	megyei ügyész	
4.	Alexander Vilmos	sátoraljaújhelyi igazgató	
5.	Almássy Imre	gróf	
6.	Almásy László, dr.	ogy. képv, ügyvéd	kat.
7.	Almássy Sándor	Pest vm-i főszolgabíró	
8.	Alpár Ignác	műépítész	
9.	Ambrózy Ágoston, dr.	ügyvéd, lapszerkesztő	
10.	Ambrózy Migácsy István	gróf	
11.	Ancsán Valér		
12.	Andreánszky Jenő, dr.	Dr.	
13.	Auer Róbert	nagykereskedő, tőzsde-tanácsos	
14.	Bacher Emil	malomigazgató	
15.	Bachruch Albert	ékszerész	
16.	Bachruch Károly	gyáros	
17.	Back Károly		
18.	Bálint Mihály	földműves	kat.
19.	Balogh János		
20.	Balog(h) Jenő	dr., v.b.t.t., volt igazs.ügy min.	ref.
21.	Bamberger István, dr.	Dr.	kat.
22.	Banyár Dávid		
23.	Baráth Ármin	miniszteri. oszt. tanácsos	
24.	Baráth István	főhadnagy	kat.

25.	Barkóczy Sándor, ifj.	báró	
26.	Baross János		
27.	Barta Ödön, dr.	országgyűlési képviselő	izr.
28.	Bartha Albert	volt hadügyminiszter	kat.
29.	Bartha Béla	papnövendék	kat.
30.	Bartlovics Virgil		
31.	Baruch Aladár	tisztviselő	izr.
32.	Baruch Jenő	főhadnagy, százados	
33.	Báránszky Gyula, dr.	ügyvéd	
34.	Bäumel (v. Beimel) Sándor	nagykereskedő, udvary tanácsos	izr.
35.	Beck Gyula (v. János) (!)	báró, gabonakereskedő	izr.
36.	Becsey Antal	gépészmérnök, Mérnök Egyesület gépészmérnöki szakosztály elnöke	kat.
37.	Becsey Kálmán		
38.	Behyna Kálmán		
39.	Békás(s)y Elemér	tisztviselő, tengerészkapitány	kat.
40.	Berchtold Artúr	gróf	
41.	Berchtold Kázmér	gróf	
42.	Bernát Aladár	főjegyző	
43.	Bernolák Nándor	bíró, egyet. tan., politikus	kat.
44.	Berzeviczy Albert		
45.	Berzeviczy Béla	tábornok	
46.	Berzeviczy Gábor	őrnagy	
47.	Bethlen Ádám	gróf, gazdálkodó	ref.
48.	Bezsilla Nándor	fuváros	
49.	Bialoszkurszky Géza	detektív főfelügyelő	kat.
50.	Billitz Sándor	vállalatigazgató	
51.	Biros Szaniszló		

52.	Bischitz Salamon	magánzó	
53.	Bíró Henrik	malomtulajdonos	
54.	Blumenfeld Adolf	kereskedő	izr.
55.	Blumenfeld Jenő	kézmű-és borkereskedő	izr.
56.	Bobis Gyula	bérlő	ref.
57.	Boboz(r)y Györgyné, özv.		
58.	Boda Győző		
59.	Bohurinszky Sándor		
60.	Bont(h)a Károly, dr.	ügyvéd	
61.	Borka Géza	papnövendék	kat.
62.	Bozóky(i) Ádám, dr.	ügyvéd	
63.	Bozsik Pál	prépost, gyöngyösi plébános, ogy. képviselő	kat.
64.	Brachfeld Oszkár	nagykereskedő	
65.	Brachfeld Sándor	keresk.-i tan., fővárosi bizottsági tag	
66.	Brauch Ferenc	hentesmester	
67.	Brust Dávid	nagykereskedő	
68.	Burger Izsó		
69.	Burszán Arisztika		
70.	Burszán Mária		
71.	Cherny Károly	volt országgyűlési képviselő	
72.	Cristofoli(y) Vince	munkaügyi bírósági jegyző	
73.	Concha Győző	jogtudós, főrendiház tagja	
74.	Conlegner Károly	állami tisztviselő	
75.	Crouy-Deschanel (István)	gróf	
76.	Cron(u)y Endre	gazdálkodó	
77.	Crouy István	MÁV tisztviselő	
78.	Czettel Gyula	magánzó	izr.
79.	Csernyák Imre	százados	kat.

80.	Csi(c)zinszky Lajos	járásbíró	
81.	Csidesy Fritz István		
82.	Csikola András		
83.	Csizmadia Endre, dr.	ügyvéd, ogy. képviselő	
84.	Csonka Ede, dr.	ügyvéd	kat.
85.	Csontos Mihály		
86.	Csukly Károly	jegyző	kat.
87.	Cziganyi Géza	gimnáziumi tanító	
88.	Czous István		
89.	D'Orsay Ede	gróf, főhadnagy	
90.	Dáni Béla	altábornagy	
91.	Darányi Alpár	műépítész	
92.	Darányi Ferenc, dr.	ügyvéd	
93.	Darányi Ignác	jog., min.	ref.
94.	Darvas Béla		ref.
95.	Davidovics Adolf	háztulajdonos	kat.
96.	Debreczeni Áron	felsőkeresk. iskola igazgató	
97.	Deéry(i) Béla	festőművész, a Nemzeti Szalon igazgatója	
98.	Desseffy Aurél	v. orsz. bíró, főrendiház egykori alelnöke	
99.	Deutsch Antal	hírlapíró	
100.	Deutsch Oszkár, dr.	ügyvéd	izr.
101.	Dékány Ferenc	közalkalmazott	ref.
102.	Dietz Günther	főhadnagy	
103.	Dietz Károly, dr.	rendőrfőkapitány	evang.
104.	Dimitrov	bolgár kertész	
105.	Diószegi(ghy) József	árvaszéki tisztviselő	
106.	Diószeghi Tibor	báró, csendőrszázados	
107.	Dirsztay Andor	báró, nagykereskedő	izr.

108.	Dirsztay Béla	báró	izr.
109.	Dirsztay Gedeon	báró	izr.
110.	Dobay Aurél	bankigazgató	kat.
111.	Dobrotka ernő		
112.	Doktor Guidó, dr.	gyárvezető	
113.	Domony Móric	MFTR vezérigazgató	izr.
114.	Donner Gyula	igazg., fakereskedő	
115.	Dormándy Géza	ezredes	
116.	Dömötör László	ügyvéd, Hangya Szöv. igazg.	
117.	Dragon Ervin	építésmérnök	kat.
118.	Dubay Nándor	cukrász	
119.	Dudinszky Elek	plébános	kat.
120.	Duhány József		
121.	Dukes(z) Dávid Arnold	földbirtokos	
122.	Egyed Andor	MÁVAG tisztviselő	
123.	Egyed(i) Lajos (!)	esküdtbíró	
124.	Ehrental István		izr.
125.	Ehrlich G. Gusztáv	izr. elöljáró	izr.
126.	Elek Menyhért	belügy. min. államtitkár	kat.
127.	Elkán Gyula	szűcs	
128.	Eperjessy Gyula	nyugdíjas katona	
129.	Erdős András	plébános	kat.
130.	Erney Károly	P.Hazai Első Tak.Pénzt. igazg.	
131.	Erődi(y) Béla	nyug. tankerületi főigazgató, fordító, geográfus	
132.	Erődi(y) Béla		
133.	Erődi(y)-Harrach Tihamér, dr.	ügyvéd	
134.	Eszterházy Móric	gróf	
135.	Eszterházy Pál	gróf	

136.	Éder Róbert	főmérnök	
137.	Faber Fülöp	Pesti Molnárok és Sütők Gőzmalom rt. igazgató	
138.	Fanta Ferenc		
139.	Fábián Béla, dr.	törvényszéki bíró	izr.
140.	Fábry Dezső		
141.	Fägl János		
142.	Faragó Richárd	gyógyszerész	
143.	Farkas Andor	polgármester	
144.	Farkas József	jegyző	
145.	Feilitzsch Berthold	báró, közigazgatási bíró	
146.	Fejcsák János	állami tanító	
147.	Fejérváry Imre	báró	
148.	Fekete Gyula	házi szolga	kat.
149.	Fellner Frigyes, dr.	statisztikus, egyet. tanár, felsőh. tag, MTA tagja, az Agrárban igazgatója	izr. (1903-ref.)
150.	Fendt Aurél		
151.	Fényes László	hírlapíró	ref.
152.	Ferdinándy Géza	közalkalmazott	
153.	Ferró János	üzemvezető	kat.
154.	Fessler Antal	volt huszárcapitány	evang.
155.	Festetich Pál	gróf, földbirtokos	kat.
156.	Fetl László	orvostanhallgató	kat.
157.	Fiáth Miklós	báró, a belügymin. titkára	kat.
158.	Fiáth Tibor	huszárcapitány, politikus	kat.
159.	Fiedler József	kereskedő ügynök	kat.
160.	Filó János, dr.	gyógyszerész	
161.	Fischer Emil	porcelángyáros	izr.
162.	Fischer Samu	kereskedő	izr.

163.	Fittler Dezső, dr.	ügyvéd	
164.	Fleissig Sándor	Angol-Magyar Bank vezérigazgató	
165.	Fodor István	igazgató	
166.	Foglár János, ifj.		
167.	Foltin János	plébános	kat.
168.	Frank Antal	kereskedő	kat.
169.	Freudiger (v. Freidinger) Károly	nagykereskedő (?)	izr.
170.	Freudiger (v. Freidi(n)ger) Mózes (v. Lipót)	nagykereskedő (?)	izr.
171.	Freund Emil	mérnök	izr.
172.	Freund Salamon	vállalkozó	
173.	Friedl József	(nyomdász?)	izr.
174.	Friedrich István	mérnök, gyáros	kat.
175.	Friss Zsigmond	papírgyáros, termelőbiztos	izr.
176.	Fritsche Art(h)úr	gazdálkodó	evang.
177.	Frühwirth Mátyás	polit. eszperantista	kat.
178.	Fuchs Jenő	földbirtokos	
179.	Füzcséry Zoltán, dr.	ügyvéd	
180.	Gara(y) István	MÁV titkár	
181.	Gecsey Jenő	városi tisztviselő	
182.	Gercsey (Gergelyi?) Bertalan	magánhivatalnok	
183.	Gerlei(y) Lajos	Központi tejcsarnok vezigazgató	izr. (?)
184.	Gerlei(y) Lajos, ifj.		izr. (?)
185.	Gersich Lajos	főfelügyelő	kat.
186.	Gerzsány Lajos		kat.
187.	Glückstahl Samu, dr.	ügyvéd, felsőházi tag, főváros tvhat. tagja	izr.
188.	Goldschmidt Bernát	könyvkereskedő	
189.	Gort(t)vay Tibor	építésmérnök hallgató	ref.
190.	Göndör Sándor	főjegyző	kat.

191.	Görgey József	huszárcapítány, százados	
192.	Granitstaedten (v. Granichstädten) Jenő	magánhivatalnok	kat.
193.	Gráf Elemér		
194.	Greiner Gyula	fatermelő	
195.	Grnibár Mária		
196.	Groedel (v. Grödel) Bernát	báró, fakereskedő	izr.
197.	Grosz Dezső	bankigazgató, Sátoraljaújhely	
198.	Groszmann Miksa	gyáros	
199.	Grünberger József		izr.
200.	Grünberger Vilmos	gazdálkodó	
201.	Grünfeld Miksa	likőrgyáros	
202.	Guga János	papnövendék	kat.
203.	Gulácsy István	nyug. alispán	ref.
204.	Gulyás Ferenc páter	jezsuita páter	kat.
205.	Günther, Dietz	főhadnagy	
206.	Gyarmaty Béla	kereskedő	
207.	György Ilona		
208.	Győry Lóránt	államtik. hely., polit., földművelésügyi miniszter	
209.	Haa(á)s(z) Bertalan, dr.	ügyvéd	
210.	Hoffmann Vilmos	szállító	izr.
211.	Ha(o)llósy Jenő	főhadnagy	
212.	Hacsa(e)k Géza	hírlapíró	izr.
213.	Hala Eduárd		
214.	Hala Eduárdné		
215.	Halász Dezső		
216.	Halász László	kereskedő	izr.
217.	Haller István		kat.
218.	Halmi(v. Helm) Emilné	háztartásbeli	kat.

219.	Halom Dezső, dr.	bankhivatalnok, vezérigazgató	
220.	Hamencky (v. Homorszky) Elemér	volt. százados	ref.
221.	Hannek Emánuel		
222.	Harkányi Béla	báró, egyetemi tanár, a Csillagvizsgáló Int. igazg.	izr.
223.	Harmann (v. Holczmann) János	postahivatalnok	kat.
224.	Harmos Sándor	mérnök	kat.
225.	Hauszmann Áron	kereskedősegéd	izr.
226.	Hazai Samu	báró, v.b.t.t.	
227.	Havass Rezső	földrajzi író	
228.	Hazay Elemér	százados	
229.	Hecht Ernő, dr.	ügyvéd	
230.	Hedry Aladár, dr.	közjegyző	
231.	Hegedüs Győző	hivatalnok	kat.
232.	Hegedüs Lóránt		
233.	Heinrich Aladár	OMM helyi alk.	kat.
234.	Heinrich Dezső		kat.
235.	Heinrich Ferenc	ker. min.	
236.	Hellebra(o)nth János, dr.		
237.	Helvey Tivadar	vegyész, gyáros	
238.	Hen(n)yei(y) Vilmos	államtitkár	
239.	Hercz Ármin	gyáros	
240.	Hercz Lajos	szalámigyáros	izr.
241.	Herczeg Ferenc	író	
242.	Heritz Sándor	címfestő	
243.	Hetényi Imre	rendőrfőtanácsos	
244.	Hindy Zoltán, dr.		kat.
245.	Hirsch Albert		
246.	Hoffmann Miklós	szállító	izr.

247.	Ho(c)henburger Antal	altábornagy, hadbíró	
248.	Hódy(i) Béla	egyházi igazgató	ref.
249.	Holczer Sándor	nagykereskedő	izr.
250.	Holló Andor	ügyvéd	
251.	Hollán Sándor, id.	nyug. államtitkár	
252.	Hollán Sándor, ifj.	államtitkár	
253.	Ho(a)llósy Jenő	főhadnagy	kat.
254.	Horace, Davidso(h)n	bankár	
255.	Horánszky Lajos	bankhivatalnok	
256.	Hornyánszky Zoltán	járásbíró	kat.
257.	Horváth Elemér	Hitelbank igazgató	
258.	Horváth Győző	segédpüspök	
259.	Horváth János	volt rendőrfelügyelő	ref.
260.	Horváth János	kereskedő	
261.	Horváth Tihamér	mészáros	
262.	Horvátovich Ferenc		
263.	Hubay Győző	csendőr százados	ref.
264.	Huszár Károly	min. eln. (!)	kat.
265.	Hübschl Károly	bűnügyi osztályvezető	kat.
266.	Imre Kiss Ferenc		
267.	I(z)ssépi Tihamér		
268.	Ivanicskó Gyula	géplakatos	
269.	Jakab Béla	rendőrtanácsos	
270.	Jakabffy Imre	nyugalmozott államtitkár	
271.	Jámbor Dezső	Magyar Kurír lapszerk.	
272.	Jeszenszky Pál	M.Mezőgazdasági Szövetség vezérigazgató	
273.	József Ferenc, Habsburg	főherceg	
274.	Juhász Andor, dr.	kir. ítél.tábl. elnöke	

275.	Juszt Dénes	vöröskatona parancsnok	kat.
276.	Kapás Pál	földműves	kat.
277.	Karácsony Lajos	nyugalmazott honvédelmi államtitkár	
278.	Kardos Mihály	földműves	kat.
279.	Kardos Zsigmond	gyógyszerész	
280.	Katz Mária		
281.	Károlyi György	gróf	
282.	Keleti Jenő	kereskedő	
283.	Kende Tódor		
284.	Kereszteggy	főjegyző	
285.	Keresztes(s)y Gyula	árvaszéki ülnök	
286.	Kertész Béla	kereskedősegéd	
287.	Kesső Géza, dr.	ügyvéd	
288.	Keszthelyi Ernő	bankigazgató	
289.	Kékes(s)y Dezső	földbirtokos	
290.	Kékes(s)y Tibor	földbirtokos	
291.	Kincsesy Péter	nyugalmazott gyógyszerész	
292.	Kirchner Hermann	ezredes, nyug, altábornagy	
293.	Kirchner Sándor	alezredes	
294.	Kiss András	gazdálkodó	kat.
295.	Kiss Lajos	kisgazda	
296.	Kiss Mátyás		
297.	Kiss Sándor	műszaki altiszt	ref.
298.	Klein Ferenc		
299.	Klein Gyula	M. Általános HitelBank ügyvezető igazgató	izr.
300.	Klein Gyuláné		izr.
301.	Klein Pál		
302.	Kmet(t)y Károly	egyetemi tanár	

303.	Kolecker Géza		
304.	Kollár László, dr.	ügyvéd	
305.	Kolonsek Bratislau		
306.	Konalitzky (Kovaliczky) Elek. dr.		
307.	Kopasz Valentin		
308.	Kopcsányi Sándor	plébános	kat.
309.	Korányi Frigyes (!)	báró	
310.	Kormos Károly	detektívfőnök	kat.
311.	Korna(y) István	fővárosi számtiszt, republikánus költő	
312.	Kornfeld Pál	Hitelbank igazgató	izr.
313.	Korniss István	gróf	
314.	Kornis(s) József	állomásfőnök	kat.
315.	Kornitzer Lipót	kereskedő	izr.
316.	Kovalcsik Kornél		
317.	Kovács Aaladár	nyugalmazott ezredes	ref.
318.	Kovács József	vasúti kalauz	kat.
319.	Kovács Józsefné	háztartásbeli	kat.
320.	Kovács Júlia		
321.	Kovács Mária (Mariska)	házileány	kat.
322.	Kovács Sándor	borbély	ref.
323.	Kovácsy Kálmán	evangélikus lelkész, országgyűlési képviselő	evang.
324.	Kovássy Lajos		
325.	Kozma Jenő, dr.	ügyvéd	
326.	Krausz Pál	vezérigazgató	
327.	Krecza (v. Keczer) László	volt százados	kat.
328.	Krey(i)big Rudolf (Rezső)	nyugalmazott ezredes	
329.	Kuffler Dezső	báró, földbirtokos	
330.	Kurländer István	termelési biztos	izr.

331.	Kverek József		
332.	Lakic(t)s Béla	százados	kat.
333.	Lánczy Leó	Magyar Kereskedelmi Bank elnöke	
334.	Lánczy(i) Zoltán	nyomdai üzemvezető	
335.	Landauer Béla	ogy, képviselő, szolgabíró, főjegyző	
336.	Landauer Ede	huszárhadnagy	
337.	Láng Aladár	alezredes	
338.	Láng Boldizsár	báró	
339.	Láng Mihály	báró, politikus	evang.
340.	Ledermann Mór	izr. előjáró	izr.
341.	Lehoczky Pál		
342.	Leipzig Adolf		
343.	Légrády Imre	lapszerkesztő	
344.	Lengyel Dezső	nemzetőr	
345.	Lengyel Ernő, dr.	jogász, törvényszéki bíró	
346.	Lengyel József		
347.	Lévay Lajos	báró	
348.	Lichtenstein Jenő, dr.	ügyvéd	
349.	Lichtig Géza	vezérigazgató, parkettagyár(?)	
350.	Lichtig Samu	Neuschloss-Lichtig Repülőgépgyár vezérigazgató	
351.	Liebner János	váci katolikus pap, teológus, katonapap	kat.
352.	Liebner József, kakucsi	földbirtokos	kat.
353.	Ligárt János	honvéd őrnagy	ref.
354.	Liebner József	gazdálkodó	
355.	Lipcsey Tamás (v. Árpád), bilkei	földbirtokos	
356.	Lovászy Márton	miniszter	kat.
357.	Lukács Emil	téglagyári tisztviselő	
358.	Madarassy-Beck Marcel, dr.	báró	

359.	Máhr Jenő	sorhajóhadnagy	
360.	Mailáth József	gróf, v.b.t.t.	
361.	Mailáth Pál	gróf	
362.	Major Ágoston	gyógyszerész	gör.kat.
363.	Majt(h)ényi József	báró, népbiztossági alkalmazott	kat.
364.	Malcsiner Emil	lapszerkesztő	kat.
365.	Maloch Ferenc		
366.	Mars(ch)ovszky Endre	közgazd. főiskolai hallgató	kat.
367.	Martos Frigyes	mérnök	
368.	Mattache Sándor		
369.	Matusz György	írnok	kat.
370.	Márton, dr.	hírlapíró, volt képviselő	
371.	Mátéffy Viktor	katolikus plébános	kat.
372.	Maut(h)ner Alfréd	bankvezető, gyógyszerész	izr.
373.	Mautner Zoltán	bőrgyáros	
374.	Márkus Júlia		
375.	Mé(e)hely Kálmán	közgazdász, szakíró, államtitkár	
376.	Mellinger Oszkár, ifj.	bankhivatalnok	izr.
377.	Melzner (v. Metzner) Béla	igazgató	
378.	Melznet (v. Metzner) Tibor, dr.	árvaszéki ülnök	
379.	Meskó Pál	Hangya Szöv. igazgató, politikus	
380.	Meszésán Korjolán		
381.	Meszésán Korjolánné		
382.	Meszlényi Adrienne	színésznő	
383.	Meszlényi Pál	gazdálkodó, nyug. főispán	kat.
384.	Mikes János	gróf, szombathelyi megyéspüspök	kat.
385.	Mikuska János	kisbirtokos	kat.
386.	Miskolczy Imre, ifj.		

387.	Mizsák (v. Mizsei) József	földműves	
388.	Mlinkó Bertalan	földbirtokos, kisgazda	
389.	Mommer Gyula	hitoktató	kat.
390.	Móczán (v. Móczár) Jenő	hadügyi népbiztoss. alkalm.	kat.
391.	Moskán Aurent		
392.	Muresán Gyula		
393.	Muzslai(y) Gyula	gazdálkodó	
394.	Müller József, újlaki	Újlaki Téglá és Mészégető rt. vezérigazgató	
395.	Nagel Marcell	hadbiztossági osztályfőnök	izr.
396.	Nagy Ferenc	volt közlelmezési miniszter	
397.	Nákó Sándorné	grófné	
398.	Niedler József		
399.	Nigriny (v. Nigrényi) György, dr.	ügyvéd	
400.	Novoszeleszky (v. Novoszoloszky) Elemér	vörösőr	kat.
401.	Nyáry László	író, főhadnagy	
402.	Nyékhegyi Ferenc	(al)ezredes	
403.	Nyomárkay Ödön	kórházi főorvos	
404.	Okel János	műszaki rajzoló	kat.
405.	Oláh Sándor	bérlő	kat.
406.	Om(n)erovich(ts) Tamás	jezsuita páter	kat.
407.	Oseschalchi Károly	Borromeaus főherceg, főhadnagy	kat.
408.	Onoska (v. Onóka) Miklós	mészárossegéd	
409.	Orósdy (v. Orozsdy) Fülöp		
410.	Oroszlán Pál	magánhivatalnok, politikai megbízott	
411.	Ottly(i)k Iván	v.b.t.t., volt államtitkár	
412.	Ottó Viktor		
413.	Papp Gergely		
414.	Papp Hermann	vállalkozó	

415.	Papp János		
416.	Pataky Ernő		
417.	Patkás Emil		
418.	Patkás László		
419.	Patkás Sándor		
420.	Payer Vilmos	volt államtitkár	
421.	Pál Alfréd, dr.	jogász, országgyűlési képviselő, műegyetemi tanár	
422.	Pál(l) István	rendőrfelügyelő	
423.	Pápay Ferenc	prépost	kat.
424.	Perczel Aladár	százados	kat.
425.	Perényi Zsigmond	báró, nyug. belügyi áll.titkár	kat.
426.	Perlmü(ü)tter Jenő	gazdálkodó, borkereskedő	
427.	Péteri József	községi jegyző	kat.
428.	Pirét-Bihain Gyula	báró	
429.	Pirét-Bihain Gyuláné	báróné	
430.	Pirét-Bihain Jenő	báró	
431.	Piskó Ciril		
432.	Platthy György, dr.	orsz. képvis., miniszteri tanács.	kat.
433.	Polónyi Dezső	jogász, országgyűlési képviselő	kat.
434.	Polónyi Géza	volt igazságügy miniszter	
435.	Polónyi Gyula		
436.	Porczodny Albert		
437.	Porzsolt Kálmán		
438.	Pravarcsi Lajos		
439.	Rapasics (v. Rapaits) Dezső	százados	kat.
440.	Rácz Kálmán	százados	
441.	Rákosi Jenő	Budapesti Hírlap főszerkesztője	

442.	Rakovszky István	képviselőház elnöke	
443.	Rakovszky Zsófia	RI. leánya	
444.	Ráth Endre, dr.	ügyvéd, országgyűlési képviselő	
445.	Rechnitz Albert		
446.	Rehecky Ernő		
447.	Román János	építés vállalkozó	evang.
448.	Rostás István	főkapitány, parancsnok	
449.	Rothkugel-Rollershausen Arnold	lovag, Andrássy Gyula jószágigazgatója	
450.	Rubinek Gyula	volt m.kir. földművelésügyi miniszter	
451.	Ruzsinszky István	cipész	
452.	Sarkady István	nyug. református lelkész	ref.
453.	Sándor Pál	képviselő	izr.
454.	Schiller Kálmán	járásbíró	
455.	Schleiminger László, dr.	orvos	
456.	Schneider Vencel	ferences páter	
457.	Schubert Ágoston, dr.	dr., tartalékos tiszt	kat.
458.	Schubert Sándor (v. János)	üzemvezető	izr.
459.	Schwartz Arthur (v. Artúr)	dohánytőzsdei hivatalnok	izr.
460.	Schweitzer János	nyug. fogházgondnok	
461.	Schweitzer János, ifj.	rendőrparancsnok (Közlekedési Őrség)	
462.	Sennyey(i) István	báró, közig. gyakornok	
463.	Sennyey Pál	báró, segédgazdatiszt	
464.	Simák Ottokár		
465.	Simon Ignác	bankigazgató	
466.	Simontsits Elemér (!)	képviselőház alelnöke	
467.	Simonyi-Semadam Sándor	miniszterelnök	kat.
468.	Sippe Bogdán		
469.	Sireág V. Péter		

470.	Slavek Ferenc	kúriai bíró	
471.	Somsich Andor		
472.	Soós (v. Sóss) János	takarékpénztári könyvelő	kat.
473.	Sőner (v. Schőner) Sarolta	házitanítónő	kat.
474.	Spolarits Károly	kávés	
475.	Sprei Jakab		
476.	Stark Jakab	exhumálási vállalkozó	izr.
477.	Strausz István, dr.	államszéki elnök	
478.	Szabados Gyula	lelkész	kat.
479.	Szabados Gyula		
480.	Szabó Dezső	Pest vmi. szolgabíró	
481.	Szabó Imre	vöröskatona	
482.	Gy. Szabó Lajos	földműves	kat.
483.	Szabó Nándor	rendőrtisztviselő	kat.
484.	Szabó Vince	kereskedő	kat.
485.	Szakál(l) Antal, dr.	ügyvéd	
486.	Szapáry György	gróf	
487.	Szász Károly		
488.	Szávozdt Andor József	gépészmérnök hallgató	kat.
489.	Szegváry Károly	hadügy.-i népbizt. alkalmazottja	evang.
490.	Szeifert Mátyás	hentes	kat.
491.	ifj. Szemerédy Ferenc		
492.	Szentkirályi Béla		
493.	Szerman István		
494.	Székely Albert	főügyész	
495.	Székely Elek	földműves	
496.	Székely Ferenc !)	Pesti Izraelita Hitközs. elnöke, Belvárosi takarékpénztár eln., Angol-Magyar Bank alelnöke,	

		udvari tanácsos	
497.	Székely Kálmán	volt államtitkát	
498.	Szij János		
499.	Szilágyi Lajos	volt képviselő	
500.	Szilassy Zoltán	OMGE igazgató	
501.	Szlugen Pál		
502.	Szremác istván	földbirtokos	gör.kat.
503.	Sztankay(i) Béláné, Ivády Antónia	magánzó	kat.
504.	Szterényi József	báró	
505.	Szurmay Sándor	báró	
506.	Szuza Zelmira		
507.	Szűcs Jenő	katonatiszt	ref.
508.	Szűcs Péter		
509.	Takács	ügyvéd	
510.	Takács (Sándor?)	páter	
511.	Tallián Béla	báró	
512.	Tarnay Béla	főjegyző	
513.	Teleszky János	nyugdíjas miniszter	kat.
514.	Teveli(y) Pográc	jogszigorló	kat.
515.	Thuránszky László	Zemplén megyei főjegyző	
516.	Thuróczy Kornél	Irgalmasrendi rendfőnök	
517.	Timon Ákos	jogtörténész, egyetemi tanár	
518.	Tóth Imre		
519.	Tóth István		
520.	Tóth Sándor László	tanító	evang.
521.	Truszka Ágoston	körjegyző, nyug. segédjegyző	kat.
522.	Ul(l)ain Ferenc, dr.	ügyvéd, városi tiszti ügyész	kat.
523.	Vadász Jakab		

524.	Vancsura József		
525.	Varajti Antal		
526.	Varga	hajómunkás	
527.	Vécsey Béla	báró	
528.	Vécsey Ferenc	báró	
529.	Veith Béla	Osztrák Államvasutak Ts. vezérigazgatója, udvari tanácsos	
530.	Velvárt Mihály		
531.	Vigyázó Ferenc	gróf	
532.	Vilkovszky (v. Wilkovszky) Kálmán	fűszerkereskedő	
533.	Visztrichovszky Richárd		
534.	Víg András		
535.	Vlcsek ferdinánd		
536.	Vörös László	v.b.t.t., volt keresk.-i miniszt.	
537.	Vrastyl Frigyes	pályafelügyeslő	kat.
538.	Wack Keresztély	műegyetemi hallgató	evang.
539.	Wald Izrael	vendéglős	
540.	Walder Gyula	Pesti Hazai Első Takarékpénztár vezérigazgató, főrendiházi tag	
541.	Watter László		
542.	Weimess Marián	főmérnök	
543.	Weiner István		
544.	Weingruber Ignác	kávés	
545.	Weiss Fülöp	Pesti Magyar Ker. bank. vezig., felsőházi tag	
546.	Weisz Gáspár		
547.	Weisz István	földműves	
548.	Weisz Manó	kereskedő	izr.
549.	Weiss Manfréd	báró	

550.	Weizsmann József		
551.	Wekerle Sándor	miniszterelnök	kat.
552.	Wen(i)kckheim Dénes	gróf, bakigazgató	kat.
553.	We(i)nkckheim József	gróf, gazdasz	kat.
554.	We(i)nkckheim Lajos	gróf, tanuló	kat.
555.	Wlassics Gyula (!)	báró	
556.	Wohl Aladár, dr.		
557.	Wojsze Leopold		
558.	Wolfner Tivadar	báró, bórgyáros	izr.
559.	Z(s)a(á)mbó Géza	ügyvéd	kat.
560.	Zala Lajos	Földhitelbank igazgató	
561.	Zarkai Béla		
562.	Zbo(ó)ray (v. Zborói) Miklós, dr.	ügyvéd	kat.
563.	Zimmer Ferenc	halászmester	
564.	Zinner Ferenc	ügyvéd	
565.	Zolnay (v. Zsolnay) Viktor	lovag, gazdálkodó	kat.
566.	Zöldi(y) Márton	hegedűművész	ref.
567.	Zsambó (v. Zámbo) Géza, dr.	volt ügyvéd	kat.
568.	Zsámboki Pál	érseki helytartó	kat.
569.	Zsely(j)o(e)nka József	csendőr őrnagy	
570.	Zsembery István, dr.	ügyvéd, országgyűlési képviselő	kat.
571.	Zubcsek Géza		

7.3. A Magyarországi Tanácsköztársaság túsza

Helyszín	Túsza száma
Balassagyarmat	12
Békéscsaba	21
Beregszász	22
Budapest	570
Debrecen	53
Eger	14
Egyek	9
Gyoma	11
Gyöngyös	11
Győr	57
Hatvan	13
Hódmezővásárhely	20 (21)
Jászberény	25
Kaposvár	15
Kecskemét	68
Makó	69
Mór	12
Munkács	130
Nagykanizsa	40
Nagykőrös	34
Pápa	20
Sátoraljaújhely	46
Sopron	12
Székesfehérvár	10
Szentes	43

Szolnok	20
Szombathely	29
Tiszafüred	19
Veszprém	40
Összesen	1445

7.4. Váry Albert királyi koronaügyész adatai a magyarországi vörösterorról

Gyilkosság oka	Gyilkosság, megtorlás	Tűzharc	Magánügy, bosszú	Öngyilkosság	Rendszerfüggetlen gyilkosság	Köztörvényes bűncselekmény miatti kivégzés	Katonai ügyek	Véletlen	Ismeretlen eset
Áldozatok száma	367	108	12	2	5	34	39	10	13
Összesen	590								

7.5 A fehérterror áldozatai a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) Jogvédő Iroda, Fényes László adatgyűjtése és a Pesti élet című folyóirat adatai alapján

	Hol történt?	Kik követték el?	Miért? Mi volt a bűnük?	Hogyan követték el?	Mikor?	Mikor érkezik a jelentés	Áldozatok száma?
1.	Budapest J	Ráday utcai őrszoba, Antal csoport	szidta a templomot, az ellenforradalmat elítélte, 3 millió koronát sikkasztott	Megverték, 1 bordája eltört	1919. szept. 14-18.	1919. szept.22.	1- verés
2.	Kiskunfélegyháza J	románok	szocialista	agyonverték	1919. okt.9.	1919. okt.23.	1- halott
3.	Ócsa (Alsódabas) J	hatóság	194/1919 bel.min.rendelet, 2737/1919 alsódab. szolgab.hiv. munkástanács tagok	internálás	1919 (a kömmün bukása után)	1919. okt.27.	40- fogoly
4.	Budapest (Erzsébetfalva) J	főkapitányság	röpiratot osztogatott	6 órás őrizet, hetente jelentéstétel	1919. nov.1.	1919. nov.3.	1- letartóztatották, de

							szabadult
5.	Újszászi fogolytábor J		vörös hadsereg tagjai	3 hónapja hadifoglyok, nagyon rossz körülmények	1919. aug. óta-	1919. nov.5.	2- fogoly
6.	Bp.(?) J	Zombori és Gerő nevű detektívek	a szociáldemokráciát éltette	agyonverték, fogház	1919. okt.12.	1919. nov.6.	1- fogoly
7.	Budapest J	államrend őrségi detektív	kommün alatt politikai nyomozó	bátyját elvitték	1919. nov.4-	1919. nov.7.	1- fogoly
8.	Ráckeve J	Seltner István és Seltner Nándor, Szekeres István	korábban feljelentette őket a vörös őrségnél	többször megverték puskatussal, 66 napot „ült”, felesége pedig 40 napja „ül”		1919. nov.9.	2- fogoly
9.	Devecser J		a devecseri ellenforradalom leverésében részt vett, veszprémi direkt. elnöke	életfogytiglant kapott	1919. okt. vége	1919. nov.10.	1- fogoly
10.	Jászberény J	Fabók detektív	zsidó és kommunista	többször megverték, kihallgatás nélkül „ült” aug. 19-nov.9.	1919. aug.9-nov.9.	1919. nov.11.	1- fogoly
11.	Eger	egri	kommunista vezér	ellökték (az apát)	1919.	1919. nov.13.	1- halott

	J	csendőr		úgy, hogy meghalt	aug.		
12.	Alsómocsolád J	Balassa Ferenc körjegyző üldözi őket	munkástanács tagok voltak	munkástanács elnökét letartóztatták		1919. nov.14.	1- fogoly, 4-et üldöznék
13.	Budapest J	rendőr		letartóztatták	1919. nov.14.	1919. nov.14.	1- fogoly
14.	Csepel J			letartóztatták	1919. nov. 14- 15.-re virradó éjjel	1919. nov.15.	14- fogoly
15.	Erzsébetfalva J		vöröskatona volt	fogolytábor		1919. nov.17.	1- fogoly
16.	Budapest J			szerb utcai fogház		1919. nov.17.	1- fogoly
17.	Budapest (Conti u-i. laktanya) J		zsidó, 2. nem tudjuk	véresre verték	1919. nov.16.	1919. nov.17.	2- verés
18.	Budapest (margit krt-i fogház) J			letartóztatva	1919. aug. 8.-	1919. nov17.	1- fogoly
19.	Kaposvár	Máté	elkapják Fényes	nagyon megverték,	1919.	1919. nov.18.	3- fogoly és

	J P	őrmester, Horváth Károly szakaszve zető, Petri szakaszve zető, Ruttya Sándor százados	levelével, amit Friedrichnek visz	tartós károsodás	szept.8.-	és 1919. okt.10.	1- halott
20.	Kalocsa J	nyomozó testület, Szabóki- nevű mérnök	kalocsai városparancsnok	gyakran megverik és kínozzák	1919. aug.	1919. nov.18.	1- fogoly
21.	Csepel J	Hegedűs, a Nemzeti Hadsereg. hadnagya	vörös katonák	elvették a Szövetkezet helységét		1919. nov.19.	1800- fogoly
22.	Vecsés J	Nemzeti Hadsereg. katonái	árdrágítás	összeverték őket	1919. nov.18.	1919. nov.19.	5- verés
23.	Budapest J			kilakoltatták	1919. okt. 14.	1919. nov.19.	1- kilakoltatás

24.	Budapest J	Vágó Nándor csendőr főhadnagy neje		kilakoltatták	1919. nov.19.	1919. nov.20.	1- kilakoltatás
25.	Ehmann– telep J	csendőrség		SZDP ehmann– telepi csoportjának pártvagyonát (11500 koronát lefoglalták), és a könyvtárat		1919. nov.20.	1- pénzt és a könyvtárat elvették
26.	Gyöngyös J	gyöngyösi karhatalom	szociáldemokraták	verik őket és a férjeik hollétéről faggatják		1919. nov.20.	3- verés
27.	Kecskemét J	nemzeti hadsereg. tiszti terrorcsapat		a foglyok őrzését átvették és ki akarják őket végezni	1919. nov.19.	1919. nov.21.	32- fogoly
28.	Budapest J	2 detektív	5-ös vizsgálóbizottság tagja	letartóztatták	1919. nov.20.	1919. nov. 21.	1- fogoly
29.	Budapest		állítólag izgatott a fehérek ellen	megverték	1919. nov.20.	1919. nov.21.	7- verés és fogoly

	J						
30.	Budapest	Dési nevű rendőr ellenőr	vádbiztossággal gyanúsítják	megverték	1919. aug.13.	1919. nov.22.	1- verés és fogoly
31.	Jászberény	Nemzeti Hadsereg tagjai	bűnügyi nyomozó osztály mellett politikai megbízott	letartóztatták	1919. nov.20.	1919. nov.22.	1- fogoly, 30- ember megverése
32.	Felsőgalla	Bodoky István felsőgallai jegyző	a helyi munkástanács tagja	a felvett napidíjai visszafizetésére kötelezték		1919. nov.22.	3- embert pénzvisszafizetésre köteleztek, 1- letartóztatás
33.	Rákosfalva	háztulajdonosi feljelentés - rákosfalvi karhatalmi parancsnokság, Reiner nevű	agitátor („nincs Isten”), majd, mint lázító, és a Pesti életet olvasta	többször letartóztatják	1919. aug.23.-30, majd nov.14.-15., majd nov.18-24.	1919. nov.24.	1- fogoly (többször)

		főhadnagy					
34.	Budapest J	3 nemzeti hadseregbeli katona (a házmester feljelentés ére)	zsidók	ruhákat rekvirálnak tőlük, a zsidókat megverik	1919. nov.25.	1919. nov.25.	4- ruhákat rekviráltak tőlük és verés
35.	Budapest J		diktatúra alatt politikai nyomozók			1919. nov.25.	2- fogoly
36.	Kalocsa J			letartóztatták, és verik		1919. nov.25.	6- fogoly
37.	Kalocsa J		? (üldözik az intelligenciát)			1919. nov.25.	2- fogoly
38.	Kalocsa J			letartóztatják		1919. nov.25.	700- de csak hír
39.	Miskolc	Szim főhadnagy , karhatalm i nyomozó parancsno		letartóztatás		1919. nov.25.	20- fogoly. kb.

		k int.					
	J						
40.	Dunapataj	Bucusu Péter, Vörös Vajda Gábor leszerelt Nemzeti. Hadsereg bel katonák	zsidók, szocialisták, valaki vöröskatona	verés	1919. nov.23.	1919. nov.27.	13- verés, 16- foglyok és verés
	J						
41.	Kecskemét	csendőrkü lönítmény (állítólag Prónay különítmé ny-esek)	? (korábban már felmentették őket)		1919. nov.15.	1919. nov.28.	10-15- fogoly
	J						
42.	Kecskemét	3 fős		verés, kikötés	1919.	1919. nov.28.	35- fogoly

	J	<p>fegyveres különítmény (Héjjas városparancsnok megbízásából) elviszik őket...+Bátri István hadnagy, Schubert alhadnagy., Máté József hadnagy., két Tilczer fivér, hadnagyok., Füvesi fivérek, alhadnagyok., Francia Kiss őrmester., Muraközi, Domján,</p>			nov.19.		és verés
--	---	---	--	--	---------	--	----------

		Tóth, Bábitzky, Farkas, Kris fivérek, Nyúl Balázs, Olajos István					
43.	Budapest J	csendőrla ktanya	elvett értékeiket, pénzüket követelték vissza	verés, halálos fenyegetés puskatással	1919. nov.21.	1919. nov.28.	2- fogoly
44.	Kecskemét J		vöröskatona volt és zsidó	fogolytáborban van és verik	1919. aug. eleje-	1919. nov.29.	1- fogoly
45.	Túrkeve J	túrkevei rendőrség		(korábban már a Pestmegyei ügyészség kiengedte), most újra le akarják tartóztatni Túrkevén	1919. szept.20- okt.2.	1919. nov.29.	1- üldözés
46.	Veresegyháza J	veresegyh ázi karhatalo m		(korábban már a pestvidéki áll. ügyészség őket elengedte), most újra üldözik őket Veresegyházán		1919. nov.29.	2- üldözés
47.	Szolnok		(zsidó)	fogolytábor	1919.	1919. nov.29.	1- fogoly

	J				aug. 3.-		
48.	Budapest	a Mária Terézia Kaszárnyában, Palace szállóban		verik a foglyokat		1919. nov. 30.	sok fogoly
49.	Gyöngyös	gyöngyösi karhatalom (Kulcsár István kocsis, Tógyi gazda fia, Pálinkás Ferenc, Kornics János stb.)	szociáldemokraták, és nem mondták el a férjeik hollétét	verik őket		1919. nov.30.	sok embert zaklatnak
50.	Budapest	Detektív (a Radetzky – laktanyából)	I. ker.-i munkás-és katonatanács tagja, élelmiszerjegyeket visszatartotta, szidta a nemzeti hadsereget		1919. nov.15.	1919. nov.30.	1- fogoly
51.	Kiskunfélegyháza		Károlyi kormány kormánybiztosa,	rosszul bánnak velük,	1919. aug.20.-	1919. nov.30.	1- embert letartóztatt

	J		majd a munkás és katonatan. elnöke	kényszermunka			ak
52.	Miskolc	(Miskolci katonai fogház)		fogolytábor és ütik-verik őket	1919. nov.4.-27. (csak a Répás Jánosné)	1919. nov.30.	5 + 200-fogoly (állítólag)
53.	Köröshegy	fehér tisztek Balatonföld-várról	munkástanács tagja, szocialista	megbotozták őket és a községből kiutasították	a kommün bukása után	1919. dec.1.	4- embert megvernek
54.	Monor	(monori szolgabíró)		az ügyész szabadlábra szeretné helyezni őket, de a monori szolgabíró ellenáll	1919. aug.15-	1919. dec.1.	7- fogoly
55.	Szolnok	(Szolnoki fogolytábor)	zsidók	verik a foglyokat, embertelen körülmények		1919. nov.27.	foglyok
56.	Salgótarján	Nemes Miklós községi	kommunisták	kivégezték őket	1919. szept.2. v. 1919.	1919. dec.2.	6- halott

	J és F	bíró feljelentés ére a románok			aug.		
57.	Ostffyasszonyfa J		hadügyi népbiztosság delegáltja	internálják	1919. szept.13- majd elengedik, nov.28-	1919. dec.2.	1- fogoly
58.	Rákoskeresztúr J	Csehi nevű csendőr őrmester		nagyon megverik őket	1919. nov.27	1919. dec.2.	2- fogoly
59.	Esztergom J	Esztergo m vármegyei politikai bűnügyi osztály	szociáldemokra- ták	fogolytábor (150→Hajmáskér), üldözés	1919. nov.9.	1919. dec.3.	150- fogoly, a többet üldözik
60.	Budapest J	románok majd átadták a fehérekne k		verés, éheztetés (Ceglédi fogolytábor)	1919. aug.1.-	1919. dec.3.	1 +700- fogoly
61.	Budapest	(Bp. főkapitán yság→Ma rgit	diktatúra alatt Kalocsán a vármegyei direktórium írnoka	fogoly	1919. aug.22.-	1919. dec.3.	1- fogoly

	J	krt.→Gyűjtő→Kalocsai ügyészségi fogda)					
62.	Budapest J	özv. Müller Lajosné	a diktatúra alatt egy papot megölt	kilakoltatás		1919. dec.4.	2- zaklatás
63.	Budapest J			börtön	1919. nov.-	1919. dec.5.	1- fogoly
64.	Pápa J			foglyok, verik őket és alig kapnak enni		1919. dec.5.	3+ 100 kb.
65.	Tata J		„nagy úr a kommün alatt”		1919. dec.-	1919. dec.5.	1- zaklatás
66.	Keszthely J	keszthelyi gazdasági akad. Növendékei, és a helyi vasutasok (ők a foglárók)	együttműködnek a proletárdiktatúrával	verik a foglyokat, és alig kapnak enni		1919. dec.5.	foglyok és verés
67.	Siófok	Jankovich tiszti terror csoport		megverések, kínzások és kivégzések	1919. szept.20.-25.	1919. dec.5.	többembert kivégeztek

	J	(Kiss Gyula rendőr, Kutasi Móric, Zsedényi-pápai rendőrök, Bola hadnagy a karhatalomnál)					
68.	Devecser J			nagyon megverik a foglyokat	1919. szept.20.-25.	1919. dec.5.	23- nagyon megvert fogoly
69.	Budapest J	2 karhatalmi katona (→Mária Terézia laktanya)	VII. kerületben munkástanács tag	nagyon megverik	1919. dec.5.	1919. dec.6.	1- nagyon megvert fogoly
70.	Dunapataj J	ordasi előljáróság, dunavecsei főszolgabíró	(bosszú)	ütik-verik őket		1919. dec.6.	30- fogoly, többen öngyilkosok és verés

71.	Budapest	J	Dr. Mingovics Jenő minisztériumi titkár, Minisztériumon belüli karhatalmi alakulat tisztje (?)		gyakori zaklatások, időnként letartóztatások	1919. dec.5.	1919. dec.6.	1- zaklatás
72.	Lajomizse–Kecskemét vasúti vonalon	J	katonák	zsidók	leszállították a vonatról őket→ elvitték (?)	1919. dec.4.	1919. dec.6.	1- és még másokat is elvittek
73.	Budapest	J	Nemzeti hadseregbeli katonák, néhányan rohamzászlóaljbeliek, és egy civil	zsidó	megverték őket	1919. dec.6.	1919. dec.7.	2- verés
74.	Csongrád		Nemzeti Hadsereg. tisztjei	szocialisták	letartóztatások (→románok)→Nemzeti Hadsereg, véresre verések,	kommün bukása után a	1919. dec.7.	150- fogoly kb.

	J				románok, azok Csongrádba kivonulása után a Nemzeti Hadsereg.		
75.	Budapest J	fővárosi tisztviselő 2 karhatalmi katonával	izgatás	König S. elviszik	1919. dec.8.	1919. dec.8.	2- diákot zaklatnak (1-iket elviszik)
76.	Budapest J	Conti utcai rendőrség, lovasrendőrség, Jánossy rendőrtanácsos	tüzelőnek valót szedtek a romokból	a Népszava szerk. lerombolják	1919. dec.7.	1919. dec.8.	„néhányat”- rendőrségre vitték őket
77.	Szolnok	saját vöröskatonák társaik listája	szocialista, vagy kommunista érzelműek	foglyok (előbb→román, Arad), majd→Nemzeti	1919. dec.6.	1919. dec.9.	23- fogoly

		nyomán→ Nemzeti hadsereg	vörös katonák	Hadsereg			
J							
78.	Budapest	katona, a nyugati pu. állomásparancsnoksága	zsidó	megverik, a pénzét és szivarjait elveszik	1919. dec.6.	1919. dec.9.	1- verés
J							
79.	Szolnok	Molnár és Thurzó hadnagyok és egy tiszt	? (valószínűleg mert szakszervezeti tagok)	letartóztaták őket		1919. dec.10.	a szolnoki szakszervezeti csoport
J							
80.	Kecskemét	ismeretlen		foglyok és megölték		1919. dec.10.	20- fogoly

	J	katonák (a ruhájuk ismeretlen)		őket			volt→ 25- halott Kecskemét erdeiben)
81.	Kecskemét	ugyanazok		elhurcolták őket, és valószínűleg kivégzik		1919. dec.10.	32-halott valószínűleg
82.	Izsák	ugyanazok				u.a.	3 ember-?
83.	Kecskemét-Lajosmizse vonat	Pataki főhadnagy	zsidók	leszállították a zsidókat a vonatról és kivégezték őket a Kecskemét melletti nyíri erdőben	1919. nov.22.	u.a.	4- halott
84.	Kecskemét		zsidók	el akarták hurcolni őket, de elmenekültek	1919. nov.15.	u.a.	több- menekült

85.	Gyöngyös	Maklányi, a gyöngyös karhatalo m főhadnagy a, másnap egy Rákóczy nevű csendőrör mester		letartóztatták és megverték	1919. dec.1.	1919. dec.10.	1- fogoly
86.	Budapest	2 karhatalm i hadnagy, a börtönben több orvostanh allgató és egyetemi hallgató tiszt	kommunista, orvostanhallgatók szakszerv. titkára, a szakszerv. pénzt és könyvtárát ellopta, zsidó	letartóztatták és megverték	1919. dec.7.	1919. dec.10.	2- fogoly
87.	Budapest	karhatalo mból 3 tiszt (→Csoko nai utcai)	lázítás, „Éljen a Népszava” bekiabálása	letartóztatták→Róth ot kiengedték, a másikat megverték és letartóztatták	1919. dec.8.	1919. dec.10.	2- fogoly

88.	Budapest J	detektívek (razziázta k)	tolvajkulcsot találtak a lakásban	megverték őket és letartóztatták (→VII. ker.-i kapitányság)	1919. dec.9.	1919. dec.10.	3- fogoly
89.	Budapest J	Lenka József, katona	Népszavát találtak a kávézójában	összetépték az újságot, megfenyegették	1919. dec.9.	1919. dec.10.	1- fenyegetés
90.	Komárom J	tisztek	zsidó	nagyon megverték, olyannyira, hogy megsüketült, és a pénzét is elvették	1919. dec.8.	1919. dec.10.	1- verés
91.	Jászkarajenő	20 fős huszárcsa pat (1-es huszárezr ed egyik századábó l- Darvay- főhadnagy , Ádám- és Friedrich	korábban eljárás alá vont egyének, ártatlanok, kommunisták	nagyon megverték őket, botozások	1919. dec.12.	1919. dec. (?)	30- verés

	J	István hadnagyk és a községi elöljáróságok is támogatták					
92.	Kocsér és Törtel J	u.a.		botozások	1919. dec.13.	u.a.	?
93.	Abony J	u.a.	kommunisták	felakasztják őket	1919. dec.11.	u.a.	2- halott (felakasztott-ták)
94.	Tiszavárkony J	hasonló csoport (Szolnokon állomások)	kommunisták	botozások		u.a.	?
95.	Budapest 89.sz. J	fegyelmi bizottság (Radnay Rezső miniszteri tanácsos-Kit tart a legnagyobb magyar költőnek?)	vörös katona	kirúgták az állásából, megvonták a fizetését		1919. dec.11.	1- állásvesztő

		Adyt...)					
96.	Tiszasüly J 90.sz.	karhatalmi hadnagy	(6 fia mindegyike katonát is kitüntették, egyik se volt vöröskatona), de egyik lányának vőlegénye vöröskatona	letartóztatták, ütöttek, már majdnem megőrült		1919. dec.11.	1- fogoly és állandóan verik
97.	Hajmáskér J		feljelentésre	fogoly és nagyon rossz bánásmódban van része, kényszermunka	1919. nov.29.-	1919. dec.11.	600- fogoly
98.	Soroksárpéter J	soroksárpéteri csendőrség	az egész pártvezetőséget	letartóztatták őket, a párt pénzét lefoglalják	1919. aug.11. (→Boros Béla kiszabadul)	1919. dec.11.	3- fogoly
99.	Komárom J	A tatatóvárosi katonai vonatőrségek letart→Komárom, Léderer		nagyon megverik őket, pénzüket, ékszereiket elvették	1919. dec.8.	1919. dec.12.	2- verés és rablás

		Sándor alhadnagy (I. rohamszázad)					
10	Hatvan J 94.sz.	Várkonyi, a hatvani jegyző	a diktatúra alatt a proletár gyerekek javára rendezett kabarén énekelt (S. J.), szociáldemokraták	foglyok és bántalmazzák őket (→egri várba internálták őket)		1919. dec.15.	4- fogoly és verés és még „számosak”
10	Budapest →Jászkarajenő J		vörös hadseregben zászlóaljparancsnokok	kínozzák a foglyokat	1919. okt.8.- letartóztatták →dec. 4. Jászkarajenő)	1919. dec.12.	1- fogoly
10	Hajmáskér J			internálva van, éheztetik a foglyokat és rosszul bánnak velük		1919. dec.12.	1- fogoly (plusz még sokan Hajmáskéren)
10	Cegléd		budapesti fogoly	fogoly (a románok kivonulása után a 14000 foglyot	1919. aug.3.-	1919. dec.12.	1- fogoly

	J			elengedik, kivéve a budapestieket)			
104	Nagykanizsa	nagykanizsai rendőrség	lázítás	letartóztatták és súlyosan bántalmazták (feleségét később elengedték)		1919. dec.12.	2 fogoly (majd csak 1)
104	Foktő	Nemzeti Hadsereg katonái		letartóztatják őket és a Dunántúlra vitték	a románok bevonulása-sakor-	1919. dec.13.	6- fogoly-vagy halottak
104	Budapest		kommunista	hivatalvesztés	1919. dec.10.	1919. dec.13.	1- állásvesztő
104	Budapest		kommunista	hivatalvesztés, zaklatás	1919. okt.27.	1919. dec.13.	1- állásvesztő
104	Budapest			fogoly (a Gyűjtőfogházban, majd nov.15.→Margit körúti fogház) →agyonverték	1919. szept. közepe-	1919. dec.13.	1- fogoly→1- halott
104	Budapest			Margit körúti fogház		u.a.	2- fogoly és →agyonve

	J						rték
110	Budapest			fogoly (Margit körúti fogház), nagyon megverték őket		u.a.	2- verés és fogoly
111	Dunapataj	fehér katonák	vörös katonák	agyonverték őket (K. J. meg is halt)	1919. dec.1.-	1919. dec.15.	1- halott, és 2 - fogoly
112	Dunapataj	fehér katonák, rendőrök és csendőrök		letartóztatták őket és nagyon megverték (K. J. öngyilkos lett, S.E. kiszabadult)	1919. dec.1.-	u.a.	2- fogoly, 1- halott (öngyilkos) +kb. 30 fogoly
113	Pápa		Pápán párttitkár	letartóztatták és ütik-verik, nagyon kevés ételt kapnak	1919. nov.29.-	1919. dec.15.	1- fogoly
114	Nagykanizsa		szociáldemokrata (P.I. pedig lakást biztosított számára)	letartóztatják őket (P. Gyulánét még az éjjel elengedik)	1919. dec.8.-	1919. dec.16.	3- fogoly (majd egyet elengednek)
115	Budapest→ Nagykőrös	Nagykőrösön Mohács és Gruber nevű rendőrök		letartóztatták, majd nagyon megverték	1919. nov.30. Bp. (dec.1.→ Nagykőrös	1919. dec.17.	1- fogoly és verés

110	Nagykőrös J			letartóztatták és nagyon megverték		u.a.	1- fogoly és verés, talán halott
111	Simontornya J	simontornyai állomásparancsnok, százados	„ez a keresztény szeretet, erre még egy zsidó sem képes”– kritikai megjegyzés	letartóztatták	1919. dec.15.	1919. dec.17.	1- fogoly
112	Komárom (Újkomárom) J	Kanyaró nevű hadnagy	zsidó	letartóztatták, kényszermunka	1919. nov.20. (28 napig fogoly)	1919. dec.17.	1- fogoly
113	Mátyásföld J	3 katona (1 főhadnagy, 1 őrmester)	nem tudta egy keresett személy tartózkodási helyét	megverték	1919. dec.17.	1919. dec.18.	1- verés
120	Kalocsa J		a kommün alatt a K.A.O.Sz. kalocsai csoportjának titkára, állítólag rekvirált	ingóságait Kalocsán lefoglalták, disznóit elvették	1919. nov.15.	1919. dec.18.	1- ingóságait, disznóit elveszik
121	Eger		vöröskatona	fogoly (Egerben), keveset kap enni	6 hete	1919. dec.18.	1- fogoly

	J						
12.	Eger J			fogoly (Egerben)	6 hete	u.a.	1- fogoly
12.	Csongrád J	Dudás István a kommün alatt rendőrbiztos, Piroska János vörös kerékpársapat tisztje, Boda Vilmos polgári isk.-i tanár	a proletárdiktatúra alatt a vármegyei direktórium tagja	többször letartóztatták		1919. dec.19.	1- zaklatás és többször fogoly
12.	Kőbánya→Salgótarján J és F	Tolna megyei 12-ik gyalogezred	lázított	levetkőztették, megkínozták, nemi erkölcstelenség-et követtek el rajta, nagyon megverték, feleségét is zaklatták	1919. dec.13. vagy 1919. dec.19.	1919. dec.19.	1- fogoly, kínzás és verés
12.	Szekszárd		a diktatúra alatt a	letartóztatták	1919.	1919. dec.19.	1- fogoly

	J		szekszárdi pénzügyi igazgatóság politikai megbízottja volt		aug. (5 hónapja fogoly)		
12	Szekszárd J	A Szegebről Szekszárd ra jött tishti különítmé ny	a diktatúra alatt közélemezési megbízott	letartóztatták és kivégezték (B.R. aug.7., D.M. aug.17.)	1919. aug.4.	u.a.	2- halott
12	Budapest J			letartóztatták	1919. nov.26. (Conti utcai fogház)- (dec.18.→ Hajmáské r)	1919. dec.19.	1- fogoly
12	Budapest J			letartóztatták (Mosonyi u-i Tolonház)	1919. dec.13. (P.K.)	1919. dec.19.	3- fogoly- és még „sokan”
12	Budapest	V. kerületi karhatalm	a diktatúra alatt agitált (W.B), ?	letartóztatták, megverték őket (W.P.-t elengdték)	1919. dec.19.	1919. dec.19.	2- fogoly és verés, az egyik

	J	i parancsnokság					kiszabadul
13	Mogyoród			nem adják vissza az előzetesen (aug.3.) a községnek megőrzésre adott 14 kilónyi bőrét		1919. dec.20.	1-, egzisztenciális bizonytalanság
	J						
13	Budapest	karhatalmi a Földművelés-ügyi Minisztérium-ban		letartóztatták, majd az igazolási eljárás ellenére mindennap jelentkeznie kell	1919. aug.17-nov.4. (Markó uti fogda)	1919. dec.22.	1- fogoly, majd zaklatás és jelentkeznie kell
	J						
13	Balassagyarmat		termelési biztos volt (F. V.), lázítás (F. Vilmosné)	letartóztatták →internálták Hajmáskérre	a feleséget dec.14.-én (dec.18.→ Hajmáskér)	1919. dec.22.	1- fogoly, 3- internált
	J						
13	Budapest		vörös katona volt	nem veszik fel a hadigondozóba pedig utókezelésre van szüksége		1919. dec.24.	1- nem veszik fel a hadigondozóba

				(sebesült a lábán→a csehek ellen sérült meg Lévánál)			
134	J Budapest→Kecskemet			letartóztatták, kínozzák, nem kap enni	4 hónapja (3 hónap Bp. ügyészségi gyűjtőfogház, 1 hónapja Kecskemet-ügyészségi fogház)	1919. dec.24.	1- fogoly
135	J Budapest		vörös katona volt	elfogták→majd Romániába (Lagerul de Prizoniere Ganitz Indentul Bakan, Comuna, Pompeni, Moldova, Románia), nagyon rossz körülmények, verik	1919. aug.3. (a románok, Cegléd)-aug.21→Románia	1919. dec.27.	1- fogoly

				őket, éheznek			
	J						
13	Budapest		vörös katona volt	elfogták és internálva volt		u.a.	A fogoly táborban eddig 74-halott, 56-an megszöktek, maradtak foglyok 370-en)
	J						
13	Veszprém		a diktatúra alatt 22 napig kormánybiztos Veszprémben, 7 rendbeli gyilkossággal vádolták	elfogták és halálra ítélték	a diktatúra bukása után (Budapest →Veszprém)	1919. dec.27.	1- halálra ítélték
	J						
13	Kispest	Szemétbányai karhatalom, detektív főnök		megverték, pénzét elvették	1919. dec.23.	1919. dec.28.	1- verés és pénzét elvették
	J						

13	Pestújhely J	Ferenczi bíró		a szociáldemokrata pártszervezet gyűlése miatt internáltatni akarják	1919. dec.26.	1919. dec.29.	1- internálni akarják
14	Szolnok J	szolnoki csendőrsé gen	az öccsét az asszonyok lopással vádolták		1919. dec.29.	1919. dec.31.	3- verés
14	Budapest J	30 fős fegyveres különítmé ny (Till hadnagy vezetésév el)		elhurcolták a lakásáról, azóta nem tudni, hogy hol van	1919. dec.16.-	1919. dec.31.	1- elhurcolás
14	Gyömrő J		izgatás		1919. dec.6.	1919. dec.31.	70- fogoly
14	Budapest J		a budapesti államügyészségen fogházőrök voltak	letartóztatták őket, fizetésüket megvonták, lakásukat elvették	a kommün bukása után	1920. jan.1.	2- fogoly
14	Budapest	4 katona, 3	zsidók	az utcán megkorbá- csolták őket	1919. dec.31.	1920. jan.1.	3- verés

	J 133.sz.	önkéntes őrmester, 1 önkéntes káplár (Mézes János önkéntes káplár, Huti Sándor önkéntes őrmester)- (A Gróf Jankovich századáho z tartoztak és a Radetzky- laktanyáb an szolgálna k)					
140	Budapest J	egy járőr, 2 tiszt vezette	zsidó	ólmos bottal és kötéllel megverték	1919. dec.29.	1920. jan.1.	1- verés
140	Budapest	Joch Géza, főhadnagy	zsidó	kutyakorbáccsal megverték	1920. jan.1.	1920. jan.2.	1- verés

	J	(a rendőrség nél dolgozik)					
14	Budapest J 136.sz. és 148.sz.	Fasching er, őrnagy	I. kerületi párttitkár, zsidó, Est-et vásárolt	letartóztatták (Márvány u-i karhatalomból→Ma rgit-krt.-i fogház)	1920. jan.2. (már korábban kétszer felmentett ék)	1920. jan.2.	1- fogoly
14	Budapest J		kommunista	bevitték a Csokonai - utcai őrszobára	1920. jan.1. (L.M. elengedték másnap reggel)	1920. jan.2.	1- letartóztatás, 2- verés
14	Jászberény J 139.sz.		a jászberényi direkt. elnöke (1919.jun.20-án lemond!)	letartóztatták	1919. aug.12.	1920. jan.3.	1- fogoly
15	Soroksárpéter	soroksárp éteri karhatalo m	lázítás, 1919.dec.26-án holt részek voltak	letartóztatták és nagyon megverték őket	1919. dec.31. (jan.1.→S oroksár), jan.2.→M	1920. jan.3.	3- fogoly és verés

	J				argit krt.-i fogház		
15	Budapest J 147.sz. és 141.sz.	Toldi Ferenc u. 30. sz. alatti tanonciskola igazgatósága		kidobták a tanoncotthonból, egy rend ruhája és bakancsa ottmaradt	1919. okt.20.	1920. jan.3.	1- ruháit elvették
15	Soroksárpéter J 142.sz. és 144.sz.	3 szuronyos katona	részegen a proletárindulót énekelte (dec.25-én)	letartóztatták (→Soroksár, ott nagyon megverték), 1920.jan.2.→Budapest Margit körüti fogház	1919. dec.31.	1920. jan.3.	1- letartóztatás és verés
15	Komárom J	Takács főhadnagy, a karhatalmi kirendeltség vezetője	„önként beállott a vörös hadseregbe”	felpofozták, kabátját, fejkendőjét elvették	1919. dec.28.	1920. jan.3.	1- verés és ruháit elvették
15	Győr J 145.sz.		választógyűlést tart	letartóztatták		1920. jan.3.	1- letartóztatás
15	Vác			a váci fegyház	1919.	1920. jan.3.	4- fogoly +

	J 146.sz.			állapotai siralmasak, nagy a zsúfoltság, kevés az étel és rossz minőségű, ezenkívül nagyon hideg van, nincs orvosi kezelés	okt.13-1920. jan.2.		maradt még 876
150	Csillaghegy J	karhatalmi ember, majd Bonádi István, karhatalmi ember	értekezleten jöttek össze, „kommunista összejövetel volt” – a vád és, hogy „politikai megbízott” volt	ütik-verik, megfenyegették	korábban már 39 napot ült, de felmentették, 1920. jan.4.	1920. jan.5.	1- verés és fenyegetés, de elmenekül
150	Soroksár J	a háztulajdonos Tumbász Ferencné feljelentésére a helyi karhatalmiak		megverték	1919. dec.31.	1920. jan.5.	1- verés
150	Nagyesztergár	a Nemzeti Hadsereg katonái (feljelentésre)		letartóztatták, a veszprémi fogházban nagyon megverték, bútorait, pénzét és ingóságait	1919. aug.12.	1920. jan.5.	1- fogoly, verés és üldözés

	J			lefoglalták			
15	Solymár J 152.sz.		a szociáldemokrata pártszervezet a gyűléseit a vendéglőjében tartotta	az italmérési engedélyét megvonták, a vendéglőt bezárták		1920. jan.5.	1- bezáratták a kocsmáját
16	Üröm J	a jegyző		a munkásotthont bezárták		u.a.	a munkásott hont bezárták
16	Pilisborosjenő J	a jegyző	választói népgyűlést hívtak össze	megfenyegette őket, hogy a szervezőket és a kérvényt aláírókat letartóztatja		u.a.	1- fenyegetés
16	Budapest J	a helyi választási biztos, nő		mint választási bizalmi férfiú, nem engedték meg neki, hogy a választási névjegyzékeket átnézhesse		1920. jan.5.	1- munkahely i akadályozá s
16	Soroksár	soroksári karhatalom	Garami Ernő: Meváltás c. munkáját színre	letartóztatták őket és összeverték	1920. jan.3.	1920. jan.5.	3- fogoly és verés

	J 154.sz.		vitték				
164	Budapest J	Tauffer egyetemi tanár feljelentése nyomán egy detektív	a háztulaj. az egyetemi tanár és ki akarja őket a házból tenni	letartóztatták és viszik Hajmáskérre	1920. jan.2.	1920. jan.5.	1-letartóztatás és internálás
164	Pilis J	pilisi karhatalmiak		elhurcolják, nagyon megverik	1920. jan.4.	1920. jan.5.	2- fogoly, (az egyik szabadul)
164	Budapest J 157.sz.	Bojó-nevű rendőr	soron kívül akart a kenyérért menni (idegbajos-papírja van)	megfenyegették	1920. jan.6.	1920. jan.6.	1-fenyegetés
164	Budapest J	Talján rendőrelle nő, a 37-es őrszoba parancsnoka	ha az „elvtárs” szót használnák a gyűlésen	fenyegetés	1920. jan.4.	1920. jan.6.	fenyegetése egy gyűlésnek
164	Balassagyarmat J 159.sz.			Letartóztatva (10 hónapot kapott)	1920. jan. (?)	1920. jan.7.	1-letartóztatás
164	Pomáz J	karhatalom		letartóztatják (→Palace szálló)	1920. jan.6.	1920. jan.7.	1-letartóztatás

174	Budapest J 161.sz.	2 katona	a közműn alatt bűnügyi nyomozó	házkutatást tartottak nála, nagyon megverték (Mária Terézia laktanyában)	1920. jan.4.	1920. jan.7.	1- letartóztatás és verés
174	Budapest J			letartóztatták (Mária Terézia laktanya) és nagyon megverték	1920. jan.3.	u.a.	1- verés
174	Budapest J			nagyon megverték (Mária Terézia laktanya)		u.a.	1- letartóztatás és verés
174	Budapest J			nagyon megverték (Mária Terézia laktanya)		u.a.	1- letartóztatás és verés
174	Csepel J			letartóztatták	1919. aug.12.	1920. jan.7.	1- letartóztat- ták
174	Dombóvár J	karhatalm i katonák		elvették a vásárolt holmijait (liszt, bab, dunyha)	1920. jan.6.	u.a.	1- elvették holmijait
174	Budapest	karhatalm i tisztek és egy	2-3 napja dolgozik a választásokon (?)	összeverték	1920. jan.3. (Hársfa)	1920. jan.7.	1- letartóztat- ták és

	J	detektív			u.-i rendőrkapitányság →Zrínyi utcai főkapitányság)		verés
17	Rákospalota- Újfalu J 164.sz.	4 karhatalmi katonai (Víznyelvi tőrzsörmester, Player Károly szakaszvezető stb.)	semmi, „saját felelősségre, felsőbb utasítás és parancs nélkül”	rálótték, majd összeverték	1920. jan.6.	1920. jan.7.	1- verés
17	Sopron J	szombathelyi kerületi parancsnokság utasítása		letartóztatták	1919. dec.28.	1920. jan.7.	4- fogoly (2 megszökött)
17	Budapest			letartóztatták, internálni akarták (L. S.)	1919. dec.19-27.(L.S.) (A rendőrség Zrínyi u-i	1920. jan.7.	5- letartóztatás

	J 167.sz.				épületében)		
18	Budapest		korrupció (15000 koronát kértek egy zsidó családtól, hogy elengedjék őket)	letartóztatták	1919. dec.26.	u.o.	3-letartóztatás
18	Budapest	Szuly, karhatalmi tiszt	„áruhalmozás”	megzsarolták őket és kicsalták 15 ezer koronájukat	1919. dec.	u.o.	1- zsarolás (1 családé)
18	Győr	névtelen feljelentés nyomán a győri karhatalmak		letartóztatták, majd 3 hónap után→Hajmáskérre vitték	1919. szept.-dec. Győr-dec.→Hajmáskér	1920. jan.8.	1-letartóztatás és internálás
18	Budakeszi	Nemzeti Hadsereg egy különítménye kapta, a főjegyző indokolja meg		lakását elrekvirálták	1920. jan.6.	1920. jan.8.	1- lakás-rekvirálás
18	Budapest	katonák		letartóztatták őket	1920.	1920. jan.8.	16-

		(egy gépfegyver-osztag)		(és Újpestre vitték őket)	jan.8.		letartóztatás
184	Kispest J	a kocsztelep bérlői (Bátori és Dávid) feljelentgeti őket a karhatalomnál	lázítanak és izgatnak	zaklatják őket, és feljelentették, néha meg is verték		1920. jan.8.	1- zaklatás (kocsztelep munkásait)
184	Budapest J	csokonai utcai karhatalmi különítmény	a Pogátsnik-féle Szabadság dalt énekelték el	letartóztatták- és megverték őket	1920. jan.6.	1920. jan.8.	3- fogoly, (de szabadultak)
184	Türje J	türjei karhatalom	párttagokat akart gyűjteni	letartóztatták és→Hajmáskér		1920. jan.9.	1- letartóztatás és internálás
184	Budapest			Hajmáskérré internálták, nagyon rossz körülményeik vannak, kevés az étel és		1920. jan.9.	1- hajmáskéri internált

	J			kényszermunkára fogták őket, és időnként verik			
18	Soroksár J 175. sz.	soroksári politikai nyomozók →majd a soroksári karhatalom	1919.dec.25.-én előadták Garami Ernőnek: Megváltás felé c. színdarabját	nagyon megverték őket és újra be akarják őket vinni, ezért elmenekültek Pestre	1920. jan.3.-6.	1920. jan.9.	3- verés, és többször is beidézés
19	Tarnabod J	a helyi tarnabodi karhatalom (→Heves megye)	a helyi szocdem. csoport jegyzője (S. L.) (?)	letartóztatták és megverték	1919. dec.(S. L.)	1920. jan.9.	2- letartóztatás és verés
19	Budapest J 177.	egy őrző (kb. 8 ember)	éjjel plakátokat ragasztgattak	a plakátjait elkobozták, a kiragasztottakat átragasztották az ellenjelölt plakátjaival	1920. jan.8.	1920. jan.9.	3- plakátelkobzás
19	Budapest J	8-10 karhatalmi katona		utasították és zargatták őket	1920. jan.8.	1920. jan.9.	az IV. választókerület választási irodáját-

							zaklatják
19.	Pápa J			a Népszavát elégették, a szakszervezetek-et bezárták, a munkásottho-nokból kaszárnyákat csináltak, sok embert elfogtak		1920. jan.9.	Sok- verés
19.	Pápa- Celldömölk- Devecser- Siófok- Pápa J 180.sz.	a pápai rendőrkapitány (a kommün alatt a vörösörség parancsnoka)		nagyon megverték őket, börtönt is kapnak, Hajmáskérre is internálnak sokakat	1919. okt.		80- verés, fogoly, internálás
19.	Borsodnádásd→Ózd J	3 csendőrhadnagy (a különítményt Spekner Szilárd csendőrhadnagy vezette)		letartóztatták és nagyon megverték őket (→Miskolc)	1920. jan.5.	1920. jan.10.	6- letartóztatás és verés

19	Mezőkövesd	az ügyészség telefonja nyomán a mezőkövesdi főszolgabíró	bűnvádi eljárás van ellene	letartóztatták és Miskolcon fogoly, de elengedték. Most pedig a felmentés ellenére nem engedték, hogy a választási agitációját elkezdje.	1919. szept. 1.-13.	1920. jan. 11.	1- választási akadályozás
J							
19	Budapest	karhatalmi tiszt	„nem szabad agitálni és „különben is fogja be a pofáját”	nem engedik, hogy választási röplapokat osztogasson, megfenyegették, hogy letartóztatják	1920. jan. 10.	1920. jan. 11.	1- választási akadályozás és fenyegetés
J							
19	Budapest	50 katona, tisztek vezetésével	a házban lövés dördült	letartóztatták	1920. jan. 10.	u.a.	1- letartóztatták
J							
19	Budapest	u.a. (Szekeresz laktanyába vitték őket)		elvitték őket, hogy a rekvirált ruhákat segítsenek behordani	1920. jan. 10.	u.a.	6- bevitték őket
J							

20	Üröm J	ürömi előjárósá g	a proletárdiktatúra alatt a munkástanács elnöke	kiutasították a községből		1920. jan.12.	1- kiutasítás egy községből
20	Erzsébetfalva J	karhatalm i katonák (lista alapján szedték őket össze)		letartóztatták őket	1920. jan.12.	1920. jan.12.	4- letartóztat ás és kihallgatás , + még többeket
20	Budatétény J 186.sz.		„választásokban részt akarnak venni”	letartóztatták őket (→Semmelweis utcai fogház), korábban mind már voltak egyszer letartóztatva		1920. jan.12.	7- letartóztat ás
20	Budatétény J 186.sz.		a diktatúra alatt direktórium tag	öngyilkos lett félelmében	1920. jan.11.	u.a.	1- öngyilkos
20	Vál		a választások érdekében agitáltak	letartóztatták őket (korábban már egyszer le voltak tartóztatva, de az ügyészség felmentette őket)→Hajmáskérre		1920. jan.12.	3- letartóztat ás és internálás

				internálták őket			
	J 187.sz.						
20	Budapest		nem magyar állampolgárok	nincsenek felvéve a választáson szavazók közé (pedig 28 éve Pesten él, és 6 éve adót fizet, és budapesti magyar)		1920. jan.12.	2- kimaradtak a választói névjegyzék-ből
	J 188.sz.						
20	Hatvan	hatvani főszolgabíró és a karhatalmi parancsnokság	agitációs célra röplapokat vitt	megtagadták a röplapok terjesztését és azokat le is foglalták	1920. jan.10.	1920.jan.12.	1- a röplapjait lefoglalták
	J 189.sz.						
20	Balatonföldvár	csendőrőrmester	„az ellensége volt az őrmesternek” (?)	letartóztatták és ismeretlen helyre vitték	1920. jan.7.	1920. jan.12.	1- letartóztatás és internálás
	J						
20	Újszóny	újszónyi katonai karhatalom	zsidó	nem engedték, hogy vonattal Budapestre utazzon,	1920. jan.3.-10.	1920. jan.12.	1- fogoly és megverték

		m		letartóztatták és nagyon megverték			még mások is
20	J Kispest	részvevők	munkáspárti szimpátiával gyanúsítják	a keresztényszocialist a párt választói gyűlésén inzultálták őket, és néhányszor meg is ütötték	1920. jan.11.	1920. jan.12.	2- inzultálás a keresztény -szociális párt választási gyűlésén
	J 194.o.						
21	Budapest	Bíró György, egy csapat postás és más állami alkalmazottak	szociáldemokrata szimpatizánsok	kidobták őket a Népszállóból, F. Gy.-t meg is verték	1920. jan.11.	1920. jan.12.	2- inzultálás 1- verés
	J 195.sz.						
21	Apostag		munkástanács tagok voltak, választási agitációt folytatnak	letartóztatták őket (korábban már párat a románok is, de elengedték), verik a foglyokat, nem kapnak enni, és kényszermunkát folytatnak	pár napja	1920. jan.12.	13- letartóztatás és verés

	J						
211	Pápa	Veszprém ből jött ügyész	vörös katonák, kommunisták, választási agitáció	letartóztatták őket→Hajmáskér	1920. jan.5.	1920. jan.12.	36- internálás Hajmáskér re
211	Kecskemét	1 főhadnagy , több katona	választásra való készülődés	a gyűlést betiltották, házkutatókat tartottak, letartóztatták B.L.-t., fenyegetések	1920. jan.10.	1920. jan.13.	1- letartózta- tás, többeket inzultáltak
214	Budapest	1 detektív		letartóztatták, összeverték	1920. jan.10.	1920. jan.13.	1- letartóztatt ás és verés
211	Budapest	100 fős főleg tisztekből álló karhatalm i csoport	zsidók	összeverték	1920. jan.13.	1920. jan.13.	4- verés
210	Ercsi	10 szekér katona Tétényből	szociáldemokrata párti gyűlésen voltak, illetve a pártba beiratkoztak	megverték (H. P.-t), letartóztatták őket (→Bp.-i Mária Terézia laktanya)	1920. jan.11.	1920. jan.13.	4- letartóztat ás (verés) + még másokat
211	Borsodnádásd	katonák és	az engedéllyel	letartóztatták őket,	1920.	1920. jan.13.	6-

	J 202.sz.	csendőrök	megalakult Vas-és fém munkások helyi csoportjaként az 1. gyűlést akarták megtartani	majd→Ózdra vitték őket és nagyon megverték (ezután→Miskolcra vitték őket)	jan.5.		letartóztatás és verés
218	Kiskunhalas J			letartóztatták őket) néhányan már korábban is voltak tartóztatva, de az ügyészség felmentette őket)	1920. jan.11.	1920. jan.14.	25-letartóztatás
219	Ercsi J	karhatalmiak	szociáldemokrata választói gyűlést tartottak	letartóztatták őket (→Bp. Mária Terézia laktanya)	1920. jan.11.	1920. jan.14.	30-letartóztatás
220	Ercsi J			letartóztatták őket (→Bp. Mária Terézia laktanya)	1920. jan.12.	u. a.	7-letartóztatás
221	Budapest J	karhatalmi hadnagy és egy törzsőrmester		letartóztatták	1920. jan.14.	1920. jan.15.	1-letartóztatás
222	Újpest	3 detektív	nem tudta, hogy	letartóztatták	1920.	1920. jan.15.	1-

	J		hol van a veje	(→Újpest, szociális telep)	jan.10.		letartóztatás
22.	Monor J 207.sz.	nyáregyházi karhatalom	szociáldemokrata gyűlést akartak tartani (be volt jelentve), az íveket aláírták, választási agitáció	letartóztatták őket (→pestvidéki ügyészség fogháza, Semmelweis utcai)	1920. jan.14.	1920. jan.15.	4-letartóztatás
22.	Rákosszentmihály J	Ostenburg - különítmény 6 tagja	vörösőr volt	letartóztatták	1920. jan.12.	1920. jan.15.	1-letartóztatás
22.	Lajosmizse J	Mihalovics Zoltán őrnagy, a lajosmizsei karhatalom parancsnoka	kommunizmus alatt szerepet vittek	14 naponként letartóztatták őket és nagyon megverték		1920. jan.15.	2-letartóztatás és verés +még mások
22.	Budapest J	1 rendőr és egy karhatalmi	Népszavát vásárolt, vöröskatona volt	kihallgatták→elengedték	1920. jan.13.	1920. jan.15.	1-kihallgatás, de elengedték
22.	Budapest		34 hónapja nem jut hozzá a nyugdíjához	elzavarták az Országos Nyugdíj számfejtőségtől		1920. jan.15.	1-nyugdíját nem kapja

	J						meg
22	Rákosfalva J 213.sz.	karhatalom	röpiratokat osztogattak	röpirataikat elkobozták, megfenyegették őket	1920. jan.14.	1920. jan.15.	2-letartóztatás, majd elengedték
22	Nagykanizsa J		forradalmi törvényszéknél működtek a diktatúra alatt	le vannak tartóztatva	3, 5 hónapja	1920. jan.16.	2-letartóztatás
23	Kaposvár J			le annak tartóztatva az ügyészégi fogházban		u. a.	„több száz fogoly van)
23	Budapest J	1 rendőrelle nő, 1 karhatalmi és 1 polgári ruhás egyén	szociáldemokrata, „izgatott a hadsereg ellen”	bevitték a rendőrségre (Szerbu-i rendőrség) és kihallgatták	1920. jan.16.	1920. jan.17.	1-letartóztatás, de kiengedték
23	Eger J		a gyöngyösi munkástanács tagja	le van tartóztatva Egerben, és jan.8.-án megőrült		1920. jan.18.	1-letartóztatás és megőrült
23	Budapest	1 detektív, egy Horváth	együtt érez egy letartóztatott cigarettaárussal,	letartóztatták és nagyon megverték, 200 koronáját	1920. jan.16.	1920. jan.19.	1-letartóztatás és verés

		nevű detektív	cigarettaárusítással vádolják	elvették			(szabadult)
234	J 217.sz. Kaposvár			letartóztatott emberek és Kaposvárról Sopronba viszik őket	1920. jan.13.	1920. jan.19.	88- letartóztat ás
235	J 218.sz. Budapest	Prónay- különítmé ny		a bonyhádi kerületből az Üllői úti laktanyába kerültek át, ahonnan a különítményesek ismeretlen helyre vitték őket		1920. jan.19.	2- letartóztat ás
	J						
236	J 220.sz. Budapest	1 nő, 1 őrmester	rászólt egy nőre, hogy ne tépkedje le a Népszava plakátjait, „zsidó”	összeverték	1920. jan.18.	1920. jan.19.	1- verés
237	J Budapest	1 keresztén yszocialist a javaslatár a egy rendőr→k arhatalom átvette	alíráásokat gyűjtenek Peyernek a XII. választó kerületben	letartóztatták és nagyon megverték őket	1920. jan.13.	1920. jan.19.	2- letartóztat ás és verés, (szabadult ak)

		őket					
23	Budapest	proletárdi ktatúra alatt (redukáltá k a gyárat)		elbocsátották őket a Schlick-Nicholson gyárból		1920. jan.19.	2- géplakatos inast kirúgtak és félnek, hogy éveket veszítene
23	Pilis	1 főhadnagy és több karhatalm i	direktórium tagok	letartóztatták őket (→Budapestre vitték őket)	1920. jan.13.	1920. jan.20.	8- letartóztat ás
24	Fedémes	csendőrsé g	beszédet tart a nemzetgyűlési választásokkal kapcsolatban és névalírást gyűjt	letartóztatták (→Leleszre vitték) →másnap elengedték	1920. jan.16.	1920. jan.20.	1- letartóztatás, de másnap elengedték
24	Budapest	100 fő, főleg tisztokból álló karhatalm i csoport.		igazoltatták őket (15-öt), majd letartóztatták őket (4-et→Szekeresz laktanya), és nagyon megverték őket, pénzüket elvették (P. A.)	1920. jan.12.- 17.	1920. jan.13. és jan. 20.	15- igazoltatás, 3- letartóztatás (ebből 2-t elengedtek)1- fogoly
24	Keszthely		helyi direktórium	letartóztatták	1919.	1920. jan.20.	3-

	J		tagok voltak, részegen valamit énekeltek	őket→szabaddá helyezték, okt.27-én sorozásra mentek→letartóztatták őket és→(dec.1.) Hajmáskérre szállították	szept.18- 30.(felme- ntették őket), 1919. dec.1-		letartóztatás
24.	Budapest	Magyar- nevű detektív		igazoltatták, letartóztatták, pénzét elvették	1919. nov.8.- 1920. jan.14. (Markó utcai fogház)	1920. jan.20.	1- letartóztatás, de szabadult
24.	Zalaegerszeg	Vörös György hadnagy a polgárőrsé- gtől, 3 szemlész, 4 rendőr	összmunkásság helyi csoportjában értekezletet tartottak	beszüntették az ülést, az embereket internálták	1920. jan.16.	1920. jan.21.	29- internálás
24.	Budapest		állítólag két keresett személyt rejteget, ő a szeretőjük	hetente zaklatják		1920. jan.21.	1- zaklatás
24.	Jászkisér	karhatalo- m katonái	röpiratokat, plakátokat	letartóztatták őket és nagyon megverték	1920. jan.16.,17.	1920. jan.21.	9-fogoly

			terjesztettek, a választási jelölő íveket aláírták		- (Jászapáti járásbíró- ság)		
	J 231.sz.						
24	Újpest J	civil ruhás egyén és egy katona→ú jpesti karhatalm i parancsno kság	vörös katona volt	letartóztatták és nagyon megverték	1920. jan.19.- (Újpesti karhatalm i parancsno kság)	1920. jan.21.	1- letartóztat ás és fogoly
24	Budapest J		zsarolás	vádat emeltek ellene	1920. febr.4.- lesz a tárgyalás	1920. jan.22.	1- vád alá helyezés
24	Budapest J	1 tiszt, 1 rendőr	eldúdolta az Internacionálét	megfenyegették	1920. jan.20.	1920. jan.22.	1- fenyegetés
25	Budapest J	1 civil ruhás ember, 1 főhadnagy , 4 katona	(zsidók?)	letartóztatták őket	1920. jan.23.	1920. jan.23.	6- letartóztat ás

25	Újpest J és F			eltűnt→kifogták a Dunából	1920. jan.13-	1920. jan.24.	1- eltűnt→1- meggyilkol ták
25	Rákosszentmihály J	Nemzeti Hadsereg különítmé nyé-nek századosa, 2 katona		bántalmazták	1920. jan.25.	1920. jan.26.	1- verés
25	Rákosszentmihály J			megverték őket	1920. jan.25.	u.a.	6-7- verés
25	Budapest J 238.sz.		szociáldemokrata jelöltre szavazott volna	a laktanya (ahol laknak) nem jelentette be őket, így nem kapott érvényes szavazó igazolványt		1920. jan.26.	1- a szavazását akadályoz- ták meg
25	Budapest J	valószínűl eg a karhatalo m		eltűnt	1920. jan.26.	1920. jan.28.	1- eltűnt
25	Pécel	Nemzeti Hadsereg kb. 150 fős csapata	zsidók, szociáldemokra- ták	megbotozták őket	1920. jan.25.	1920. jan.28.	8- verés (és még többeket is)

	J						
25	Budapest J	3 detektív, 1 járőr→sze kerész laktanya, ott 2 főhadnagy és 1 tiszthelyet tes, majd egy százados	a cigánnyal a Marseillest játszatta	letartóztatták, többször megverték, egyszer kapott enni	1920. jan.23.- 27.	1920. jan.29.	1- letartóztatás és verés, de szabad
25	Budapest J 243.sz.	főhadnagy →(Mária Terézia laktanya), társai	szóváltásba keveredett egy főhadnaggal a 6- os villamoson, ő visszaütött	pofon ütötték, letartóztatták és megverték	1920. jan.29.	1920. jan.29.	1- letartóztatás és verés (de szabad)
25	Kispest	1 hadnagy, 4 karhatalm i	„terrorista volt” (pedig csak telefonos volt az 1. vörös ezrednél)	letartóztatták és megverték	1920. jan.28.-	1920. jan.31.	1- letartóztatás és verés (de szabad)

	J	katona→(1. honvéd laktanya) →(József utcai honvéd kiegészítő parancsnokság)					
26	Budapest J 245.sz.	2 rendőr		letartóztatták őket	1920. jan.30.	1920. jan.31.	5- embert letartóztattak (azt sem tudják, hogy hol vannak...)
26	Csepel J			letartóztatták, fogoly (Csepel)	proletár-diktatúra bukása után-	1920. feb.1.	1- embert letartóztattak és fogoly
26	Csepel J		kereste a fiát	megverték	1920. jan.-	u.a.	1- ember, megverték, de szabad
26	Kőbánya	4 karhatalmi katona (→Szt. László téri karhatalmi osztag)		letartóztatták őket és nagyon megverték→internálni akarják	1920. jan.25.-	1920. feb.3.	1- embert letartóztattak, megverték és foglyok

	J	→Gergely utcai rendőrség (!)→Zita kórház					
26	Szolnok J			letartóztatták, pénzét elvették, házáat kirabolták		1920. febr.3.	1-letartóztatták, pénzét elvették, de szabad
26	Szolnok J	az ügyészség fogháza		élelmezésük hiányos,		u.a.	több jászkiséri fogoly Szolnokon
26	Budapest J 249.sz.	40 év körüli katonatiszt (→Mária Terézia laktanya)	a Népszavát olvasta	letartóztatták, ütlegelték	1920. febr.4.	1920. febr.4.	1-letartóztatták, megverték
26	Tápiószele J	1 katona→2 tisz, 1 főhadnagy, 1 hadnagy, Podmaniczky százados	gyűjt a Népszava újjáépítésére, a tápiószelei ifjúsági önképzőkör elnöke	letartóztatták, megbotozták	1920. febr.1.	1920. febr.6.	1-letartóztatták, megverték, de szabad

26	Szolnok	Ügyészé g fogháza, Ács Tibor az ügyész	Madarász régi politikai ellenfele	le vannak tartóztatva, élelmiszert nem lehet nekik bevinni, sem ruhát		1920. febr.6.	3- ember fogoly, és rossz körülmény ek
	J						
26	Budapest	3 civil ruhás ember (Mádi Kovács főhadnagy) , 5 karhatalm i katona →Fővezér ség, Gellért szálló Vagy →kelenfö ldi 29. laktanyáb an Prónay foglya, az egyik letartóztat ója Fáber R(D)ezsó	a hadügyi népbiztosság 45. autóügyosztályánál volt sofőr	letartóztaták	1920. jan.6.-	1920. febr.6. és febr. 25.	1- embert letartóztat tak
	J 252.sz. és 285.sz.						

		főhadnagy)					
270	Bölcske J 253.sz.	bölcskei csendőrku lönítmény (Paksról), ott volt (látta: Mérge István bíró, Katz Sándor esküdt, Baranya esküdt, Sörös írnok))	egy nappal később jelentkezett, valójában ezért mert zsidó	letartóztatták és megverték	1920. jan.3.	1920. febr.7.	1- letartóztat- ták, megverték, de szabad
271	Budapest J	3 katona		letartóztatták (→Britannia szálloda→29. honvéd laktanya→ismeretle n helyre)	1920. jan.24.-	1920. febr.7.	1- embert letartóztat- tak
272	Felsőgalla→Komárom	katonák →(Komár omi katonai különítmé ny)	zsidók, K. L. vöröskatona volt, „lelőtt egy hadnagyot”	letartóztatták őket és megverték,(K. I.-t és Sz. B.-t elengedték), hamis vallomásokat csikartak ki	1920. feb.5.-	1920. febr.7.	3- embert letartóztat- tak, 1 fogoly maradt (2- t

	J 255.sz.						elengedtek)
271	Aradra ment J			egy román kapitánnyal ment Aradra→eltűnt	1919. okt.24.-	1920. febr.7.	1- eltűnt személy
274	Kaposvár J 257.sz.	a kaposvári rendőrséghez Bp.-ről érkezett detektívek	az eltűnt Szalma Béla politikai megbízott árváinak gyűjtést szerveztek	letartóztatták őket, nagyon megverték őket, rossz körülmények	1920. febr.7-	Kaposvár, 1920. febr.10.	25- 30 embert letartóztattak és megverték
271	Hajmáskér J		dorogi csoport szakszervezeti titkára volt (Mar. I.)	Hajmáskér	M.I.-9 hétig volt fogoly, most szabadult	1920. febr.11.	5- foglyok Hajmáskéren
274	Hajmáskér J	szolgálatt evő hadnagy	a huszár főhadnagy vörös tiszt volt	Pestről internált csoport→Hajmáskér, agyonlőtték őket (a másikat már Palotán)	1920. jan.	u.a.	2- halott
271	Szentgotthárd	karhatalmi különítmé		letartóztatták őket→ ismeretlen helyre vitték	1920. jan.26.-	1920. febr.12. és febr. 17.	4-embert letartóztattak

	J 259.sz. és 264.sz.	ny (állítólag Bp.-ről) vagy: a szentgotth árdi karhatalo m egyik különítmé nye (4 katona, Horváth alhadnagy) , Bp.-ről.					
274	Békatópuszta→ Dombóvár J	5 tagú patrol a dombóvár i 7. csendőrpó tszázadtól (→Domb óvár századpar ancsnoksá g, Dörgő hadnagy) →12.-én Bp.	vörös katona volt, „agitálni és izgatni jött”	letartóztatták, nagyon megverték	1920. febr.2.-12.	1920. febr.13.	1- letartóztat- ták, megverték, de szabad + 6 fogoly
274	Rákosszentmihály	3		letartóztatták,	1920.	1920. febr.13.	1-

		karhatalmi katonák →Ostenburg-különítmény		megbotozták (→Bp., Üllői úti honvéd laktanya→Üllői úti Mária Terézia laktanya)→internálói akarják	feb.7.-		letartóztatták és megverték
28	Miskolc, Sátoraljaújhely	Miskolci és Sátoraljaújhelyi ügyészségi fogház	szerencsi direktórium tagok voltak	letartóztatták őket		1920. febr.15.	foglyok
28	Budapest	a Fővezérségtől egy nyomozó →Fővezérség, Osváthi őrmester	„kommün alatt politikai megbízott, a trikolórt lábtörlőnek használta”	letartóztatták, és sokszor megverték, megbotozták	(korábban többször letartóztatták, de elengedték) 1920.jan.24-feb.10.	1920. febr.16.	1-letartóztatták, megverték, de szabad
28	Budapest			letartóztatták, többször megverték		u.a.	2-letartóztatták, megverték

28.	Budapest J	1 hadnagy, 1 detektív→ Fővezérlet	„személyes bosszú”	letartóztatták	1920. febr.18.-	1920. febr.18.	1- embert letartóztat- tak
28.	Budapest J 267.sz. és 268.sz.			egy kocsi reflektorozott a Népszínház utcától a Dohány u. sarkáig, új gumik voltak rajta kölcsönvették az autóját, 12-16 HP Stoeber, új gumikkal, erős reflektorokkal, a benzin megfogyatkozott	1920. feb.17.	1920. febr.20. és febr. 21.	1- bejelentés kölcsönvett autóról
28.	Budapest J 269.sz. és 270.sz.	karhatalm i katonai őrjárat→ Damjanic h kávéház vagy: nemzeti hadsereg eli őrjárat,	zsidók	igazoltatták az embereket, a zsidókat kiküldték a Népszínház u. 33 alatti kávéházból az utcára, és megverték őket	1920. febr.20.	1920. febr.21.	3- zsidót megverték és még többeket

		kb. 40 ember, 3 hadnagy vezette					
28	Budapest J	polgári ruhás egyén		letartóztatták→Britannia szálló→ismeretlen helyre	1920. febr.20.-	1920. febr.22.	1- embert letartóztattak és elvittek ismeretlen helyre
28	Kecskemét J 273.sz.	Héjjas Iván, Molnár Pál hadnagy, Nagy Berczi zászlós		meggyilkolták őket		1920. febr.22.	200- embert megöltek
28	Budapest	3 civil ruhás ember (tartalékos tisztek,2 főhadnagy 1 hadnagy		letartóztatták	1920. febr.6.	1920. febr.22.	1-embert letartóztattak és ismeretlen helyre vittek

	J	az egyik Kovács Rudolf)→ Fővezérség→ ismeretlen hely					
28	Budapest	karhatalmi készültség	bordó nyakkendője volt, a házaspár rászólt a katonákra, az idősnő is rájuk szólt	a fiú nyakáról letépték a nyakkendőt, és felpofozták, a házaspárt letartóztatták, az idősnőt is bevitték a pályaudvarra (József városi pályaudvar)	Somogyi Béla temetésének napján (1920. febr.22.)	1920. febr.23.	3- embert letartóztattak
29	Pécel J 276.sz.	a választási rendet biztosító katonák		megbotozták őket	1920. jan.28.	1920. febr.23.	200- embert megbotoztattak
29	Budapest	Hein Mihály alezredes, a kelenföldi 29. honvéd		embereket tartóztatnak le, ezeket nagyon megverik, kettőt megöltek	1920. jan.-	1920. febr.23.	2- halott, nagyon sok fogoly, akiket vernek

	J 277.sz.	laktanya parancsnoka, Héjjas Iván, Prónay Pál, Simon Olivér huszárszázados					
29.	Budapest J	kb. 20 tagú tiszti patrol	zsidó	megverték	1920. febr.21.	1920. febr.23.	1- embert megverték
29.	Budapest J	a Keleti pu. előtt álló katonai készütség, 1 főhadnagy		megverték a tömeget	Bacsó Béla temetésének napján (1920. febr. 22.)	1920. febr.24.	néhány embert megverték
29.	Budapest J	1 civil ruhás ember és 2 katona→ Hársfa utcai kerületi	vöröskatona volt	letartóztatták	1920. jan.9.-	1920. febr.24.	1- embert letartóztattak

		kapitányság→kelenföldi 29. honvéd laktanya					
29	Budapest J 282.sz.	1 tiszt (Schmidt Nándor zászlós, a Prónay-különítmény tagja) és 2 katona (Tisza Kávéházban)	vörös katona	letartóztatták, ismeretlen helyre vitték	1920. jan.24. -	1920. febr.25.	1- embert letartóztattak és ismeretlen helyre vitték
29	Dunaföldvár J 283.sz.		vörös őr volt, majd a diktatúra utolsó 4 hetében politikai megbízott →Nemzeti Hadsereg, tiszti konyha	valószínűleg meggyilkolták	1919. októberében jött az utolsó levél	1920. febr.25.	1- halott
29	Jászládány	hadnagy	„zsidó, vasas, terrorista, izgatni jött, röpiratot terjeszt, Somogyi Béla mellett izgat"	nagyon megverték, nadrágját, bakancsát elvették	1920. febr.23.	1920. febr.25.	1- megverték, és elvették egy-két holmiját

	J						
29	Siófok J 286.sz.	Tüköry, huszár- főhadnagy	Gilbert tudta, hogy Tüköry részes volt Tisza meggyilkolásában	57 késszúrással megölték	1919. aug.	1920. febr.26.	1- halott
29	Székesfehérvár J	Tüköry, huszár- főhadnagy		megfenyegetett embereket, akik Gilbert (lásd fentebb-286.sz) ruháit behozták	1920. febr.23.	u.a.	több embert vallatnak és fenyegetne k
30	Budapest J		valószínűleg politikai merénylet áldozata lett	eltűnt, pénz volt nála	1920. febr.23.-	1920. febr.26.	1- ember eltűnt, valószínűle g politikai merénylet áldozata
30	Budapest J 288.sz.			bírói letétbe helyezi a Técsőről hozott pénzt	1920. márc.2.	1920. márc.2.	bírói letétbe helyezte a pénzt
30	Solymár J	4 tagú karhatalm i járőr, 1 főhadnagy	„burzsoá, kommunista, proletár”	megverték és letartóztatták→Mári a Terézia laktanya	1920. márc.6.-	1920. márc.7.	1- embert megverték és letartóztat- tak
30	Török- szentmiklós	községi előljárósá g,		családját a községi előljáróság kilakoltatta, a	román megszállá s alatt	1920. márc.7.	a románok megölték 1 nőt, 1

		románok		feleségét a románok letartóztatták és úgy megkínózták, hogy meghalt			családot kitelepítettek
	J 290.sz.						
304	Győr		segítettek elfojtani a Császár községi ellenforradalmat	halálra ítélték őket (Győri törvényszék)	1920. márc.6.	1920. márc.7.	4- embert halálra ítélték
	J 291.sz.						
304	Mezőtúr	a bevonuló magyar katonaság	kommunista szereplők	letartóztatták őket (pedig korábban többször a vádat elengedték)		1920. márc.13.	2 + több embert letartóztattak
	J						
304	Budapest	1 főhadnagy (Bán Endre), 3 civil (Mahler Ede miniszteri hivatalnok	zsidó	megverték	1920. márc.12.	1920. márc.13.	1- embert megverték
	J						

		Dr. Herkeli Tibor fővezérségi nyomozó, Tarok Elemér)					
30	Budapest	1 hadnagy, 2 szuronyos őrből álló járőr	a diktatúra alatt napidíjasként működött	letartóztatták és → ismeretlen helyre vitték	(korábban már kihallgatták, de semmit nem találtak ellene) 1920. márc.13.	1920. márc.14.	1- embert letartóztattak
	J						
30	Budapest	rohamsíkos katonák 1 tiszt vezetésével	személyes bosszú (D.J a Hadügy minisztérium az autógarázsban dolgozik)	letartóztatták őket → Mária Terézia laktanyába vitték őket	1920. márc.14.	1920. márc.14.	3- embert letartóztattak
	J						
30	Jászkisér	jászkiséri karhatalom		letartóztatták őket (korábban már azokat, akiknek a proletárdiktatúra	1920. márc.7.-	1920. márc.14.	19- embert letartóztattak

	J			alatt exponált állásuk volt az államügyészség felmentette)			
310	Budapest J	1 főhadnagy, 2 altiszt		házkutatást tartottak náluk és elvitték	1920. márc.14.-	1920. márc.14.	1- embert elvittek
311	Rákoscsaba J	csendőrség	egy részét a nőszervezet Schnell báróné könyvei közül rekviráltatta a proletárdiktatúra alatt	a könyvtárat lefoglalták és elszállították	1920. márc.11.-	1920. márc.15.	a nőszervezet könyvtárát elvitték
312	Budapest J			letartóztatták őket→Gellért szálló vagy a Margit krt.-i katonai fogház	1920. jan.-	1920. márc.15.	2- embert letartóztattak
313	Budapest	2 hadnagy		letartóztatták→Mári a Terézia laktanya	1920. márc.14.-	1920. márc.15.	1- embert letartóztattak

	J						tak
314	Erzsébetfalva J 301.sz.			letartóztatták (→jelenleg Vácon van), az ügyvédje nem csinál semmit	1919. aug.	1920. márc.15.	1- embert letartóztattak
315	Budapest J		újpesti szociáldemokrata párt elnöke	letartóztatták (→szociális telepen jelenleg), a párt iratait lefoglalták	1920. márc.13.	1920. márc.15.	1-embert letartóztattak
316	Budapest J			letartóztatták, az ügyvédje nem jelent meg	1920. márc.12.-én lesz a főtárgyalása	1920. márc.15.	1- embert letartóztattak
317	Budapest J		személyes bosszú?	állandó házkutatásokat tartanak nála		1920. márc.16.	1 -embert zaklatnak
318	Budapest J			letartóztatták		u.a.	1- embert letartóztattak
319	Újpest			letartóztatták, (1919.dec.→Hajmás kérésre internálták), egyszer sem hallgatták ki		1920. márc.16.	1-embert letartóztattak és internálták

	J						
320	Budapest	1 karhatalmi	túsznak vitték	letartóztatták (túsznak vitték, mert a sógorát keresték, csak azt nem találták otthon...)	1920. márc.16.	1920. márc.18.	1- embert letartóztattak
321	Budapest	katonák és 2-3 civil ruhás egyén		letartóztatták (→ismeretlen helyre vitték)	1920. márc.17.	1920. márc.19.	1- embert letartóztattak
322	Budapest	2 katona (az egyik Backmann János)	szóváltásba keveredett velük	megverték	1920. márc.17.	1920. márc.20.	1-embert megverték
323	Budapest			letartóztatták (→Gellért szálló→ismeretlen helyre)	1920. márc.20.	1920. márc.21.	1- embert letartóztattak és ismeretlen helyre vittek
324	Budapest		villamos alkalmazottak szakszervezetének vezetősége és sok tag	letartóztattak és→ismeretlen helyre vittek		1920. márc.22.	85- embert letartóztattak, kb.
325	Budapest vagy Makó	1 polgári ruhás detektív	Károlyi kormány alatt pártelnök, privát bosszú	letartóztatták (→fővezérség, 2 hét múlva→Szeged)	1920. febr.25. (korábban)	1920. márc.22.	1- embert letartóztattak

	J 311.sz.	és 3 csendőrr			le volt tartóztatva , de felmentett ék)		
32	Budapest J	1 civil és 2 karhatalm i		letartóztatták (→Gellért szálló), házkeresést tartottak, pénzüket elvitték	1920. márc.19.	1920. márc.23.	1- embert letartóztat- tak
32	Budapest J	1 civil és 2 karhatalm i		letartóztatták (→Gellért szálló), házkeresést tartottak	1920. márc.19.	1920. márc.23.	1- embert letartóztat- tak
32	Komárom-Újváros J			letartóztatták (→Komárom- Újvárosi katonai rendőrségi fogda)	1920. márc.25.- én szabadult	1920. márc.27.	1- embert letartóztat- tak
32	Komárom-Újváros J	a jegyző jelentette fel őket	K. I és Z. B a proletárdiktatúra alatt a bánhidai munkástanács tagjai voltak	letartóztatták őket (→Katonai rendőrségi fogház, Katonai laktanya, Csillag börtön)	6 és fél hónapja (K. I és Z. B.)	u.a.	2- embert letartóztat- tak + 400- 450 fogoly
33	Budapest	fiatalembe rek,		megverték	1920. márc.26.	1920. márc.27.	1- embert megverték

	J	mögöttük 3 tiszt					
33	Budapest	karhatalmi katonák	„márc.14.-én a szociáldemokrata párt választmányának határozatával ellentétes beszédet mondott”	letartóztatták (→József utcai városparancsnokság →kiengedték) De: márc.28-án másnapra beidéztek→eltűnt	1920. márc.27. (még aznap elengedték), 1920.márc.28.-	1920. márc.29.	1- embert letartóztattak
	J						
33	Budapest	egy őrjárat egy szakaszvezetővel (Tyeluh Antal, Mária Terézia laktanya, 3. század)	drágállták az ital árát, rosszkor voltak rossz helyen a vendégek	megverték őket, B.K.-t egy napra bevitték a Mária Terézia laktanyába és ott is megverték	1920. márc.27.	1920. márc.29.	5- embert megverték

	J 317.sz.						
33.	Budapest			letartóztatták őket, majd elengedték, majd Cs. K.-t újra letartóztatták	együtt voltak letartóztatva 3 hete (1920. márc.), Cs.-K.-t újra elvitték	1920. márc.29.	2- embert letartóztattak, az egyik még fogoly
	J						
33.	Újpest	1 főhadnagy		le akarják foglalni az újpesti munkásotthont a karhatalom részére	1920. márc.31.-	1920. ápr.3.	1- le akarják foglalni a munkásotthont a karhatalomnak
	J 319.sz.						
33.	Tiszásas	Nemzeti Hadsereg	„románokkal barátkozott, hazaáruló”, a proletárdiktatúra alatt direktórium tag	letartóztatták, Tiszásas →Kunszentmárton →Tiszaöldvár, megverték →Szolnok→Budapest, ismeretlen helyen	(korábban 9 hónapig volt a románok foglya, kényszer munka)	1920. ápr.3.	1- embert letartóztattak

	J320.sz.				1920. márc.5.-		
33	Lajosmizse- Örkény között a vonaton J 321.sz.	2 katonai nyomozó (1 káplár, 1 őrvezető) katonák	zsidó	felpofozták, megfenyegették	1920. ápr.6.	1920. ápr.6.	1- embert megverték
33	Csepel J	gazdatiszt feljelentés ére (Fodor István)	a Királyi birtokon termelő biztos a diktatúra alatt, „lovakat, teheneket, sertéseket rekvirált a gazdatisztól”)	letartóztatták (→Kecskemét, ügyészségi fogház)	1919. dec.21.-	1920. ápr.6.	1- embert letartóztat- tak
33	Budapest J 323.sz.	sisakos katonák	a proletárdiktatúra alatt a szlovák tanács titkára	(korábban is le volt tartóztatva, de felmentették) letartóztatták, holmijait lefoglalták (Horthy albumon dolgozott)→ismeretl en helyre vitték	1920. márc.29.-	1920. ápr.6.	1- embert letartóztat- tak és ismeretlen helyre vitték

33	Budapest	karhatalmi katonák	vörös őrszázadparancsnok	(letartóztatták többször, de felmentették), letartóztatták (→Madách utcai őrszázadparancsnokság)	1920. febr.7.-	1920. ápr.8.	1- embert letartóztattak
	J						
34	Budapest	egy haragosa korábban levélben megfenyegette, hogy internáltatja		eltűnt, valószínűleg letartóztatták→valószínűleg Hajmáskérre akarják vinni	1920. ápr.6.-	1920. ápr.8.	1- ember eltűnt, valószínűleg letartóztatták
	J						
34	Budapest	Úri utcai tiszti különítményt keresték fel	a Károlyi-kormány alatt és a proletárdiktatúra alatt bizalmi állásuk volt a villamos vasútnál	állásukból felfüggesztették őket, internálni akarják őket	„napokban”	1920. ápr.9.	9- embert internálni akarnak
	J						
34	Budapest	22 tagú rohamsisakos járőr		nagyon megverték	1920. ápr.6.	1920. ápr.12.	1- embert megverték
	J 327.sz.						
34	Budapest			eltűnt	1920. jan.8.-	1920. ápr.14.	1- ember eltűnt
	J						
34	Budapest	Madách	agitált a	letartóztatták,	1920.	u.a.	1- embert

	J 328.sz.	utcai karhatalmi őrségen egy hadnagy	kommunizmusért, a nyugat kávéházban agitált	megverték	ápr.14.-		letartóztat- tak
34	Budapest J 329.sz.	3 karhatalmi tiszt		letartóztatták (→valószínűleg a Prónay – különítmény)	1920. ápr.14.-	1920. ápr.15.	1- embert letartóztat- tak és eltűnt
34	Budapest J 330.sz.			letartóztatták őket (→Citadella) és nagyon megverték, és elengedték őket, kivéve Vavákot		1920. ápr.17.	6- embert letartóztat- tak, de ebből 5 már szabad
34	Miskolc J 331.sz.	Penyigei ügyész telefonhívására a karhatalmi kirendeltség		(korábban letartóztatta a miskolci törvényszék és felmentette), de! mégis letartóztatták(→Rudolf laktanya fogháza)→állítólag internálni akarják	1920. ápr.	1920. ápr.17.	1- embert letartóztat- tak
34	Budapest	1	fegyvert találtak	letartóztatták és	1920.	1920.	1- embert

	J	főhadnagy	nála	megverték és jelentkeznie kell	ápr.16.	ápr.17.	letartóztat- tak és megverték, de szabad
34	Budapest	Főkapitán- yság		bűnügyben voltak beidézve, aláírtak velük egy papírt, hogy ápr.29, 30, és máj. 1.-én munkaidő kivételével otthon lesznek	1920. ápr.22.	1920. ápr.22.	kb. 100- embert otthonmar- adásra szólítottak fel
35	Budapest		lopás	letartóztatták (→Semmelweis utcai fogház→nagyon megverték	1920. ápr.1.-	1920. ápr.24.	1- embert letartóztat- tak és megverték
35	Budapest	a háztulajdo- nos, Stekli Károly feljelentés ére, majd a Fővezérsé- gnél jelentette		(korábban többször letartóztatták, de kiszabadult), kilakoltatták, majd újra letartóztatta, immáron a fővezérségen (→ápr.21.,Margit körúti fogház →Markó utcai	1920. ápr.1.-	1920. ápr.24.	1- embert letartóztat- tak

		fel őt		fogház)			
35	J Szekszárd	Gömbös János főhadnagy , Haidecker főhadnagy , Fekete István malomtul ajdo-nos, Föglein József földműves , Pattinagy Sándor ügyész, Vértesy főhadnagy aug. 8.→kb. 15 fős különítmé	vármegyei direktórium tagok, hamis váda kat mondanak róluk	letartóztatták őket (→törvényt széki fogház), többször meg verték őket, sokukat halál ra ítélték	1919. aug.4.-	1920. ápr.27.	22- embert letartóztat tak, verés és halálra ítéltek

		ny érkezett Szegedről Szekszárd ra					
--	--	--	--	--	--	--	--

	J 336.sz. és 339. sz. és 341 sz.						
354	Szekszárd J 336.sz.		szerepük volt az 1919.ápr.15-i túszszedésben, ill. a jún. 23-i ellenforradalom leverésében	letartóztatták őket, nagyon megverték	1919. aug.9.-	u.a.	5- letartóztat ás és verés
354	Szekszárd J 336.sz.			úgy kínozták (felvágott húsába só hintettek)		u.a.	1--ember meghalt
354	Szekszárd J 336.sz.	halálra ítélésben szerepet játszottak. Ujj testvérek (Ferenc, János, István), Dr. Albercz Rezső ügyvéd az	direktórium tagok	felakasztották őket	1919. aug.10.	u.a.	8--embert felakasztot -tak

		akasztásnál, Kákai őrmester					
35	Szekszárd J 336.sz.	Gömbös különítmény		agyonlőtték	1919. aug.10.	u.a.	1- embert agyonlőtték
35	Szekszárd J 336.sz.	u.a.	különösen a nyomdászok közül	letartóztatták őket	1919. aug.11.-	u.a.	sokakat letartóztattak
35	Szekszárd J 336.sz.	Gömbös főhadnagy különítményes		kivégezték őket	1919. aug.17.	u.a.	7--embert agyonlőtték
35	Czecze (Cece) J 336.sz.			Székesfehérvárra vitték őket→útközben kivégezték	1919. aug.12-én vitték el őket	u.a.	2- embert kivégeztek
36	Tolna J			kivégezték őket		u.a.	3--embert kivégeztek
36	Dunaföldvár J P			kivégezték őket	1919. aug.10.	u.a.	3--embert kivégeztek
36	Paks J			kivégezték őket		u.a.	5--embert kivégeztek
36	Fadd			kivégezték őket,	1919.	u.a.	5--embert

	J P			levágták a fejét (Bloch végezték őket)	aug.24.	és 1919. okt.10.	kivégeztek
36	Simontornya J 336.sz.			kivégezték őket		u.a.	11--embert kivégeztek
36	Tamási J 336.sz. F. 164. sz. és 167. sz. P	Salmék		kivégezték őket (felakasztották)	1919. aug.18.	u.a	17-embert kivégeztek
36	Dunaföldvár körül J			kivégezték őket		u.a.	3- embert kivégeztek
36	Tolna körül J			kivégezték őket		u.a.	5- embert kivégeztek
36	Szekszárd körül J			kivégezték őket		u.a.	3- embert kivégeztek
36	Siófok J 336.sz.	Deák nevű		kivégezték őket		u.a.	40- embert kivégeztek

		őrmester					
370	Kaposvár J			kivégezték őket			2- embert kivégeztek
371	Czecze (Cece) J			kivégezték őket			1- embert kivégeztek
372	Bölcske J			kivégzések			
373	Dunaszentgyörgy J			kivégzések			
374	Gyöng J 339-341.sz. P			kivégzések		1919.okt.10.	1- halott és egypár embert kivégeztek
375	Németi J 339-341.sz.			kivégzések			egypár embert kivégeztek
376	Endrőd J		direktórium és munkástanács tagok?	letartóztatták (→Gyulára vitték)	1920. ápr-17.-	1920. máj.3.	10- embert letartóztattak
377	Erzsébetfalva J	3 karhatalmi katona	zsidó, házbizalmi volt és megvonta tőlük az élelmiszerjegyeket	házkutatást tartottak és letartóztatták (→erzsébetfalvi karhatalom), nagyon megverték	1920. máj.2.-	1920. máj.4.	1- embert letartóztattak

374	Gyömrő	20 tiszt (6 a Nemzeti Hadsereg ből)		letartóztatták őket és nagyon megverték (kivéve V.I.) (→elengedték)	1920. máj.1.	1920. máj.4.	20- embert letartóztat- tak és megverték, de szabadok
	J 345.sz.						
375	Budapest	1 rendőrelle nőr, 1 szuronyos katona→a Révész utcai rendőr országban egy rendőrelle nőr→Zrín yi u-i kapitánys ágon egy rendőr	bordó színű zsebkendője volt	letartóztatták és nagyon megverték (→elengedték)	1920. ápr.27.- máj.1.	1920. máj.4.	1- embert letartóztat- tak és megverték, de már szabad
	J						

38	Budapest J	Horváth főhadnagy, Benkő hadnagy	zsidó	letartóztatták és pénzéért zsarolták	1920	1920. máj.5.	1- embert letartóztattak, megsaroltak, de szabad
38	Budapest J 348.-350.sz.	Prónay – különítmény, Kelenföld		letartóztatták őket (→kelenföldi 29. gyalogezred laktanyája, Prónay–különítmény), nagyon megverték őket,	1920. jan.25.-	1920. máj.6.	6- embert letartóztattak, 2-t meggyilkoltak (N.B.)
38	Hajmáskér J			Hajmáskéren van, nagyon rosszak a körülmények		1920. máj.6.	Hajmáskér, nagyon rossz körülmények
38	Budapest J	3 civil katonai nyomozó	felfüggesztett munkások családjának gyűjtött	letartóztatták (→állítólag a Nádor laktanyába)	1920. máj.4.-	1920. máj.6.	1- embert letartóztattak
38	Budapest	1 hadnagy,	D. A. a Népszavánál	letartóztatták őket, megkínózták és	1920. máj.6.	1920. máj.7.	2- embert letartóztat-

		1 főhadnagy v. 1 karhatalmi hadnagy és 2 katona	dolgozott	nagyon megverték (→D. A.-t, valószínűleg az I. kerületi Ferdinánd laktanyába) →megkínózták, elengedték, de 3 nap múlva jelentkeznie kell			tak és nagyon megverték, de szabadok
	J 353.sz. és 354.sz.						
38	Miskolc J	miskolci karhatalom parancsnoka, Szim, főhadnagy	volt Borsod megyei közművelődési megbízott	internálni akarják őket Hajmáskérre	1920. máj.1.-	1920. máj.7.	4- embert internálni akarnak Hajmáskér-re
38	Tarja J	Egri István, tarjai csendőrőr	„kommunista”	megverték őket, a cipészt letartóztatták (→Budapest, Nádor laktanyában a különítménynek adták át), de eltűnt	1920. máj.2.-	1920. máj.8.	2- embert megverték, 1-et közülük letartóztattak
38	Gyömrő J 357.sz.	3 karhatalmi katona		nagyon megverték őket	1920. máj.1.	1920. máj.11.	2- nőt megverték

38	Hajmáskér J				6 hónapja	u.a.	1- ember Hajmáskéren van
38	Székesfehérvár J	2 törzsőrmester, 4 infanterista (gyalogos)	kérvényezték többször a felmentésüket, az utolsót követelésnek minősítették	korábban olasz hadifoglyok voltak, hazajöttek, besorozták őket a Nemzeti hadseregbe, többször kérték a felmentésüket→kivégezték őket	1920. máj.2.	1920. máj.11.	2- katonát kivégezték
39	Budapest J			3 évi börtönt kapott Panaszkodik az ügyvédre	1920. máj.5.-	1920. máj.14.	1- embert letartóztattak
39	Budapest J	4 karhatalmi tiszt az Ostenburg – különítményből (egyik Szakács főhadnagy)	fegyvergyári munkás, fegyvereket kerestek nála, de nem találtak	megverték és letartóztatták (→Erzsébet- falva községbe)	1920. máj.12.-	1920. máj.14.	1- embert megverték és letartóztattak + még többeket is

39	Kunszentmiklós	Förszter szolgabíró , a katolikus pap, Héjjas hadnagy (Héjjas Iván öccse)	zsidókat meg kell ölni, ki kell üzni	zsidóüldözésre szólították fel a lakosságot	1920. máj.2.	1920. máj.15.	zsidóüldözésre szólították fel a lakosságot
39	Kecskemét	Héjjas Iván, Francia Kiss, Danics János tiszthelyet tes, Danics Mihály tiszthelyet tes,	zsidók	kivégezték őket (Szikra puszta)		1920. máj.17.-	14-embert kivégezték
39	Kecskemét	u.a.	zsidók	letartóztatták →4 és fél hónapot ült (F. J.), Baracsi		u.a.	7-embert letartóztatták

				L.→Hajmáskéren van			
	J 362.sz.						
39				letartóztatták őket (pedig korábban már a kecskeméti államügyészség felmentette őket), internálni akarnak közülük egyeseket	4-6 hónapja letartóztatva vannak	1920. máj.17.	21-embert letartóztattak és még másokat
	J						
39	Soroksár	Héjjas-különítmé	zsidók	kirabolták őket, megverték,		1920. máj.18.	5-embert zaklattak,

		nyból 6 önkéntes és 2 tiszt		megfenyegették őket, ablakaikat beverték,			kiraboltak + Soroksáron az összes zsidó ablakait kiverték
39	Budapest J	1 karhatalm i hadnagy, vagy főhadnagy és katonák	zsidó	megverték, karddal fejbe vágták	1920. máj.17.	1920. máj.18.	1- embert megverték
39	Budapest J 366.sz.	Verebély Jenő, hadnagy, 5-6 katonatisz t	sofőr volt, „Vágó sofőrje”- volt a vád	bíróságra volt tanúként idézve, nagyon megverték →2-szer egy héten jelentkeznie kell	1920. máj.20.	1920. máj.21.	1- embert megverték
39	Abony	katonai különítmé	liszt és ruhakiosztásnál	letartóztatták őket és megverték	1920. máj.8.-	1920. máj.22.	15- embert letartóztat-

	J 367.sz.	ny (máj.8-án érkezik)	bizalmi állást töltöttek be	(→máj.10-Budapest, Mosonyi u-i rendőrlaktanya)			tak és megverték
40	Budapest J 368.sz.	8 karhatalmi katona		letartóztatták →Bosnyák laktanya, nagyon megverték őket	1920. máj.17.	1920. máj.22.	4- embert megverték, de szabadok
40	Budapest J	2 katonatiszt (főhadnagy)		letartóztatták→ismert helyre vitték	1920. máj.22.-	1920. máj.26.	1- embert letartóztattak
40	Budapest (Kerületi Pénztár Köztemető u-i palotája) J 370.sz.	kb. 100 fős tiszti csapat, Treindl Viktor főhadnagy vezette (különböző különítmények tagjai)	zsidók	törték, zúztak házkutatás örve alatt	1920. jún.12.	1920. jún.12.	tisztek törték zúztak
40	Budapest	Vizi	„40 halálos	letartóztatták	1919.	1920	1- embert

	(Pestújhely)	örmester	ítéletben vett részt”	(→budapesti rendőr főkapitányság), megverték, lakásából a bőreit elvitték	aug.13.-3 hónapig		letartóztat- tak és megverték
40	Budapest J 373.sz.	1 karhatalmi tiszt, 1 altiszt, 2 civil →VIII. kerületi karhatalom →VII. kerületi kapitányság	„sajnálja az Estnél a rombolást”, zsidó	letartóztatták, megverték, a karhatalomból elbocsátották			1- embert megverték
40	Bonyhád J 374.sz.	Bucsányi százados, Kopácsi alhadnagy, Kovács százados	zsidók	megölték őket és megkínózták			2-3- embert megöltek
40	Bonyhád J 374.sz.			megerősszakolták			1- nőt megerősza- koltak
40	Bonyhád		zsidó	megkínózták őket			2- letartóztat-

	J 374.sz.						tak és verés
40	Hajmáskér J 377.sz.						
40	J			letartóztatták és megkínózták őket			19- embert letartóztat- tak és megkínózt- ak
41	Csepel J	→gyűjtőf- ogház	Peyer Károly népjóléti miniszterrel konzultált	letartóztatták	folyó hó 11-én		1- embert letartóztat- tak
41	Halas (?) J378. sz.	Budai Ágoston rendőrfelü- gyelő		letartóztatták őket és kínózzák (7-et kivégeztek) T.F. öngyilkos lett			7- embert kivégeztek + 1 öngyilkos lett

411	Kecel J 378. sz.			felakasztották			1- embert felakasztottak
411	Budapest (Margitsziget) F 9.sz. és 250. sz.	Déván, ébredő atléta	MTK. futóbajnoka ?	letartóztatták, megkínózták és agyonverték az apja kérvényeket adott be a belügyminiszterhez, mindhiába	1920. máj.9.		1- embert meggyilkoltak
414	Budapest (?) F			szíven szúrták (meggyilkolták)	1920. júl.29.		1- embert meggyilkoltak
411	Budapest (Klub Kávéház) F			fejbelőtték	1920. júl.29.		1- embert meggyilkoltak
410	Budapest F	„britannia sok”		lelőtték	1920. nov.11.		1-embert meggyilkoltak
411	 F			kötél általi halálra ítélték	1920. dec.10.		1- embert meggyilkoltak
411	Fonyód F	Salm gróf, Bibó hadnagy		felakasztják	1919. aug.27. vagy aug.28.	1919.okt.10.	4- embert meggyilkoltak

	P						
41	Budapest (Erzsébetváros) F			bombamerénylet	1922. ápr.4.		7- halott, 23- sebesült
42	Internálótábor (Hajmáskér vagy Zalaegerszeg)		Politikai okok	internáltak	feb.5-12. között		25- embert internáltak politikai okokból, + 12- embert egyéb okból letartóztat- tak és foglyok

	H						
42	Internálótábor (Hajmáskér, v. Zalaegerszeg) F			internálták, beteg lett és tüdőbajban meghalt			1- ember meghalt
42	Internálótábor	Proch József, tábor- parancsno		fegyelmi büntetés a táborban			2- ember fegyelmi büntetése az

	F	k					internálótá -borban
42.	Zalaegerszeg Internálótábor F 18.sz.	Dr. Staubel, internált tábori orvos		megeőszakol-ták a táborban	1920.	1920. dec.9.	1- internált nőt megeőszá koltak (de többeket is)
42.	Zalaegerszeg F			a lovaik kevesebb szénát kaptak az elrendeltnél			2- kocsis kevesebb szénát kap, mint amennyi ki van utalva
42.	Zalaegerszeg F						1- internált
42.	Zalaegerszeg F			sokszor nem volt kenyér az internáltaknak, kevesebb volt a kaja, mint a napi előírt fejadag		1920. dec.10.	
42.	Zalaegerszeg F 21.sz.			internálva volt, de szabadlára helyzeték rendőri felügyelet mellett	-1922. jan.9.	1922. jan.9.	1- interná lt de szabadláb a helyezték

42	Hajmáskér F 22. sz. és 23.sz.			internálva volt, de szabadlára helyezték, rendőri felügyelet mellett		1920. máj.10.	1- internált, de szabadlára helyezték
42	F		a szakszervezeti vörös zászlót akarta visszaszerezni	internálták, de szabadlára helyezték, rendőri felügyelet mellett	-1920. nov.3.	1920. nov.3.	1- internálva volt, de szabadlára helyezték
43	Dorog F			internálták, de szabadlára helyezték, rendőri felügyelet mellett	-1921. okt.24.	1921. okt.24.	
43	Fajsz F 26. sz.	nem katonai személyek ?		meggyilkolták	1919. aug. vége	1922. feb.24.	1- embert meggyilkoltak, de nem tudni, hogy rablógyilkosság volt-e
43	Izsák melletti →Mária gyármajor	Balogh Ferenc, orvostanh	hazafiatlanul viselkedő zsidók, a főnálló rend ellen		1920. május vége,		3- embert kivégeztek

	F 27.-30. sz.	<p>all-gató, karhatalm i tag, Kállay Gábor, géplakato s, izsáki ébredő, Kállay Gyula, molnár, Mózes István, gazdálkod ó, Damásdy Pál, földműves ,</p> <p>Damásdy Elek, Hörsög Pál, földműves , Halász László, gazdálkod ó, K. Szabó</p>	lázítanak		június eleje		
--	---------------	---	-----------	--	-----------------	--	--

		Áron, földműves , izsáki ébredő, Bor Lukács, földműves , Szerepáns zky Artúr, gazdatiszt					
43.	Izsák mellett F	u.a.	zsidók	kivégezték őket	1920. jún.2.	1923. jún.16.	4- embert kivégezték
43.	Magyaróvár F 31. sz. és 205. sz. és 264. sz.	Illiás József főhadnagy		elvitte a rendőrségi fogdából és lelőtte	1919. szept.14.		1- embert kivégezték
43.	Budapest F 32-36.sz.	Kalecsky főhadnagy (Prónay– különítmé ny), Erdélyi Lajos agent provocate ur	zsidó	megzsarolták, pénzeket csaltak ki tőle, beszervezték egy letartóztatási akcióban való részvételre, besúgásra	1920. tavaszától - 1923.jún.	1923. jún.1.	1- embert zaklattak, beszervez- tek, pénzét elvették, besúgásra kényszerít- tették

43	Győr F	Andréka főtanácsos , Heller politikai nyomozó		letartóztatták	1923. február	u.a.	1- embert letartóztat- tak
43	Mezőtúr→Budapest F	4 csendőr, 1 hadnagy	az ifjómunkások megválasztották bizalmi férfinak, „kém”, „hűtlenség vádja”	letartóztatták, megkínózták, majd szabadláb- helyezték	1921. dec.8.- 1922. aug., hadilaktan- ya→Marg- it körúti katonafog- ház→Mar- kó utca, szabadláb- ra helyezték	1923. szept.23.	1- embert letartóztat- tak, de már szabad
43	Abony F 38-39.sz.	fehér katonaság	kommün idején szolgálatot teljesítettek B.F. abonyi párttitkár volt, Sulyok és Bereczky direktórium- tag volt	megbotozták őket letartóztatták→ceglé- di fogyólytábor→kivége- zték őket (Abony), Bereczky megmenekült	1919. dec. 17.	1924. szept.10.	3- embert megverték 2- embert kivégeztek

43	Abony→Kecskeméti fogház F	u.a., fehérek	utca-bizalmi	bántalmazták		u.a.	1- embert megverték
44	Abony F	u.a.	„buzdított a kommün alatt”, „agitált”, 2 fia politikai megbízott volt	1 éven keresztül rendőri jelentkezésre kötelezték		u.a.	1- embert jelentkezés-re kötelezték
44	Budapest. F 41.sz.		agyonlövete a székely katonákat megcsonkító román papot	a románok letartóztatták→Magyarországra toloncolták és állást keres	5 évig fogoly, (1919)-1924. dec.11.	1925. jan.12.	1- embert Magyarországra toloncoltak a románok és munkát keres
44	Pápa F 42.sz. és 43.sz.	a Pápán megalakult rendőrség, Márkus Sándor nyomozó detektív, Sándor, Gancz detektív	aláírta a máj.1.-e megünneplésre szóló felhívást	Letartóztatták őket→megverték B. F.- a felső 4 fogát kiverték→elengedték	1919. aug.8.	1925. jan.21.	5- embert letartóztattak, megverték, de szabadok
44	Devecser	Márkus Sándor utasítására		agyonütötték őket a devecseri erdőben	1919. aug.	u.a.	23- embert meggyilkoltak

	F 43.sz. és 44. sz. és 47. sz. és 48.sz.	→ Zsedényi tiszthelyet tes					
44	Pápa F 44.sz. és 45. sz. és 47. sz.	rendőrség, főleg Márkus Sándor detektív, Klément nevű detektív	„kommunista üzelmek miatt”	letartóztatták őket és bántalmazták→Eszt erházy kastélyban lévő rendőrség →23-at Devecserbe vittek	1919. aug.(a kommuni zmus bukása után) v. 1919. aug. 11. v. 1919. jún. 2.	1925. jan.21.	1 + 95-100 embert letartóztat- tak és megvertek
44	Tata F 47.sz.	Márkus Sándor detektív		agyonverték	1919. aug.	u.a.	1- embert agyonverte k
44	Pápa F	helyi rendőrség		letartóztatták→nagy on megverték→	1919. aug.8.	1925. jan.21.	több embert letartóztat- tak és megvertek
44	Sátoraljaújhely	Soltész István feljelentés ére	állítólag tudta, hogy Soltész Gyula és Soltész István főhadnagyok részt vettek a Somogyi- Bacsó	letartóztatták→Sátor aljaújhelyi katonai fogda→Miskolci körlet→Bp., Margit körúti katonai ügyészség, megbetegedett→haz	egy napon...”, 1920 (?)	1925. Febr.20.	4- embert letartóztat- tak, 1- meghalt

			gyilkosságban, a vád „kémkedés”	aengedték, és 1935.jan.-ban meghalt			
	F 49- 53. sz.						
44	Budapest F 54.sz.			letartóztatták		1925. febr.21.	1- letartóztat ás
44	Szekszárd	Prónay		kivégezték őket (Cséby testvéreket Prónayék vették le a vonatról és végezték ki, a Czece- Simontornya közti országút melletti, Szt. János szobor mögötti réten)	1919. aug.		18- embert kivégeztek és még másokat is

	F 63.sz.						
45	Simontornya			kivégezték őket			3- embert kivégeztek
	F 64.sz.						
45	Tolna			kivégezték őket (felakasztották őket a községháza előtt)			2- embert kivégeztek
	F 65.sz						
45	Paks			kivégezték őket			3- halott és még mások
	F						
45	Alsó- Pél és Udvari között F 67.sz.						2- embert kivégeztek (?)
45	Vörösberény	Jordán nyugalmazott őrnagy jelentésér	feljelentették őket, hogy „húst szállítottak repülőgépen Budapestre”	letartóztatták őket és agyonlőtték	1919. aug. 30.	1924. nov.19. és 1919. okt.10.	3- embert kivégeztek

	F P	e báró Kazy, tiszt és 5 katona Vagy: Báró Kozcig (?) hadnagy, 1 százados (Murányi) , 3 katona					
45	Sátoraljaújhely	Tarján százados, Pongrácz százados, Koós ezredes, Fritsche szakaszve zető, Boros önkéntes, Turczó (?) testvérek, Beregszász Gyula		kivégezték őket (agyonverték őket)	1919. ősz.		6- embert kivégezték

		<p>főhadnagy , Vadászy hadnagy, Ehbert Gyula hadnagy, Ehbert főhadnagy</p> <p>Vagy: Koós ezredes vezetése alatt, Tarpán (Tarján) százados, Újvári százados (már meghalt), Pongrácz százados, Admáni (?) százados, Balkó főhadnagy , Elek</p>					
--	--	--	--	--	--	--	--

	F	<p>hadnagy, Vadászi (?) hadnagy, Turanszki hadnagy (öngyilkos lett), Beregszászi hadnagy, Rosenmüller (?) hadnagy, Jancsó hadnagy, Jakab önkéntes, Boros hadapród, Kuhavich (?) hadnagy, Sárosi hadnagy, Meski hadapród, Meski János</p>					
--	---	--	--	--	--	--	--

		őrmester, Nagy önkéntes, Varga főhadnagy , Bodnár Jenő, Sveitzer testvérek, Fricsek káplár					
45	Balatonalmádi H 72.sz.	Székely főhadnagy		felakasztották őket Kisfaludy felesége 2 gyerekével felkereste Horthyt Siófokon, és könyörgött kegyelemért férje számára, de férjét mégis felakasztották	A kommün bukása után		5- embert kivégeztek
45	Kajár F 73.sz.	alhadnagy		agyonlőtték őket	1919.		6- embert kivégeztek
45	Tab	szegedi tiszti különítmé	F. A. direktóriumi tag volt, S. F. és Sz. I. volt	letartóztatták→meg kínozták őket és kivégezték	1919. aug. 31. vagy	1922. és 1925. jan.26.	8- embert kivégeztek

		ny vagy: Salm herceg, Dobos Endre vagy: Kmetty (vagy Kmety) v. fehér szegedi tisztek	munkástanács tagok		1919. aug. 27.		
	F 78. sz. és 202. sz.						
45	Salgótarján F	salgótarjá ni rendőrkap itányság (?)		fogoly volt→köteles jelentkezni	1919. dec.9.- 1921. jan.13.		1- fogoly volt és kiszabadu- lása után jelentkezni kötelezték
46	Kalocsa F	Kocsis István nevű rendőr feljelentet te	vörösőr volt	letartóztatták→meg kínózták→felakaszt ották	-1920. nov.16.	1924. júl.21.	1- embert kivégeztek
46	Nyíregyháza	románok	megakadályozta a	románok elfogták	5 éve	1924.	1- ember

	F		románok rablását			júl.25.	fogoly Romániában
46	Győr F 89.sz.			megölték őket		1924. júl.29.	4- embert megölték
46	F	páncélosok, ezredese		megkínózták→kivégezték			1- embert megölték
46	F 102.sz.						3- embert megölték
46	F 102. sz.	fehérek		50 ezer koronával megzsarolták őket			2- embert megzsaroltak
46	Tab F 202. sz. P			kivégezték őket	1919. aug.27.	u.a. és 1919. okt.10.	4- embert kivégezték
46	Nagyszoholy F			agyonverték		u.a.	1- embert agyonverték
46	Tab (?) F			kivégezték őket		u.a.	2- embert kivégezték
46	Siómaros F			kivégezték		u.a.	1- embert kivégezték

47	Siófok F			agyonlőtték			1- embert kivégeztek
47	Ságvár és Som község között F	Kmettyk (v. Kmetyk), Lédererek	zsidó (M.), „hazafias felháborodás”, a paraszt bűne: zsidóval ment	agyonlőtték (M.), a parasztot megbotozták	1919. aug.19.	u.a.	1- embert kivégeztek, egyet nagyon megverték
47	F			kivégezték őket		u.a.	2- embert kivégeztek
47	Orgovány, Izsák F 109.sz.	Héjjas Iván, Francia Kiss Mihály, Föntner (?) főszolgabí ró és társaik		kivégezték őket		1925. febr.17.	300- embert kivégeztek
47	Komárom F 110-111.sz.	Rauch, Halter őrmestere k, Tornyl (?) Endre tizedes és tizedesek		embereket kínoztak		1925. ápr.4.	embereket kínoztak
47	Komárom F 113.-114.sz.			meggyilkolták őket		1925. ápr.4.	2- embert meggyilkol- tak

47	Komárom F			nagyon rosszak a lakáskörülményeik, gyakorlatilag beázott barakkokban laknak		1924. szept.15.	néhány család rossz körülmények között
47	Komárom F121.sz.	Prónay		meggyilkolták őket		1924. dec.14.	14- halott
47	Devecser F 122.sz.	fehérek		lóhoz kötve hajtották be Devecserbe (a devecseri ellenforradalomkor)	1919. máj.6.	1925. jún.10.	1- embert megkínóztak, de él
47	Tab F	u.a.		majdnem kivégezték			1- embert majdnem kivégezték
48	Kecskemét (?) F			elhurcolták őket	1919-ben, a tanácsköztársaság után		4- embert elhurcolták
48	Marcali F	marcali ébredők		kényszernyugdíjazták	1919 őszén	1925. júl.19.	1- embert kényszernyugdíjazták

48.	Budapest F 135.sz.	ifj. Kmety Károly főhadnagy		lelőtték			1- embert kivégeztek
48.	Kiskunhalas F 141. sz. és 231. sz. P			főlakasztották őket	1919. aug.	1923. jún.30 és 1924. dec.2. és 1919. okt. 10.	9- embert kivégeztek
48.	Kaposvár F		Kómúves Lajos, rendőri felügyelet alatti ember tagdíjat fizetett	betiltják a kaposvári csoportot, rendelet	1924.	1924.	egy csoportot betiltottak
48.	Komárom F		igazolványa nem volt rendben	letartóztatták		1925. jan.10.	1- embert letartóztat- tak, de szabad
48.	Tapolca F 160.sz.			meggyilkolták őket			2- embert meggyilkol- tak
48.	Tapolca			a fogházból elhurcolták		u.a.	1- embert valószínűle

				Kaposvár felé→valószínűleg meggyilkolták			g meggyilkoltak
48	F 160. sz. Veszprém						1- embert halottá nyilvánítottak
	F 161.sz.						
48	Vörösberény F 161. sz.			meggyilkolták őket			3- embert meggyilkoltak
49	Sátoraljaújhely F162.sz.	10. honvéd zászlóaljól alakult karhatalom	át akartak menekülni a cseh határon	agyonverték őket	1919.		néhány embert meggyilkoltak
49	Siófok F163.sz.			kimutatás a polgári foglyokról (vannak valószínűleg nem polgári foglyok is)	1919. szept.24.		12- fogoly
49	Zalaegerszeg F165.sz.			a kínzások miatt a Zalaegerszegi kórházban meghalt	1920. nyarán		1- ember meghalt

49	Budapest F			öngyilkos lett (leugrott a bp.-i főkapitányság épületének 3. emeletéről)	1919. aug.		1- embert öngyilkos lett
49	Ozora F P			agyonlőtték illetve agyonverték (T. Gy.)	1919. aug.19.	1919.okt.10.	3- embert meggyilkol -tak
49	Kenese (Balatonkenese) F 169.sz.			kivégezték			1- embert kivégezték
49	Szatymaz F			akasztások			
49	Hatvan F 175.sz. és 181. sz.	Ostenburg		meggyilkolták őket			32- embert meggyilkol -tak
49	Siófok F 176.sz.			meggyilkolták			1- embert meggyilkol -tak
49	Budapest F			agyonverték a bp.-i rendőrségen	1919. aug. eleje		1- embert meggyilkol -tak
50	Újpest			bár betegek voltak, mégis munkaképesnek találták őket			2- embert munkaké- pesnek találtak,

	F						bár betegek
50	Szolnok F		valaki „izgat” ellenük	perbe fogták őket			2- embernek pere lesz
50	Miskolc F	Szim főhadnagy (?)		sok gyilkosság			
50	Fonyód F 186.sz.			felakasztották őket			4- embert meggyilkol -tak
50	Sáraba F 187.sz.	Knézits és Imre nevű tiszthelyet tesek			1919. szept.5.		1- embert meggyilkol -tak
50	Nagy láng F			meggyilkolták, (B. A.- az izgalmak miatt halt meg)			1- embert meggyilkol -tak, 1- meghalt
50	Sárkeresztúr, (Kakasdi Erdő) F 223.sz.	tisztek	direktórium tag (?), repülőgépe volt	meggyilkolták (lófarkához kötözték, agyonverték)			1- embert meggyilkol -tak
50	Enying F és P			meggyilkolták őket	1919. aug.4. vagy 1919. aug14. v.	1919.okt.10.	8- embert meggyilkol -tak

					21.		
50	Csurgó F189.sz.	Prónay Pál, tiszti különítme nye Marcalibó I		megkínózták és kivégezték őket	1919. szept.1.		5- embert meggyilkol -tak
50	Iharosberény F 189.sz.	u.a.	a proletárdiktatúra helyi exponensei	felakasztották őket	1919. szept.1.	u.a.	3- embert meggyilkol -tak
51	Csurgó F 189.sz.	u.a.		elvitték (azóta eltűnt)	pár nap múlva	u.a.	1- embert elvittek
51	Csurgó F 189.sz.	10–12 fős tiszti járőr	az első kettő munkástanács tag, mind a 3 zsidó	elhurcolták őket→megver-ték őket és kivégezték	pár nap múlva	u.a.	3- embert kivégezték
51	Csurgó F 189.sz.			letartóztatták, többször megverték		u.a.	1- embert letartóztat- tak, megverték, de él
51	Csurgó			kivégezték	utána egy nappal	u.a.	1- embert meggyilkol

							-tak
	F 189.sz.						
514	Csurgó			letartóztatták, megkínozták→kiugr ott az ablakból, megsérült de Pestre menekült		u.a.	1- embert letartóztat- tak, de megszökött
	F189.sz.						
514	Csurgó		S. A.-alapította a csurgói szocdem pártot, K. B. vörösőr volt	3 embert letartóztattak és kivégeztek (Kolozst nem találták el és elmenekült)		u.a.	3- embert letartóztat- tak, 2-t kivégeztek (a 3. elmenekült)
	F 189.sz.						
514	Csurgó			el akarták hurcolni→öngyilkos sági kísérletet követett el, de túlélte		u.a.	1- embert el akartak hurcolni, öngyilkos- ságot kísérelt meg de túlélte
	F 189.sz.						
514	Jánoshalma	Danielovi ch főhadnagy	zsidó és nem adott zabot	felakasztották	1919. júl.22. vagy 23.		1- embert kivégeztek
	F 192.sz.	Bíró					

		tiszthelyettes					
51	Fadd F 192.sz.	Balázs tüzértiszt helyettes	zsidók	felakasztották őket		u.a.	2- embert kivégeztek
51	Siófok F192.sz.	Lészay és Sipos főhadnagyok vezetésével a határrend őrség		agyonverték puskatussal		u.a.	1- embert kivégeztek
52	Siófok F 192.sz.	u.a. (Lészay, Sipos)		kivégezték	1919. szept.	u.a.	1- embert kivégeztek
52	Siófok F 192.sz.	Lészay és Sipos, Danielovics, Freiszberger Gyula százados a fővezérség század parancsnoka, Balázs tiszthelyettes		megverték és kivégezték őket	1919. szept.8. (Kisasszony napja)	u.a.	42- embert kivégeztek

52	Siófok F 192.sz.		„valami kommün ügyből kifolyólag”	letartóztatták és megverték→megszökött			1- embert letartóztattak, megverték de megszökött
52	Budapest (Nádor laktanya) F 195.sz.	Prónayéktól egy tiszt 2 bakával		öngyilkos lett			1- ember öngyilkos lett
52	Hódmezővásárhely F 197.sz.						sorsuk ismeretlen
52	Acsád F 203.sz.		kommün alatti magatartásuk	agyonlőtték őket			2- embert kivégeztek
52	Sopron F 205.sz. P			agyonlőtték őket		1919. okt.10.	5- ember meghalt
52	Gönyű F 205. sz.						3- halott
52	Zalaegerszeg F 206.sz.	Gulyás	kifelé nézett az utcára és 3 lépésnél közelebb volt ahhoz	kivégezték	1922. aug.2.		1- embert kivégeztek
52	Törökszentmiklós	Prónay-		agyonverték,	1920.		3- embert

	F 208.sz.	tisztek, Sefcsik, Kovács hadnagy		kivégezték őket R. J. lábait eltörték	május. 27.		agyonverte k
53	Dunakiliti F 216.sz.	Szilassy József százados	„tévedésből”(?)	kivégezték őket			6- embert kivégeztek
53	Kisláng(?) F	fehér gárda		kivégezték	1919. aug. 27. előtt		1- embert kivégeztek
53	Kisláng F						1- embert kivégeztek
53	Devecser F 224.sz.						1- embert kivégeztek
53	Veszprém F226.sz.						38- embert meggyilkol tak
53	Szolnok F 227.sz.			meggyilkolták őket			21- halott
53	Hódmező vásárhely F 227. sz.	románok		meggyilkolták őket			63- ember meggyilkol -tak
53	Szolnok F 253. sz.	Szegedről érkezett fehérek, Sefcsik István, Sefcsik		meggyilkolták őket			2- embert meggyilkol -tak

		György tiszték					
53	Balatonkenese F 229.sz.		direktórium tagok voltak	kivégezték őket	1919. aug.20.		7- embert meggyilkol- tak
53	Gyöngyös F 231.sz.			kivégezték volna őket			9- embert kivégeztek volna, de megakadá- lyozta a román trónörökös
54	Zalaegerszeg F 232.sz.			meggyilkolták őket	1919- 1920		2- embert megöltek
54	Marcali F 234.sz. P	fehérek (a Prónay- zászlóalj), „Lajos bácsi”nevű rendőr vezette a tisztéket vagy: gróf Széchenyi József, 1 őrnagy, gróf	Löbl Lipót – munkástanács tag volt, Simon atya- alsópapság elégedetlenségét fejezte ki, Krausz, Décsi, Lorencsics, Kovács- munkástanács tagok,	megkínózták és meggyilkolták őket	1919. aug.30.	1919.okt.10.	17- embert meggyilkol- tak 1- megkí- noztak

		Széchenyi Pál (apja Józsefnek), 80 fehér tiszt, a két helyi szolgabíró (Lenau Vilmos és Tóth Alfréd) is részes a bűncselekményekben					
54.	Szenyér F 234.sz.			meggyilkolták			1- embert meggyilkoltak
54.	Újpest	Babarczykülönítmény tagjai (Slang szakaszvezető, Barcza hadnagy, Gyimesbiky őrmester, Matuska		letartóztatták őket			2- embert letartóztattak

	F 235.sz.	főhadnagy , Máté főhadnagy , Pity(z)ei hadnagy, Adamek őrmester, Zencsi(?) főhadnagy , Szántó-, Bálint őrmestere k, Slanga, Dr. Kiss szakaszve zetők, Turzó tizedes, Rozsnyai őrmester)					
54	Kőszeg	Ötös tanácsot alakítottak (Takács Béla százados, Somogyi István, Dr. Nagy		letartóztatták őket (pestvidéki fogház)			10- embert letartóztat- tak

		Eberling Miklós főhadnagy Jambovics Lajos polgármes- ter, Pestolini Ede őrmester					
	F 236.sz.						
54	Vác F 238.sz.	románok, a kivégzésn él Comer(s) román főhadnagy és Baitner alezredes	kommunisták	a fogházból kikérték őket kényszermunkára, majd→kivégezték őket	1919. aug.14.		10- embert kivégeztek
54	fénymásolat						
54	Vác F	állítólagos értelmi szerzője Szalay Gyula váci ügyész		kivégezték őket	1919. aug.15.		2- embert kivégeztek

54	Kecskemét	Héjjas Iván		elhurcolták őket a fogházból és kivégezték	1919. nov.19.		60- embert kivégezték
	F 240. sz.						
54	Izsák			eltűnt (P.Z.) és kivégezték 2 zsidót			2- embert kivégezték, 1- ember eltűnt
	F 240. sz.						
55	Kecskemét (→Orgoványi erdő)	szabadszá llási csendőrök		letartóztatták őket→Orgoványra szállítják,→útközbe n páran megszöknek, párat kivégezték	1919. szept.		6- embert letartóztat- tak→3- embert kivégezték (Sas, Varju,
	F 240. sz.						

							Lovenzon)
55	Kapuvár F 240. sz.			belehalt sérüléseibe			1- ember mehalt
55	Kelenföld (laktanya) F 242.sz	Hein Mihály alezredes (a kelenföldi laktanya parancsno ka), kecskemét i vadászok, Prónay-, és Héjjas két különítmé nye, Simon Olivér huszárszá zados		meggyilkolták őket	1920. jan.31		2- embert meggyilkol -tak
55	Budapest F 242. sz.		„veszedelmes kommunista”, „Somogyi Béla gyilkosainak bűnrészese”	letartóztatták→főpar ancsnok- ság→Radetzky laktanya, megverték→Margit körúti fogház→	1920. feb.24.- márc.18.		1- embert letartóztat- tak, meg verték, de kiszabadul t

554	Budapest F 242. sz.	Bibó, és egy tartalékos hadnagy		letartóztatták→Britannia, megverték→Kelenföldi laktanya	1920.		1- embert letartóztattak
555	Budapest F			letartóztatták→főkapitányság→ismeretlen helyre meggyilkolták (Vavák)	1920. március.29.		8- embert letartóztattak, 1- embert megöltek
556	Budapest F			letartóztatták őket (együtt voltak a Makó utcai fogházban)	1920. márc.		2- embert letartóztattak
557	Budapest (Kelenföldi laktanya) F			letartóztatták őket és→kivégezték			2 - embert meggyilkoltak
558	Kiskunfélegyháza F 245.sz.	Puskás János ügyvéd, Endre Zsigmond, Toldy Jenő plébános		letartóztatták őket			5- embert letartóztattak

		az atrocitások irányítói					
55	Kiskunfélegyháza	Bakos József kereskedő , Bakos Béla vendéglős , Puskás János ügyvéd, Deskó Márton fuvaros					14- embert kivégeztek
	F 246.sz. és 247.sz.						
56	Újpest F	Ostenburg - különítmény, Bagiak		letartóztatták→Hajmáskér→Zalaegerszeg	13 hónapig fogoly		1- embert letartóztattak
56	Kispest			meggyilkolták			1- embert

	F 251.sz.						meggyilkol -tak
56	Budapest F			meggyilkolták			1- embert meggyilkol -tak
56	Hajmáskér F 254.sz.			meggyilkolták (Hajmáskér)			1- embert meggyilkol -tak
56	Gátér F 260. sz.			meggyilkolták őket (az állomáson)			2- embert meggyilkol tak
56	Kalocsa (országút) F 261.sz.	Szabóky Jenő különítmé ny parancsno k, Légrand József „britannia s”		meggyilkolták			1- embert meggyilkol -tak
56	Dunántúl F 263.sz.			meggyilkolták			1- embert meggyilkol tak
56	Polgárdi P			lelőtték, agyonverték őket	ill. 1919. szept. 4.	1919. okt.10.	2- embert meggyilkolta k
56	Diszel			agyonverték őket	1919. aug.10.	1919. okt.10.	7- halott

							(más forrás szerint 9)
	P						
56	Tapolca P			meggyilkolták őket	1919. aug. 30.	1919. okt.10.	2- halott (más forrás szerint 3- halott)
57	Szigetvár P			főlakasztották őket		1919. okt.10.	3- halott
57	Balatonkeresztúr P			meggyilkolták, megcsonkították a holttestet	1919. szept. 15.	1919.okt.10	1- halott
57	Balatonföldvár P			meggyilkolták őket	1919. aug. 17.	1919. okt.10.	2- halott
57	Cece P			agyonlőtték őket	1919. aug.28.	1919.okt.10.	2- halott
57	Bökönye P			főlakasztották őket	1919. okt.1.	1919. okt.10.	6- halott
57	Jánoshalma P			főlakasztották	1919. aug.15.	1919. okt.10.	1- halott
57	Jánosháta			agyonlőtték	1919.	1919.	1- halott

P– Pesti élet anyagában

F– Fényes László gyűjtésében

J– A Jogvédő Iroda gyűjtésében

8. Levéltári Források

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár

Fond 658 Jogvédő Iroda 10. állag

Fond 658 Jogvédő Iroda 10. állag

Fond 973 Prónay Pál-anyagai

Hadtörténelmi Levéltár

Anyakönyvi Kivonatok (AKVI)

Budapest Főváros Levéltára

BFL VII. 5. c.

BFL VII. 18. d.

BFL XIV. 2. Budapesti Forradalmi Törvényszék iratai.

BFL XVI. 3. 1919. Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogházának iratainak (1919–1919)

Magyar Zsidó Levéltár

MZSL X. Hitközségek iratai

MÁV Irattár

MÁV Irattár Naplószerű feljegyzések, NF 10001. 6. tétel

Magyar Nemzeti Levéltár Budapest

Belügyminisztérium, Elnöki iratok K 148, 603/2.

9. Irodalomjegyzék

Forráskiadványok:

Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919–1921. Nemes Dezső. (Szerk.) Budapest, 1953, Szikra.

Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez 1919–1938. (Szerk.: Hetés Tibor és Morva Tamásné.) Budapest, 1968, Zrínyi.

Dokumentumok az 1918–19-es forradalmak Duna-Tisza közti történetéhez. (Szerk.: Romsics Ignác). Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 1976.

Iratok az ellenforradalom történetéhez. II. köt. – A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon 1921–1924. (Szerk. és s. a. r.: Nemes Dezső és Karsai Elek.). Budapest, Szikra, 1956.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. 6/B. köt. Gábor Sándorné–Hajdu Tibor–Szabó Gizella (Szerk.). Budapest, Kossuth, 1960.

Magyar Pokol–A magyarországi fehérterror betiltott és üldözött kiadványok tükrében. (Előszót írta: Karsai Elek) Budapest, Magvető, 1964.

Tanácsköztársasági Törvénytár. I. Pongrácz Jenő (Szerk.). Budapest, A Magyarországi Szocialista Párt kiadása, 1919.

Szépirodalmi munkák, grafikák:

Berzeviczy Gizella: *Márianosztra. Börtönemlékek a fehér-terror éveiből.* 3. kiad., Budapest, Szépirodalmi–Szikra, 1953.

Bíró Mihály: *Horthy.* Buenos Aires, Szabad Szó, 1946.

Bölöni Györgyné: *Szenvedések könyve.* Bécs, Bécsi Magyar Kiadó, 1921.

Fahidy József: *Teréz körút 39.* Budapest, Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, 1972.

Gábor Andor: *Az én hazám – Versek az emigrációból.* Bécs, Bécsi Magyar Kiadó, 1920.

Hajmáskér. Írta egy internált. Bécs, Bécsi Magyar Kiadó, 1920.

Illyés Gyula: *Kora tavasz.* Budapest, Magvető, 1972.

Mühlfeith János: Prónay- Zadravetz- Héjjas – Eredeti fametszetek a nemzeti megújulás jegyében. 19 kép szöveggel. [H. n.], 1921.

Németh László: *Akasztófavirág.* Budapest, Magvető, 1985.

Sándor Kálmán: *Szegyenfa – Fehér augusztus.* 3. kiad., Budapest, Szépirodalmi, 1954.

Vértés Marcel: *Rajzok a magyar pokolból.* Bécs, Halmi József kiadása, 1921.

Emlékiratok:

A határban a Halál kaszál – Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből. (Szerk.: Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin.) Budapest, Kossuth Kiadó, 1963.

Benda Jenő: *A béke kálváriautján.* Budapest, Méry Ratio-Pro Minoritate, 2014.

Bokor Pál: *Szegedországtól Magyarorszáig. Visszaemlékezés a szegedi ellenforradalmi napokra 1919.* (Reprint kiadás) Szeged, Belvedere, 2005.

Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben.* München, Verlag für Kulturpolitik, 1923.

Hajós Jenő: *A bankutcai puccs és a száznegyven millió valódi története.* Budapest, Magyar Lap- és Könyvkiadó Rt., 1920.

Halmi József: *Fekete könyv Kecskemétről.* Bécs, [K. n.], 1920.

Horthy Miklós: *Emlékirataim.* Budapest, Európa–História, 1990.

Horthy Miklós: *Emlékirataim.* Toronto, Vörösváry, 1974.

Jászi Oszkár: *Magyar kálvária– magyar föltámadás (A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai.* [H. n.], Magyar Hírlap Könyvek, 1989.

Károlyi Mihályné: *Együtt a forradalomban.* Budapest, Európa Könyvkiadó, 2011.

Kelemen Béla dr.: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez.*
Szeged, A szerző kiadása, 1923.

Kozma Miklós: *Az összeomlás 1918–1919.* Budapest, Atnehaeum, [é. n.].

Páter Zadravec titkos naplója. (Szerk.: Borsányi György). Budapest, Kossuth, 1967.

Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. (S. a. r.: Perneki Mihály.) Budapest,
Kossuth Kiadó, 1983.

Szakfolyóiratok és folyóiratok:

Beszélő 2003

Budapesti Hírlap 1919

Egyenlőség 1918–1919

Fényes László hetilapja 1919

Népszava 1919

Pesti napló 1919

Somogyi Néplap 1963

Vörös Újság 1919

Rubicon

História

Párttörténeti közlemények

Történelmi Szemle

Brosúrák, statisztikák:

„Hogyan éltek a dolgozók a Horthy- rendszerben”. Útmutató az alapfokú politikai iskolák vezetői és a propagandista szeminárium vezetői részére. [H. n.], MDP KV, 1951/52.

A pesti izraelita hitközség által a Friedrich- kormányhoz 1919. július 2-án fölterjesztett Jelentés. (Szerk.: Dombóváry Géza.) [H. n.], 1919.

Pogány József: *Forradalom és ellenforradalom* (A budapesti Katonatanács február 7- i ülésén elmondott beszéd). Budapest, Népszava, 1919.

Reports of White terror in Hungary. Where do these reports originate from? Budapest, 1920.

Réti László (Szerk.): *A Magyar Történelem Képekben 1918–1919.* Budapest, Hazafias Népfrent, 1957.

Gál Benő *Statisztikai Gyűjteményei III., Az életszínvonal alakulása az 1914–22. esztendőkbén.*, Budapest, A Magyarországi Szakszervezeti Tanács, [é. n.].

Az árak alakulása a háború idején. Statisztikai gyűjtemények I., Budapest, Schimkó Gyula bizománya. 2., [é. n.]

Könyvek, monográfiák, tanulmánykötetetek:

Ablonczy Balázs: *Teleki Pál.* Budapest, Osiris Kiadó, 2005.

Andics Erzsébet: *Ellenforradalom és bethleni konszolidáció.* 2. kiad. Budapest, Szikra, 1948.

Arno, Mayer: *The Furies. Violence and Terror in the French and Russian Revolutions.* New Jersey, Princeton University Press, 2000.

Gróf Andrássy Gyula: *Diplomácia és világháború.* 2. kiad., Budapest, Göncöl–Primusz 1990.

Antal Gábor: *Ordasok.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1958.

A 20. század öskatasztrófája. Stephan Burgdorff–Klaus Wiegrefe (Szerk.). Budapest, Napvilág Kiadó, 2010.

B. Müller Tamás: *Vörösteror az Országházban, 1919.* Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2016.

- Béla Bodó: *Pál Prónay: Paramilitary Violence and Anti-Semitism in Hungary, 1919–1921*. Pittsburgh, Center for Russian and East-European Studies, 2011.
- Bihari Mór (Szerk.): *Kioltott fáklyák– emlékezések a fehérterror pedagógus áldozatairól*. Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1963.
- Bihari Péter: *Lövészárkok a hátszágban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországon*. Budapest, Napvilág, 2008.
- Bihari Péter: *1914 A Nagy Háború száz éve*. Budapest, Kalligram, 2014.
- Bihari Péter: *Kérdések és válaszok az első világháborúról*. Budapest, Napvilág, 2013.
- Bíró Aurél: *A Tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai*. Budapest, Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Galéria, 2014.
- Brovkin, R. Vladimír: *Behind the Front Lines of the Civil War: Political parties and Social Movements in Russia 1918–1922*. Princeton, Princeton University Press, 1994.
- Fischer Ferenc–Hegedüs Katalin–Rab Virág (Szerk.): *A történelem szálai – Tanulmánykötet Vonyó József 65. születésnapjára*. Pécs, IDResearch Kft/Publikon, 2010.
- Gender and War in Twentieth-Century Eastern Europe*. Bloomington, Indiana University Press, 2006.
- Gergely Ernő: *Az Országos Munkásjogvédő Iroda története*. Budapest. [K. n.], 1985.
- ifj. Bertényi Iván–Boka László–Katona Anikó: *Propaganda – Politika, hétköznapi és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2016.
- Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában 1914–1945*. Debrecen, Csokonai, 2006.
- George L. Mosse: *Fallen soldiers. Reshaping the Memory of the World Wars*. Oxford University Press, New York–Oxford, 1990.
- Gergely Ernő– Schönwald Pál: *A Somogyi–Bacsó gyilkosság*. [H. n.], Kossuth Kiadó, 1978.

- Gergely Ernő: *Az Országos Munkásjogvédő Iroda története*. Budapest, 1985.
- Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora*. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1935.
- Gergely Jenő–Izsák Lajos: *A huszadik század története*. Budapest, Pannonica, 2000.
- Gyurgyák János. *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.
- Gyáni Gábor: *Az elveszítendő múlt*. Budapest, Nyitott könyvműhely, 2010.
- Hajdu Tibor–Pollmann Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918*. Budapest, Osiris Kiadó, 2014.
- Hastings, Max: *1914 Európa lángba borul*. Budapest, Gabo, 2014.
- Hollós Ervin–Lajtai Vera: *Horthy Miklós a fehérek vezére*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1985.
- Horváth Lajos–Nagy Attila–Varga László: *Császári és királyi hadifogolyáborok a Csallóközben (1914–1918) – Dunaszerdahely, Nagymegyér, Somorja*. Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet, 2015.
- James, Bunyan: *Intervention, Civil War, and Communism in Russia. April–December 1918*. Baltimore, The Johns Hopkins Press, 1936
- James, Ryan: *Lenin's Terror. The Ideological Origins of Early Soviet State Violence*. London and New York, Routledge, 2012.
- Jolzer, Anton: *Das Lächeln der Henker. Der unbekannte Krieg gegen die Zivilbevölkerung 1914–1918*. Darmstadt, Primus verlag, 2008.
- John Horne–Alan Kramer: *German atrocities, 1914: A History of Denial*. New Haven, Yale University Press, 2002.
- K. Németh András: *Ellenforradalom és vörösteror – Tamási 1919*. Tamási, Szerzői kiadás, 2009.
- Kajetán Endre: *Fehér terror? Vörös terror...azóta is!!* Budapest, Szenci Molnár Társaság, 2000.

- Kárpáti László: *A szegények ügyvédje*– Dr. Hébelt Ede élete és munkássága. [H. n.], Országos Ügyvédi tanács, 1979.
- Karsai Elek– Pamlényi Ervin: *A fehér terror*. [H. n.], Művelt Nép, 1951.
- Karsai Elek– Pintér István: *Darutollasok*. Budapest, Zrínyi, 1960.
- Keegan, John: *Az első világháború*. Budapest, Európa Kiadó, 2010.
- Kerecseny János: *A magyar Dreyfus-pör. Hová lett a Bank-gassei 140 millió?*. 3. kiad. Budapest, [K. n.], 1925.
- Kerecseny János: *A vörös 140 millió*. Budapest, [K. n.], 1942.
- Kirschner Béla: *A „szakszervezeti kormány” hat napja – 1919*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1968.
- Kiss Sándor: *Magyarország történetének képeskönyve 1849–1945*. Budapest, Corvina, 1969.
- L. Nagy Zsuzsa: *Forradalom és ellenforradalom a Dunántúlon 1919*. Budapest, Zrínyi, 1961.
- Magyarország története*. II. köt. Budapest, Gondolat, 1964.
- Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon*. II. 1849-től a jelenkorig. Pozsony, Kalligram, 2012.
- Kozma Miklós: *Az összeomlás 1918–1919*. Budapest, Athenaeum, 1933.
- Lipcsey Ildikó: *103 nap. Budapest román megszállása*. [H. n.], Magyarok világszövetsége, 2009.
- Maczó Ferenc: *Az utolsó magyar királykoronázás – IV. Károly király és Zita királyné koronázási ünnepsége Budapesten 1916 végén*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2016.
- Magyar Bálint: *A magyar némafilm története 1896–1918*. Budapest, Magyar Filmtudományi Intézet, 1966.

- Marosi Tibor József: *Ellenforradalom Pakson és Tolnán 1919-ben*. Paks, Pákolitz István Városi Könyvtár, 2011.
- Middlebrook, Martin: *Martin Middlebrook: A somme-i csata első napja, 1916. július 1.*, Saxum, 2016.
- Molnár Félix (Szerk.): *Rabságom Története Emlékalbum: A 133 napos Kommun túszaínak arcképcsarnoka és élményei*. Budapest, Mindel Albin Műkönyvkötészete, 1921.
- Nagy Szabolcs (Szerk.): *Vörös és fehér. A vörös és fehér uralom hátországa. 1919 vidéken*. Veszprém, Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, 2013.
- Nagyné Szegvári Katalin–Ladányi Andor: *Nők az egyetemeken: küzdelem a nők egyetemi tanulmányaiért*. Budapest, Felsőoktatási Pedagógiai Központ, 1976.
- Nemes Dezső: *Az ellenforradalom története Magyarországon 1919–1921*. [H. n.], Akadémiai Kiadó, 1962.
- Németh István: *Hatalmi politika Közép-Európában. Német-és osztrák-magyar Közép-Európa tervezés (1871–1918)*. Budapest, L'Harmattan, 2009.
- Nyáry László: *Kegyelmes urak között a Gyűjtőfogházban*. Budapest, Turul Kiadóvállalat, 1936.
- Paál Jób: *A száz napos szegedi kormány– Az ellenforradalom története*. Budapest, 1919.
- Pásztor Mihály: *A fehérterror néhány jelensége – Pest megye 1919–1920*. Budapest, 1985.
- Pataki István: *Az ellenforradalmi hadsereg szerepe a magyar fasiszta rendszer fokozatos megerősítésében (1919. november–1920. július)*. Budapest, Zrínyi, 1972.
- Pataki István: *Az ellenforradalom hadserege 1919–1921– a hadsereg szerepe az ellenforradalmi rendszer kialakításában és megszilárdításában Magyarországon (1919. augusztus–1921. július)*. Budapest, Zrínyi, 1973.
- Pintér Jenő: *A Horthy-korszak büntetőjogáról. Tanulmányok a Horthy-korszak államáról és jogáról*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1958.

- Pipes, Richard: *A Concise History of the Russian Revolution*. New York, Alfred A. Knopf, 1995.
- Pogány József: *A fehér terror Magyarországon*. Bécs, Arbeiter–Buchandlung, 1920.
- Josef, Pogány: *Der weiße Terror in Ungarn*. Wien, Neue Erde, 1920.
- Kovács Lajos (Szerk.): *Mindennek vége! Andrássy Ilona grófnő első világháborús naplója*. Budapest, Európa, 2015.
- R. A. Reiss: *Report upon the atrocities committed by the Austro-Hungarian Army during the first invasion of Serbia*. London, Simpkin, Marsall, Hamilton, Kent&Co., 1916.
- Rayfield, Donald: Donald Rayfield: *Sztálin és hóhérai – A zsarnok, és akik neki gyilkoltak*. Budapest, Park Kiadó, 2011.
- Ránki György (Főszerk.): *Magyarország története 1918–1919, 1919–1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976.
- Rév Erika: *A népbiztosok pere*. Budapest, Kossuth, 1969.
- Romsics Ignác (Szerk.): *Dokumentumok az 1918–1919-es forradalmak Duna-Tisza-közi történetéhez*. Kecskemét, Bács-Kiskun megyei levéltár, 1976.
- Romsics Ignác: *A Duna-Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–19-ben*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.
- Romsics Ignác: *Ellenforradalom és konszolidáció*. [H. n.], Gondolat, 1982.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. 3. kiad. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.
- Romsics Ignác (Főszerk.): *Magyarország az első világháborúban*. [H. n.], Kossuth kiadó–Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2010.
- Romsics Ignác (Szerk.): *Csonka Mihály élete és világképe*. Budapest, Osiris Kiadó, 2009.

- Sakmyster, Thomas: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944.* [H. n.], Helikon Kiadó, 2001.
- Salamon Konrád: *Nemzeti önpusztítás 1918–1920.* Budapest, Korona, 2001.
- Service, Robert: *Lenin. Egy forradalmár életrajza.* Budapest, Park Kiadó, 2007.
- Sipos András– Donáth Péter (Összeáll. és szerk.): „Kelet Párizsától” a „Bűnös városig”. *Szöveggyűjtemény Budapest történetének tanulmányozásához.* I. köt. 1870–1930. Budapest, Budapest Főváros Levéltára–Budapesti Tanítóképző Főiskola, 1999.
- Dr. Somogyi Zoltán: *A rémuralom napjaiból – Tűzok és egyéb történetek.* Budapest, „Pátria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, 1922.
- Sulyok Dezső: *A Magyar Tragédia.* 1. rész. A trianoni béke és következményei. New York, A Magyar Október 23 Mozgalom, 1996.
- Stéphane Audoin-Rouzeau–Annette Becker: 1914–1918, az újraírt háború. Budapest, 2006. L’Harmattan–Atelier.
- Szabolcsi Lajos: *Két emberöltő.* Az Egyenlőség évtizedei (1881–1931). Budapest, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1993,.
- Szekfü Gyula: *Rövid magyar történet.* Budapest, Osiris Kiadó, 2002.
- Szabó István: *Doberdó. Egy honvédhadnagy könyve az Isonzó frontról.* Budapest, Benkő Gyula cs. és kir. udvari könyvkereskedése, 1917.
- Szabó László: *Doberdo, Isonzo, Tirolo.* Budapest, Kossuth, 1977.
- Szentesi Zöldi László: *Vörösterror Szolnokon 1919. május 3–4.* Budapest, Nagy Magyarország könyvek, 2001.
- Szenti Tibor: *Vér és pezsgő. Harctéri naplók, visszaemlékezések, frontversek, tábori és családi levelek az első világháborúból.* Budapest, Magvető, 1988.
- Szinai Miklós: *Ki lesz a kormányzó?– A Somogyi–Bacsó gyilkosság háttere.* [H. n.], Kossuth Kiadó, 1988.

- Thomas L. Sakmyster: *Admirális fehér lovon*. Budapest, Helikon, 2001.
- Tomka Béla (Szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon*. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2015.
- Turbucz Dávid: *A Horthy-kultusz – 1919–1944*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015.
- Ujlaki Antal: *Szeged a forradalomban és a nemzeti föltámadásban*. Szeged, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., 1921.
- Umberto Eco: *Ellenséget alkotni*. Budapest, Európa, 2011.
- Váry Albert: *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*. 3. kiad., Budapest, Szegedi nyomda, 1993.
- Vécsey Leó: Vécsey Leó (Szerk.): *A 40 éves Budapesti Detektívtestület jubiláris albuma*, Budapest, Magyar Királyi Államrendőrség Detektívtestülete Nyugdíjpótló és Segélyező Egyesülete, 1927.
- Vörös Károly (Szerk.): *Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978.
- Vörös könyv 1919*. (Közread.: Gerencsér Miklós) Lakitelek, Antológia Kiadó, 1993.
- Waite G. L. Robert: *Vanguard of Nazism: The Free Corps Movement in Postwar Germany 1918–1923*. New York, W.W. Norton & Company, 1969.
- Watson, Alexander: *Acélgyűrű. Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia az első világháborúban (1914–1918)*. Budapest, Park Könyvkiadó, 2016.
- Wells, H. G.: *The War that will end War*. London, Frank & Cecil Palmer, 1914.
- Winter, Jay: *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European cultural history*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010.
- Zsiga Tibor: *Horthy ellen a királyért*. Budapest, Gondolat, 1989.

Tanulmányok, cikkek:

- Andrássy Antal: Latinka Sándor elfogatása és mártírhalála. *Somogyi Szemle*. 1967. 1. sz. 37–56.
- Andrássy Antal: Katonai terror Somogyban 1919 őszén. In: *Somogy Megye Múltjából*. Levéltári évkönyv 10. Kaposvár, 1979.
- Balla Tibor: Érosz a hadszíntéren, avagy Nagy Háború osztrák-magyar tábori és tartalék bordélyai. *Hadtörténelmi közlemények* 2010/4., 1023–1030.
- Bornhardt Attila: Hadifogságban. In: Az első világháború története Szarajevótól Trianonig. *A BBC History különszáma*. Kossuth Kiadó, 2013, 88–94.
- Bödök Gergely: Vörös és fehér – Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919–1921. *Kommentár* 2011/3., 15–31.
- Bödök Gergely: A magyarországi fehérterror (Az atrocitások eltérő olvasatai 1919–1920-ban). In: Erdődy Gábor (Főszerk.): *Visszatekintés a 19–20. századra*. Budapest, ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola, 2011, 97–111.
- Bödök Gergely: Thália Áréz szolgálatában: színház és színházi élet Magyarországon a Nagy Háború alatt. *Korall* 69. (2017), 68–93.
- Csiszár Mirella–Gajdó Tamás: Nagy dolog a háború – Az első világháború színháza és közönsége. In: *A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője=Acta Musei Militaris In Hungaria* 2011/12., 49–61.
- Donáth Péter: A Cserny-különítmény rémtettei „Mozdony utcai laktanyájukban” 1919 júliusában. Fery Oszkár és tisztársai halálának körülményei, következményei, utóélete. In: Donáth Péter (Szerk.): *Sorsfordító Mozzanatok a magyarországi kisgyermekkorai nevelőképzés, a Budapesti Tanítóképző Főiskola, az ELTE TÓK és épülete történetéből*. Budapest, Trezor Kiadó, 2012, 144–254.
- Gazsi József–Kun József: Adatok a fehérterror első éveiről és a dolgozók ellenállásáról. *Hadtörténelmi Közlemények* 1959/2., 318–349.

- Gerő András: Nemzeti részegség – Háborús propaganda a színházban. *Zempléni múzsa* (16.) 1., 5–20.
- Gerwarth, Robert: Control and Chaos: Paramilitary Violence and the Dissolution of the Habsburg Empire. In: *Control of Violence. Historical and International Perspectives on Violence in Modern Societies*. New York, Springer, 2011, 517–533.
- Hajdu Tibor: Katonák, hivatásos tisztek szerepe a magyar és az orosz forradalmakban (1917–1921). *Történelmi Szemle* 2009/4.
- Jászi Oszkár: Fényes László emlékezete – 1871–1944. *Huszedik Század* 1948/1., 1–15.
- K. Balog János: Vádirat helyett (A fehérterror Tolna megyében). In: *Tanulmányok Tolna megye történetéből VI*. Szekszárd, Tolna Megyei Tanács Levéltára, 1975.
- K. Németh András: Ellenforradalom és vörösteror – Tamási 1919. *Kommentár* 2009/2., 71–88.
- Kállay István: Az ellenforradalom fegyveres erejének szervezése és működése 1919–1920-ban a Dél–Dunántúl területén. *Hadtörténelmi Közlemények*. 1957. 1–2. sz. 3–31
- Kanyar József: A hatalom átvétele és megszilárdítása az ellenforradalom első hónapjaiban, Somogy megyében. *Levéltári szemle*. 1965. 1–2. sz. 75–115.
- Karádi Éva: Bankárok, filozófusok, forradalmárok. Eberhard Gothein levelei 1918-ból. *História* 1981/4., 26–28.
- Karsai Elek: Iratok a Smuts-misszió történetéhez. *Levéltári Közlemények* 1967/2., 237–249.
- Kávássy Sándor: Ellenforradalmi mozgalmak Somogyban a Tanácsköztársaság idején. *Történelmi Szemle*. 1973. 3–4. sz. 413–430.
- Kerekes Lajos: Az első osztrák köztársaság „párthadseregei”. *História* 1984/5–6., 55–58.
- Kerekes Lajos: Olaszország, Magyarország és az osztrák Heimwehr-mozgalom (1920–1930). In *Történelmi Szemle*. 1961/2., 199–216.

- Kiss Gábor: Fertőzéses megbetegedések az osztrák-magyar hadseregben az első világháború idején. In: *Orvostörténeti közlemények* 2010/1–4., 197–204.
- Kleinné Nagy Zsuzsa: Küzdelem a Dunántúlon az ellenforradalom hatalomrajutása ellen– 1919. augusztus– december. *Századok* 1955/2., 211–240.
- Konok Péter: Az erőszak kérdései 1919–1920-ban. Vörösteror–fehérterror. *Múltunk* 2010/3., 72–91.
- Lehoczky Alfréd: Gazdasági és politikai viszonyok Ózdon a fehérterror és az ellenforradalmi rendszer első éveiben (1919–1922). *Párttörténeti közlemények* 1965/ 4., 104–130.
- Matthias Bjornlund: „A Fate Worse than Dying”: Sexual Violence during the Armenian Genocide. In: Dagmar Herzog (Ed.): *Brutality and Desire: War and Sexuality in Europe’s Twentieth Century*. New York, Palgrave Macmillan, 2009, 16–58.
- Michaela Scharf: Sexual assault in the First World War. (<http://ww1.habsburger.net/en/chapters/sexual-assault-first-world-war>)
- Pók Attila: Az első világháború értelmezésének fő tendenciái 100 évvel a szarajevói merénylet után. In: *Múltunk* 2010/1., 22–41.
- Paksa Rudolf: A fehérterror „ideológiája”. *Rubicon* 2011/2., 56–62.
- Pollmann ferenc: Az osztrák-magyar haderő által a szerbek ellen elkövetett atrocitások a háború elején. Sabác, 1914. augusztus 17. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 2009/3., 715–730.
- Révész Tamás: 1918: az erőszak éve. Fegyelem és lázadás a hadseregben az első világháború végétől a Tanácsköztársaság kikiáltásáig. In: *Rubicon* 2017/7–8., 16–17.
- Romsics Gergely: Két bevonulás Budapestre–Horthy Miklós és IV. Károly. *Rubicon* 2003/7–8., 4–15.
- Romsics Ignác: I. világháborús mindennapok – alulnézetből. In: Fischer Ferenc–Hegedüs Katalin–Rab Virág (Szerk.): *A történelem szálai – Tanulmánykötet Vonyó József 65. születésnapjára*. Pécs, IDRResearch Kft/Publikon, 2010, 377–390.

- Ruth Harris: The „Child of the Barbarian”: Rape, Race and Nationalism in France during the First World War. In: *Past&Present*, Volume 141, 1993/1., 170–206.
- S. Mándi Magda: A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal vizsgálata Magyarországon 1920-ban. *Párttörténeti közlemények* 1967/4., 150–166.
- Sándor András: Háborús traumák az első világháborúban. In: *Első Század* 2015/2., 59–85.
- Sipos Balázs: Az első világháború médiahatásai. In: *Médiakutató* 2010/1., 103–108.
- Stein Ferenc: A Belügyi Népbiztosság központi politikai nyomozó osztályának munkájáról. *Belügyi Szemle* 1969/3., 59.
- Szabó Dániel: „Eke és fegyver segít, hogy sikerüljön” – Magyar hadikölcsön plakátok az első világháború idején. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője=Acta Musei Militaris In Hungaria* 2011/12., 139–146.
- Szántó Imre: A fehér terror rémuralma Heves megyében 1919–1921. *Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve*. 4. 1958, 329–354.
- Turbucz Dávid: A Horthy–kultusz. *Rubicon* 2009/1–2., 36– 42.
- Végső István: Vörösteror és fehérterror Kiskunhalas térségében 1919/1920. In: Szakál Aurél (Szerk.): *Halasi Múzeum 3. Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 135. évfordulójára*. Kiskunhalas, Thorma János Múzeum, 2009.
- Vörös Boldizsár: „Ha gombóccal hajigálnak/El is megyek katonának” – Háborús gyermekjátékok Magyarországon 1914–1918. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője=Acta Musei Militaris In Hungaria* 2011/12., 127–137.

Kéziratok:

- Erdős András Patrik: Politikai bűncselekmények és katonai ellenforradalmi mozgalmak a Tanácsköztársaság időszakában.
- Dr. Weinhover Judit: A katona-egészségügy szerepe a rehabilitáció XX. századi fejlődésében. Doktori értekezés tervezete. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem,

2016. 39. (http://hbk.uni-nke.hu/uploads/media_items/dr_-weinhoffer-judit-a-katona-egeszsegugy-szerepe-a-rehabilitacio-xx_-szazadi-fejlodeseben.original.pdf)